Αρχαία Ιστορία

Α΄ Γυμνασίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	**Θεόδωρος Κατσουλάκος** *Φιλόλογος, εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης* **Γεωργία Κοκκορού - Αλευρά** *Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών* **Βασίλειος Σκουλάτος** *Σχολικός Σύμβουλος*
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Εμμανουήλ Μελάς** *Επίκ. Καθηγητής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου* **Ιωάννης Νεραντζής** *Σχολικός Σύμβουλος* **Αιμιλία Μπάνου** *Φιλόλογος, εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	**Σπυρίδων Γούσης** *Εικονογράφος*
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Αλεξάνδρα Σφυρή** *Φιλόλογος*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	**Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα** *Σύμβουλος Π.Ι.*
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	**Δημήτριος Γέρος** *Ζωγράφος*
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	**"ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA Α.Ε."**

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:
«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θεόδωρος Κατσουλάκος **Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά** **Βασίλειος Σκουλάτος**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αρχαία Ιστορία

Α΄ Γυμνασίου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ι. Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄:Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ 5
1. Η Παλαιολιθική και η Μεσολιθική Εποχή 6
2. Η Νεολιθική Εποχή 9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ 13
1. Οι λαοί και οι πολιτισμοί της Εγγύς Ανατολής 14
2. Ο Κυκλαδικός Πολιτισμός 21
3. Ο Μινωικός Πολιτισμός 23
4. Η θρησκεία και η τέχνη των Μινωιτών 26
5. Ο Μυκηναϊκός κόσμος 29
6. Η Μυκηναϊκή θρησκεία και τέχνη 33
ΙΙ. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ 36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 1100 ΕΩΣ ΤΟ 800 π.Χ. 36
1. Οι Μεταβατικοί Χρόνοι 37
2. Η πολιτισμική αναγέννηση 40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄: ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ (800-479 π.Χ.) 42
1. Αποικιακή εξάπλωση 43
2. Η πόλη-κράτος και η εξέλιξη του πολιτεύματος 45
3. Η Σπάρτη 48
4. Αθήνα: Από τη Βασιλεία στην Αριστοκρατία 50
5. Αθήνα: πορεία προς τη Δημοκρατία 52
6. Οι Πανελλήνιοι Δεσμοί 54
7. ΠΕΡΣΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ: Δύο κόσμοι συγκρούονται 57
8. Η οριστική απομάκρυνση της περσικής επίθεσης 60
9. Τα Γράμματα 63
10. Η Τέχνη 65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (479-431 π.Χ.) 68
1. Η Συμμαχία της Δήλου - Η Συμμαχία όργανο της Αθηναϊκής Ηγεμονίας 69
2. Το δημοκρατικό πολίτευμα σταθεροποιείται - Ο Περικλής και το δημοκρατικό πολίτευμα 71
3. Η λειτουργία του πολιτεύματος. Οι Λειτουργίες 73
4. Η σύγκρουση της κοινωνίας - Η καθημερινή ζωή 75
5. Η διαδικασία της μόρφωσης - Ο Αθηναίος και η εργασία - Η Αθήνα γιορτάζει 78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄: ΗΓΕΜΟΝΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΚΑΜΨΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (431-362 π.Χ.) 82
1. Τα αίτια και οι αφορμές του Πελοποννησιακού πολέμου - Ο Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421 π.Χ.) 83
2. Η εκστρατεία στη Σικελία(415-413 π.Χ.) - Ο Δεκελεικός πόλεμος (413-404 π.Χ.) 86
3. Η Ηγεμονία της Σπάρτης: Μια κυριαρχία σε αμφισβήτηση 89
4. Η κυριαρχία της Θήβας στην Ελλάδα 92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ 95
1. Το κράτος της Μακεδονίας 96
2. Το κράτος της Μακεδονίας επεκτείνεται 98
3. Αλέξανδρος. Η κατάκτηση της Ανατολής 100
4. Το έργο του Αλέξανδρου 102
5. Οι τύχες της Κύπρου 104
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄: ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ 107
1. Τα Γράμματα 107
2. Οι Τέχνες 109
3. Η Αρχιτεκτονική των Κλασικών Χρόνων 111
4. Η Γλυπτική και η Ζωγραφική των Κλασικών Χρόνων 113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄: ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ 117
1. Τα Ελληνιστικά Βασίλεια 118
2. Η κατάσταση στον ελλαδικό χώρο 121
3. Το Ρωμαϊκό Κράτος αποκτά μεγάλη δύναμη 123
4. Η υποταγή του ελληνικού κόσμου 125
5. Τα Γράμματα και οι Τέχνες των Ελληνιστικών Χρόνων 127
6. Ελληνορωμαϊκός Πολιτισμός 133
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄: ΑΠΟ ΤΗ ΡΩΜΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ 137
1. Η Ρωμαϊκή Ειρήνη 138
2. Ο Χριστός και η Διδασκαλία του. Η Πρώτη Εκκλησία 140
3. Η Διάδοση του Χριστιανισμού 142
4. 3ος Αιώνας μ.Χ. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε κρίση 144
5. Κωνσταντίνος. Η μεγάλη στροφή 146
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ 148
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ 149
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ 150

Ι. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ

Ο άνθρωπος δρα πριν από την ιστορία, δηλαδή πριν από την εμφάνιση των πρώτων γραπτών πηγών. Όλη αυτή η μακρότατη περίοδος, από την εμφάνιση του ανθρώπου στη γη μέχρι την ανακάλυψη της γραφής, ονομάζεται Προϊστορία. Τα πρώτα ίχνη του ανθρώπου έχουν αναζητηθεί πολύ βαθιά μέσα στον χρόνο, γύρω στα 2,5 εκατομμύρια χρόνια πριν από σήμερα. Όλο αυτό το ασύλληπτο διάστημα ο άνθρωπος προοδεύει, βελτιώνει συνεχώς τις συνθήκες ζωής του, τελειοποιεί τον εργαλειακό εξοπλισμό του. Με βάση την τεχνολογική εξέλιξη προτάθηκε από τους επιστήμονες η υποδιαίρεση της Προϊστορίας. Έτσι διακρίνουμε την Εποχή του Λίθου και την Εποχή του Χαλκού. Η πρώτη περιλαμβάνει την Παλαιολιθική και τη Μεσολιθική εποχή που καλύπτουν το διάστημα από την εμφάνιση του ανθρώπου μέχρι το 6500 περίπου π.Χ. και τη Νεολιθική που τελειώνει περίπου το 3000 π.Χ. Η Εποχή του Χαλκού καλύπτει την περίοδο από το 3000 μέχρι το 1100 π.Χ.

1. Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΜΕΣΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η πρώτη εμφάνιση του ανθρώπου στη γη

Πριν από περίπου 2.500.000 χρόνια εμφανίζονται στην Αφρική οι πρώτοι άνθρωποι. Οι επιστήμονες ονόμασαν αυτό τον τύπο ανθρώπου **«Ικανό άνθρωπο – homo habilis»***. Ο «ικανός άνθρωπος» ζει ομαδικά και κατασκευάζει εργαλεία. Ο **«Όρθιος άνθρωπος – homo erectus»*** που τον διαδέχεται βελτιώνει την κατασκευή των εργαλείων και ανακαλύπτει τη φωτιά. Τα ίχνη του απαντώνται όχι μόνο στην Αφρική αλλά επίσης στην Ευρώπη και στην Ασία. Τέλος, ο **«Σοφός (έμφρων) άνθρωπος – homo sapiens»*** διαθέτει μέγεθος εγκεφάλου μεγαλύτερο από αυτό των προκατόχων του και θάβει τους νεκρούς του. Η ανθρώπινη αλυσίδα καταλήγει στον **«Σοφότατο άνθρωπο – homo sapiens sapiens»*** ο οποίος επινοεί την τέχνη και εξαπλώνεται σε ολόκληρο τον κόσμο. Εμείς είμαστε οι άμεσοι απόγονοι του «Σοφότατου ανθρώπου».

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Πρώιμη Παλαιολιθική εποχή 2.500.000-200.000 π.Χ.	«Ικανός άνθρωπος» «Όρθιος άνθρωπος»	Κροκάλες* Χειροπελέκεις	
Μέση Παλαιολιθική εποχή 200.000-35.000 π.Χ.	«Σοφός άνθρωπος»	Αιχμές Ξέστρα	
Ύστερη Παλαιολιθική εποχή 35.000-6.500 π.Χ.	«Σοφότατος άνθρωπος»	Λεπίδες Ξύστρα-Γλυφίδες Οστέινα εργαλεία	

Η ζωή του ανθρώπου κατά την Παλαιολιθική και Μεσολιθική εποχή (2.500.000-6.500 π.Χ.)

Κατά τη μακρά αυτή περίοδο το κλίμα ήταν ψυχρότερο απ' ό,τι σήμερα. Ο άνθρωπος βρίσκει συχνά καταφύγιο στα σπήλαια, μετακινείται ακολουθώντας τα θηράματά του και προτιμά για προσωρινή εγκατάσταση τις θέσεις κοντά στις όχθες ποταμού, δίπλα σε πηγές νερού ή δίπλα σε λίμνες. Κατά τη διάρκεια της Παλαιολιθικής και Μεσολιθικής εποχής ο άνθρωπος είναι **κυνηγός και τροφοσυλλέκτης,** ενώ βοηθητικό ρόλο παίζει και η αλιεία. Τα θηράματα ποικίλλουν ανάλογα με την περιοχή. Στην ανατολική Ευρώπη κυριαρχεί το μαμούθ, ενώ στη δυτική ο τάρανδος, ο αίγαγρος και η αντιλόπη. Στη μεσογειακή Ευρώπη τα βόδια, τα ελάφια και οι ίπποι αποτελούν, μαζί με τους καρπούς, την κύρια τροφή του ανθρώπου. Για την κατασκευή των όπλων και των εργαλείων του ο άνθρωπος χρησιμοποιεί οστά και κέρατα ζώων ή, κυρίως, κατεργάζεται τον λίθο. Για να αντιμετωπίσει το κρύο, περιτυλίγεται με δέρματα ζώων.

Τα κύρια εργαλεία του ανθρώπου της Παλαιολιθικής εποχής (Μουσείο Βόλου)

Ο «Σοφός άνθρωπος» θάβει τους νεκρούς του και στους τάφους τοποθετεί διάφορα κτερίσματα*. Αυτό δείχνει ότι πιστεύει σε μια άλλη ζωή, μετά τον θάνατο.

Στον ελλαδικό χώρο η παρουσία του παλαιολιθικού ανθρώπου πιστοποιείται σε περιοχές

όπως η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Αργολίδα, η Κέρκυρα και σε πολλές άλλες.

Η τέχνη

Η τέχνη, δηλαδή η δημιουργία αντικειμένων και κατασκευών που δεν καλύπτουν μόνο βασικές ανάγκες και δραστηριότητες για την επιβίωση, όπως η διατροφή, αλλά έχουν και διακοσμητικό ή συμβολικό χαρακτήρα, πρωτοεμφανίζεται κατά τα τέλη της παλαιολιθικής περιόδου. Στα έργα τέχνης αυτής της περιόδου περιλαμβάνονται ζωγραφικές παραστάσεις και αγαλματίδια από πηλό, κόκκαλο ή λίθο. Καλλιτεχνικά δημιουργήματα αποτελούν επίσης τα κοσμήματα, όπως περιδέραια, βραχιόλια, σκουλαρίκια και άλλα. Σε πολλές ευρωπαϊκές παλαιολιθικές θέσεις έχουν βρεθεί **σπηλαιογραφίες,** δηλαδή εικόνες ζώων και σπανίως ανθρώπων ζωγραφισμένες με χρώματα ή χαραγμένες στα τοιχώματα των σπηλαίων. Οι παλαιολιθικές παραστάσεις έχουν, μάλλον, μαγική ή συμβολική σημασία και εκφράζουν την αντίληψη των παλαιολιθικών ανθρώπων για το μυστήριο της δημιουργίας της ζωής, την αγωνία για την επιβίωση (εξασφάλιση ζωής) και τον θάνατο. Κατά την εποχή αυτή πιστεύεται ότι ξεκινά και η δημιουργία της θρησκείας, η πίστη δηλαδή σε κάποιες δυνάμεις που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων. Τότε ξεκινά και η ταφή των νεκρών.

Αναπαράσταση σπηλαιογραφίας

Ασκήσεις-Δραστηριότητες

Να επιστρέψετε στον πίνακα και να συμπληρώσετε μία τέταρτη στήλη με τις σημαντικότερες κατακτήσεις του ανθρώπου στην τεχνολογία, την τέχνη και την ιδεολογία σε κάθε στάδιο της εξέλιξής του.

Η καθημερινή ζωή κατά την Παλαιολιθική εποχή. Με βάση την εικόνα να περιγράψεις την ημέρα ενός παλαιολιθικού ανθρώπου.

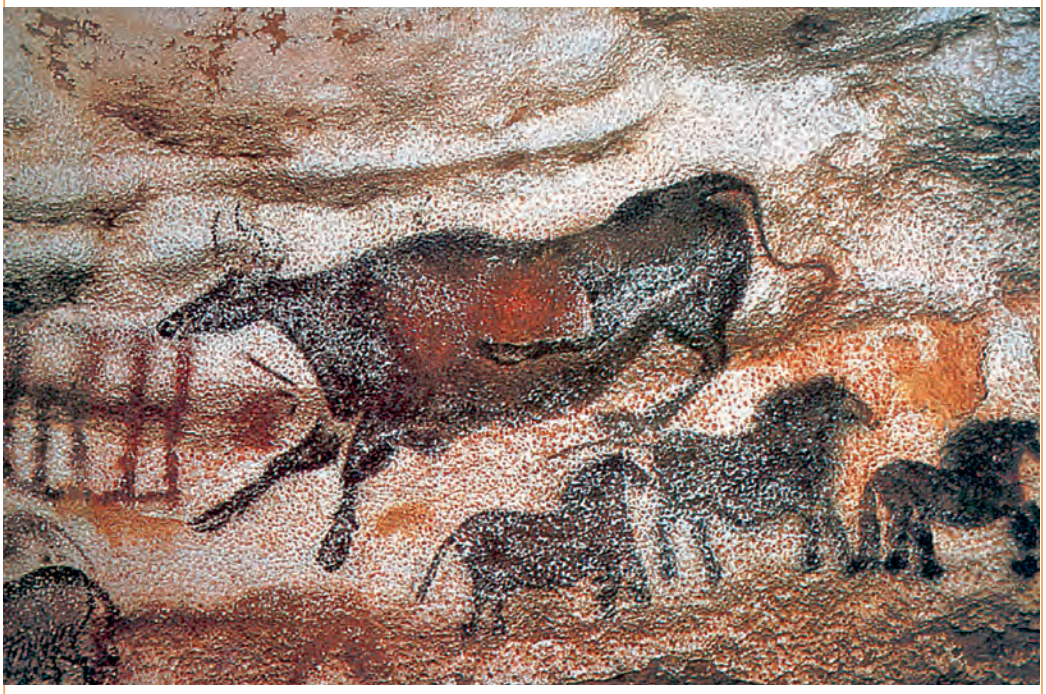
Ο ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ

Η παλαιολιθική τέχνη εκδηλώθηκε μέσα από πολλές και ποικίλες μορφές. Τα κινητά έργα τέχνης περιλαμβάνουν κοσμημένα εργαλεία, όπλα, πλακίδια με εικονιστικές εγχαράξεις ζώων και ανθρώπων και ζωόμορφα και ανθρωπόμορφα, κυρίως γυναικεία, ειδώλια.

Η τέχνη των σπηλαίων περιλαμβάνει οποιαδήποτε παράσταση ή άλλο έργο ζωγραφικής και γλυπτικής και κυρίως τις σπηλαιογραφίες που εντοπίστηκαν σ' ένα σύνολο σπηλαίων τα οποία παρουσιάζουν εξαιρετική πυκνότητα στη ΝΔ Γαλλία (π.χ. Lascaux) και στη Β. Ισπανία (π.χ. Altamira). Στα Βαλκάνια, με εξαίρεση τη Ρουμανία, και φυσικά στην Ελλάδα, δεν εντοπίζονται σπηλαιογραφίες.

Στις ζωγραφικές παραστάσεις έχουν καταμετρηθεί 267 ζώα, ρινόκεροι, λιοντάρια, μαμούθ, άλογα, βίσωνες, αρκούδες, τάρανδοι, ελάφια κ.ά.

Κοσμάς Τουλούμης, *Πριν από την Ιστορία*, σ. 40

Σπηλαιογραφία από τα σπήλαια της Niaux (Γαλλία)

Να περιγράψετε τη σπηλαιογραφία. Τι ζώα εικονίζονται; Μπορείτε να βρείτε τους λόγους για τους οποίους ο άνθρωπος ζωγράφισε αυτά τα ζώα;

2. Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η ζωή του ανθρώπου κατά τη Νεολιθική εποχή (6500-3000 π.Χ.)

Η μετάβαση του ανθρώπου από την Παλαιολιθική εποχή της κυνηγετικής και τροφοσυλλεκτικής οικονομίας στη Νεολιθική, όταν ο άνθρωπος γίνεται **γεωργός και κτηνοτρόφος,** αποτελεί μία πραγματική επαναστατική αλλαγή. Η Νεολιθική εποχή χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία, που το ένα αποτελεί συνέχεια του άλλου: α) μόνιμη εγκατάσταση του ανθρώπου και δημιουργία οικισμών β) απασχόληση με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και γ) χρήση της κεραμικής.

Η «Εύφορη ημισέληνος».

Περίπου το 6500 π.Χ. το κλίμα γίνεται θερμότερο και το κυνήγι σπανιότερο. Ο άνθρωπος, για την τροφή του, δεν μπορεί πια να στηρίζεται αποκλειστικά στο κυνήγι και την καρποσυλλογή. Θα έπρεπε ο ίδιος να προχωρήσει στην παραγωγή της τροφής του. Είναι η αρχή για τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Η γεωργία γεννιέται σε μία **«εύφορη ημισέληνο»** που περιλαμβάνει τη Μεσοποταμία, την Παλαιστίνη (Χαναάν, Φοινίκη) και την Αίγυπτο. Στη συνέχεια, γεωργία και κτηνοτροφία επεκτείνονται στη βόρεια Αφρική και την Ευρώπη, ενώ αργότερα νέες εστίες εμφανίζονται σε Αμερική και Ασία. Τα πρώτα φυτά που καλλιεργήθηκαν ήταν τα δημητριακά, τα οποία αποτελούν τη βάση της διατροφής του ανθρώπου.

Εργαλεία και αντικείμενα του νεολιθικού ανθρώπου. *Αναγνώρισε τα αντικείμενα. Σε τι χρησιμεύει το καθένα;*

Για να διευκολύνονται στην καλλιέργεια οι άνθρωποι, σιγά-σιγά εφευρίσκουν διάφορα εργαλεία, όπως το αλέτρι για να οργώνουν τη γη, το δρεπάνι για τον θερισμό, τη μυλόπετρα για να αλέθουν τους σπόρους. Αυτά τα εργαλεία είναι συνήθως κατασκευασμένα από λειασμένο λίθο.

Νέες τεχνικές αναπτύσσονται. Οι άνθρωποι κατασκευάζουν **κεραμικά σκεύη** για να τοποθετούν τα περισσεύματα των δημητριακών και για να ψήνουν τις τροφές. Αρχίζουν να υφαίνουν τα ενδύματά τους, χρησιμοποιώντας το μαλλί των

Η καθημερινή ζωή του νεολιθικού ανθρώπου. *Με βάση την εικόνα της καθημερινής ζωής του παλαιολιθικού ανθρώπου, ποιές εξελίξεις παρατηρείς στην καθημερινή ζωή;*

Το Δισπηλιό, όπως εμφανίζεται σήμερα, με αναπαράσταση μιας λιμναίας καλύβας (5.200 π.Χ.)

προβάτων ή φυτά όπως το λινάρι.

Συγχρόνως, με τη γεωργική ενασχόληση οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τη νομαδική ζωή. Επιλέγουν τη **μόνιμη εγκατάσταση** και χτίζουν σπίτια με ξύλα, πλίνθους ή πέτρες. Συγκεντρώνονται και δημιουργούν τα πρώτα χωριά. Οι κάτοικοί τους είναι γεωργοί που κατασκευάζουν μόνοι τους ό,τι χρειάζονται. Γρήγορα, όμως, οι άνθρωποι ειδικεύονται. Δίπλα στους γεωργούς παρουσιάζονται οι **τεχνίτες.** Ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους με τρόφιμα και έτσι αναπτύσσεται σταδιακά ένα είδος οικιακής οικονομίας.

Η Νεολιθική εποχή στην Ελλάδα

Στον ελλαδικό χώρο οι μεταβολές της νεολιθικής περιόδου αρχίζουν να γίνονται ορατές γύρω στο 6500 π.Χ. Νεολιθικοί οικισμοί έχουν εντοπιστεί σε περιοχές της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, σε βραχώδεις τοποθεσίες των νησιών, σε παρυφές ορεινών όγκων, σε σπήλαια, σε παραλιακές και παραλίμνιες περιοχές. Ο πιο συνηθισμένος χώρος προϊστορικού οικισμού για τις περιοχές της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας είναι ο τεχνητός λοφίσκος που ονομάζεται **«τούμπα» και «μαγούλα».** Παράλληλα αναπτύσσεται ο επίπεδος οικισμός ο οποίος στη νότια Ελλάδα καταλαμβάνει μεγάλη έκταση. Λιμναίος οικισμός έχει ανασκαφεί στη θέση **Δισπηλιό στην Καστοριά.** Ξύλινοι πάσσαλοι στήριζαν επίσης ξύλινες πλατφόρμες επάνω στις οποίες στηρίζονταν τα σπίτια.

Ένας νεολιθικός οικισμός στην Ελλάδα: Διμήνι. *Αναπαράσταση της νεολιθικής ακρόπολης στο Διμήνι, στην περιοχή του Βόλου.*

Στη βόρεια Ελλάδα τα σπίτια των νεολιθικών οικισμών, κατά κανόνα, είναι κατασκευασμένα από κλαριά και λάσπη και στηρίζονται σε έναν ξύλινο σκελετό. Στη Θεσσαλία, στη νότια Ελλάδα αλλά και στα νησιά του Αιγαίου, στην κατασκευή των σπιτιών χρησιμοποιούνται ευρύτατα ντόπιες πέτρες.

Η ενασχόληση με τη γεωκτηνοτροφία* είναι το κύριο χαρακτηριστικό της οικονομίας κατά τη Νεολιθική εποχή στην Ελλάδα. Τα δημητριακά και τα όσπρια αποτελούν τη βάση των καλλιεργειών, ενώ τα αιγοπρόβατα, τα βοοειδή και οι χοίροι τη βάση της κτηνοτροφίας. Κατά την περίοδο αυτή κατασκευάζονται και χρηστικά αντικείμενα οικιακής χρήσης, κεραμικά, λίθινα ή οστέινα.

Η νεολιθική Ελλάδα. *Στον χάρτη αναφέρονται όλοι οι νεολιθικοί οικισμοί που έχουν ανασκαφεί. Σε ποια ελληνική περιοχή παρατηρείς τη μεγαλύτερη πυκνότητα και πώς τη δικαιολογείς;*

Πήλινο αγγείο με πολύχρωμο διάκοσμο από το Διμήνι Θεσσαλίας (3800-3300 π.Χ.) (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Η τέχνη της νεολιθικής εποχής

Πήλινο ειδώλιο Κουροτρόφου* από τη Θεσσαλία. *Λείπει το κεφάλι. Η γυναίκα κάθεται σε σκαμνί και κρατάει στην αγκαλιά της βρέφος. Όλη η μορφή είναι διακοσμημένη με απλές γραμμές και σπείρες. (Μουσείο Βόλου)*

Δε γνωρίζουμε αν οι άνθρωποι είχαν ατομική ιδιοκτησία της γης. Το πιο πιθανό είναι ότι η γη ανήκε συλλογικά στην κοινότητα. Τα νεολιθικά κοπάδια, από οικόσιτα ζώα, πρέπει να ήταν μικρά. Την ευθύνη για τη βοσκή τους μπορεί να την είχε ολόκληρη η κοινότητα.

Ο άνθρωπος της Νεολιθικής εποχής στην Ελλάδα δεν είναι μόνος. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος μιας ευρύτερης ομάδας, της κοινότητας. Τέλος, η μελέτη των τρόπων ταφής των νεκρών, γενικώς η φροντίδα γι' αυτούς, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο νεολιθικός άνθρωπος στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονο θρησκευτικό συναίσθημα.

Εκτός από τα ειδώλια, τα κοσμήματα και άλλα διακοσμητικά αντικείμενα που εξακολουθούν να κατασκευάζονται ήδη από την Παλαιολιθική εποχή, εφευρίσκεται τώρα το πλάσιμο πήλινων αγγείων που ψήνονταν κατόπιν στη φωτιά, ώστε να γίνουν σκληρά και ανθεκτικά. Στην αρχή όλα ήταν χονδροειδή, μονόχρωμα και ακόσμητα. Αργότερα τα σχήματά τους έγιναν κομψότερα και έφεραν διακόσμηση. Τα σχέδια αποτελούνταν αρχικά από παράλληλες ή τεθλασμένες γραμμές, τρίγωνα, σπείρες και μαιάνδρους. Τα ποικίλα αυτά κοσμήματα ζωγραφίζονταν με ζωηρά χρώματα. Τα νεολιθικά ειδώλια κατασκευάζονταν από πηλό, σπανιότερα από λίθο, και συχνά διακοσμούνταν με ζωγραφιστά σχέδια. Παριστάνουν κυρίως γυναικείες μορφές, όρθιες ή καθιστές, κάποτε με παιδί στην αγκαλιά. Λιγότερα είναι τα ειδώλια ανδρών και ακόμη σπανιότερα τα ειδώλια ζώων. Τα γυναικεία ειδώλια, που είναι και τα περισσότερα, σύμφωνα με τη γνώμη ορισμένων επιστημόνων, εικονίζουν τη μεγάλη μητέρα θεά· άλλοι, όμως, πιστεύουν ότι σε αυτά τονίζεται η σημασία της γυναίκας-μητέρας στη διαιώνιση της ζωής.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Πώς συνδέεται η εμφάνιση των αγγείων από πηλό με την εγκατάσταση των ανθρώπων σε μόνιμους οικισμούς τη Νεολιθική εποχή; Για να απαντήσετε σκεφθείτε για ποιον σκοπό χρησιμοποιούνταν τα αγγεία στη Νεολιθική εποχή.*
2. *Οι άνθρωποι της Παλαιολιθικής εποχής που μετακινούνταν συχνά, θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν αγγεία από πηλό;*
3. *Με τη μόνιμη εγκατάσταση γεννιέται η έννοια της πατρίδας. Με ποια κριτήρια επιλέγουν οι άνθρωποι έναν τόπο για μόνιμη εγκατάσταση;*
4. *Κατά τη γνώμη σας τι αποδεικνύει η πληθώρα των νεολιθικών οικισμών στην Ελλάδα;*

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η Προϊστορία αρχίζει με την εμφάνιση του ανθρώπου, εδώ και περίπου 2,5 εκατομμύρια χρόνια. Ο άνθρωπος, για να φθάσει στη σημερινή του μορφή, πέρασε διαδοχικά 4 φάσεις εξέλιξης. Η Παλαιολιθική εποχή διαρκεί από την εμφάνιση του ανθρώπου μέχρι το 6500 περίπου π.Χ. Ο άνθρωπος κατά τη μακρά αυτή περίοδο επεξεργάζεται τον λίθο, ζει από το κυνήγι και την καρποσυλλογή και είναι νομάς. Η Νεολιθική εποχή αρχίζει περίπου το 6500 π.Χ. Ο άνθρωπος τώρα βελτιώνει τα εργαλεία του, ασχολείται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και διαμένει σε μόνιμη κατοικία. Στην Ελλάδα έχουμε πολλούς νεολιθικούς οικισμούς.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Συνδέστε με μία γραμμή τις λέξεις που σχετίζονται μεταξύ τους.

Αφρική	*Δισπηλιό*
Κυνηγός	*Μαγούλα*
Ανατολική Ευρώπη	*γεωργία*
τάφος	*αλέτρι*
Νεολιθική εποχή	*«Ικανός άνθρωπος»*
εργαλείο	*θήραμα*
Τροφή	*προσφορά*
οικισμός	*δημητριακά*
λιμναίος οικισμός	*μαμούθ*

Οι απαντήσεις υπάρχουν στο τέλος του βιβλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ (3000-1100 Π.Χ.)

Προς το τέλος της Νεολιθικής εποχής εμφανίζονται τα πρώτα εργαλεία που είναι κατασκευασμένα από χαλκό. Από το σημείο αυτό και μετά ο χαλκός χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο για την κατασκευή κάθε είδους αντικειμένων και παραμερίζει την πέτρα. Γι' αυτό και η νέα εποχή που αρχίζει ονομάζεται Εποχή του Χαλκού. Αυτή την περίοδο, στην περιοχή της Μέσης Ανατολής που ονομάστηκε **«εύφορη ημισέληνος»** αναπτύσσονται οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί, των **Σουμερίων,** των **Βαβυλωνίων,** των **Αιγυπτίων,** των **Εβραίων,** των **Φοινίκων,** των **Χετταίων.** Συγχρόνως, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας εμφανίζονται οι πρώτοι σημαντικοί πολιτισμοί **(Κυκλαδικός, Μινωικός, Μυκηναϊκός).** Καθένας από τους πολιτισμούς αυτούς έχει τη δική του φυσιογνωμία. Η θάλασσα του Αιγαίου έπαιξε σπουδαίο ρόλο για την επαφή των πολιτισμών αυτών μεταξύ τους αλλά και με τους γειτονικούς πολιτισμούς της Ανατολής.

1. ΟΙ ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Οι λαοί της Μεσοποταμίας

Η σφηνοειδής γραφή.

Ναός και αστεροσκοπείο μαζί. *Αναπαράσταση ενός ναού-αστεροσκοπείου, ενός Ζιγκουράτ, από την πόλη Ουρ. Οι επάλληλες τραπεζοειδείς κατασκευές καταλήγουν σε ένα μικρό πυργοειδές οικοδόμημα, το οποίο χρησίμευε ως ναός και παρατηρητήριο συγχρόνως.*

Χάρτης της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. *Μελέτησε τον χάρτη και εξήγησε την προνομιακή θέση της Ελλάδας στους θαλάσσιους δρόμους.*

«Η στήλη του Χαμουραμπί». *(Παρίσι, Μουσείο Λούβρου). Στη στήλη εικονίζεται ο Χαμουραμπί, όρθιος αριστερά, να δέχεται τη νομοθεσία από τον θεό Σαμάς. Στο κάτω μέρος της στήλης είναι γραμμένη, σε σφηνοειδή γραφή, η νομοθεσία του Βαβυλώνιου βασιλιά.*

Από τη Μεσοποταμία, με τους Σουμέριους, τον πρώτο λαό στον κόσμο ο οποίος ανέπτυξε υψηλό πολιτισμό, αρχίζει ουσιαστικά η ιστορία. Λαός πιθανώς **ινδοευρωπαϊκής καταγωγής***, εγκατεστημένος στη Μεσοποταμία από τα μέσα της 4ης χιλιετίας, εφευρίσκει τον τροχό, το άροτρο, την επεξεργασία των μετάλλων, μία μορφή γραφής, **τη σφηνοειδή***, και πρώτος ιδρύει απόλυτα συγκροτημένες πόλεις, με κυριότερη την **Ουρ.**

Κατά την 3η χιλιετία, σημιτικοί λαοί αναμειγνύονται με τους Σουμέριους, παραλαμβάνουν από αυτούς πολιτισμικά στοιχεία και κατορθώνουν να δημιουργήσουν ένα μεγάλο ενιαίο κράτος. Τη 2η χιλιετία, με κέντρο την πόλη της Βαβυλώνας, ολόκληρη η Μεσοποταμία αποτελεί ένα ισχυρότατο κράτος το οποίο κατά την περίοδο της βασιλείας του Χαμουραμπί (1730-1695 π.Χ.) φθάνει στο ύψιστο σημείο της ακμής του. Στον **Χαμουραμπί** οφείλεται η αρχαιότερη γραπτή νομοθεσία η οποία σώθηκε χαραγμένη σε μία πέτρινη στήλη **(Κώδικας Χαμουραμπί).**

Οι νόμοι του Χαμουραμπί είναι αυστηρότατοι και μας δίνουν μια παραστατική εικόνα της κοινωνίας της εποχής. Το βαβυλωνιακό κράτος βοήθησε ιδιαίτερα την ανάπτυξη των επιστημών και των γραμμάτων. Η επιστήμη της αστρονομίας οφείλει στους Βαβυλώνιους τα πρώτα της βήματα, ενώ το έπος Γιλγαμές* είναι ο πολυτιμότερος καρπός της πνευματικής τους ανάπτυξης.

Προς το τέλος της Εποχής του Χαλκού ένας άλλος λαός, οι Ασσύριοι, που κατοικούσαν στη Βόρεια Μεσοποταμία, κατορθώνουν να καταλύσουν το βαβυλωνιακό κράτος και να καταλάβουν ολόκληρη τη Μεσοποταμία. Η πόλη Νινευί, στα βόρεια, αναδεικνύεται ως νέο κέντρο.

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΧΑΜΟΥΡΑΜΠΙ

Για έναν άνδρα ο γάμος σήμαινε ουσιαστικά αγορά της γυναίκας, ακριβώς το ίδιο όπως η αγορά ενός οικοπέδου ή ενός εμπορεύματος. Η οικογένεια του μέλλοντος γαμπρού λαμβάνει την πρωτοβουλία και, αφού επιλέξει τη μέλλουσα σύζυγο, προσφέρει στον πατέρα της ένα σημαντικό ποσό, το οποίο επισφραγίζει τη μεταβίβαση. Στη συνέχεια η κόρη, με την τελετή του γάμου, μετέβαινε στο σπίτι του συζύγου της όπου, εκτός απροόπτου, παρέμενε μέχρι το τέλος της ζωής της. Ουσιαστικά ο σύζυγος είναι ιδιοκτήτης της συζύγου, όπως και της περιουσίας της, κινητής και ακίνητης.

J. Bottero, Initiation a l' Orient ancien, σ. 157 (μετ. Β.Σ.)

ΤΟ ΕΠΟΣ ΓΙΛΓΑΜΕΣ

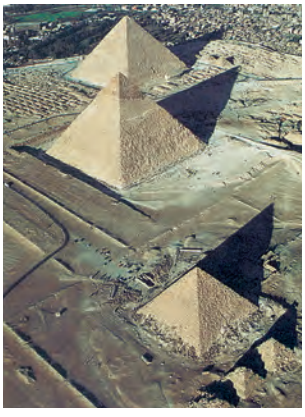
Λογοτεχνικό δημιούργημα της σουμεριακής ακμής το έπος Γιλγαμές, το οποίο προηγείται κατά μιάμιση χιλιετία των ομηρικών επών, διηγείται την ιστορία ενός νεαρού βασιλιά, γεμάτου δύναμη και αλαζονεία. Ο βασιλιάς αυτός, ο Γιλγαμές, μέσα από τις περιπέτειες και τα παθήματά του μεταμορφώνεται, γίνεται ταπεινός και, τελικά, με δάκρυα και πόνο, δέχεται την κοινή μοίρα όλων των ανθρώπων, τον θάνατό του.
Το σουμεριακό αυτό έπος, το αρχαιότερο στο είδος του, αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα λογοτεχνικά δημιουργήματα της ανθρωπότητας. Ας γευτούμε κάτι από την ομορφιά του:

Άκου την ιστορία του ανθρώπου αυτού, του Γιλγαμές,
που τόσο δεινοπάθησε σκληρά.
Ανώτερος απ' άλλους βασιλιάδες και πολεμιστής, άρχοντας
και γίγαντας.
Ήρωας που στην Ουρούκ είδε το φως, σαν Ταύρος άγριος, ορμητικός.
Μπροστά τραβάει, αρχηγός
Ακολουθεί, στήριγμα των συντρόφων του,
Πλέγμα γερό, προστάτης των αντρών του,
Αυτός, το μανιασμένο κύμα της πλημμύρας
Που κι έναν τοίχο πέτρινο γκρεμίζει.
Ο Γιλγαμές σε δύναμη άφταστος.

Το έπος του Γιλγαμές: Πινακίδα Ι, στήλη ε΄. Απόδοση Αύρα Word (Εκδόσεις Ιστός)

Τι σου θυμίζουν οι στίχοι του σουμεριακού έπους;

Η Αίγυπτος

Οι Φαραώ με τις πυραμίδες πίστευαν ότι θα συνέχιζαν και μετά τον θάνατο την εξουσία τους στους ανθρώπους. *Στην εικόνα, πρώτη στο βάθος, η πυραμίδα του Χέοπα, η μεγαλύτερη της Αιγύπτου.*

«Δώρον του Νείλου» ονόμαζαν οι αρχαίοι Έλληνες την Αίγυπτο και είχαν απόλυτο δίκιο. Ο Νείλος, που πηγάζει σχεδόν από τον Ισημερινό, διασχίζει την Αίγυπτο σε μία απόσταση 1.000 χιλιομέτρων και την μεταβάλλει σε αληθινό σιτοβολώνα. Ο Νείλος είναι η μόνη οδός επικοινωνίας για την Αίγυπτο. Πλήθος πλοίων τον διασχίζουν. Συνηθισμένοι στη ναυσιπλοΐα οι Αιγύπτιοι διακινδυνεύουν και ταξίδια στην ανοιχτή θάλασσα. Πλέουν προς τις ακτές της Παλαιστίνης, απ' όπου προμηθεύονται ξυλεία. Όμως τακτικά ο Νείλος πλημμυρίζει και τα νερά του κατακλύζουν τις γύρω περιοχές.

Η χλωρίδα και η πανίδα στις όχθες του Νείλου καλύπτουν

Χάρτης της αρχαίας Αιγύπτου.

Μέγας ναός του Λούξορ. *Ο σκαμμένος βράχος χρησίμευε ως ναός στον ηλιακό θεό Χαρμάκις. Οι πρώτες ακτίνες του ήλιου εισχωρούν το πρωί μέχρι το βάθος του ιερού.*

απόλυτα τις ανάγκες των Αιγυπτίων. Στο δέλτα του ποταμού ψαρεύουν και το κυνήγι είναι άφθονο. Εκεί φυτρώνει σε αφθονία **ο πάπυρος*,** τον οποίο χρησιμοποιούν για να κατασκευάζουν πλοία, καλάθια, σχοινιά και, κυρίως, ένα είδος χαρτιού.

Η Αίγυπτος, από τις αρχές της Εποχής του Χαλκού, αποτελεί ένα ισχυρό ενιαίο κράτος, το πρώτο στην ιστορία. Οι ηγεμόνες του φέρουν τον τίτλο του **Φαραώ.** Η χώρα, διαδοχικά, γνωρίζει τρεις περιόδους ακμής, αυτή του Αρχαίου Βασιλείου, του Μέσου και του Νέου Βασιλείου. Κατά την περίοδο του Αρχαίου Βασιλείου (3000-2200 π.Χ.) το κράτος οργανώνεται. Κοντά στην πρωτεύουσα **Μέμφιδα** οι Φαραώ οικοδομούν γιγαντιαίους τάφους, **τις πυραμίδες.**

Κατά την περίοδο του Μέσου Βασιλείου (2050-1800 π.Χ.) η Αίγυπτος ακμάζει. Για να προστατευθούν από τις επιδρομές, οι Αιγύπτιοι οχυρώνουν τα σύνορα της χώρας. Η πρωτεύουσα μεταφέρεται στη **Θήβα,** στην Άνω Αίγυπτο. Κατά την περίοδο του Νέου Βασιλείου (1600-1100 π.Χ.) η Αίγυπτος ακολουθεί ιμπεριαλιστική* πολιτική και επεκτείνεται προς τον Νότο και την Ανατολή. Κοντά στη Θήβα οι Φαραώ χτίζουν τους τάφους τους **«στην κοιλάδα των βασιλέων»*** και οικοδομούν λαμπρούς ναούς, όπως του Καρνάκ, του Λούξορ και του Αμπού Σιμπέλ.

Ο Φαραώ θεωρείται γιος του υπέρτατου θεού των Αιγυπτίων, του **Όσιρι.** Είναι απόλυτος κυρίαρχος, διοικεί τον στρατό και είναι ο ανώτατος θρησκευτικός αξιωματούχος. Ο Φαραώ για να κυβερνά χρησιμοποιεί πλήθος κρατικών υπαλλήλων.

Οι χωρικοί αποτελούν τα εννέα δέκατα του αιγυπτιακού πληθυσμού και δεν είναι ιδιοκτήτες των κτημάτων που καλλιεργούν. Πληρώνουν στους κατόχους της γης (Φαραώ, κρατικούς υπαλλήλους, ιερατείο) βαρείς φόρους. Οι τεχνίτες ζουν στις πόλεις. Είναι ξυλουργοί, οικοδόμοι, σιδηρουργοί, επεξεργαστές μετάλλων, χρυσοχόοι, ξυλογλύπτες και λιθοξόοι.

Η ανατολική όχθη του Νείλου. *Γιατί οι κατοικίες είναι χτισμένες στα υψώματα;*

Ο ΦΑΡΑΩ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΘΕΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥΣ

(Ένας Αιγύπτιος απευθύνεται στον Φαραώ Σέθι Β΄)

Στρέψε το πρόσωπό σου προς εμέ,
Ήλιε, που ανατέλλεις και φωτίζεις τα
όρη με την ομορφιά σου. Δίσκε λαμπρέ,
ανάμεσα στους ανθρώπους που διώχνεις
τα σκότη από την Αίγυπτο. Έχεις τη μορφή
του πατέρα σου, όταν υψώνεται στους
ουρανούς και οι ακτίνες του εισχωρούν
σε κάθε σημείο της γης_ δεν υπάρχει
τόπος που να μη γεύεται την ομορφιά
σου, γιατί οι λόγοι σου κανονίζουν τις τύ-
χες όλων των χωρών. Άρχοντα γαλήνιε,
που προσφέρεις σε όλους την πνοή της
ζωής.

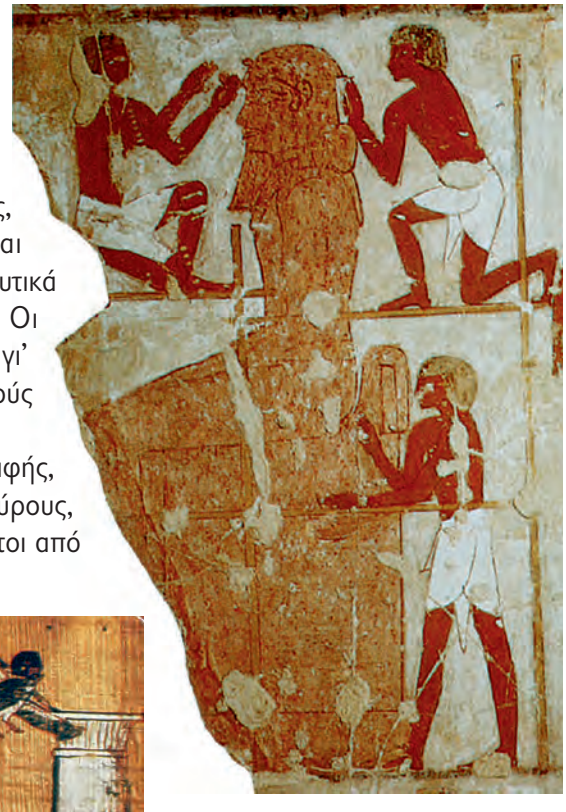
Πάπυρος Αναστασίου, IV, Νέο Βασίλειο_ Βασιλεία του Σέθι (Μετ. από το γαλλικό Β.Σ.)

- ***Σημειώστε όλες τις εκφράσεις που αναφέρονται σε ιδιότητες του Φαραώ.***
- ***Ποιος είναι ο πατέρας του Φαραώ;***

Στα ορυχεία της ερήμου εργάζονται κυρίως αιχμάλωτοι πολέμου.

Η θρησκεία των Αιγυπτίων είναι **πολυθεϊστική.** Οι κυριότεροι από τους θεούς είναι ο Άμον Ρα, θεός του ήλιου, ο Όσιρις, θεός του ήλιου και της βλάστησης, και η Ίσις, θεά της γονιμότητας. Οι ναοί θεωρούνται οίκοι του θεού και οι ιερείς τελούν τα λατρευτικά τους καθήκοντα στο όνομα του Φαραώ. Οι Αιγύπτιοι πιστεύουν στη μετά θάνατον ζωή, γι' αυτό φροντίζουν να ταριχεύουν τους νεκρούς (μούμιες).

Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούν ένα είδος γραφής, τα **ιερογλυφικά.** Γράφουν επάνω σε παπύρους, αλλά και οι τοίχοι των μνημείων είναι γεμάτοι από ιερογλυφικά κείμενα.

Τοιχογραφία στον τάφο του Ρεκμίν, Θήβα, Νέο Βασίλειο.
Για ποιον εργάζονται αυτοί οι τεχνίτες;

Ιερογλυφική γραφή.
Αιγυπτιακός πάπυρος. Η αιγυπτιακή γραφή περιλαμβάνει περίπου 5.000 ιερογλυφικά σημεία.

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Πριν από δύο αιώνες γνωρίζαμε ελάχιστα πράγματα για την αρχαία Αίγυπτο. Όλες οι επιγραφές που βρίσκονται χαραγμένες επάνω στα μνημεία ήταν ακατανόητες, γιατί δεν μπορούσαμε να αποκρυπτογραφήσουμε τα σύμβολα της αιγυπτιακής γραφής, τα ιερογλυφικά. Άλλωστε δεν ενδιαφέρονταν παρά ελάχιστοι για τα ερείπια των ναών και των τάφων που έμεναν μισοθαμμένα κάτω από την άμμο της ερήμου. Μετά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο (1799-1801) αρχίζει να γεννιέται το ενδιαφέρον. Ένας Γάλλος, ο Ιωάννης Φραγκίσκος Σαμπολιόν, κατόρθωσε το 1822 να αποκρυπτογραφήσει τα ιερογλυφικά και έκτοτε ένα πλήθος αρχαιολόγων προχώρησε σε ανασκαφές στην Αίγυπτο. Η ανάγνωση της αιγυπτιακής ιερογλυφικής γραφής έδωσε ένα πλήθος πληροφοριών για ολόκληρο τον προϊστορικό κόσμο του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου.

Ο ΣΑΜΠΟΛΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΩΝ ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΩΝ

Ο Ιωάννης Φραγκίσκος Σαμπολιόν γεννιέται το 1790. Από τα παιδικά του χρόνια νιώθει ένα αληθινό πάθος για την αρχαία Αίγυπτο. Έχοντας αργότερα ένα πλήθος κειμένων σε ιερογλυφικά, που είχαν ανακαλυφθεί και αντιγραφεί από διάφορους σοφούς ερευνητές κατά την εκστρατεία του Ναπολέοντα και κυρίως μια αντιγραφή της «στήλης της Ροζέτας», κατορθώνει το 1822 να αποκρυπτογραφήσει τα ιερογλυφικά.

Η στήλη που βρέθηκε στη Ροζέττα, κοντά στην Αλεξάνδρεια, το 1799, φέρει ένα κείμενο χαραγμένο με τρεις διαφορετικές γραφές, ιερογλυφική, ελληνική και δημοτική αιγυπτιακή, γραφή σε ευρεία χρήση κατά την εποχή των Πτολεμαίων. Γνωρίζοντας την ελληνική, ο Σαμπολιόν διαβάζει το όνομα Πτολεμαίος στο ελληνικό τμήμα της στήλης. Όμως ο Σαμπολιόν κατάλαβε ότι τα ονόματα των Αιγυπτίων βασιλέων γράφονταν πάντοτε σε ένα πλαίσιο. Ανακαλύπτοντας το πλαίσιο του Πτολεμαίου στην ιερογλυφική γραφή της στήλης, αρχίζει να συγκρίνει τα ιερογλυφικά με την ελληνική γραφή. Έτσι αρχίζει να αποκρυπτογραφεί τα ιερογλυφικά.

Λεπτομέρεια της στήλης της Ροζέτας (Βρετανικό Μουσείο). Το συνολικό ύψος της είναι 1,14 μ.

Οι Χετταίοι

Το κράτος των Χετταίων.

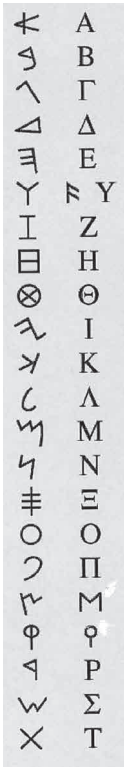
Η Μικρά Ασία, κατά τη 2η χιλιετία π.Χ., γίνεται η έδρα ενός λαού ινδοευρωπαϊκής καταγωγής, των Χετταίων. Στην αρχή ήταν ανοργάνωτοι και χωρισμένοι σε αλληλομαχόμενες φυλές, αργότερα όμως ενώθηκαν και ίδρυσαν ένα ισχυρότατο κράτος με πρωτεύουσα τη Χαττούσα. Οι Χετταίοι είχαν γραφή, ενώ πινακίδες που βρέθηκαν στη Χαττούσα μας δίνουν ένα πλήθος ιστορικών πληροφοριών. Η μεγάλη ακμή του κράτους των Χετταίων σημειώνεται στα μέσα της 2ης χιλιετίας, οπότε έχουν υπό την εξουσία τους σχεδόν

ολόκληρη τη Μικρά Ασία, τη Βόρεια Μεσοποταμία και τη Βόρεια Συρία. Κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσουν διπλωματικές σχέσεις με τους Μυκηναίους, τους **Αχιγιάβα** (Αχαιούς) των πινακίδων της Χαττούσα. Προς τα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ. οι επιδρομές των **«λαών της θάλασσας»***, που κυριολεκτικά ανέτρεψαν την πολιτική και εμπορική τάξη στην ανατολική Μεσόγειο, διέλυσαν το κράτος των Χετταίων.

Οι λαοί της Παλαιστίνης

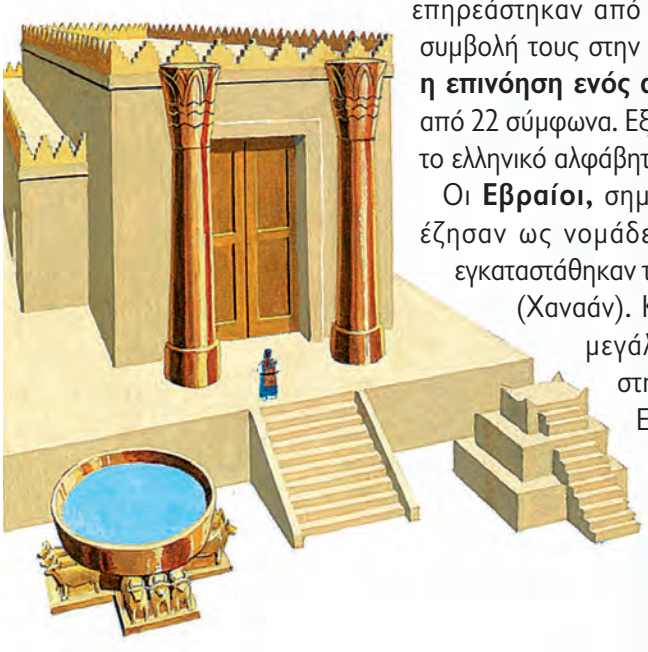

Χάρτης της Παλαιστίνης.

Από το ένα αλφάβητο στο άλλο. *Σύγκριση του φοινικικού και του ελληνικού αλφάβητου. Γιατί έδωσε ώθηση στον πολιτισμό η επινόηση μίας εύχρηστης μορφής γραφής;*

Στα παράλια της Παλαιστίνης, ήδη από την 3η χιλιετία, έχουν εγκατασταθεί οι **Φοίνικες,** λαός σημιτικής καταγωγής. Η εγκατάστασή τους σε παραλιακή περιοχή και η ανυπαρξία εύφορων και εκτεταμένων πεδιάδων τούς έκαναν να στραφούν προς τη θάλασσα και να γίνουν άριστοι ναυτικοί και έμποροι. Οι Φοίνικες δε σχημάτισαν ενιαίο κράτος. Κάθε πόλη τους, ανάμεσα στις οποίες, αρχικά, πρωτεύουσα θέση είχε η Βύβλος, αποτελούσε κρατική οντότητα. Κατά τη 2η χιλιετία οι φοινικικές πόλεις Σιδώνα και Τύρος έγιναν εμπορικά κέντρα ολόκληρης της Μεσογείου και ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις με τους Μυκηναίους. Οι Φοίνικες, πολιτιστικά, επηρεάστηκαν από τους γύρω λαούς, αλλά η μεγάλη συμβολή τους στην εξελικτική πορεία της ιστορίας ήταν **η επινόηση ενός αλφάβητου,** το οποίο σχηματιζόταν από 22 σύμφωνα. Εξέλιξη αυτού του αλφάβητου αποτελεί το ελληνικό αλφάβητο.

Ο Ναός του Σολομώντα. Αναπαράσταση. *Ο πρώτος ναός στην Ιερουσαλήμ κτίστηκε κατά την περίοδο της βασιλείας του Σολομώντα. Την εποχή των βασιλέων ο ναός ήταν το κέντρο της θρησκευτικής ζωής του βασιλείου. Εκεί βρισκόταν η Κιβωτός της Διαθήκης, που περιείχε τις πινακίδες με τους νόμους τους οποίους έδωσε ο Θεός στον Μωυσή.*

Οι **Εβραίοι,** σημιτικής καταγωγής και αυτοί, αφού έζησαν ως νομάδες για μεγάλο χρονικό διάστημα, εγκαταστάθηκαν τελικά στο εσωτερικό της Παλαιστίνης (Χαναάν). Κατά τα μέσα της 2ης χιλιετίας, ένα μεγάλο μέρος των Εβραίων βρίσκεται στην Αίγυπτο. Γύρω στα 1300 π.Χ. οι Εβραίοι της Αιγύπτου, με ηγέτη τον **Μωυσή,** αναχωρούν από την Αίγυπτο και εγκαθίστανται και αυτοί στην Παλαιστίνη. Προς το τέλος της 2ης χιλιετίας, οι Εβραίοι,

με πρωτεύουσα την **Ιερουσαλήμ,** ιδρύουν ένα ισχυρό κράτος με διαδοχικούς βασιλείς τον **Σαούλ,** τον **Δαβίδ** και τον **Σολομώντα.** Γρήγορα, όμως, το κράτος διασπάται και στο τέλος καταλύεται από τους Ασσύριους.

Οι Εβραίοι είναι ο πρώτος **μονοθεϊστικός λαός** της ανθρώπινης ιστορίας. Πιστεύουν σε έναν παντοδύναμο θεό. Κατά τους Εβραίους ο Θεός απευθύνεται σε αυτούς με τους προφήτες. Οι προφήτες έχουν ως έργο τους να μεταφέρουν τον λόγο του Θεού στον λαό και να τον κρατούν στον δρόμο της αληθινής θρησκείας. Από τότε που οι Εβραίοι έχασαν την ανεξαρτησία τους, οι προφήτες αναγγέλλουν την έλευση ενός Μεσσία, σταλμένου από τον Θεό για να τους απελευθερώσει.

Το ιερό βιβλίο των Εβραίων είναι η Εβραϊκή Βίβλος ή Παλαιά Διαθήκη. Γράφτηκε σταδιακά κατά την 1η χιλιετία, από τον 10ο έως τον 2ο αιώνα π.Χ. Διηγείται την ιστορία του εβραϊκού λαού και εκθέτει τα στοιχεία της θρησκευτικής του πίστης.

Η ΔΙΑΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΥΘΡΑΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Ανακοίνωσαν στον Φαραώ ότι οι Εβραίοι έφυγαν. Έξυξε το άρμα του και ξεκίνησε παίρνοντας μαζί του και άλλα 600. Όσο ο Φαραώ πλησίαζε, οι Εβραίοι φοβόντουσαν πολύ. Ο Θεός λέγει στον Μωυσή: «Σήκωσε τη ράβδο σου, τέντωσε το χέρι σου προς τη θάλασσα και ρίξε τη στη θάλασσα, για να περάσει ο λαός του Ισραήλ σα να ήταν ξηρά. Έτεινε λοιπόν ο Μωυσής το χέρι του προς τη θάλασσα και ο Θεός απομάκρυνε τη θάλασσα. Και πάτησαν οι Εβραίοι τη θάλασσα, σα να ήταν ξηρά και τα κύματα σχημάτιζαν ένα τείχος προς τα δεξιά και τα αριστερά τους. Οι Αιγύπτιοι τους καταδίωξαν και μπήκαν στη θάλασσα πίσω τους. Ο Θεός λέγει στον Μωυσή: «Άπλωσε το χέρι σου προς τη θάλασσα για να πνίξουν τα κύματα τους Αιγυπτίους, τα άρματά τους και τους ιππείς τους». Τα κύματα σκέπασαν τα άρματα και τους ιππείς του στρατού του Φαραώ.

Παλαιά Διαθήκη, Έξοδος, ΙΔ΄, 5-28 (Προσαρμογή. Β.Σ.)

Δείξτε, πώς, σύμφωνα με τη Βίβλο, ο Θεός αναμειγνύεται ενεργά στις τύχες των Εβραίων.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Ποια είναι η συμβολή των Σουμερίων στην ανάπτυξη του πολιτισμού;

2. Παρατηρήστε τον σύγχρονο χάρτη της Αιγύπτου και αξιολογήστε τη φράση: Η Αίγυπτος είναι «δώρον του Νείλου».

3. Τι ιδιότητα απέδιδαν οι Αιγύπτιοι στους Φαραώ;

2. Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Οι Κυκλάδες

Ένας από τους παλαιότερους πολιτισμούς της Ευρώπης αναπτύχθηκε στις Κυκλάδες κατά την 3η και 2η χιλιετία π.Χ., δηλαδή στην Εποχή του Χαλκού. Σε αυτό συνέβαλε το ήπιο κλίμα τους και κυρίως η ιδιαίτερα προνομιακή γεωγραφική τους θέση. Ουσιαστικά, τα νησιά των Κυκλάδων αποτελούν ένα είδος φυσικής γέφυρας ανάμεσα στην Ευρώπη και στην Ασία, την Ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη. Στην 3η χιλιετία π.Χ., τα πλοία των κυκλαδίτικων νησιών κυριαρχούν στο Αιγαίο και μαζί με τα προϊόντα της Εγγύς Ανατολής μεταφέρουν στην Ευρώπη ιδέες, τεχνικές γνώσεις, θρησκευτικές αντιλήψεις.

Σε όλα σχεδόν τα νησιά των Κυκλάδων η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως οικισμούς, όχι εκτεταμένους, της 3ης χιλιετίας π.Χ. Κάθε οικισμός φαίνεται ότι αναπτυσσόταν αυτόνομα και δεν υπήρχε κανένα είδος κεντρικής εξουσίας. Αρχικά οι οικισμοί σχηματίζονται κοντά στη θάλασσα ή στα πρανή χαμηλών λόφων. Περίπου το 2300 π.Χ. ορισμένοι οικισμοί οχυρώνονται (Αγία Ειρήνη στην Κέα), άλλοι καταστρέφονται και ξαναχτίζονται οχυρωμένοι (Φυλακωπή στη Μήλο), ενώ άλλοι χτίζονται σε υψηλούς λόφους μακριά από τη θάλασσα (Καστρί Σύρου). Αυτό φανερώνει κάποια αναστάτωση της ζωής από την παρουσία νέων πληθυσμών, που προέρχονται πιθανόν από τη Μικρά Ασία. Γρήγορα όμως τα νησιά ξαναβρίσκουν τον ρυθμό της ζωής τους.

Οι Κυκλάδες της Εποχής του Χαλκού.

Στη 2η χιλιετία π.Χ. οι Κυκλάδες έχουν επαφές με την ηπειρωτική Ελλάδα αρχικά και στη συνέχεια με την Κρήτη. Οι οικισμοί μεγαλώνουν, τα κτίρια είναι πιο σύνθετα και επιβλητικά. Ο πιο σημαντικός οικισμός αυτής της εποχής είναι το Ακρωτήρι στη Θήρα. Περίπου το 1600 π.Χ., όταν μεγάλοι κυκλαδικοί οικισμοί καταστρέφονται από σεισμό, οι Κυκλάδες περνούν στη σφαίρα επιρροής της μινωικής Κρήτης, που γνωρίζει τότε τη μεγαλύτερη ακμή της. Μετά την καταστροφή των μινωικών ανακτόρων, γύρω στο 1450 π.Χ., στις Κυκλάδες κυριαρχούν οι Μυκηναίοι από την ηπειρωτική Ελλάδα, που μεταδίδουν στα νησιά τα χαρακτηριστικά του δικού τους πολιτισμού στην τεχνολογία, την τέχνη και τη θρησκεία.

Μαρμάρινο ειδώλιο γυναίκας. *Τέτοια ειδώλια βρέθηκαν σε τάφους. Το μικρό πάχος και η στάση των άκρων ποδιών τους δείχνει ότι δεν μπορούσαν να σταθούν όρθια. Είναι αβέβαιο, αν παριστάνουν θεά που έχει σχέση με τον θάνατο. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Ένα από τα αριστουργήματα της κυκλαδικής ειδωλοπλαστικής. *Ο καθιστός άνδρας παίζει άρπα, συμμετέχοντας ίσως σε κάποια θρησκευτική τελετή. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Τέχνη

Το χαρακτηριστικότερο δημιούργημα της κυκλαδικής τέχνης κατά την Εποχή του Χαλκού είναι τα μαρμάρινα ειδώλια. Τα περισσότερα παριστάνουν γυμνές γυναίκες, λίγα άνδρες μουσικούς, πολεμιστές ή κυνηγούς. Οι μορφές είναι έντονα σχηματοποιημένες, με λίγες αλλά χαρακτηριστικές λεπτομέρειες για την αναγνώριση του φύλου.

Τα πήλινα αγγεία, που έχουν ποικίλα σχήματα, διακοσμούνται με απλά γραμμικά σχέδια. Ιδιαίτερα εντυπωσιακά είναι και τα μαρμάρινα αγγεία, καθώς και τα μεταλλικά με απλή χαρακτή διακόσμηση.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Ο κυκλαδικός πολιτισμός ανέπτυξε κεντρική εξουσία;

2. Μελέτησε με προσοχή τον χάρτη των Κυκλάδων κατά την Εποχή του Χαλκού και σχημάτισε έναν κατάλογο με τους οικισμούς κατά νησί.

3. Πού θεωρείς ότι οφείλεται η ανάπτυξη του κυκλαδικού πολιτισμού;

4. Το κυκλαδικό ειδώλιο είναι η πρώτη απόπειρα δημιουργίας μνημειακής γλυπτικής στην Ελλάδα. Τι εντύπωση σου γεννά όταν το παρατηρείς με προσοχή;

3. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η Κρήτη

Η Κρήτη κατοικήθηκε για πρώτη φορά τη Νεολιθική εποχή. Ο σημαντικότερος οικισμός φαίνεται να ήταν η Κνωσός, όπως ακριβώς και στην Εποχή του Χαλκού. Στην 3η και 2η χιλιετία π.Χ. ο πολιτισμός στην Κρήτη έφτασε σε υψηλό επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και καλλιτεχνικής παραγωγής. Είναι γνωστός με το όνομα «μινωικός πολιτισμός» από τον μυθικό βασιλιά της Κνωσού Μίνωα και ήρθε στο φως στις αρχές του 20ού αιώνα με τις ανασκαφές του Βρετανού αρχαιολόγου Άρθουρ Έβανς στην Κνωσό.

Η μινωική Κρήτη.

Ο μινωικός πολιτισμός

Από τις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ. ο πληθυσμός στην Κρήτη βαθμιαία αυξάνεται, η γεωργία και η κτηνοτροφία γίνονται πιο συστηματικές και οι κάτοικοι οργανώνονται σε μικρούς οικισμούς. Οι Μινωίτες έχουν επαφή με άλλες περιοχές του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, όπως οι Κυκλάδες, η Κύπρος και η Αίγυπτος, με τις οποίες εμπορεύονται διάφορα προϊόντα. Εξάγουν λάδι, κρασί, ξυλεία, λίθινα αγγεία, ίσως υφάσματα και δέρματα. Εισάγουν μέταλλα ή άλλες πρώτες ύλες για την κατασκευή όπλων, εργαλείων και καλλιτεχνημάτων, όπως χαλκό από την Κύπρο και άργυρο από τις Κυκλάδες. Έτσι, μερικοί οικισμοί αποκτούν σιγά σιγά μεγαλύτερη έκταση και πλούτο από τους άλλους. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί, γύρω στο 2000 π.Χ., στη μεγαλύτερη αλλαγή στην ιστορία του μινωικού πολιτισμού με **την εμφάνιση των πρώτων ανακτόρων.** Γύρω τους αναπτύσσονται μεγάλοι οικισμοί που μπορούν να χαρακτηριστούν πόλεις. Μέχρι σήμερα είναι γνωστά με βεβαιότητα τέσσερα τέτοια ανάκτορα, στην **Κνωσό,** τη **Φαιστό,** τα **Μάλια** και τη **Ζάκρο.** Τα πρώτα ανάκτορα καταστρέφονται γύρω στο 1700 π.Χ. από σεισμό, αλλά ξαναχτίζονται πιο επιβλητικά. Η περίοδος των δεύτερων, **νέων ανακτόρων** (1700-1450 π.Χ) είναι αυτή της μεγαλύτερης ακμής του μινωικού πολιτισμού. Την εποχή αυτή οι Μινωίτες κυριαρχούν στο Αιγαίο, όπου ιδρύουν αποικίες (Κύθηρα, Ρόδος) και έχουν στενές σχέσεις με την ηπειρωτική Ελλάδα, επηρεάζοντας έντονα τον μυκηναϊκό πολιτισμό που κάνει τότε την εμφάνισή του.

Η ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ

Ο Μίνως είναι το αρχαιότερο από την παράδοση πρόσωπο που απέκτησε στόλο και κατόρθωσε να γίνει κύριος του μεγαλύτερου μέρους της ελληνικής θάλασσας. Επέβαλε την κυριαρχία του στις Κυκλάδες και εγκατέστησε στις περισσότερες τις πρώτες αποικίες.

Θουκυδίδης Α, 4

Ο Θουκυδίδης γράφει περίπου 1.200 χρόνια μετά τη μινωική ακμή. Τι σημαίνει αυτό;

Αεροφωτογραφία του ανακτόρου της Κνωσού. Διακρίνεται η πλακόστρωτη κεντρική αυλή.

Πολιτική και διοικητική οργάνωση: τα ανάκτορα

Τα ανάκτορα είναι μεγάλα συγκροτήματα κτιρίων, αποτελούνται δηλαδή από πολλές πτέρυγες δωματίων και είναι τα διοικητικά, οικονομικά, θρησκευτικά και καλλιτεχνικά κέντρα της περιοχής στην οποία βρίσκονται. Παρά τις επιμέρους διαφορές όλα τα μινωικά ανάκτορα έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- Έχουν προσανατολισμό στον άξονα Βορρά-Νότου.
- Έχουν μία ορθογώνια κεντρική αυλή. Γύρω της αναπτύσσονται οι πτέρυγες των δωματίων.
- Ήταν πολυώροφα, είχαν μεγάλες κλίμακες, φωταγωγούς, σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης και αρκετοί χώροι τους έφεραν τοιχογραφίες. Από αυτές αντλούμε πλήθος πληροφοριών για πολλές από τις πτυχές της ζωής των Μινωιτών.
- Δεν ήταν οχυρωμένα.

Τα ανάκτορα ήταν η κατοικία του άρχοντα της ευρύτερης περιοχής, όπου συγκεντρωνόταν η παραγωγή και τα εμπορεύματα για να διατεθούν στο εσωτερικό του νησιού ή στο εξωτερικό. Ήταν επίσης κέντρα κατασκευής πολύτιμων αντικειμένων και καλλιτεχνημάτων, καθώς και

Ο δίσκος της Φαιστού *αποτελεί το σπουδαιότερο δείγμα ιερογλυφικής γραφής από την Κρήτη. Μέχρι στιγμής δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί και το περιεχόμενό του παραμένει ακατανόητο. Η επικρατέστερη άποψη είναι ότι πρόκειται για ύμνο σε κάποια θεότητα. (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου)*

Μεταγραφή των ιερογλυφικών του δίσκου της Φαιστού. Δεν υπάρχει σχέση με τα αιγυπτιακά ιερογλυφικά. Παρουσιάζονται μορφές και αντικείμενα της καθημερινής ζωής, ανθρώπινες μορφές και μέλη του σώματος, εργαλεία, ζώα και φυτά. *Μπορείς να προσδιορίσεις τι εικονίζουν τα σύμβολα, σύμφωνα με την αρίθμηση;*

θρησκευτικά κέντρα, όπου μαζευόταν πλήθος κόσμου με την ευκαιρία διαφόρων τελετών. Στα ανάκτορα δηλαδή ζούσε, κυκλοφορούσε και εργαζόταν μεγάλος αριθμός αξιωματούχων, υπαλλήλων και τεχνιτών.

Παράλληλα, υπήρχαν διάσπαρτες σε ολόκληρη την Κρήτη αγροικίες ή επαύλεις που συγκέντρωναν τη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή της περιοχής τους και έλεγχαν τη διακίνηση των προϊόντων για λογαριασμό των ανακτόρων. Το πολιτικό, διοικητικό και οικονομικό σύστημα της μινωικής Κρήτης ήταν δηλαδή **συγκεντρωτικό,** με κέντρο τα ανάκτορα.

Γραφή

Η ανάπτυξη του εμπορίου και η περίπλοκη διοικητική και κοινωνική οργάνωση οδήγησαν γύρω στο 1700 στη χρήση ενός συστήματος γραφής το οποίο αρχικά έμοιαζε με τα ιερογλυφικά, όπως αποδεικνύει ο δίσκος της Φαιστού. Λίγο αργότερα άρχισε να χρησιμοποιείται ένα νέο σύστημα γραφής, η **Γραμμική Α.** Η γραφή ήταν συλλαβική, δηλαδή κάθε σημείο αντιστοιχούσε σε μία **συλλαβή,** και υπήρξε το πρότυπο για την ανάπτυξη της μυκηναϊκής γραφής. Σημεία αυτής της γραφής έχουν βρεθεί κυρίως επάνω σε αγγεία ή χαραγμένα σε πινακίδες απογραφής εμπορευμάτων. Η γραφή όμως αυτή δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί.

Οικονομία

Δείγμα της υψηλής λιθοτεχνίας των Μινωιτών. Σφραγιδόλιθος της περιόδου των νέων ανακτόρων (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου).

Την εποχή των νέων ανακτόρων (1700-1450 π.Χ.) οι Μινωίτες κυριαρχούν με τα πλοία τους σε όλο το Αιγαίο. Η εμπορική δραστηριότητα που είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη χιλιετία είναι τώρα πιο έντονη. Ιδιαίτερη ζήτηση σε όλο το Αιγαίο έχουν τα έργα της καλλιτεχνικής παραγωγής (μεταλλοτεχνία, λιθοτεχνία, κοσμηματοτεχνία). Μινωίτες έμποροι και ναυτικοί φαίνεται να απεικονίζονται σε αιγυπτιακούς τάφους προσφέροντας τέτοια έργα σε Αιγύπτιους αξιωματούχους με τους οποίους συναλλάσσονταν.

Οι Μυκηναίοι στην Κνωσό

Γύρω στο 1450 π.Χ. τα μινωικά ανάκτορα καταστρέφονται, πιθανόν από σεισμό, εκτός από αυτό της Κνωσού. Η εξασθένιση της πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης που ξεκινούσε από τα ανάκτορα φαίνεται ότι έδωσε την ευκαιρία στους Μυκηναίους να καταλάβουν την Κνωσό. Οι Μυκηναίοι από την Κνωσό φαίνεται ότι κυριαρχούν σε ένα μεγάλο τμήμα της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης μέχρι το 1370 π.Χ., οπότε το ανάκτορο της Κνωσού καταστρέφεται οριστικά. Στη συνέχεια η Κρήτη αποτελεί επαρχία του μυκηναϊκού κόσμου διατηρώντας όμως ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Να παρατηρήσετε στον χάρτη τη γεωγραφική θέση της Κρήτης. Με βάση αυτή να εξηγήσετε τη μινωική θαλασσοκρατία.

2. Πώς φαντάζεστε τη ζωή και την κίνηση σε ένα κρητικό ανάκτορο μια ημέρα γιορτής;

4. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΜΙΝΩΙΤΩΝ

Η θρησκεία

Οι Μινωίτες πίστευαν, βασικά, σε ένα σύμπλεγμα γυναικείων θεοτήτων οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τη βλάστηση και τη διαδοχή των εποχών, την άνθηση και τον μαρασμό, τον θάνατο και την ανάσταση. Στα χρόνια της ακμής του μινωικού πολιτισμού δεν υπήρχαν στην Κρήτη μεγάλοι ναοί αλλά μόνο μικρά ανακτορικά ή οικιακά ιερά. Οι πιστοί αισθάνονται τη θεότητα σαν κάτι μυστηριακό, φευγαλέο και άπιαστο. Συχνά η λατρεία του θείου πραγματοποιείται και σε σπήλαια, όπως στο Δικταίο Άντρο*, όπου οι πιστοί προσέφεραν μικρά ειδώλια που απεικόνιζαν τους ίδιους τους θεούς. Μεγάλη είναι η σημασία του ιερού δέντρου στη μινωική θρησκεία. Το κύριο ιερό δέντρο φαίνεται να είναι η ελιά. Από τα ζώα σημαντικό ρόλο παίζει στη μινωική θρησκεία ο ταύρος. Οι τελετές περιλάμβαναν χορούς και αγώνες, όπως τα ταυροκαθάψια. Το ιερατείο το αποτελούσαν κυρίως γυναίκες, αλλά υπήρχαν και άνδρες ιερείς. Επειδή δεν έχουν ακόμη αναγνωσθεί οι γραφές των Μινωιτών, μόνη πηγή πληροφόρησής μας για τη θρησκεία τους είναι τα έργα τέχνης που έφεραν στο φως οι ανασκαφές.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Επειδή δεν έχουμε κατανοητά γραπτά κείμενα, δε γνωρίζουμε καλά τη θρησκεία των Κρητών, οι οποίοι είχαν μια τόσο υψηλή αίσθηση του ωραίου. Μαντεύουμε όμως ότι ήταν μια θρησκεία αισιόδοξη, που προέτρεπε να επικοινωνήσει ο πιστός με τις εσωτερικές δυνάμεις της ζωής και του προσέφερε ελπίδες ευτυχίας. Στο μινωικό πάνθεον οι θεές παίζουν μεγαλύτερο ρόλο από αυτόν των ανδρών. Παριστάνονται κάτω από το ιερό δένδρο, στην κορυφή ενός όρους, επάνω σε ένα πλοίο ή σείοντας μιαν ασπίδα. Άγρια ζώα και πτηνά τις συνοδεύουν. Είναι οι διάφορες μορφές που λαμβάνει η αρχέγονη μητέρα-γη, η οποία ενσαρκώνει τη ζωική ορμή και εκτείνει την κυριαρχία της στα φυτά, στα ζώα και στους ανθρώπους. Ασφαλώς επιβίωση μιας πρωτόγονης μητριαρχίας* που ενώνει τη γυναίκα με τις δυνάμεις της ζωής.

Pierre Lévéque, L'aventure grecque, σ. 40 (Μετ. Β.Σ.)

Μελετήστε το κείμενο και εξηγήστε τη σχέση θρησκείας και μητριαρχίας.

Τοιχογραφία από τα ανάκτορα της Κνωσού. Ιερή τελετουργία με κέντρο τον ταύρο, ταυροκαθάψια. (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου)

Η τέχνη

Οι Μινωίτες ανέπτυξαν πολλές μορφές τέχνης σε θαυμαστό επίπεδο. Η μινωική τέχνη έχει ποικιλία και πρωτοτυπία. Όλα τα μινωικά έργα –αγγεία από πηλό ή πέτρα, ειδώλια, κοσμήματα, τοιχογραφίες– έχουν κίνηση, ζωντάνια και χάρη και δείχνουν μια προτίμηση των Μινωιτών για την απεικόνιση της φύσης. Τα θέματα και η τεχνοτροπία τους επηρέασαν τους γειτονικούς λαούς, ιδιαίτερα τους Κυκλαδίτες και τους Μυκηναίους.

Οι τοιχογραφίες, που οι περισσότερες προέρχονται από το ανάκτορο της Κνωσού, παριστάνουν συνήθως θρησκευτικές ή τελετουργικές πομπές, ειδυλλιακά τοπία με πλούσια βλάστηση και ζώα, καθώς και θέματα από τον κόσμο της θάλασσας.

Κεραμική. Ο γρήγορος κεραμικός τροχός που έχει καθιερωθεί διευκολύνει την ταχύτερη κατασκευή των πήλινων αγγείων που είναι κομψά και έχουν ποικίλα σχήματα. Τα ωραιότερα αγγεία αυτής της εποχής στη μινωική Κρήτη είναι τα πολύχρωμα **καμαραϊκά,** που οφείλουν την ονομασία τους στο σπήλαιο των Καμαρών, όπου πρωτοβρέθηκαν. Κατασκευάζονταν στα εργαστήρια των μεγάλων ανακτόρων της Κνωσού και της Φαιστού. Τα καμαραϊκά αγγεία εξάγονταν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και την Αίγυπτο. Διακοσμούνταν συνήθως με πολύπλοκα καμπυλόγραμμα σχέδια γεμάτα φαντασία και σπανιότερα με θέματα από τον ζωικό και φυτικό κόσμο.

Η θεά των όφεων. *Ειδώλιο γυναικείας θεότητας που κρατά στα χέρια της δύο φίδια. (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου)*

Καμαραϊκό κύπελλο με ολόγλυφα άνθη. *Χαρακτηριστικό των καμαραϊκών αγγείων είναι η πολυχρωμία: κόκκινο, κίτρινο, λευκό. Μερικά είχαν πολύ λεπτά τοιχώματα που θυμίζουν κέλυφος αυγού (ωοκέλυφα). (Μουσείο Ηρακλείου).*

Χρυσόδετος σφραγιδόλιθος με παράσταση λιονταριού και δαμαστών (Μουσείο Ηρακλείου).

Ρυτό σε μορφή κεφαλής ταύρου. *Τέτοιου τύπου αγγεία χρησιμοποιούνταν σε θρησκευτικές τελετές. (Μουσείο Ηρακλείου)*

Πήλινο ειδώλιο γυμνόστηθης γυναίκας. *Είναι χαρακτηριστική η ενδυμασία και η κόμμωση. Η γυναίκα βρίσκεται σε στάση προσευχής. (Μουσείο Ηρακλείου)*

Άλλα έργα τέχνης. Τα περισσότερα μινωικά ειδώλια είναι πήλινα και παριστάνουν γυναίκες, δε λείπουν όμως και ειδώλια ανδρών και ζώων. Αξιοσημείωτα είναι τα ρυτά, μεγάλα αγγεία, ορισμένα με μορφή κεφαλής ζώου, συνήθως του ιερού μινωικού ταύρου, τα οποία χρησιμοποιούνταν στις τελετουργίες. Υπάρχουν επίσης περίτεχνα κοσμήματα από χρυσό και ασήμι και σφραγίδες από ελεφαντοστό και από σκληρούς ημιπολύτιμους λίθους με εγχάρακτα γραμμικά σχέδια.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Τι ήταν τα καμαραϊκά αγγεία;

2. Ποια, κατά τη γνώμη σου, είναι η σχέση ανάμεσα στον μύθο για τον λαβύρινθο και το μινωικό ανάκτορο; Με ποιες σημασίες χρησιμοποιούμε σήμερα τη λέξη λαβύρινθος; (Συμβουλευθείτε και το λεξικό).

3. Ποια κέντρα του αιγαιακού χώρου επηρεάστηκαν από τον μινωικό πολιτισμό; Πώς διαπιστώνεται και σε ποιους λόγους οφείλεται αυτή η επιρροή;

4. Η μινωική τέχνη ήταν έντονα επηρεασμένη από τη φύση. Μπορείτε να δώσετε ένα παράδειγμα από τις εικόνες του βιβλίου;

5. Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Κοινωνική, πολιτική και οικονομική οργάνωση

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα κατά την ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.) ήταν ο πρώτος μεγάλος ελληνικός πολιτισμός. Την ονομασία του επινόησαν οι αρχαιολόγοι από το σημαντικότερο κέντρο της εποχής, τις Μυκήνες.

Την αρχή του μυκηναϊκού πολιτισμού σημαδεύουν οι πλούσιοι **βασιλικοί τάφοι** που ανέσκαψε στην ακρόπολη των Μυκηνών ο **Ερρίκος Σλήμαν.** Από την περίοδο των βασιλικών τάφων (1600-1450 π.Χ.) δεν έχουν διατηρηθεί σημαντικά κτίσματα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ανάκτορα. Τα πρώτα βεβαιωμένα ανακτορικά συγκροτήματα στη μυκηναϊκή Ελλάδα φαίνεται πως κτίζονται σχεδόν ταυτόχρονα γύρω στο 1400 π.Χ., όπως προκύπτει κυρίως από τις ανασκαφές στις Μυκήνες, την Τίρυνθα, την Πύλο και τη Θήβα. Με αυτά εισέρχεται ο μυκηναϊκός πολιτισμός στην ανακτορική του φάση που διήρκεσε δύο αιώνες, δηλαδή έως το 1200 π.Χ., οπότε τα ανάκτορα καταστρέφονται ή παρακμάζουν.

Τα ανάκτορα, χτισμένα συνήθως στην κορυφή οχυρωμένων ακροπόλεων, ήταν τα πολυδύναμα διοικητικά κέντρα των διαφόρων επικρατειών στις οποίες είχε χωριστεί η μυκηναϊκή Ελλάδα. Το κέντρο πάντως φαίνεται ότι ήταν η Πελοπόννησος και ιδιαίτερα η Αργολίδα.

Ο μυκηναϊκός πολιτισμός δέχθηκε ευεργετική ώθηση από τον πολιτισμό της μινωικής Κρήτης. Έχοντας αναπτύξει οι Μυκηναίοι στενούς δεσμούς με τους Μινωίτες ήδη από τον 17ο αιώνα π.Χ., υιοθέτησαν από αυτούς και αφομοίωσαν με γόνιμο τρόπο πολλά στοιχεία του πολιτισμού τους, χωρίς όμως να χάσουν τη δική τους ταυτότητα. Από τους Μινωίτες δανείστηκαν οι Μυκηναίοι ποικίλα τεχνολογικά επιτεύγματα, μορφές τέχνης και την ιδέα της γραφής. Όμως, η δημιουργική πνοή και η πρωτοτυπία των Μυκηναίων γίνεται αισθητή κυρίως στον τομέα της μνημειακής αρχιτεκτονικής*, όπως είναι οι κυκλώπειες οχυρώσεις των ακροπόλεων και οι εντυπωσιακοί **θολωτοί τάφοι.**

Ο μυκηναϊκός κόσμος. *Μελέτησε στον χάρτη την πυκνότητα των μυκηναϊκών κέντρων στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας.*

Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟΥΣ ΜΥΚΗΝΑΙΟΥΣ

Μετά τη γοργή ανοδική πορεία περί το 1550, οι Μυκήνες είναι, πολιτικά και καλλιτεχνικά, ένα κέντρο πλούσιο και με επιρροή και η δύναμή τους θα βαίνει αυξανόμενη, σε αντίστροφη αναλογία με την παρακμή της Κρήτης. Οι σχέσεις με το νησί, εμπορικές στην αρχή, πρέπει κάποια στιγμή να εκτράπηκαν σε λεηλασίες, γιατί οι Μυκηναίοι δελεάστηκαν από τη λάμψη του κρητικού πολιτισμού. Το αποτέλεσμα ήταν μια γενικευμένη αφομοίωση του μινωικού πολιτισμού από τους Μυκηναίους, ένας εκμινωισμός που περιλαμβάνει τόσο πτυχές υλικές και εξωτερικές, με μινωικά αντικείμενα και διακοσμητικές τεχνικές που δημιουργήθηκαν σε μυκηναϊκό έδαφος, όσο και οργανωτικές, μεταξύ των οποίων πρέπει να συγκαταλεχθεί η υιοθέτηση της μινωικής γραφής για τα ελληνικά.

Martin S. Ruiperez – José L. Melena,
Οι Μυκηναίοι Έλληνες, Μετ. Μελ. Παναγιωτίδου (Καρδαμίτσα), σ. 17

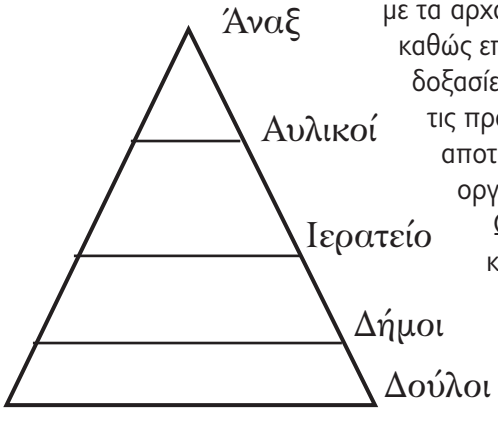
Η Πύλη των λεόντων, στην ακρόπολη των Μυκηνών. *Για πρώτη φορά η μνημειακή γλυπτική εμφανίζεται στο ευρωπαϊκό έδαφος.*

Βλέποντας αυτό το αρχιτεκτονικό σύνολο, πώς φαντάζεσαι τον χαρακτήρα των Μυκηναίων;

Τη στέρεη οικονομική βάση των Μυκηναίων αποτελούσαν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Παράλληλα, από πολύ νωρίς, και με ρυθμιστικό παράγοντα τα ανάκτορα, αναπτύχθηκαν διάφοροι βιοτεχνικοί κλάδοι. Η ελεφαντουργία*, η λιθοτεχνία, η μεταλλουργία είναι μερικοί από τους τομείς στους οποίους διακρίθηκαν οι Μυκηναίοι.

Ωστόσο, το μεγαλείο και η ακτινοβολία του μυκηναϊκού κόσμου οφείλονται κυρίως στην ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου. Ιδιαίτερα από τα μέσα του 15ου αιώνα π.Χ., οπότε οι Μυκηναίοι, όπως υποστηρίζεται, κατέλαβαν την Κνωσό, το ελληνικό μυκηναϊκό στοιχείο δεσπόζει βαθμιαία στη θάλασσα και εξαπλώνεται στη Μεσόγειο.

Μια τέτοια θαλάσσια εξάπλωση δε θα έγινε πάντα με ειρηνικό τρόπο. Ο Τρωικός πόλεμος απηχεί υπερπόντιες πολεμικές επιχειρήσεις της εποχής. Τα στοιχεία που ένωναν τα διάφορα ελληνικά φύλα κατά τη μυκηναϊκή εποχή ήταν πολλά. Σε γενικές γραμμές ήταν ίδια με εκείνα που ένωναν τους Έλληνες των ιστορικών χρόνων. Ως πρώτα και ισχυρότερα θα πρέπει να θεωρήσουμε την κοινή γλώσσα –μαρτυρημένη με τα αρχαιότερα ελληνικά κείμενα σε Γραμμική γραφή Β– καθώς επίσης και την κοινή θρησκεία και τις μεταθανάτιες δοξασίες, όπως τις ανιχνεύουμε μέσα από τα έθιμα και τις πρακτικές ταφής. Ένα πρόσθετο συνεκτικό στοιχείο αποτελούσε η ομοιομορφία στην κοινωνικοπολιτική οργάνωση και τους θεσμούς.

Πυραμιδοειδής ιεράρχηση της μυκηναϊκής κοινωνίας.

Ως φυσικό αποτέλεσμα των παραπάνω δεσμών και μέσα από τις συνεχείς συναλλαγές ανάμεσα στα διάφορα μυκηναϊκά κέντρα, δημιουργήθηκε ένας ενιαίος πολιτισμός, **ο πολιτισμός της μυκηναϊκής κοινής.**

Αυστηρά ιεραρχημένη η μυκηναϊκή κοινω-

Η ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΕΞΩ ΚΟΣΜΟΣ

Η μυκηναϊκή Ελλάδα, η οποία δημιουργήθηκε κυρίως με ανοίγματα προς το εξωτερικό, δεν ίδρυσε αυτοκρατορία. Άσκησε ισχυρή επιρροή, άμεση ή έμμεση, από τη Σαρδηνία έως τον Ορόντη, από τη Μακεδονία ως τον Νείλο, αλλά δεν άσκησε ποτέ πολιτική ηγεμονία. Αφού άντλησε από την Κρήτη, από την Εγγύς Ανατολή, ακόμη και από την Ευρώπη, τους παράγοντες της βαθιάς πολιτιστικής μεταβολής και αφού τους αφομοίωσε, η ηπειρωτική Ελλάδα παρέμεινε σχετικά ανεπηρέαστη από τις ξένες πολιτιστικές επιδράσεις, ενώ παράλληλα οι οικονομικές επαφές με το εξωτερικό είχαν ζωτική σημασία για την ανάπτυξη και τη λειτουργία των ανακτορικών κέντρων. Και όταν οι επαφές αυτές διαταράχτηκαν ή διακόπηκαν, τότε το ανακτορικό σύστημα κατέρρευσε.

René Treuil, Οι πολιτισμοί του Αιγαίου,
μετ. Όλγας Πολυχρονοπούλου (Καρδαμίτσα), σ. 471

νία θυμίζει μια πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται **ο άναξ.** Αυτός, μαζί με την οικογένειά του, κατοικούσε στο ανάκτορο, το κέντρο εξουσίας της κάθε επικράτειας. Ακολουθούσαν στην ιεραρχία οι διάφοροι αυλικοί και το ιερατείο. Οι κάτοικοι της κάθε περιοχής αποτελούσαν τους δήμους. Οι δήμοι ήταν πολυάριθμοι, οργανωμένοι σε χωριά, γύρω από το διοικητικό κέντρο, το ανάκτορο. Εκτός από τους γεωργούς και τους κτηνοτρόφους, οι πινακίδες με κείμενα σε Γραμμική γραφή Β μας παραδίδουν μια ανεξάντλητη σειρά από εξειδικευμένους τεχνίτες. Στην κατώτερη κοινωνική βαθμίδα βρίσκονται οι δούλοι.

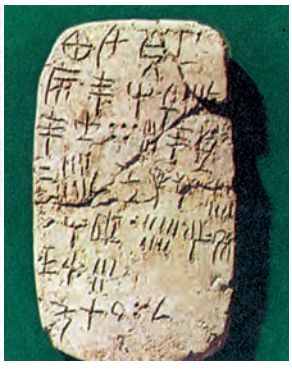
Η Γραμμική γραφή Β

Στην Κνωσό οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν ένα πλήθος από πήλινες επιγραφές γραμμένες σε Γραμμική γραφή Β, οι οποίες χρονολογήθηκαν μετά το 1400 π.Χ., περίοδο της υποτιθέμενης κατάληψης της Κρήτης από τους Μυκηναίους. Παρόμοιες επιγραφές βρέθηκαν και στη μεσσηνιακή Πύλο. Το 1952 οι Βρετανοί **Μάικλ Βέντρις και Τζον Τσάντγουικ** αποκρυπτογράφησαν τη γραφή των πινακίδων, τη **Γραμμική Β.** Τότε διαπιστώθηκε ότι η γλώσσα των πινακίδων ήταν ελληνική. Νεότερες ανασκαφές έφεραν στο φως πινακίδες με τη Γραμμική Β στη Θήβα, στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα και στα Χανιά. Η γραφή των πινακίδων **είναι συλλαβική,** δηλαδή κάθε σύμβολο αποδίδει μια συλλαβή (πα, τα, ρο, μα, τι). Το ίδιο συμβαίνει και με τη Γραμμική γραφή Α της Κρήτης, η οποία ακόμη δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί. Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η Γραμμική γραφή Β είναι εξελιγμένη και τελειοποιημένη μορφή της Γραμμικής γραφής Α. Η προέλευση της Γραμμικής γραφής Β αποτέλεσε αντικείμενο πολλών συζητήσεων. Διαμορφώνονται δύο αντίθετες απόψεις: είτε η Γραμμική Β γεννήθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα και μεταφέρθηκε στην Κρήτη, είτε προήλθε από τη Γραμμική Α στην Κρήτη και αργότερα πέρασε στην Ελλάδα. Στα κείμενα των πινακίδων με Γραμμική γραφή Β καταγράφονται διάφορες εμπορικές-οικονομικές δραστηριότητες των ανακτόρων που αφορούν κυρίως τη διακίνηση γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Έμμεσα, όμως, τα ίδια αυτά κείμενα μας δίνουν πληροφορίες για τη διοικητική οργάνωση και τη θρησκευτική ζωή του μυκηναϊκού κόσμου. Η γνώση της γραφής στα μυκηναϊκά χρόνια ήταν προνόμιο μιας ομάδας εξειδικευμένων γραφέων που εργάζονταν στα γραφεία των ανακτορικών κέντρων. Και ίσως αυτός να ήταν ο λόγος για την εξαφάνιση της γραφής μετά την πτώση των ανακτόρων, γύρω στα 1200.

Από τη Γραμμική γραφή Α στη Γραμμική γραφή Β

Πινακίδα από την Αγία Τριάδα Κρήτης: Γραμμική Α.

Πινακίδα από την Πύλο: Γραμμική Β. *Αναφέρεται σε επίταξη χαλκού των ναών*

Η εξάπλωση και η κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου

Μετά την κυριαρχία τους στην Κρήτη (1450 π.Χ.), οι Μυκηναίοι γίνονται θαλασσοκράτορες. Σε ολόκληρο τον χώρο του Αιγαίου και στα μικρασιατικά παράλια ιδρύουν αποικίες και εμπορικούς σταθμούς. Παράλληλα, για την αναζήτηση πρώτων υλών και αγορών ταξιδεύουν μέχρι την Εγγύς Ανατολή, τη νότια Ιταλία, τη Σικελία, την Ισπανία και φαίνεται να έχουν σποραδικές επαφές με την Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη. Αποικίζουν συστηματικά την Κύπρο και έρχονται σε επαφή με το κράτος των Χετταίων. Τα αρχεία των Χετταίων ονομάζουν τους Μυκηναίους Αχιγιάβα (Αχαιούς) και τονίζουν ότι το βασίλειό τους είναι υπολογίσιμη ναυτική δύναμη.

Η εξάπλωση του μυκηναϊκού πολιτισμού κατά τον 14ο και 13ο αιώνα.

Περίπου το 1200 π.Χ. παρατηρείται μια αιφνίδια κάμψη της μυκηναϊκής ισχύος. Ανάκτορα, ακροπόλεις και οικισμοί καταστρέφονται. **Συγχρόνως εξαφανίζεται η Γραμμική γραφή Β.** Τα ελληνικά δε θα εμφανισθούν ως γραφή παρά τον 8ο αιώνα π.Χ. Δε γνωρίζουμε με ακρίβεια τους λόγους που προκάλεσαν αυτή την καταστροφή. Άλλοι επιστήμονες την αποδίδουν σε μετακίνηση νέων ελληνικών φύλων (κάθοδος των Δωριέων), άλλοι σε εσωτερικές αναταραχές και άλλοι, τέλος, στην τρομακτική αναστάτωση που επικρατεί αυτή την περίοδο στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, με την πτώση του κράτους των Χετταίων και με τις επιθέσεις των λεγόμενων «λαών της θάλασσας» εναντίον της Αιγύπτου. Η αναστάτωση αυτή είχε ως συνέπεια την πτώση του μυκηναϊκού εμπορίου και τη σταδιακή παρακμή των μυκηναϊκών ανακτόρων εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Μάλλον, όμως, η πτώση της μυκηναϊκής δύναμης οφείλεται σε ένα συνδυασμό και των τριών λόγων. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός έχασε την ισχύ του, δεν κατέρρευσε όμως τελειωτικά. Πολλά στοιχεία του θα επιβιώσουν και θα μεταλαμπαδευθούν στην επόμενη φάση του ελληνικού πολιτισμού.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Πότε και πού χτίζονται τα πρώτα μυκηναϊκά ανακτορικά συγκροτήματα;
2. Πώς επέδρασε ο μινωικός πολιτισμός στους Μυκηναίους;
3. Γιατί η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής γραφής Β έχει ιδιαίτερη σημασία για τους Έλληνες;
4. Ήταν πάντοτε ειρηνικές οι θαλάσσιες δραστηριότητες των Μυκηναίων;

6. ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Η τέχνη μάς αποκαλύπτει τη θρησκεία. *Θρησκευτική σκηνή από χρυσό δαχτυλίδι της Τίρυνθας. Αριστερά εικονίζεται πιθανώς η «Πότνια». Τέσσερις δαίμονες της προσφέρουν κρασί. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

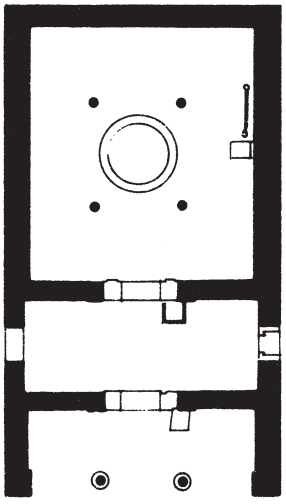
Πριν από την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής γραφής Β οι επιστήμονες υποστήριζαν ότι η μυκηναϊκή θρησκεία ταυτιζόταν απόλυτα με τη μινωική. Όμως, μετά την ανάγνωση των πινακίδων της Γραμμικής γραφής Β αποδεικνύεται ότι στο μυκηναϊκό πάνθεον εμφανίζονται όλοι οι μεγάλοι Έλληνες θεοί της Ιης χιλιετίας, με εξαίρεση τον Απόλλωνα. Στις πινακίδες αναφέρονται ο Ζευς, η Ήρα, ο Ποσειδών, η Άρτεμις, ο Άρης και ο Διόνυσος. Σπουδαία θέση κατέχει μία θεά η οποία συνήθως προσφωνείται με την ονομασία «Πότνια (=σεβάσμια)». Η «Κυρία Πότνια» είναι αναμφίβολα η κυρίαρχη μυκηναϊκή θεότητα και σε αυτήν προσφέρονται πρόβατα, αρωματικά έλαια, μαλλί και μέλι.

Οι Μυκηναίοι δεν έχτιζαν μεγάλους ναούς και, όπως και οι Μινωίτες, λάτρευαν τους θεούς τους σε μικρά ιερά. Το ιερατείο, άνδρες και γυναίκες, αποτελούσε ιδιαίτερη κοινωνική τάξη και διαχειριζόταν την περιουσία των ιερών.

Η μυκηναϊκή τέχνη

Η μυκηναϊκή τέχνη αναπτύχθηκε στην ύστερη εποχή της Χαλκοκρατίας (1600-1100 π.Χ.) στα κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας (Μυκήνες, Τίρυνθα, Πύλο, Θήβα κ.α.) και μαρτυρεί έντονη μινωική επίδραση.

Αρχιτεκτονική

Κάτοψη του μυκηναϊκού μεγάρου πυρήνα των μυκηναϊκών ανακτόρων. *Λιτό, απέριττο, αντικατοπτρίζει τη διαφορετική νοοτροπία του Μυκηναίου σε σχέση με τον Μινωίτη.*

Οι Μυκηναίοι χτίζουν τα μνημειακά ανάκτορά τους σε υψώματα –ακροπόλεις– τις οποίες οχυρώνουν με γιγαντιαία τείχη. Τα τείχη αυτά είναι γνωστά ως «κυκλώπεια» από τους τεράστιους ογκόλιθους που χρησιμοποιούνταν για το χτίσιμό τους. Τα μυκηναϊκά ανάκτορα έχουν πιο απλό σχέδιο από τα μινωικά. Αποτελούνται από έναν προθάλαμο που βλέπει στην αυλή και από το κύριο δωμάτιο που έχει μεγάλη κυκλική εστία στο κέντρο και είναι ο χώρος υποδοχής (τύπος μεγάρου). Γύρω υπάρχουν άλλοι δευτερεύοντες χώροι κατοικίας των ηγεμόνων.

Για πρώτη φορά τώρα στον ελλαδικό χώρο στήνονται πάνω στους λακκοειδείς τάφους των Μυκηνών λίθινες πλάκες (επιτύμβιες στήλες) με ανάγλυφες σπείρες ή πολεμικές και κυνηγετικές σκηνές που μαρτυρούν τον πολεμικό χαρακτήρα των νεκρών. Περίφημοι είναι επίσης οι μνημειακοί **θολωτοί τάφοι,** όπως ο «θησαυρός του Ατρέα» στις Μυκήνες, που θεωρήθηκε ως τάφος του Αγαμέμνονα, ο «τάφος της Κλυταιμνήστρας» και άλλοι. Από έναν μακρύ, πλαισιωμένο με λίθινους τοίχους διάδρομο, φθάνει κανείς στον κυκλικό θάλαμο που είναι χτισμένος με παρόμοιο τρόπο και έχει θολωτή οροφή. Μετά την ταφή, διάδρομος και θάλαμος σκεπάζονται με χώμα, ώστε ο τάφος έμοιαζε εξωτερικά με χαμηλό λόφο. Τέτοιοι τάφοι έχουν βρεθεί σε πολλά μυκηναϊκά κέντρα.

Ο «Θησαυρός του Ατρέα». *Το εντυπωσιακότερο οικοδόμημα μνημειακής αρχιτεκτονικής του μυκηναϊκού κόσμου. Ένας δρόμος μήκους 35 μέτρων οδηγεί στην κύρια είσοδο η οποία στέφεται από ένα «ανακουφιστικό»* τρίγωνο που καλυπτόταν από λίθινη επένδυση.*

Ζωγραφική και κεραμική

Τα μυκηναϊκά ανάκτορα διακοσμούνται και αυτά με τοιχογραφίες που έχουν δεχτεί μεγάλη επίδραση από τις μινωικές. Παρόμοια επιρροή παρατηρείται και στη μυκηναϊκή κεραμική. Αξιοπρόσεκτος είναι ο εικονιστικός ρυθμός σε μια κατηγορία αγγείων που διακοσμούνται με παραστάσεις ανθρώπων, ζώων, πουλιών, ψαριών και με σκηνές με άρματα.

Μεταλλοτεχνία

Απαράμιλλης τέχνης είναι τα κοσμήματα από χρυσό, ασήμι ή από άλλα πολύτιμα υλικά. Από παρόμοια υλικά έχουν κατασκευαστεί και άλλα πολυτελή αντικείμενα, όπως σκεύη με ανάγλυφες παραστάσεις κυνηγιού ή ειδυλλιακές σκηνές –χρυσά κύπελλα του τάφου του Βαφειού–, ξίφη και εγχειρίδια στολισμένα με παρόμοιες εικόνες, οι χρυσές προσωπίδες των νεκρών βασιλιάδων που βρέθηκαν στους μυκηναϊκούς τάφους και άλλα. Όλα αυτά τα ανεπανάληπτα έργα τέχνης μαρτυρούν μεγάλο πλούτο, δύναμη και επικοινωνία των Μυκηναίων βασιλιάδων και ευγενών με τις χώρες της Ανατολής και της Αιγύπτου απ' όπου προμηθεύονταν τα πολύτιμα υλικά.

Τοιχογραφία από το ανάκτορο της Πύλου. Δύο Μυκηναίοι πολεμιστές με άρμα. *(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Χρυσή προσωπίδα από τους λακκοειδείς τάφους των Μυκηνών *(1550-1500 π.Χ.). Παλαιότερα είχε θεωρηθεί ότι ανήκε στον Αγαμέμνονα, βασιλιά των Μυκηνών. Όμως, χρονολογείται πολύ πριν από την εποχή που έγινε ο Τρωικός Πόλεμος. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Μυκηναϊκό αγγείο από την Πρόσιμνη Αργολίδας *(μέσα 15ου αιώνα π.Χ). Το χαρακτηριστικό αυτό μυκηναϊκό αγγείο διακοσμείται με χταπόδι και άλλα θαλασσινά μοτίβα. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Τα χρυσά κύπελλα του Βαφειού *(15ος αιώνας π.Χ.). Βρέθηκαν στον θολωτό τάφο του Βαφειού, στη Λακωνία. Διακοσμούνταν με ανάγλυφες σκηνές εξημέρωσης ταύρων μέσα σε φυσικό τοπίο και μάλλον είναι έργα τεχνιτών από την Κρήτη. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Εγχειρίδιο από τον λακκοειδή τάφο IV των Μυκηνών *(περίπου 1550-1500 π.Χ.). Το χάλκινο εγχειρίδιο διακοσμείται με εξαιρετικά ζωντανή παράσταση κυνηγιού λιονταριού. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Δραστηριότητα

Δύο τεχνίτες συζητούν για τη δουλειά τους σε ένα μυκηναϊκό ανάκτορο. Δημιουργήστε έναν διάλογο.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Κατά την Εποχή του Χαλκού, η Μεσόγειος ήταν μια θάλασσα κοσμοπολίτικη, όπου κυκλοφορούσαν πλοία, εμπορεύματα και ιδέες. Εκτός από τους μεγάλους πολιτισμούς της «εύφορης ημισελήνου», στον αιγαιακό χώρο αναπτύχθηκαν διαδοχικά τρεις μεγάλοι πολιτισμοί, ο κυκλαδικός, ο μινωικός-κρητικός και ο μυκηναϊκός. Καθένας από τους πολιτισμούς αυτούς είχε τα δικά του χαρακτηριστικά, έθεσε την ξεχωριστή του σφραγίδα στην τέχνη, στους πολιτικούς θεσμούς, στην κοινωνική συγκρότηση. Όμως, υπήρξαν αλληλεπιδράσεις οι οποίες κατέληξαν στη σταδιακή διαμόρφωση του κλασικού ελληνικού πολιτισμού.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Συνδέστε με μια γραμμή τις λέξεις που έχουν σχέση μεταξύ τους.

Κυκλάδες
Γραμμική Β
βασιλικοί τάφοι
άναξ
Κνωσός
κυκλώπεια
μέγαρο
Μυκηναίος ηγέτης
τείχη
μυκηναϊκό ανάκτορο
Φυλακωπή
Μυκήνες
Άρθουρ Έβανς
Μάικλ Βέντρις

ΙΙ. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 1100 ΕΩΣ ΤΟ 800 π.Χ.

Η πτώση του μυκηναϊκού πολιτισμού επιφέρει μια αναστάτωση στην Ελλάδα, που διαρκεί περίπου τρεις αιώνες (1100-800 π.Χ.). Η περίοδος αυτή, παρά τις όποιες αναταράξεις, είναι γονιμότατη. Σε αυτή την περίοδο η Ελλάδα διαμορφώνεται φυλετικά, οι Έλληνες μορφοποιούν όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία θα τους επιτρέψουν να αναπτύξουν τον δικό τους πολιτισμικό λόγο. Σημαντικότερα γεγονότα: ο πρώτος ελληνικός αποικισμός, η διαμόρφωση των ομηρικών επών και η επινόηση του ελληνικού αλφάβητου.

1. ΟΙ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Από το 1100 π.Χ. μέχρι περίπου το 950 π.Χ. η Ελλάδα βρίσκεται σε κρίση. Ο πληθυσμός μειώνεται δραστικά. Η οικονομία επανέρχεται σε πρωτογενή σχήματα, περιορίζεται στη γεωργία και την κτηνοτροφία και αποκτά μια καθαρά οικιακή μορφή. Η κεντρική εξουσία εξασθενεί, σχεδόν εξαφανίζεται. Η οργάνωση στηρίζεται περισσότερο στην οικογένεια, στο χωριό, στην ομάδα.

ΟΙ ΜΝΗΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Και μετά τα Τρωικά εξακολούθησαν στην Ελλάδα οι μεταναστεύσεις και οι εισβολές και η έλλειψη ησυχίας την εμπόδισε να αναπτυχθεί. Η μακρόχρονη απουσία των Ελλήνων στην Τροία προκάλεσε πολλές αναταραχές και σε πολλές πολιτείες έγιναν επαναστάσεις που ανάγκασαν πολλούς να φύγουν και να πάνε να ιδρύσουν άλλες πολιτείες. Εξήντα χρόνια μετά την άλωση της Τροίας οι Θεσσαλοί έδιωξαν από την Άρνη τους σημερινούς Βοιωτούς... Ογδόντα χρόνια μετά την άλωση της Τροίας οι Δωριείς κατάκτησαν την Πελοπόννησο. Μόνο μετά από πολλά χρόνια η Ελλάδα ησύχασε.

Θουκυδίδης, Ιστορία Α΄, 12 (Μετ. Άγγ. Βλάχου)

Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Τότε δεν υπήρχε ούτε εμπόριο ούτε ασφάλεια στις χερσαίες και θαλάσσιες μεταφορές και επικοινωνίες και οι κάτοικοι καλλιεργούσαν τόση μόνο γη, όση τους ήταν απαραίτητη για να ζουν. Δε δημιουργούσαν απόθεμα από χρήματα ούτε φύτευαν δένδρα γιατί, μη έχοντας τείχη για προστασία, δεν ήξεραν ποτέ αν και πότε θα εμφανιζόταν κάποιος να τους τα αρπάξει.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Α, 2 (Μετ. Άγγ. Βλάχου)

Οι μνήμες του Θουκυδίδη συμπίπτουν με την ιστορική πραγματικότητα που σήμερα αποδέχεται η επιστήμη;

Η αληθινά δύσκολη αυτή περίοδος, κατά την οποία ο ελληνικός κόσμος, εξασθενημένος, έζησε αναδιπλωμένος στον εαυτό του, ήταν πολύ μικρή. Από τα μέσα του 10ου αιώνα παρατηρείται μια τεχνολογική, δημογραφική και πνευματική αναγέννηση.

Η διαμόρφωση των φυλετικών κοινοτήτων

Με τις κινήσεις των ελληνικών φύλων που σημειώνονται κατά τη διάρκεια του 12ου αιώνα π.Χ. και την εγκατάστασή τους στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας σταθεροποιείται η διανομή τους στην εδαφική έκταση και διαμορφώνονται τα μόνιμα πλέον χαρακτηριστικά τους. Ο γεωγραφικός παράγοντας έπαιζε πρωταρχικό ρόλο σε αυτές τις μετακινήσεις. Γενικώς, παρατηρείται μια κίνηση από τα βόρεια προς τα νότια. Οι Δωριείς, το τελευταίο ελληνικό φύλο που μετακινείται μαζικά, από την Πίνδο όπου ζούσαν, μετακινήθηκαν προς τον Νότο και εγκαταστάθηκαν στην Πελοπόννησο και σε ένα τμήμα της Στερεάς. Στη συνέχεια προωθήθηκαν σε μερικές από τις Κυκλάδες (Μήλο, Θήρα) και αργότερα στην Κρήτη. Οι Θεσσαλοί, που ζούσαν και αυτοί στην περιοχή της Πίνδου, εγκαταστάθηκαν στη σημερινή Θεσσαλία, εξαναγκάζοντας τους παλαιούς κατοίκους της, Βοιωτούς και Αιολείς, τους μεν πρώτους να μετακινηθούν προς τη σημερινή Βοιωτία, τους δε δεύτερους να μεταναστεύσουν στη Λέσβο, στην Τένεδο και στα βόρεια της Μικράς Ασίας. Τέλος, οι Ίωνες των βόρειων παραλίων της Πελοποννήσου καταφεύγουν στην Αττική, στην Εύβοια και στις Κυκλάδες. Οι νέες κοινότητες είναι φυλετικές. Και το κράτος που δημιουργείται από τη συνένωση πολλών κοινοτήτων είναι φυλετικό. Αρχηγός του είναι ο βασιλιάς, ο οποίος εκλέγεται από τη συνέλευση των πολεμιστών. Αργότερα το αξίωμα μεταβάλλεται σε κληρονομικό. Η κυριότερη αρμοδιότητα του βασιλιά είναι η αρχιστρατηγία, γι' αυτό στο αξίωμα του βασιλιά εκλέγεται ο ικανότερος πολεμιστής.

Ο πρώτος ελληνικός αποικισμός

Ελληνικό πλοίο προσεγγίζει σε άγνωστο, ίσως εχθρικό, τόπο. *Γεωμετρικό αγγείο του 8ου αιώνα (Μουσείο Ελευσίνας).*

Ο Πρώτος ελληνικός αποικισμός

Η ανώμαλη κατάσταση που επικράτησε στην Ελλάδα μετά τις μετακινήσεις των ελληνικών φύλων κατά τον 12ο αιώνα π.Χ., η γενική στενότητα του χώρου και ο οικονομικός μαρασμός και η ανασφάλεια υποχρέωσαν συμπαγείς ομάδες Ελλήνων να μεταναστεύσουν προς τα νησιά του Αιγαίου και τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Η μετακίνηση πραγματοποιήθηκε κατά φυλετικές ομάδες και τον 10ο αιώνα η μετανάστευση αυτή έλαβε τη μορφή ενός ευρύτατου αποικισμού. Η κίνηση αυτή έμεινε γνωστή ως **Πρώτος ελληνικός αποικισμός.**

Όπως τονίσαμε προηγουμένως, οι Αιολείς, πιεζόμενοι από τους Θεσσαλούς, εγκαταστάθηκαν αρχικά στη Λέσβο και στην Τένεδο και στη συνέχεια ίδρυσαν αποικίες στο βόρειο τμήμα της μικρασιατικής παραλίας, σε μια περιοχή που εκτείνεται από την Τρωάδα στα βόρεια μέχρι τον κόλπο της Σμύρνης. Είναι η περιοχή της Αιολίδας.

Οι Ίωνες ξεκινώντας από την Αττική, την Εύβοια και τη βορειοανατολική Πελοπόννησο εγκαταστάθηκαν στη Χίο, στη Σάμο και στο κεντρικό τμήμα των παραλίων της Μικράς Ασίας. Είναι η περιοχή που ονομάστηκε Ιωνία.

Οι Δωριείς εγκαθίστανται στη Ρόδο, στην Κω και στο νότιο τμήμα των παραλίων της Μικράς Ασίας, όπου ιδρύουν τη δωρική εξάπολη.

Οι πρώτοι Έλληνες άποικοι ασχολούνται στην αρχή με τη γεωργία. Γρήγορα όμως επιδίδονται στο εμπόριο και ταχύτατα οι ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας αναπτύσσονται σε εύρωστα εμπορικά κέντρα. Την οικονομική ανάπτυξη ακολουθεί η πολιτισμική άνθηση.

Ο κόσμος των ομηρικών επών

Οι Έλληνες του 10ου, 9ου και 8ου αιώνα π.Χ., της αποκαλούμενης "γεωμετρικής εποχής", ενδιαφέρονται πολύ για το παρελθόν τους και ασχολούνται με την αναζήτηση της ρίζας τους. Τα ομηρικά έπη αποτελούν τυπικό παράδειγμα. Μορφοποιημένα στη στροφή από τον 9ο προς τον 8ο αιώνα και στηριζόμενα σε μια προφορική παράδοση, τα ποιήματα αυτά έχουν ως στόχο να ξαναζωντανέψουν το παρελθόν, την εποχή του Τρωικού πολέμου, τον καιρό των βασιλέων και των ηρώων.

Αντίθετα, η ρωγμή στο πολιτικό πεδίο είναι προφανής. Η ομηρική βασιλεία δεν έχει καμία σχέση με το γραφειοκρατικό σύστημα του μυκηναϊκού ανακτόρου. Αλλά και η ορολογία έχει αλλάξει γιατί ο ηγεμόνας στον Όμηρο ονομάζεται «βασιλεύς» και όχι άναξ, όπως στις πινακίδες της Πύλου.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΣΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

Όλο το ενδιαφέρον του ποιητή στρέφεται προς ισχυρές προσωπικότητες, προς την ατομική αρετή και την ανδρεία. Αυτή η αρετή είναι ένα μίγμα θάρρους και πονηρίας σε μεταβλητή αναλογία (Ο Αχιλλέας και ο Οδυσσέας προσφέρουν ένα δείγμα αυτού του μίγματος, αληθινά κλασικό). Αυτές οι θαρραλέες πράξεις κάνουν τους ήρωες να βρίσκονται σε μια αγωνιστική διάθεση. Ο ελληνικός πολιτισμός, μέσα από τα ομηρικά έπη, καθίσταται ένας πολιτισμός «αγώνα». Αυτή η φροντίδα για την έξαρση του ατομικού μεγαλείου υποβάλλει σε σκληρή δοκιμασία την πίστη και το καθήκον. Δεν υπάρχει ίχνος μόνιμης υποταγής. Το μόνο που αντιστέκεται είναι ο δεσμός της φιλίας και αυτός σε προσωπικό επίπεδο, όπως ανάμεσα στον Αχιλλέα και τον Πάτροκλο.

Mathieu de Durant, Precis d'histoire grecque, σ. 60-61 (Μετ. Β.Σ.)

Στα ομηρικά έπη η πολιτική αστάθεια είναι συνεχής. Οι βασιλείς είναι πολυάριθμοι και απολύτως ανεξάρτητοι. Ο καθένας προσπαθεί να στηρίξει τη θέση του στο πλαίσιο ενός συστήματος υπερβολικά ανταγωνιστικού και συνεχώς πρέπει να αποδεικνύει τις ικανότητές του με κατορθώματα, ληστρικές επιδρομές που αποφέρουν μεγάλη λεία, με γιορτές και αγώνες ιδιαίτερα μεγαλοπρεπείς. Η κοινωνία, η ιεραρχία της οποίας στηρίζεται στην κατανομή της λείας, κυριαρχείται από ανισότητα και η διατήρηση της εξουσίας από τον ηγεμόνα δεν είναι ποτέ εξασφαλισμένη. Όλα αυτά τα στοιχεία ανταποκρίνονται περισσότερο στις συνεχείς αναταράξεις που ακολούθησαν την πτώση της μυκηναϊκής δύναμης και ταιριάζουν σε μια κοινωνία αγροτοποιμενική που ζει από τα προϊόντα της και από τις ληστρικές επιδρομές. Επομένως η Ιλιάδα και η Οδύσσεια περιγράφουν μια εποχή μεταγενέστερη της μυκηναϊκής, περίπου από τον 11ο μέχρι τον 8ο αιώνα π.Χ..

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Γιατί εξασθενεί η κεντρική εξουσία μετά την πτώση των μυκηναϊκών ανακτόρων;
2. Πού εγκαθίστανται μόνιμα τα δωρικά φύλα κατά τον 12ο αιώνα π.Χ.;
3. Παρατηρήστε την εικόνα με το πλοίο. Παίρνοντας αφορμή από τη λεζάντα, αναφέρετε δυσκολίες που συνάντησαν οι άποικοι.
4. Ποιας κοινωνίας την εικόνα μας δίνουν τα ομηρικά έπη;

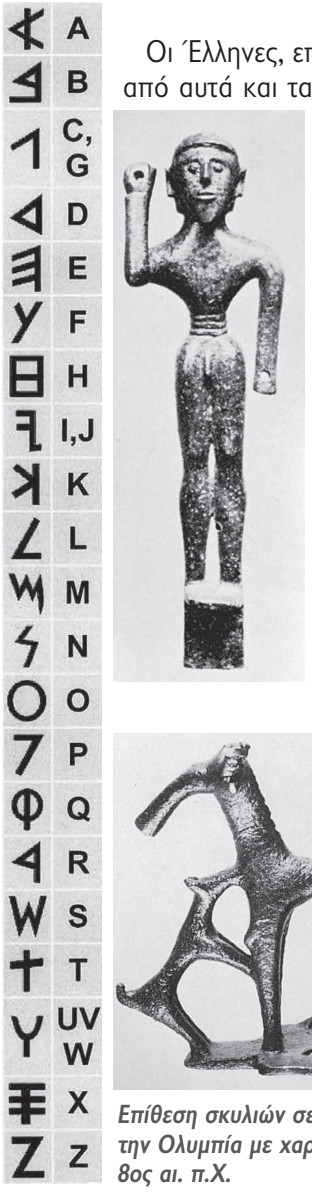
2. Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Η Γραμμική γραφή Β είχε εξαφανιστεί μαζί με την πτώση των μυκηναϊκών ανακτόρων. Όμως, το δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. μία νέα γραφή εμφανίζεται στον ελληνικό κόσμο. Είναι ένα αλφάβητο που προέρχεται από το φοινικικό, αλλά με πολλές προσαρμογές και παραλλαγές. Το φοινικικό αλφάβητο δεν περιέχει παρά μόνο σύμφωνα. Είναι δυνατόν να αποδοθεί μια σημιτική γλώσσα γραπτώς χωρίς φωνήεντα, γιατί κυρίως τα σύμφωνα δημιουργούν τη ρίζα της συλλαβής. Όμως, αυτό είναι αδύνατον να συμβεί σε μια ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, όπως η ελληνική, όπου τα φωνήεντα καθορίζουν τη φωνητικότητα της συλλαβής.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

Λοιπόν εκείνο τον καιρό η ελληνική φυλή που, στις πιο πολλές περιοχές, γειτόνευε με τους Φοίνικες ήταν οι Ίωνες. Αυτοί πήραν ως μαθητές τα γράμματα από τους Φοίνικες, κι αφού άλλαξαν ελαφρά τη μορφή τους, τα χρησιμοποιούσαν, και χρησιμοποιώντας τα, τους έδωσαν όνομα. Κι όπως το 'θελε και το δίκιο, μια και τα είχαν φέρει στην Ελλάδα οι Φοίνικες, τους έδωσαν την ονομασία «φοινικήια».

Ηρόδοτος, Ιστορία, Ε, 58 (Μετ. Η. Σπυρόπουλου)

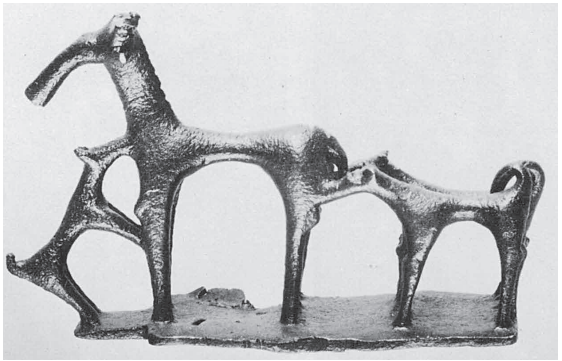
Από το φοινικικό στο λατινικό αλφάβητο. Με γέφυρα το ελληνικό (βλέπε και σελίδα 19)
Ποια η ομοιότητα ανάμεσα στα δύο αλφάβητα;

Η τέχνη

Οι Έλληνες, επειδή το φοινικικό αλφάβητο είχε πολλά σύμφωνα, πήραν μερικά από αυτά και τα μετέτρεψαν σε φωνήεντα. Με το σύστημα αυτό συντελείται μια σημαντική πρόοδος γιατί για πρώτη φορά, στη γραφή, οι ήχοι μεταδίδονται με φωνήεντα και σύμφωνα. Αυτή η απλοποίηση δημιούργησε τις προϋποθέσεις, ώστε η γραφή να γίνει κτήμα περισσότερων ανθρώπων και όχι μόνο λίγων γραφέων. Τώρα αρκετοί άνθρωποι αποκτούν τη δυνατότητα να διαβάζουν και να γράφουν, να συμμετέχουν γενικότερα στη γνώση και στον πολιτισμό. Από το ελληνικό αλφάβητο γεννήθηκε το λατινικό.

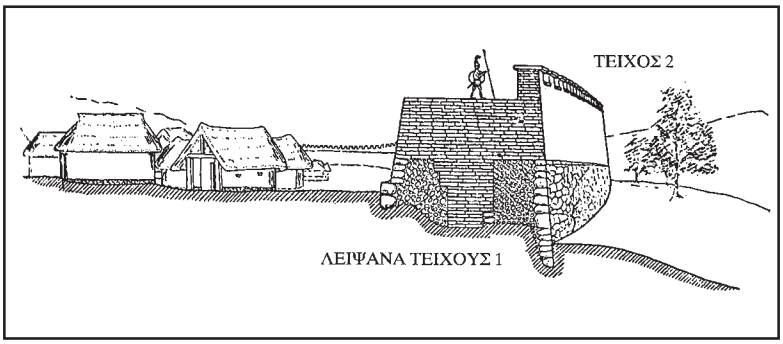
Γεωμετρική αντρική μορφή που κρατούσε δόρυ στο δεξί και χαλινάρια αλόγου στο αριστερό χέρι. Από την Ολυμπία.

Η τέχνη που δημιουργήθηκε από τον 11ο έως και τον 8ο αιώνα π.Χ. ονομάζεται **γεωμετρική** από τα γεωμετρικά κοσμήματα στα πήλινα αγγεία. Γεωμετρικές είναι, επίσης, και οι μορφές των ανθρώπων και των ζώων, είτε είναι ζωγραφισμένες επάνω σε αγγεία είτε είναι πήλινα ή χάλκινα ειδώλια.

Επίθεση σκυλιών σε ελάφι. Χάλκινο σύμπλεγμα από την Ολυμπία με χαρακτηριστικές γεωμετρικές φόρμες 8ος αι. π.Χ.

Η γεωμετρική τέχνη δεν εμφανίζεται ξαφνικά στα κέντρα της Ελλάδας. Αντίθετα, οι απλές κυματιστές γραμμές και οι σπείρες που ζωγραφίζονταν με το χέρι πάνω στα αγγεία της μυκηναϊκής εποχής μετατρέπονται σε ομόκεντρους κύκλους και ημικύκλια ζωγραφισμένα με μεγάλη ακρίβεια με τη βοήθεια του διαβήτη. Σταδιακά τρίγωνα, ρόμβοι, μαίανδροι, κλιμακωτά σχέδια και άλλα απλώνονται σε ολόκληρη

Αναπαράσταση μέρους του τείχους και του γεωμετρικού οικισμού της Αρχαίας Σμύρνης

την επιφάνεια των αγγείων, σχηματίζοντας ένα πυκνό δίχτυ. Αργότερα, σειρές ομοιόμορφων ζώων, καθώς και παραστάσεις σχετικές με τον θάνατο μαζί με γεωμετρικά κοσμήματα διακοσμούν τα μεγαλύτερα αγγεία που χρησιμοποιούνταν σαν σήματα* τάφων. Προς το τέλος της εποχής εμφανίζονται δειλά-δειλά και μυθολογικά θέματα.

Αντίθετα με τη μινωική και τη μυκηναϊκή εποχή τώρα αρχίζουν να ανεγείρονται μεγάλοι ναοί για τη λατρεία των θεών. Οι τοίχοι αποτελούνται από λίθους στο κάτω μέρος τους, πλίνθους ψηλότερα και έχουν επίπεδες ή σαμαρωτές στέγες από πηλό και κλαδιά. Μερικοί ναοί, όπως το Ηραίο της Σάμου, είναι μεγάλοι και μακρόστενοι με μία κεντρική σειρά από κολόνες –κίονες– και βάθρο για το άγαλμα της θεάς. Σιγά-σιγά ορισμένα ιερά (Δελφοί, Δωδώνη, Ολυμπία) αρχίζουν να αποκτούν πανελλήνιο χαρακτήρα.

Τα σπίτια της εποχής είναι μικρά, το ίδιο και οι οικισμοί. Συνήθως χτίζονται σε υψώματα για να προστατεύονται από τους εχθρούς και μερικοί είναι επιπλέον οχυρωμένοι με ισχυρά τείχη.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Γιατί η επινόηση του ελληνικού αλφαβήτου θεωρείται σταθμός για την όλη πορεία του πολιτισμού;
2. Πόσα είδη γραφής έχουμε γνωρίσει; Πώς εξελίσσονται;
3. Από τι διακρίνουμε ένα γεωμετρικό αγγείο;

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Οι μετακινήσεις πληθυσμών αναστάτωσαν τη ζωή των ανθρώπων. Η ανασφάλεια οδήγησε σε μαζικές μεταναστεύσεις των ελληνικών φύλων κυρίως στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Στη θέση της Γραμμικής γραφής Β, που ξεχάστηκε, εμφανίστηκε μια άλλη γραφή, η αλφαβητική. Η καλλιτεχνική ευαισθησία βρίσκει έκφραση στην ανέγερση νέων ναών, τη δημιουργία χάλκινων ειδωλίων και την αποτύπωση γεωμετρικών σχημάτων πάνω στα αγγεία.

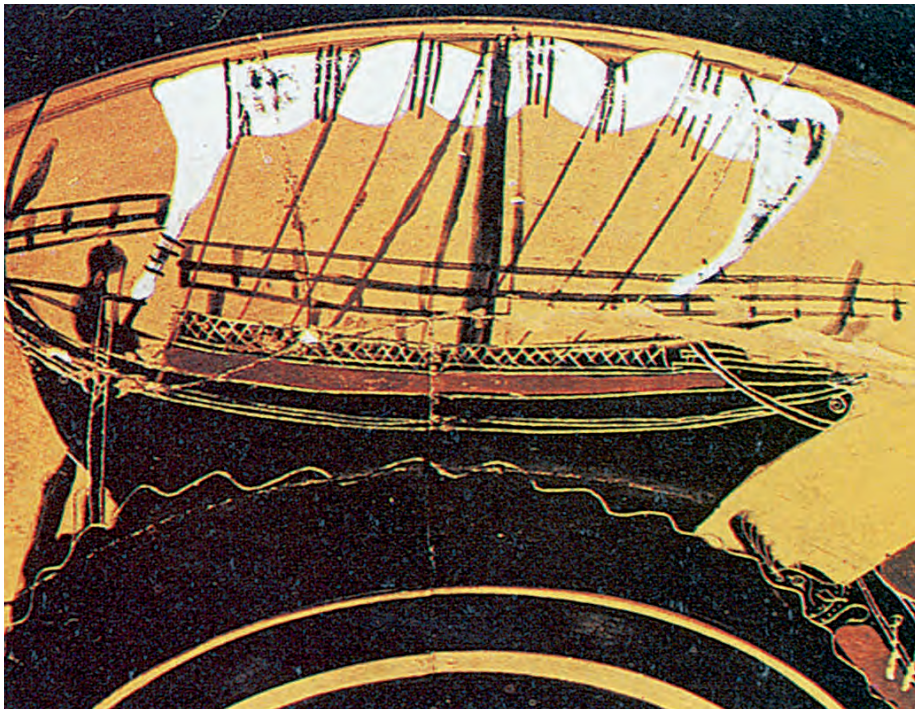

Γεωμετρικός κρατήρας με εκφορά νεκρού και πομπή αρμάτων. *Οι μορφές παριστάνονται εντελώς σκοτεινές, χωρίς λεπτομέρειες. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ (800-479 Π.Χ.)

Κατά τους αιώνες που ακολουθούν (800-479 π.Χ.) συντελείται μια ριζική καινοτομία. Συγκροτείται η πόλη-κράτος. Ο πολίτης αρχίζει να συμμετέχει στη διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων. Ο ελληνισμός ξεπερνάει τα όριά του και αποικίζει τα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου πόντου. Το εμπόριο, η βιοτεχνία και η ευρεία χρήση του νομίσματος δημιουργούν τις προϋποθέσεις για σημαντική οικονομική πρόοδο. Η τέχνη αναζητεί νέους ρυθμούς έκφρασης, ενώ η ποίηση εκφράζει τις καθημερινές αγωνίες του ανθρώπου. Ο ελληνισμός ενωμένος θα αποκρούσει την περσική επεκτατική πολιτική.

Ιστιοφόρο εμπορικό πλοίο από κύλικα του 6ου π.Χ. αιώνα *(Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο). Τα πλοία αυτής της κατηγορίας είχαν γερή κατασκευή και μπορούσαν να διαπλεύσουν ανοιχτές θάλασσες.*

1. ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ

Αίτια αποικισμού

Ο 8ος αιώνας π.Χ. υπήρξε αφετηρία μιας πρωτοφανούς εξόδου των Ελλήνων προς τις ακτές της Μεσογείου και του Εύξεινου πόντου. Οι λόγοι που ώθησαν τους Έλληνες στη μετανάστευση ήταν κυρίως οικονομικοί, όπως η επιθυμία απόκτησης καλλιεργήσιμης γης, και η ανάγκη προμήθειας σιδηρομεταλλεύματος. Παράλληλα και λόγοι πολιτικοί, όπως η επικράτηση πολιτικών αντιπάλων, ανάγκασαν πολλούς να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν νέους χώρους εγκατάστασης.

ΣΙΩΠΗΛΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Οι Καρχηδόνιοι λένε ακόμη και το εξής· ότι υπάρχει χώρα της Λιβύης και άνθρωποι που κατοικούν σ' αυτήν έξω από τις Ηράκλειες στήλες. Λένε ακόμη ότι, όταν φθάνουν στη χώρα των ανθρώπων αυτών, βγάζουν έξω τα προϊόντα τους, τα βάζουν στη σειρά στην παραλία και μπαίνουν πάλι στα πλοία και κάνουν καπνό. Οι ιθαγενείς, όταν δουν τον καπνό, κατεβαίνουν στην παραλία, αφήνουν ποσότητα χρυσού, ανάλογης αξίας προς τα εμπορεύματα, και γυρίζουν πίσω. Οι Καρχηδόνιοι σπεύδουν στην ξηρά και εξετάζουν τον χρυσό. Αν καταλάβουν ότι ο χρυσός ισοφαρίζει την αξία του εμπορεύματος, τον παίρνουν και φεύγουν· αν όχι, μπαίνουν πάλι στα καράβια και περιμένουν. Οι ιθαγενείς πλησιάζουν και προσθέτουν χρυσό παραπάνω, μέχρι να τους ικανοποιήσουν. Κανείς, όπως λένε οι Καρχηδόνιοι, δεν αδικεί.

Ηρόδοτος, Ιστορία, 4. 196

Τι ήταν το ανταλλακτικό εμπόριο και ποιες δυσκολίες παρουσίαζε;

Το ζύγισμα των προϊόντων, βασική προϋπόθεση του εμπορίου. *Εικόνα από αγγείο του 6ου αιώνα π.Χ. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο).*

ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Οι Λυδοί έχουν παραπλήσια έθιμα με τους Έλληνες. Πρώτοι αυτοί, όσο ξέρουμε από τους ανθρώπους, έκοψαν και έθεσαν σε κυκλοφορία νομίσματα σε χρυσό και ασήμι, κι αυτοί πάλι πρώτοι έγιναν μεταπράτες.

Ηροδότου, Ιστορία, 1. 94 (μετ. Δ. Μαρωνίτη)

Κρατήρας του 6ου αιώνα π.Χ. από τη Χαλκίδα, *πάνω στον οποίο εικονίζονται η Ελένη με τον Πάρη και η Ανδρομάχη με τον Έκτορα (Martin von Wagner Museum, Βύρτσμπουργκ). Η Χαλκίδα διακρίθηκε για την αποικιστική της πολιτική. Σημαντικές αποικίες των Χαλκιδέων υπήρχαν στη Χαλκιδική και στη Δύση*

Αναχώρηση-εγκατάσταση

Η εγκατάσταση σε έναν τόπο δε γινόταν τυχαία. Η θέση επιλεγόταν από πριν και η αναχώρηση ήταν οργανωμένη. Ως αρχηγός της αποστολής (οικιστής) οριζόταν ένα άτομο που είχε ξεχωριστές ικανότητες και ενέπνεε εμπιστοσύνη σε όλους. Η τελετή της αναχώρησης γινόταν με τη συμμετοχή όλων των κατοίκων μέσα σε ένα κλίμα μεγάλης συγκίνησης. Η πόλη που ιδρυόταν είχε τις περισσότερες φορές πλούσια ενδοχώρα και απάνεμο λιμάνι. Συνήθως προτιμούσαν περιοχή που είχε φυσική οχύρωση. Αυτό τους απασχολούσε ιδιαίτερα, γιατί είχαν να αντιμετωπίσουν και την πιθανή έχθρα των κατοίκων της περιοχής. Η συμβίωση γενικά ήταν ειρηνική, αλλά δεν είναι λίγες οι φορές που οι άποικοι πολέμησαν για να κρατήσουν τη θέση τους.

Σχέση μητρόπολης-αποικίας

Η νέα πόλη αποκτούσε δική της οργάνωση και νέους θεσμούς. Σταδιακά γινόταν ανεξάρτητη και ανέπτυσσε συμμαχικές και οικονομικές σχέσεις με άλλες πόλεις. Οι δεσμοί όμως με τη

ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Ελληνικά αντικείμενα που βρέθηκαν στα ενδότερα των Λεοντίνων, σε χώρους όπου ζούσαν ιθαγενείς, καθώς και ελληνικοί τάφοι που ανακαλύφθηκαν στις νεκροπόλεις μαρτυρούν αφενός τη γρήγορη και αρμονική συνύπαρξη Ελλήνων και Σικελών και αφετέρου τον πραγματικό εξελληνισμό των αυτοχθόνων. Σε παρόμοια συμπεράσματα οδηγούν και οι έρευνες στην περιοχή της Κατάνης: επιβίωση των ιθαγενών, αλλά συνάμα πρώιμος εξελληνισμός τους και ειρηνική συμβίωση με τους αποίκους. Αντίθετα, οι ανασκαφές στα περίχωρα της Γέλας και των Συρακουσών αποκάλυψαν εντελώς άλλα πράγματα: εξαφάνιση των εγχώριων οικισμών και αντικατάστασή τους από ελληνικά στρατιωτικά κτίσματα, δηλαδή φρούρια, πράγμα που αποδεικνύει εχθρικές σχέσεις και αντίσταση στον εξελληνισμό. Σε άλλες περιοχές, και ιδιαίτερα στα δυτικά του νησιού, τα ελληνικά αντικείμενα μαρτυρούν μάλλον την ύπαρξη εμπορικών σχέσεων παρά τον εξελληνισμό των ιθαγενών.

C. Mossé, Η Αρχαϊκή Ελλάδα, Μ.Ι.Ε.Τ., μετ. Στρ. Πασχάλη, Αθήνα 2001, σ. 131

Γιατί έχουν ονομάσει την αρχαιολογία βοηθητική επιστήμη της ιστορίας;

μητρόπολη (μητέρα-πόλη) ήταν πάντοτε στενοί και η σύγκρουση ανάμεσά τους ήταν αδιανόητη. Και αν αυτό συνέβαινε καμιά φορά, όλοι το κατέκριναν.

Ο χώρος της Μεσογείου και του Εύξεινου πόντου πλημμύρισε από εγκαταστάσεις των Ελλήνων. Ιδιαίτερη προτίμηση έδειξαν οι Έλληνες στην Κάτω Ιταλία, όπου το πλήθος των αποικιών συνετέλεσε ώστε ο χώρος αυτός να ονομαστεί Μεγάλη Ελλάδα.

Συνέπειες

Ο αποικισμός έφερε πολλές αλλαγές στη ζωή όλων των ανθρώπων. Η επαφή με άλλους λαούς διεύρυνε τον πνευματικό ορίζοντα. Η ζωή άλλαξε. Τα μέταλλα κάλυψαν τη ζήτηση, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία πολλών επαγγελμάτων. Η ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς ζωγράφους να αξιοποιήσουν το ταλέντο τους.

Μέχρι τότε οι **έμποροι («οἱ ἐν πορείᾳ»)** μετακινούνταν από τόπο σε τόπο και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους. Η ευρεία κατανάλωση, καθώς και η αύξηση των αγορών οδήγησαν στη δημιουργία χώρων, όπου η διάθεση των προϊόντων θα ήταν συνεχής.

Παράλληλα λοιπόν με τους εμπόρους αναπτύχθηκαν και οι **κάπηλοι,** δηλαδή οι μικρέμποροι, οι λιανοπωλητές.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Απαριθμήστε λόγους που ωθούν σήμερα πολλούς ανθρώπους να μεταναστεύουν.*
2. *Συμβουλευθείτε σύγχρονους χάρτες που εικονίζουν τις χώρες γύρω από τον Εύξεινο πόντο και τη Μεσόγειο θάλασσα και καταγράψτε πόλεις που επιβιώνουν από την εποχή του αποικισμού.*
3. *Ποιες διαφορές βρίσκετε να υπάρχουν ανάμεσα στον Α΄ και τον Β΄ αποικισμό;*
4. *Ποια ήταν τα αποτελέσματα του Β΄ αποικισμού;*

Χάρτης του Β΄ Αποικισμού.

2. Η ΠΟΛΗ-ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Δημιουργία πόλης-κράτους

Τον 8ο αιώνα π.Χ. παρατηρήθηκε στον ελληνικό κόσμο μία σημαντική εξέλιξη. Το παλιό φυλετικό κράτος διασπάστηκε και τη θέση του πήρε η πόλη-κράτος. Ο Αριστοτέλης είδε τη δημιουργία της πόλης-κράτους ως επιθυμία των ανθρώπων για ζωή και την επιβίωσή της ως επιθυμία για καλή ζωή. Πυρήνας του νέου θεσμού υπήρξε ο συνοικισμός. Ακολούθησε η ένωση των συνοικισμών σε μία πόλη (ἄστυ), γύρω από μία ισχυρή θέση, την ακρόπολη. Πάνω στην **ακρόπολη** χτίζονταν οι ναοί και τα δημόσια κτίρια. Κάτω και γύρω από αυτήν απλώνονταν οι κατοικίες και τα καταστήματα, όπου τεχνίτες, ξυλουργοί, αγγειοπλάστες και έμποροι εργάζονταν για να καλύψουν τις ανάγκες της ζήτησης. Σταδιακά η πόλη περιβάλλεται από τείχη. Στην ύπαιθρο εξακολούθησε να μένει ένα μέρος του πληθυσμού που ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Χάρτης με τις πόλεις-κράτη

Ο πολίτης και η οπλιτική φάλαγγα

Ο πολίτης αισθάνεται ασφαλής, αναπτύσσει ποικίλες δραστηριότητες και νιώθει ελεύθερος. Αποκτά συνείδηση του ρόλου του ως μέλους μιας κοινότητας, στη διακυβέρνηση της οποίας μετέχει ενεργά. Οι πολίτες στρατεύονται για να υπηρετήσουν τις ανάγκες ενός νέου οργανικού συνόλου. Συγκροτούν την **«οπλιτική φάλαγγα»,** φορούν πανοπλία και όλοι μαζί υπερασπίζονται την πόλη τους. Η προσφορά είναι συλλογική και ο σκοπός κοινός. Στην οπλιτική φάλαγγα συμμετείχαν όσοι μπορούσαν να αγοράσουν με δική τους δαπάνη την απαραίτητη πανοπλία. Αυτή η διευρυμένη συμμετοχή επέφερε μια γενικότερη κοινωνική εξίσωση. Οι κοινωνικές διαφορές περιορίστηκαν. Ωστόσο, δεν έλειψαν οι πολιτικοί ανταγωνισμοί που αντικείμενό τους είχαν την άσκηση εξουσίας.

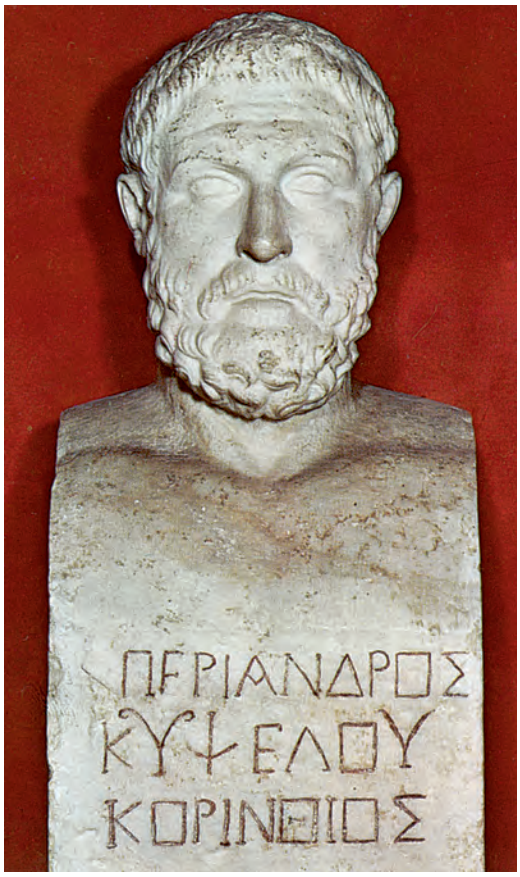
Το πολίτευμα

Με την πόλη συνδέεται και το πολίτευμα, δηλαδή το σύστημα διακυβέρνησης. Όταν συγκροτήθηκε η πόλη, η βασιλεία είχε παρακμάσει. Την εξουσία κατέλαβαν οι ευγενείς και έτσι το πολίτευμα έγινε **αριστοκρατικό.** Η ονομασία αυτή οφείλεται στους αρίστους, τους πλούσιους δηλαδή ιδιοκτήτες γης, που παλαιότερα αποτελούσαν και το συμβούλιο του βασιλιά. Με την ανάπτυξη του εμπορίου και την ευρεία χρησιμοποίηση του νομίσματος δημιουργήθηκε μία νέα τάξη, η οποία με τη δύναμη του χρήματος αφαίρεσε την εξουσία από τους αριστοκράτες. Οι λίγοι αυτοί επέβαλαν τη δική τους εξουσία και το πολίτευμα έγινε **ολιγαρχικό.** Κριτήριο για συμμετοχή στην εξουσία δεν ήταν πια η καταγωγή αλλά ο πλούτος.

«ΑΡΙΣΤΙΝΔΗΝ ΚΑΙ ΠΛΟΥΤΙΝΔΗΝ»

Η οργάνωση του αρχαίου πολιτεύματος πριν από την εποχή του Δράκοντα ήταν η εξής: Οι άρχοντες ορίζονταν με βάση την ευγενική καταγωγή και τον πλούτο τους («αριστίνδην και πλουτίνδην»). Αρχικά τα αξιώματα ήταν ισόβια, αργότερα διαρκούσαν μια δυναστεία.

Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 3.1.

Ο τύραννος της Κορίνθου Περίανδρος *(Μουσείο Βατικανού).*

Ο δίολκος. *Ο Περίανδρος συνέλαβε την ιδέα να κόψει τον Ισθμό. Το έργο δεν πραγματοποιήθηκε λόγω ανυπέρβλητων εμποδίων. Ο ίδιος όμως φρόντισε να κατασκευάσει τον δίολκο, έναν λιθόστρωτο δρόμο, πάνω στον οποίο σύρονταν τα πλοία, προκειμένου να αποφευχθεί ο περίπλους της Πελοποννήσου.* ***Τι είναι ισθμός και τι διώρυγα;***

Τυραννίδα

Η εξουσία των ολίγων δεν έλυσε τα βασικά προβλήματα των πολλών, με αποτέλεσμα να ξεσπούν συχνά ταραχές. Την κοινωνική αυτή δυσαρέσκεια και την ανασφάλεια γενικά των πολιτών εκμεταλλεύτηκαν φιλόδοξα άτομα, που κατάφεραν με λαϊκή πολλές φορές υποστήριξη να επιβάλουν **τυραννικό** καθεστώς.

Οι τύραννοι άσκησαν την εξουσία αποβλέποντας στο δικό τους όφελος, χωρίς να δίνουν λόγο σε κανέναν για τις πράξεις τους. Αν και συνέδεσαν το όνομά τους με μεγάλα έργα, όπως ο Περίανδρος στην Κόρινθο, ο Πολυκράτης στη Σάμο, ο Φείδων στο Άργος κ.ά., γενικά δεν κέρδισαν τη συμπάθεια του λαού.

Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΡΟΤΗΣ

Λένε ότι σε μία από τις περιοδείες του Πεισίστρατου συνέβη το περιστατικό με τον γεωργό από τον Υμηττό, ο οποίος καλλιεργούσε το κτήμα του σε μια περιοχή που αργότερα ονομάστηκε αφορολόγητη. Ο Πεισίστρατος, όταν είδε τον γεωργό να σκάβει και να καλλιεργεί έναν πετρώδη τόπο, απόρησε και έβαλε τον δούλο που είχε μαζί του να τον ρωτήσει τι αποκόμιζε απ' αυτόν τον τόπο. Κι εκείνος απάντησε: «Τίποτα παρά μόνο κόπο και βάσανα· και από αυτά το ένα δέκατο πρέπει να πάρει ο Πεισίστρατος». Τα είπε όλα αυτά χωρίς να ξέρει ποιος ήταν αυτός που του μιλούσε. Ο Πεισίστρατος εκτίμησε την ειλικρίνεια και την εργατικότητα του αγρότη και τον απάλλαξε τελείως από τους φόρους.

Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 16.6.

Αυτή την εποχή σημαντική ανάπτυξη, εκτός από τη Σπάρτη και την Αθήνα, παρουσίασαν η Κόρινθος, το Άργος*, η Χαλκίδα, η Θήβα, η Ιωλκός κ.ά.

Σε πολλές περιοχές επανήλθε το ολιγαρχικό πολίτευμα. Στην Αθήνα, όμως, είχε ήδη ξεκινήσει η πορεία προς τη δημοκρατία.

ΕΚΟΒΕ ΤΑ ΣΤΑΧΥΑ ΠΟΥ ΕΞΕΙΧΑΝ

Ο Περίανδρος αρχικά δεν ήταν τόσο σκληρός όσο ο πατέρας του. Από τότε όμως που ήλθε σε επαφή με τον τύραννο της Μιλήτου Θρασύβουλο, έγινε πιο σκληρός από τον πατέρα του τον Κύψελο. Έστειλε λοιπόν κήρυκα στον Θρασύβουλο και ζήτησε να μάθει ποιο πολιτικό καθεστώς έπρεπε να εγκαταστήσει για να έχει ασφάλεια και να κρατήσει την πόλη υπό την εξουσία του. Ο Θρασύβουλος πήρε τον κήρυκα έξω από την πόλη και μπήκε σε ένα σπαρμένο χωράφι. Προχωρώντας μέσα στα σπαρτά ρωτούσε επίμονα να μάθει τον σκοπό της άφιξης του κήρυκα από την Κόρινθο. Συγχρόνως έκοβε τα στάχυα που έβλεπε να ξεπερνούν τα άλλα και τα έριχνε κάτω, μέχρι που, κάνοντας αυτό, κατέστρεψε τα ωραιότερα και ψηλότερα στάχυα του χωραφιού...
Από τη διήγηση του κήρυκα ο Περίανδρος κατανόησε τη σημασία της πράξης του Θρασύβουλου... Από τότε έδειξε όλη του την κακία απέναντι στους πολίτες.

Ηρόδοτος, Ιστορία, 5.92

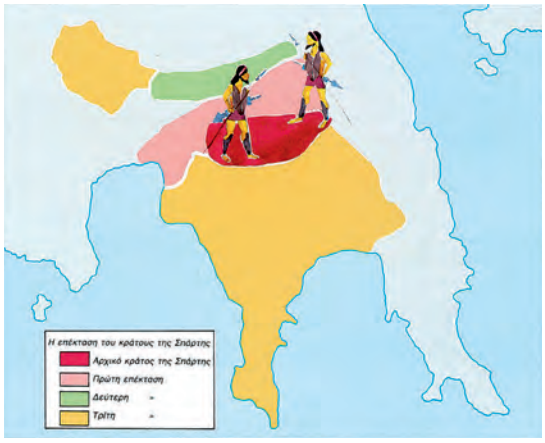
Το υδραγωγείο της Σάμου. Την εκτέλεση του έργου ανέθεσε ο τύραννος Πολυκράτης στον αρχιτέκτονα Ευπαλίνο. *Η σήραγγα είχε μήκος περίπου ενός χιλιομέτρου και τροφοδοτούσε με νερό την πόλη.*

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Μητρόπολη-ακρόπολη. Αναλύστε τις λέξεις στα συνθετικά τους και εξηγήστε τη σημασία τους. Προσπαθήστε να βρείτε εάν οι λέξεις αυτές έχουν περάσει σε ξένες γλώσσες (συμβουλευθείτε κάποιο λεξικό ή ρωτήστε τον καθηγητή που διδάσκει την ξένη γλώσσα).*
2. *Ποια η βασική διαφορά ανάμεσα στην αριστοκρατία και την ολιγαργία; Συζητήστε τις συνέπειές της στην κοινωνική ζωή.*
3. *Τι σημαίνει σήμερα η λέξη τύραννος; Γιατί; (Λάβετε υπόψη και το παράθεμα: «Έκοβε τα στάχυα που εξείχαν»).*
4. *Αναζητήστε περισσότερες πληροφορίες για το Ευπαλίνειο υδραγωγείο και συζητήστε τις δυσκολίες κατασκευής του. Συγκρίνετέ το με αντίστοιχο έργο της εποχής μας.*

* Το Άργος έχει ενταχθεί στο Δίκτυο των Αρχαιοτέρων Πόλεων της Ευρώπης, ως η αρχαιότερη κατοικούμενη Ελληνική πόλη

3. Η ΣΠΑΡΤΗ

Χάρτης του κράτους της Σπάρτης

Οι Δωριείς που κατευθύνθηκαν προς τα νότια της Πελοποννήσου κατέλαβαν τη Λακωνική και ίδρυσαν ένα ισχυρό κράτος με κέντρο τη Σπάρτη. Αργότερα, σε μια προσπάθεια να διευρύνουν την επικράτειά τους, ήλθαν σε σύγκρουση με τους Μεσσήνιους, τους οποίους τελικά υπέταξαν ύστερα από μακροχρόνιους πολέμους (8ος-7ος αιώνας π.Χ.). Ισχυρός αντίπαλος της Σπάρτης, με τον οποίο συγκρούστηκε πολεμικά, ήταν και το Άργος. Μετά τους πολέμους αυτούς η ζωή στη Σπάρτη άλλαξε. Το εμπόριο με τις άλλες περιοχές σταμάτησε και οι σχέσεις περιορίστηκαν. Σιγά-σιγά η πόλη της Σπάρτης «κλείστηκε» στον εαυτό της και πήρε τη μορφή στρατοπέδου.

Κοινωνικές τάξεις

Στην εσωτερική ζωή του κράτους πλήρη δικαιώματα είχαν οι **Σπαρτιάτες**, στους οποίους είχε μοιραστεί η γη. Κύριες απασχολήσεις τους ήταν τα πολιτικά πράγματα και η πολεμική τέχνη.

ΕΤΟΙΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΧΗ

Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρω κῶροι πατέρων πολιατᾶν, λαιᾶ μὲν ἴτυν προβάλεσθε, δόρυ δ' εὐτόλμως ἄνσχεσθε μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς· οὐ γάρ πάτριον τᾷ Σπάρτᾳ.

Εμπρός, παιδιά, πατέρων πολιτών της ηρωικής Σπάρτης, προβάλετε την ασπίδα με το αριστερό χέρι, κρατήστε το δόρυ θαρραλέα, χωρίς να υπολογίζετε τη ζωή σας· δεν είναι πατροπαράδοτο στη Σπάρτη.

Τυρταίος

Με το εμπόριο ασχολήθηκαν οι **περίοικοι,** αυτοί δηλαδή που κατοικούσαν σε οικισμούς γύρω από τη Σπάρτη. Οι παλιοί κάτοικοι έγιναν δούλοι **(είλωτες)** με την υποχρέωση να καλλιεργούν τη γη και να παραδίδουν ένα μέρος της παραγωγής στους ιδιοκτήτες του κτήματος. Ο φόβος μιας επανάστασης των δούλων ήταν πάντοτε υπαρκτός και ταλάνιζε τους Σπαρτιάτες.

Πολιτειακοί δεσμοί

Το πολίτευμα της Σπάρτης, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν έργο του μεγάλου νομοθέτη Λυκούργου. Η πόλη είχε **δύο βασιλείς**· το γεγονός αυτό προέκυψε, σύμφωνα με μία άποψη, ως ανάγκη, από τη γέννηση κάποτε δίδυμων διαδόχων. Οι βασιλείς δεν είχαν πολλές αρμοδιότητες. Ήταν θρησκευτικοί και στρατιωτικοί αρχηγοί. Την ουσιαστική εξουσία στην πόλη είχαν οι **πέντε έφοροι,** υπεύθυνοι για την άμυνα και τις εξωτερικές σχέσεις του κράτους. Η **γερουσία** ήταν ένα συμβούλιο από 28 άτομα που είχαν ηλικία άνω των εξήντα ετών. Κύριο έργο είχε να προετοιμάζει τα θέματα που υποβάλλονταν για έγκριση στην **Απέλλα.** Στη λαϊκή αυτή συνέλευση συμμετείχαν όλοι οι Σπαρτιάτες που είχαν συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας τους.

Αγωγή νέων

Ο τρόπος με τον οποίο είχε οργανωθεί η ζωή στη Σπάρτη επηρέασε και την αγωγή των νέων. Τα παιδιά από την ηλικία των επτά ετών τα αναλάμβανε η πόλη. Ζούσαν όλα μαζί σε ομάδες, όπου μάθαιναν να υπομένουν τη σκληρή ζωή και τις κακουχίες. Διδάσκονταν ανάγνωση, γραφή, μουσική και χορό. Με ανάλογο τρόπο εκπαιδεύονταν και τα κορίτσια, τα οποία συμμετείχαν ελεύθερα σε πολλές εκδηλώσεις της πόλης. Έπρεπε και αυτά να αποκτήσουν δυνατό σώμα και να διαπλάσουν ηθικό χαρακτήρα. Έτσι θα μπορούσαν στο μέλλον να γίνουν άξιες μητέρες.

Σπαρτιάτης πολεμιστής (480 π.Χ.), ο οποίος πιστεύεται ότι εικονίζει τον Λεωνίδα (Σπάρτη, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Για πολλά χρόνια η ζωή στη Σπάρτη συνεχίστηκε χωρίς σημαντικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις. Οι Σπαρτιάτες, ανδρείοι και υπερήφανοι, άφησαν ένα υπόδειγμα γενναιότητας, μοναδικό στον κόσμο.

ΛΑΚΩΝΙΣΜΟΣ

Οι Σπαρτιάτες μάθαιναν τα παιδιά τους να αποφεύγουν τη φλυαρία και να μιλούν σύντομα και περιεκτικά. Η διατύπωση μιας φράσης με λίγες λέξεις και έξυπνο περιεχόμενο ονομάστηκε λακωνισμός. Αλλά και ο ίδιος ο Λυκούργος μιλούσε βραχυλογικά και αποφθεγματικά. Βγάζουμε αυτό το συμπέρασμα με βάση τα λόγια του που έχουν σωθεί. Κάποτε σε κάποιον που τον ρώτησε γιατί όρισε να γίνονται τόσο μικρές και φθηνές θυσίες είπε: «Για να μην πάψουμε ποτέ να τιμάμε τον θεό». Λένε μάλιστα ότι, όταν οι συμπολίτες του τον ρώτησαν: «Πώς θα μπορούσαμε να αποκρούσουμε μιαν εχθρική έφοδο;» είπε: «Αν μένετε φτωχοί κι αν δεν επιθυμείτε ο ένας να είναι ανώτερος από τον άλλο». Πλούταρχος, Λυκούργος, 19.

ΤΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕ Η ΓΟΡΓΩ

Αλλά και τα σώματα των γυναικών έπρεπε να καταπονηθούν με το τρέξιμο, την πάλη, τη ρίψη δίσκων και ακοντίων, έτσι που να γεννιούνται παιδιά από γερά σώματα... Λένε μάλιστα ότι η Γοργώ, η γυναίκα του Λεωνίδα, όταν κάποια ξένη της είπε: «Μονάχα στη Σπάρτη εσείς οι γυναίκες εξουσιάζετε τους άνδρες», εκείνη της απάντησε: «Γιατί εμείς γεννάμε άνδρες». Πλούταρχος, Λυκούργος 14.

Χάλκινο αγαλμάτιο που παριστάνει Σπαρτιάτισσα αθλήτρια (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Η Σπάρτη λοιπόν ήταν ένα στρατόπεδο, όπου ύψιστο αντικειμενικό σκοπό της ζωής του είχε ο καθένας, να είναι σε κάθε στιγμή έτοιμος να πολεμήσει με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για την πόλη του. Ο σκοπός κάθε νόμου, ο έσχατος λόγος όλου του συστήματος κοινωνικής διατάξεως ήταν να διαμορφώσει καλούς στρατιώτες. Η χλιδή στην ιδιωτική ζωή απαγορευόταν αυστηρά· η σπαρτιατική λιτότητα έγινε παροιμιώδης. Ο επιμέρους άνθρωπος, απορροφημένος ολότελα μέσα στο κράτος, δεν είχε καθόλου δική του ατομική ζωή· δεν είχε να λύσει προβλήματα της δικής του ανθρώπινης υπάρξεως. Η Σπάρτη δεν ήταν τόπος για διανοουμένους ή φίλους της θεωρίας· το χρέος όλο του ανθρώπου και το υπέρτατο ιδεώδες της ζωής του Σπαρτιάτη περιέχονταν μέσα στους νόμους της πόλης του.

J.B. Bury-Russell Meiggs, Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 149

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Ποιος ο σκοπός της αγωγής των αγοριών και των κοριτσιών στη Σπάρτη; Πώς συνδέεται ο σκοπός αυτός με τον χαρακτήρα του σπαρτιατικού κράτους;*
2. *«Δουλεύει σαν είλωτας». Τι σημαίνει η φράση αυτή που και σήμερα ακούμε να λέγεται; Εξηγήστε το περιεχόμενό της με βάση τις γνώσεις σας.*
3. *Τι ήταν ο «λακωνισμός»; (Συμβουλευθείτε το σχετικό παράθεμα). Τι σημαίνει και πώς εξηγείται η φράση «περνάμε σπαρτιάτικα»;*

4. ΑΘΗΝΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ

Συνοικισμός

Το έδαφος της Αττικής ήταν φτωχό. Οικισμοί αναπτύχθηκαν εκεί όπου υπήρχαν δυνατότητες να ζήσουν άνθρωποι. Στις λιγοστές πεδιάδες οι κάτοικοι ασχολήθηκαν με τη γεωργία, ενώ στις κάπως ορεινές με την κτηνοτροφία. Τα εκτεταμένα παράλια ευνόησαν την ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου. Αργότερα, η Αττική αποτέλεσε ενιαίο κράτος με έδρα την Αθήνα. Το έργο αυτό αποδόθηκε στον Θησέα. Σε ανάμνηση μάλιστα του γεγονότος αυτού οι Αθηναίοι γιόρταζαν τα **Παναθήναια,** την πιο λαμπρή γιορτή της Αθήνας. Οι Αθηναίοι ήταν Ίωνες, περήφανοι γι' αυτή την καταγωγή τους και δεμένοι με τον τόπο τους· αγωνίστηκαν και δημιούργησαν ένα μεγάλο κράτος, του οποίου η δύναμη και η αίγλη έμειναν απαράμιλλες στους αιώνες.

ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ

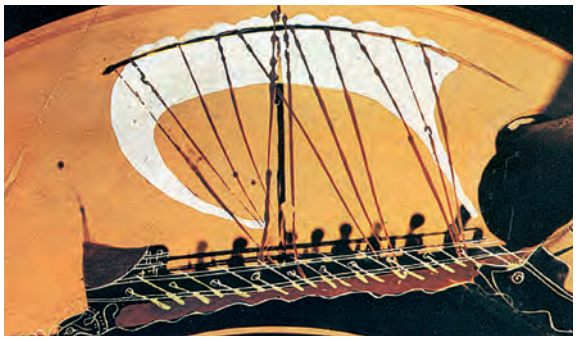
Οι Αθηναίοι από τα πολύ παλιά χρόνια περισσότερο από όποιους άλλους Έλληνες ζούσαν αγροτική ζωή. Τον καιρό του Κέκροπος και των πρώτων βασιλέων της Αττικής μέχρι την εποχή του Θησέως, οι Αθηναίοι ζούσαν διασπασμένοι σε μικρά κέντρα που είχαν, το καθένα, χωριστό πρυτανείο και χωριστούς άρχοντες. Μόνο άμα παρουσιαζόταν εξωτερικός κίνδυνος, έκαναν κοινή συνέλευση υπό τον βασιλέα, και ο κάθε οικισμός είχε χωριστή πολιτική ζωή και αυτοδιοίκηση... Όταν έγινε βασιλιάς ο Θησέας... τους ανάγκασε να έχουν μια κοινή πολιτεία, την Αθήνα... Από την εποχή εκείνη οι Αθηναίοι εορτάζουν τα «Ξυνοίκια»* προς τιμήν της θεάς Αθηνάς.

Θουκυδίδης, Ιστορία, 2. 15. (μετ. Άγγ. Βλάχου)

*τα Παναθήναια

Το πολίτευμα

Πρώτο πολίτευμα της Αθήνας ήταν η **βασιλεία.** Για την περίοδο αυτή ελάχιστα μας είναι γνωστά. Τελευταίος βασιλιάς, σύμφωνα με την παράδοση, υπήρξε ο Κόδρος, ο οποίος θυσιάστηκε προκειμένου να αποφευχθεί η σύγκρουση με τους Δωριείς. Το γεγονός αυτό πιθανόν δείχνει ότι η μεταβολή του πολιτεύματος έγινε ειρηνικά. Απόδειξη αποτελεί το ότι και στο αριστοκρατικό πολίτευμα εξακολούθησε να υπάρχει ο θεσμός του **άρχοντα-βασιλιά** με αρμοδιότητες θρησκευτικού χαρακτήρα. Ουσιαστική εξουσία ασκούσαν ο **επώνυμος άρχοντας,** υπεύθυνος για τη σύγκληση της Εκκλησίας του Δήμου, και ο **πολέμαρχος,** αρμόδιος για στρατιωτικά θέματα. Οι **έξι θεσμοθέτες** ασχολούνταν με δικαστικά θέματα. Ο **Άρειος Πάγος** ήταν υπεύθυνος για την τήρηση των νόμων. Η **Εκκλησία του Δήμου,** ως συνέλευση όλων των Αθηναίων, απέκτησε μεγάλη σημασία στα μεταγενέστερα χρόνια.

Αθηναϊκό πολεμικό πλοίο του 6ου αιώνα π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο). *Τα ιστία αξιοποιούσαν τη δύναμη του αέρα. Την κίνηση του πλοίου υποβοηθούσε πλήρωμα από δυνατούς κωπηλάτες.*

Κοινωνικές εντάσεις

Προβλήματα, όμως, της καθημερινής ζωής προκαλούσαν εντάσεις. Την εξουσία των ευγενών είχαν ήδη αρχίσει να αμφισβητούν οι έμποροι και οι βιοτέχνες, οι οποίοι με την ανάπτυξη του θαλάσσιου εμπορίου είχαν αποκτήσει μεγάλη οικονομική δύναμη. Από την άλλη πλευρά οι χρεωμένοι αγρότες απαιτούσαν κατάργηση των χρεών. Όσοι από αυτούς δεν μπορούσαν να ξεπληρώσουν τα χρέη τους γίνονταν δούλοι.

Την κατάσταση εκμεταλλεύτηκε ο **Κύλωνας,** ο οποίος το 632 π.Χ., με την υποστήριξη πολλών οπαδών του, θέλησε να πάρει την εξουσία και να γίνει τύραννος. Το κίνημά του απέτυχε και ο ίδιος δραπέτευσε στα Μέγαρα. Οι οπαδοί του, όμως, παρόλο που είχαν καταφύγει

Αθηναίος οπλίτης σε γραπτή πλάκα *(Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης).*

ως ικέτες στους βωμούς των θεών, θανατώθηκαν. Το ανόσιο αυτό έργο έμεινε στην ιστορία γνωστό ως «Κυλώνειο άγος».

Η αναστάτωση στην Αθήνα κορυφώθηκε. Οι Μεγαρείς βρήκαν την ευκαιρία και κατέλαβαν τη Σαλαμίνα. Καθημερινά προβάλλονταν τα αιτήματα για την κατάργηση των χρεών και τη σύνταξη γραπτών νόμων. Οι νόμοι μέχρι τότε ήταν άγραφοι. Το γεγονός αυτό εμπόδιζε τη σωστή απονομή της δικαιοσύνης και πολλοί παραπονούνταν ότι δεν εύρισκαν το δίκιο τους. Οι ευγενείς, για να εκτονωθεί η λαϊκή δυσαρέσκεια, ανέθεσαν το 624 π.Χ. στον Δράκοντα να καταγράψει τους νόμους. **Οι νόμοι του Δράκοντα,** «γραμμένοι με αίμα», όπως είπαν, ήταν πολύ αυστηροί. Αποτελούσαν, πάντως, μια προσπάθεια να επιβληθεί η τάξη και να ησυχάσει ο τόπος.

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ ΤΟΥ ΔΡΑΚΟΝΤΑ

Πολιτικά δικαιώματα δίνονταν σε αυτούς που είχαν τη δυνατότητα να φέρουν όπλα. Εννέα άρχοντες και ταμίες εκλέγονταν όσοι είχαν περιουσία μεγαλύτερη από δέκα μνες... Ο Άρειος Πάγος ήταν φύλακας των νόμων και έλεγχε τους άρχοντες, ώστε να κυβερνούν σύμφωνα με τους νόμους... Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, τα δάνεια συνάπτονταν με αντάλλαγμα την προσωπική ελευθερία και η γη ήταν στα χέρια λίγων. Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 4.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Από τη μελέτη της πρώτης παραγράφου του κειμένου συνάγεται ότι η διαμόρφωση του χώρου της Αττικής προσδιόρισε και τις ασχολίες των κατοίκων. Δικαιολογήστε γιατί η σχέση χώρου και ασχολιών των κατοίκων δεν έχει σήμερα τόσο μεγάλη ισχύ.*
2. *Τι εννοούμε σήμερα όταν λέμε ότι η κυβέρνηση πρέπει να πάρει δρακόντεια μέτρα; Μπορείτε να εξηγήσετε το νόημα ιστορικά;*
3. *Συμβουλευθείτε κάποια εγκυκλοπαίδεια και απαντήστε στα ερωτήματα: α) Γιατί πήρε την ονομασία αυτή ο Άρειος Πάγος; β) Τι είναι σήμερα ο Άρειος Πάγος; γ) Ποια τοπική διοίκηση της Στερεάς Ελλάδας (Νοέμβριος 1821) έφερε το ίδιο όνομα;*

5. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Τα μέτρα του Σόλωνα

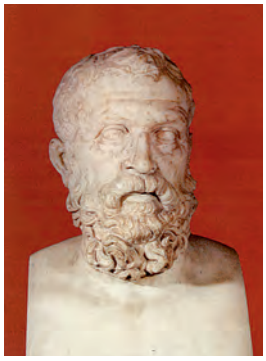
Η καταγραφή των νόμων ικανοποίησε ένα μέρος των πολιτών. Όμως, το οξύ οικονομικό πρόβλημα που ανάγκαζε όσους δεν μπορούσαν να ξεπληρώσουν τα χρέη τους να γίνουν δούλοι, προκαλούσε συνεχή αναταραχή. Το 594 π.Χ., οι Αθηναίοι επέλεξαν τον Σόλωνα, ποιητή και έναν από τους επτά σοφούς, να δώσει λύση στα δύσκολα προβλήματα της πόλης. Ένα από τα μέτρα που έλαβε ο Σόλωνας ήταν η κατάργηση των χρεών. Απελευθέρωσε αυτούς που είχαν γίνει δούλοι λόγω χρεών και απαγόρευσε στο εξής να δανείζεται κάποιος με εγγύηση την προσωπική του ελευθερία. Αυτή είναι η περίφημη διάταξη της νομοθεσίας του Σόλωνα, γνωστή ως **σεισάχθεια,** με την οποία λυτρώθηκε η αγροτική τάξη. Ένα άλλο μέτρο, με το οποίο ο Σόλωνας αποδυνάμωσε το αριστοκρατικό πολίτευμα, ήταν η διαίρεση των πολιτών σε **τέσσερις τάξεις.** Ως βάση έθεσε το εισόδημα και όχι την καταγωγή. Ανάλογα όρισε και τα αξιώματα. Παράλληλα, διεύρυνε τον πολιτικό ρόλο της **Εκκλησίας του Δήμου,** στην οποία έπαιρναν μέρος όσοι είχαν συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας τους. Τα θέματα που συζητούνταν στη συνέλευση του λαού, τα προετοίμαζε η **Βουλή των Τετρακοσίων,** αν και η ύπαρξή της αμφισβητείται από ορισμένους μελετητές. Η δημιουργία της Ηλιαίας, ενός δικαστηρίου στο οποίο συμμετείχαν με κλήρωση άτομα από όλες τις τάξεις, ήταν μέτρο που στόχευε στην καλύτερη απονομή της δικαιοσύνης και την εξάλειψη των ανισοτήτων. Για να πετύχει, εξάλλου, ο Σόλωνας την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, ψήφισε νόμο με τον οποίο στερούσε τα πολιτικά δικαιώματα από όσους δεν έπαιρναν σαφή θέση πάνω στα κοινωνικά και πολιτικά θέματα.

Τυραννίδα

Τα μέτρα του Σόλωνα ανακούφισαν τη λαϊκή τάξη και εξίσωσαν τους πλούσιους με τους ευγενείς. Επειδή η γη εξακολουθούσε να είναι στα χέρια λίγων, το αίτημα για ξαναμοίρασμα της γης ήλθε πάλι στην επιφάνεια. Τις ταραχές εκμεταλλεύτηκε ο Πεισίστρατος, ένας ευγενής, ο οποίος με τη συμπαράσταση του λαού κατέλαβε την εξουσία και επέβαλε **τυραννικό πολίτευμα.** Ο Πεισίστρατος στέρησε από τους Αθηναίους ελευθερίες που με αγώνες είχαν κατακτήσει. Συνέδεσε, όμως, το όνομά του με σημαντικά εξωραϊστικά έργα (Εννεάκρουνος

Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΟΙ

Ο Σόλων οργάνωσε το πολίτευμα, όπως ανέφερα πιο πάνω. Οι άνθρωποι όμως συνέχιζαν να παραπονιούνται για τους νόμους του, κατηγορώντας κάποιους και ζητώντας διευκρινίσεις γι' άλλους. Ο ίδιος, επειδή δεν ήθελε να τους αλλάξει ούτε και να είναι παρών προκαλώντας δυσαρέσκειες, ταξίδεψε για εμπορικούς λόγους, αλλά και για να δει τα αξιοθέατα στην Αίγυπτο, λέγοντας ότι δεν θα επιστρέψει πριν περάσουν δέκα χρόνια. Θεωρούσε πως δεν ήταν δίκαιο να μείνει και να δίνει εξηγήσεις για τους νόμους. Ο καθένας όφειλε να πειθαρχεί σε όσα είχαν θεσπιστεί. Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 11. 1.

Αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων, το οποίο πιστεύεται ότι εικονίζει τον Σόλωνα τον Αθηναίο, έναν από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας *(Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο). Ποιοι ήταν οι άλλοι έξι σοφοί;*

ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΙΚΑΣ

Από τις άλλες περιπτώσεις γάμων κατάργησε την προίκα, ορίζοντας να έχει η νύφη τρία φορέματα και διάφορα σκεύη που είχαν μικρή αξία και τίποτε άλλο. Με τις ενέργειες αυτές ήθελε να δηλώσει ότι ο γάμος δεν γίνεται για να πάρει κάποιος μισθό ή να κάνει μια εμπορική συμφωνία. Ο γάμος γίνεται για να αποκτήσει το αντρόγυνο παιδιά και να ζήσουν όλοι μια όμορφη ζωή και αγαπημένη. Πλούταρχος, Σόλων, 20

Ο ναός του Ολύμπιου Δία στην Αθήνα. Άρχισε να κατασκευάζεται στα χρόνια του Πεισίστρατου.

πηγή, νέα Αγορά, τελεστήριο της Ελευσίνας κ.ά.), καθώς και με την προσπάθεια για δημιουργία βιβλιοθήκης. Μετά τον θάνατό του, το 527 π.Χ., την εξουσία ανέλαβε ο γιος του Ιππίας, τον οποίο οι Αθηναίοι ανέτρεψαν το 510 π.Χ.

Οι καινοτομίες του Κλεισθένη

Από την πολιτική διαμάχη που ακολούθησε την πτώση της τυραννίας, ευνοημένοι βγήκαν οι δημοκρατικοί, οι οποίοι με αρχηγό τον Κλεισθένη προχώρησαν σε ενέργειες που θεμελίωσαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Σημαντικό μέτρο ήταν η δημιουργία δέκα φυλών, των οποίων τα μέλη προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές της Αττικής. Έτσι έπαψαν η συγγένεια και η καταγωγή να παίζουν ρόλο στην πολιτική ζωή της Αθήνας. Με το μέτρο αυτό ο Κλεισθένης «έδωσε την πολιτεία στον λαό», όπως έγραψε αργότερα ο Αριστοτέλης. Ένα άλλο μέτρο ήταν η αύξηση της βουλής κατά 100 μέλη (Βουλή των Πεντακοσίων). Για να προστατεύσει

«ΜΗ ΦΥΛΟΚΡΙΝΕΙΝ»: ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΦΡΑΣΗΣ

Έτσι ο λαός απέκτησε τον έλεγχο της πολιτικής ζωής κι ο Κλεισθένης έγινε αρχηγός και προστάτης του λαού... Εξαιτίας αυτών ο λαός εμπιστεύθηκε τον Κλεισθένη. Μετά ως επικεφαλής του λαού τον τέταρτο χρόνο από την ανατροπή των τυράννων, την περίοδο δηλαδή που ήταν άρχοντας ο Ισαγόρας, διαίρεσε αδιακρίτως όλους τους πολίτες σε δέκα φυλές αντί για τις παλιότερες τέσσερις, θέλοντας έτσι να τους αναμείξει για να μπορούν περισσότεροι να έχουν μερίδιο στη διακυβέρνηση του κράτους. Από αυτό προήλθε η φράση «δεν πρέπει να διακρίνουν τις φυλές», που λέγεται σε όσους θέλουν να εξετάσουν αν κάποιος κατάγεται από ευγενική γενιά.

Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 20. 4 και 21,1-2

ΓΙΑΤΙ ΨΗΦΙΣΤΗΚΕ Ο ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ ΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΥ

Όταν ολοκληρώθηκαν αυτά, το πολίτευμα έγινε πολύ πιο δημοκρατικό από το αντίστοιχο του Σόλωνα. Πολλοί από τους νόμους του Σόλωνα είχαν αχρηστευθεί από το τυραννικό πολίτευμα, επειδή δεν εφαρμόζονταν. Ο Κλεισθένης, στην προσπάθειά του να ενισχύσει τη λαϊκή δύναμη, ψήφισε και τον νόμο του οστρακισμού. Ο νόμος αυτός τέθηκε σε ισχύ εξαιτίας της καχυποψίας που προκαλούσαν όλοι όσοι κατείχαν ισχυρές θέσεις. Ο Πεισίστρατος λόγου χάρη από δημοφιλής ηγέτης της και στρατηγός έγινε τύραννος.

Όστρακο που φέρει το όνομα «Μεγακλῆς Ἱπποκράτους» και έχει χρησιμοποιηθεί σε διαδικασία οστρακισμού *(Αθήνα, Μουσείο Αγοράς).*

Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 22. 1-3

τους πολίτες από τον κίνδυνο αύξησης της δύναμης του πολέμαρχου στρατηγού, αύξησε τον αριθμό των στρατηγών σε δέκα. Κυρίαρχο σώμα έγινε πλέον η Εκκλησία του Δήμου, στην οποία λαμβάνονταν οι πιο σοβαρές αποφάσεις.

Ο Κλεισθένης έκανε προσιτά στους πολίτες όλα τα αξιώματα και εξασφάλισε τη λαϊκή συνοχή. Δίκαια θεωρείται ως ο θεμελιωτής του δημοκρατικού πολιτεύματος. Οι δημοκρατικοί θεσμοί αφύπνισαν το ενδιαφέρον του πολίτη για τα κοινά και επέφεραν σημαντική αλλαγή στον τρόπο ζωής της πόλης. Το αποφασιστικό αυτό βήμα προς τη δημοκρατία που πραγματοποιήθηκε στην αρχαία Αθήνα έχει παγκόσμια ιστορική σημασία.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Τι ήταν η σεισάχθεια και γιατί πήρε αυτή την ονομασία;*
2. *Με τον Κλεισθένη, γράφει ο Αριστοτέλης,* ***«δημοκρατικωτέρα πολὺ τῆς Σόλωνος ἐγένετο ἡ πολιτεία»****. Να μεταφράσετε τη φράση και να εξηγήσετε το νόημά της.*
3. *Τι ήταν η Εκκλησία του Δήμου; Ποιο ήταν το αντίστοιχο σώμα στο σπαρτιατικό πολίτευμα;*
4. *Καταγράψτε με τη σειρά την εξέλιξη του πολιτεύματος (αριστοκρατία, δημοκρατία, τυραννίδα, βασιλεία) και τοποθετήστε με χρονική τάξη τα πρόσωπα που έπαιξαν ρόλο στην εξέλιξη του πολιτεύματος στην Αθήνα (Κύλωνας, Δράκοντας, Σόλωνας, Πεισίστρατος, Κόδρος).*

6. ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ ΔΕΣΜΟΙ

Η ενότητα των Ελλήνων

Οι Έλληνες από παλιά έζησαν χωρισμένοι. Απλωμένοι σε έναν ευρύ γεωγραφικό χώρο δε συγκρότησαν ενιαίο κράτος με τη σημερινή έννοια του όρου. Η επαφή, όμως, με τους άλλους λαούς τούς βοήθησε να αποκτήσουν σαφή ιδέα για την ενότητά τους. Μιλούσαν όλοι, με κάποιες διαφορές φυσικά, την ίδια γλώσσα και λάτρευαν τους ίδιους θεούς. Ήδη την εποχή αυτή επικρατεί και η ονομασία Έλληνες. Οι αποστάσεις που τους χώριζαν, καθώς και οι δυσκολίες της ζωής σε διάφορους τόπους ενίσχυαν ένα αίσθημα νοσταλγίας. Η ικανοποίηση του αισθήματος αυτού και η ιδέα ότι ανήκαν στον ίδιο λαό δημιούργησαν την ανάγκη συμμετοχής σε εκδηλώσεις πανελλήνιου χαρακτήρα.

ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Σπαρτιάτες και Αθηναίοι συμφωνούν να αντιμετωπίσουν ενωμένοι τον περσικό κίνδυνο. Ειδικότερα, απαντώντας οι Αθηναίοι στους απεσταλμένους της Σπάρτης δηλώνουν: «Οι Έλληνες όλοι είναι από το ίδιο αίμα, έχουν την ίδια γλώσσα, έχουν ναούς και αγάλματα θεών και θυσίες όλα κοινά και συνήθειες ίδιες».

Ηρόδοτος, Ιστορία, 8. 144.

Το στάδιο της αρχαίας Ολυμπίας

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΔΕΣ

Ο υπολογισμός του χρόνου κατά Ολυμπιάδες εισήχθη στην αρχαία Ελλάδα από τον ιστορικό Τίμαιο τον Ταυρομενίτη (352-260 π.Χ.), ο οποίος κατέγραψε διάφορα γεγονότα κατά Ολυμπιάδες τις οποίες παρέβαλε προς τους καταλόγους των επώνυμων αρχόντων στην Αθήνα, των εφόρων στη Σπάρτη και των ιερειών της Ήρας στον ναό της στο Άργος. Ως πρώτη Ολυμπιάδα θεωρήθηκε εκείνη του 776 π.Χ. κατά την οποία νικητής στον αγώνα δρόμου ήταν ο Ηλείος Κόροιβος. Τη συνήθεια του Τίμαιου, να μνημονεύονται γεγονότα κατά Ολυμπιάδες, ακολούθησαν ο Πολύβιος, ο Διόδωρος κ.ά. Το σύστημα αυτό ήταν σε χρήση μέχρι τον 4ο αιώνα μ.Χ.

Για να υπολογιστεί σε ποιο έτος αντιστοιχεί κάθε έτος μιας Ολυμπιάδας ακολουθείται ο εξής υπολογισμός: πολλαπλασιάζεται επί 4 ο αριθμός της προηγούμενης από τη δεδομένη Ολυμπιάδα και στο γινόμενο προστίθεται ο αριθμός του ζητούμενου έτους (1ο, 2ο, 3ο, 4ο) και το άθροισμα αφαιρείται από το 777. Παράδειγμα: για να βρεθεί το πρώτο έτος της 46ης Ολυμπιάδας έχουμε: 45Χ4 = 180 + 1 = 181, 777-181= 596. Το πρώτο έτος δηλαδή της 46ης Ολυμπιάδας ήταν το 596 π.Χ.

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα (Το Βήμα). Βλ. λ. Ολυμπιάδα.

Μπορείτε να χρονολογήσετε τη μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.) με βάση τις Ολυμπιάδες;

Ολυμπιακοί αγώνες

Οι **Ολυμπιακοί αγώνες** ήταν η πιο μεγάλη συνάντηση των Ελλήνων. Στους αγώνες αυτούς, που γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια, έπαιρναν μέρος μόνο Έλληνες. Επίσημα άρχισαν να τελούνται το 776 π.Χ., έτος το οποίο αργότερα αποτέλεσε τη βάση για τη χρονολόγηση των γεγονότων.

Πριν από τους αγώνες, κήρυκες περιέτρεχαν την Ελλάδα και ανακοίνωναν την επικείμενη έναρξή τους. Γινόταν εκεχειρία, σταματούσαν δηλαδή οι πόλεμοι και μπορούσαν έτσι οι αντιπροσωπείες από τις πόλεις να φθάσουν στην Ολυμπία χωρίς να διατρέξουν κανέναν κίνδυνο.

Ο αθλητής που νικούσε στεφανωνόταν με κλαδί αγριελιάς και κέρδιζε την αγάπη όλων, ενώ θριαμβευτική ήταν και η υποδοχή που του επιφύλασσε η πόλη του.

ΚΑΛΛΙΠΑΤΕΙΡΑ

Κάποτε, λένε, μια ηλικιωμένη γυναίκα πήγε στην Ολυμπία, μπήκε στο στάδιο, στάθηκε σε μια γωνιά και παρατηρούσε τους αθλητές που αγωνίζονταν. Όταν όμως την είδαν οι Ελλανοδίκες, της έκαναν παρατηρήσεις, γιατί τόλμησε να μπει στο στάδιο. Εκείνη τότε απάντησε: Σε ποια άλλη γυναίκα ο θεός, που λατρεύεται εδώ, έδωσε τέτοια ευκαιρία να καυχιέται πως έχει πατέρα, τρία αδέλφια ολυμπιονίκες και τώρα τον γιο της έτοιμο να αγωνιστεί;

Αισχίνης, Επιστολαί, 4. 5.

Για ποιο λόγο παρατήρησαν οι Ελλανοδίκες την Καλλιπάτειρα; Σήμερα συμβαίνει κάτι τέτοιο;

Αθλητές σε χαρακτηριστικές φάσεις. Αριστερά δρομέας, στη μέση παλαιστές και δεξιά ακοντιστής (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς

Η είσοδος γινόταν συνήθως πάνω σε άρμα, όχι από την πύλη, αλλά από ένα άνοιγμα του τείχους που το γκρέμιζαν συμβολικά, με την πεποίθηση ότι το κενό στο εξής θα το κάλυπτε ο ίδιος με την ανδρεία του. Στη Σπάρτη μάλιστα ο ολυμπιονίκης αποκτούσε το προνόμιο να πολεμάει στη μάχη δίπλα στον βασιλιά.

Σε όλες τις εποχές οι άνθρωποι αισθάνονταν την ανάγκη να προβλέψουν το μέλλον. Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα οι αρχαίοι την αναζητούσαν στα μαντεία. Πιο ονομαστό μαντείο υπήρξε το μαντείο των Δελφών, το οποίο ήταν αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Ο θεός αυτός της μαντικής έδινε τους χρησμούς μέσω της ιέρειας Πυθίας. Από τα λόγια της Πυθίας συντάσσονταν οι χρησμοί, οι οποίοι πολλές φορές είχαν αμφίσημο* νόημα. Οι απαντήσεις συνάγονταν με πλάγιο (μεταφορικό) τρόπο, γι' αυτό και ο Απόλλωνας ονομαζόταν Λοξίας. Το μαντείο απέκτησε μεγάλη φήμη. Βασιλείς από την Αίγυπτο και τη Λυδία, μάλιστα, είχαν ζητήσει τη βοήθειά του.

Τα μαντεία

ΟΙ ΧΡΗΣΜΟΙ ΤΟΥ ΜΑΝΤΕΙΟΥ

Οι ερωτώντες διατύπωναν την ερώτηση γραπτά ή προφορικά... Η Πυθία, αδέατη απ' όλους, υπνωτισμένη από το μάσημα των φύλλων δάφνης, τα λιβάνια και τους καπνούς, έδινε την απάντηση με λέξεις ασυνάρτητες, κραυγές ακατάληπτες... Η απάντηση ήταν σκοτεινή και διφορούμενη, την οποία όμως οι πιστοί ερμήνευαν με τον τρόπο που τους άρεσε και μόνο αν το μέλλον ερχόταν αντίθετο, έβλεπε κανείς τη σωστή ερμηνεία. Έτσι δικαιολογείται το επίθετο του Απόλλωνα, Λοξίας. Ένα από τα γνωστότερα παραδείγματα αμφίβολου χρησμού είναι η απάντηση του μαντείου στον βασιλιά των Λυδών Κροίσο. Είχε ρωτήσει αν θα κέρδιζε πολεμώντας με τους Πέρσες. Ανάμεσα στα δύο βασίλεια ήταν το ποτάμι Άλυς. Το μαντείο απάντησε: Αν ο Κροίσος διαβεί τον Άλυ, θα καταστρέψει ένα μεγάλο κράτος. Ο Κροίσος ερμήνευσε τον χρησμό όπως του άρεσε, έκαμε τον πόλεμο, αλλά νικήθηκε. Τότε όλοι κατάλαβαν ότι το μαντείο εννοούσε ότι ο Κροίσος περνώντας τον Άλυ, δηλαδή κηρύσσοντας τον πόλεμο κατά των Περσών, θα καταστρέψει το δικό του κράτος.

Φ.Μ. Πέτσα, Δελφοί, εκδ. Κρήνη 1983, σ. 12

Αμφικτιονίες

Ο αρχαιολογικός χώρος της Δωδώνης, όπου υπήρχε και το ομώνυμο μαντείο του Δία, το οποίο, κατά την παράδοση, ήταν και το αρχαιότερο.

Οι πόλεις που βρίσκονταν γύρω από ένα ιερό συγκροτούσαν ενώσεις, με σκοπό να ρυθμίζουν θέματα που σχετίζονταν με τη λειτουργία και την ασφάλειά του. Οι ενώσεις αυτές ονομάζονταν αμφικτιονίες. Η πιο γνωστή ήταν η αμφικτιονία των Δελφών. Κάθε πόλη συμμετείχε στην ένωση με δύο αντιπροσώπους, οι οποίοι συνεδρίαζαν δύο φορές τον χρόνο. Τα θέματα που συζητούσαν αφορούσαν όχι μόνο το ιερό, αλλά και εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής. Μια απόφαση μάλιστα, όπως αυτή που έλεγε ότι η στέρηση νερού για οποιονδήποτε λόγο από μια πόλη αποτελεί πράξη ιεροσυλίας, θεωρείται και σήμερα ως πολύ προοδευτική. Γενικά, οι αποφάσεις των αμφικτιονιών ήταν σεβαστές από όλους.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Βρείτε στο λεξικό της ξένης γλώσσας που διδάσκεσθε τις λέξεις: αθλητής, Ολυμπιακοί αγώνες, γυμναστήριο.*
2. *Ποιες διαφορές παρουσιάζουν οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί αγώνες από τους αντίστοιχους αρχαίους;*
3. *Γνωρίζετε τρόπους με τους οποίους σήμερα οι άνθρωποι προσπαθούν να μαντεύουν το μέλλον;*
4. *Αναζητήστε απεικονίσεις αθλημάτων σε αρχαία αγγεία. Ποια από τα αθλήματα αυτά εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα και σήμερα;*

7. ΠΕΡΣΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ: ΔΥΟ ΚΟΣΜΟΙ ΣΥΓΚΡΟΥΟΝΤΑΙ

Το περσικό κράτος

Οι Πέρσες, όπως και οι Μήδοι με τους οποίους συγχωνεύθηκαν, ανήκουν στην ινδοευρωπαϊκή ομοεθνία. Ιδρυτής του περσικού κράτους θεωρείται ο Κύρος Α΄ (645-602 π.Χ.). Το μεγάλο αυτό πολυεθνικό κράτος ήταν διαιρεμένο σε σατραπείες, τις οποίες διοικούσαν οι σατράπες, αρμόδιοι για τη χρηστή διοίκηση και την είσπραξη των φόρων. Από τη φορολογία εξαιρούνταν οι Πέρσες και οι Μήδοι. Με τις συνεχείς κατακτήσεις τους οι Πέρσες είχαν θέσει τις βάσεις για μια κοσμοκρατορία.

Οι Πέρσες πίστευαν στον Αχουραμάσδα, θεό της σοφίας και της αλήθειας. Για την αλήθεια έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Ηρόδοτος, μάλιστα, αναφέρει ότι τα παιδιά των Περσών μάθαιναν από μικρά «να ιππεύουν, να τοξεύουν και να λένε την αλήθεια».

Η περσική αυτοκρατορία και ο ελληνικός κόσμος περί το 480 π.Χ.

ΚΑΚΟ ΤΟ ΨΕΜΑ

Στους Πέρσες είναι απαγορευμένο να μιλούν για πράγματα που δεν επιτρέπεται να κάνουν. Ως πιο αισχρό πράγμα θεωρούν το ψεύδος, κατόπιν το να οφείλει κανείς χρήματα. Και τούτο για πολλούς λόγους προπάντων όμως, όπως λένε, για τον λόγο ότι όποιος χρωστάει χρήματα, όλο και κάποιο ψέμα λέει. Ηρόδοτος, Ιστορία Α. 138

Επηρεασμένοι από τους παλαιότερους λαούς της περιοχής, οι Πέρσες είχαν υιοθετήσει τη σφηνοειδή γραφή.

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και οι Πέρσες

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας δημιούργησαν έναν λαμπρό πολιτισμό. Εργατικοί και δραστήριοι, ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις με όλους τους κατοίκους της Μεσογείου και ιδιαίτερα του Εύξεινου πόντου, τα παράλια του οποίου είχαν οι ίδιοι αποικίσει. Η ανεξαρτησία τους, όμως, απειλήθηκε και τελικά περιορίστηκε από τους Λυδούς και αργότερα από τους Πέρσες. Υποχρεώθηκαν έτσι να πληρώνουν βαρύ φόρο και να ακολουθούν τους Πέρσες στις εκστρατείες. Η εκστρατεία των Περσών που έγινε το 513 π.Χ. εναντίον των Σκυθών στα βόρεια του Δούναβη απέτυχε. Είχε όμως ως αποτέλεσμα να τεθεί η Θράκη υπό περσικό έλεγχο.

Ιωνική επανάσταση

Η κατοχή των Στενών από τους Πέρσες εμπόδισε τους Έλληνες της Μικράς Ασίας να συνεχίσουν το εμπόριο στον ευρύ χώρο του Εύξεινου πόντου, προκαλώντας οικονομικό μαρασμό.

ΟΙ ΙΩΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΙΟΛΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΥΡΟ

Οι Ίωνες και οι Αιολείς μόλις κατακτήθηκε η Λυδία από τους Πέρσες, έστειλαν αντιπροσωπεία στις Σάρδεις δηλώνοντας στον Κύρο ότι ήθελαν να γίνουν υπήκοοί του με τους ίδιους όρους που ήταν πριν με τον Κροίσο. Εκείνος, αφού άκουσε τις προτάσεις τους, τους διηγήθηκε έναν μύθο: «Ένας αυλητής βλέποντας ψάρια στη θάλασσα άρχισε να παίζει τον αυλό του, γιατί νόμιζε ότι θα βγουν στην ξηρά. Έπεσε όμως έξω στους υπολογισμούς του. Πήρε τότε ένα δίχτυ και, αφού έπιασε πάρα πολλά, τα τράβηξε έξω. Κι όταν τα είδε να πηδούν, είπε σε αυτά: Σταματήστε να χορεύετε. Όταν έπαιζα προηγουμένως τον αυλό δε θελήσατε να βγείτε έξω». Τον μύθο αυτό είπε στους Ίωνες και στους Αιολείς, γιατί προηγουμένως οι Ίωνες, όταν τους ζήτησε με απεσταλμένους να αποστατήσουν κατά του Κροίσου, δεν δέχτηκαν. Τώρα μπροστά σε τετελεσμένο γεγονός ήταν πρόθυμοι να υπακούσουν. Αυτά τα έλεγε γεμάτος οργή. Ηρόδοτος, Ιστορία, l. 141.

Σημ.: Μετά από αυτά οι Ίωνες άρχισαν να χτίζουν τείχη και παράλληλα έστειλαν πρέσβεις στη Σπάρτη, ζητώντας βοήθεια.

Η ΜΙΛΗΤΟΣ

Η Μίλητος υπήρξε μία από τις παλαιότερες και σπουδαιότερες πόλεις της Ιωνίας, χτισμένη στις εκβολές του ποταμού Μαιάνδρου. Κατά τους αρχαίους χρόνους ήταν παραλιακή και διέθετε τέσσερα λιμάνια, ενώ σήμερα απέχει 9 χιλιόμετρα από τη θάλασσα, λόγω των προσχώσεων του ποταμού. Η παράδοση αναφέρει ότι στο β΄ μισό του 11ου αιώνα π.Χ. η πόλη αποικίστηκε από Ίωνες με αρχηγό τον Νηλέα, γιο του Κόδρου, στοιχείο που ενισχύεται από την εύρεση γεωμετρικού οικισμού. Η πόλη γνώρισε μεγάλη πνευματική και οικονομική άνθηση_ από εκεί κατάγονταν μεγάλες μορφές της αρχαίας ελληνικής διανόησης, όπως ο Θαλής, ο Αναξίμανδρος, ο Αναξιμένης, ο Εκαταίος κ.ά. Στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ. εισήγαγε την κοπή νομίσματος από ήλεκτρο και ίδρυσε αποικίες, από τις οποίες σπουδαιότερες ήταν η Ναύκρατη στην Αίγυπτο, η Άβυδος και η Κύζικος στην Προποντίδα, η Αμισός, η Σινώπη, η Τραπεζούντα, ο Ολβία και η Απολλωνία στον Εύξεινο πόντο. Η Μίλητος πρωτοστάτησε στην Ιωνική επανάσταση, που καταπνίγηκε με τη ναυμαχία της Λάδης (494 π.Χ.) και μετά την οποία η πόλη ισοπεδώθηκε από τους Πέρσες. Μετά τη ναυμαχία της Μυκάλης (479 π.Χ.) άρχισε η ανοικοδόμησή της με αφετηρία το ιερό του Απόλλωνα και τον ναό της Αθηνάς.

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα

Πέρσης τοξότης (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

Αθηναίος οπλίτης (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη βαριά φορολογία και τη στέρηση της ελευθερίας, οδήγησε τους Μικρασιάτες Έλληνες, το 499 π.Χ., σε επανάσταση. Για να μπορέσουν όμως να αντιμετωπίσουν τις πολλαπλάσιες περσικές δυνάμεις, ζήτησαν βοήθεια από την Ελλάδα. Ανταποκρίθηκαν μόνο οι Αθηναίοι και οι Ερετριείς, στέλνοντας 25 πλοία. Οι επαναστάτες, παρά τις αρχικές επιτυχίες τους, δεν μπόρεσαν να κάμψουν την περσική αντίσταση. Το 494 π.Χ., στη ναυμαχία της Λάδης, ηττήθηκε και ο στόλος τους.

Η Μίλητος, που πρωταγωνίστησε στην επανάσταση, υπέστη ολοκληρωτική καταστροφή. Ο χαμός της Μιλήτου προξένησε μεγάλη θλίψη στην Αθήνα. Ο ποιητής Φρύνιχος παρουσίασε το έργο του «Μιλήτου Άλωσις» και έκανε τους Αθηναίους να κλάψουν με τη συμφορά που είχε βρει την ιωνική αυτή πόλη. Οι Αρχές της Αθήνας οργίστηκαν με την παράσταση και τιμώρησαν τον Φρύνιχο επιβάλλοντάς του πρόστιμο.

Η εκστρατεία του Μαρδόνιου

Η Ιωνική επανάσταση υπήρξε η αφορμή μιας σειράς ελληνοπερσικών συγκρούσεων που ακολούθησαν. Ο **Μαρδόνιος,** γαμπρός του βασιλιά Δαρείου, τέθηκε επικεφαλής μίας μεγάλης εκστρατείας. Το 492 π.Χ., ο στρατός του πέρασε τον Ελλήσποντο και κατευθύνθηκε προς τη Μακεδονία. Παράλληλα κινήθηκε και ο περσικός στόλος. Στην επιστροφή, όμως, μεγάλη θαλασσοταραχή προκάλεσε, κοντά στον Άθω, μεγάλη καταστροφή του στόλου. Η εκστρατεία έληξε, αφού οι Πέρσες πέτυχαν να επαναφέρουν τη Θράκη υπό τον έλεγχό τους, ο οποίος είχε διασαλευθεί λόγω της Ιωνικής επανάστασης. Η μεγάλη σύγκρουση ανάμεσα στους Πέρσες και τους Έλληνες είχε ήδη αρχίσει.

Η μάχη του Μαραθώνα

Ο Δαρείος δεν ξέχασε ότι τους Έλληνες της Μικράς Ασίας στην επανάσταση εναντίον του βοήθησαν οι Αθηναίοι και οι Ερετριείς. Έπρεπε για τον λόγο αυτό να τιμωρηθούν. Την επιχείρηση ανέθεσε στους στρατηγούς **Δάτη** και **Αρταφέρνη.**

Το 490 π.Χ. ισχυρές περσικές δυνάμεις, πλέοντας στο Αιγαίο, αγκυροβόλησαν στην Ερέτρια, την οποία και κατέστρεψαν. Στη συνέχεια κατευθύνθηκαν στον Μαραθώνα, όπου και στρατοπέδευσαν. Οι Αθηναίοι ζήτησαν βοήθεια από τους Σπαρτιάτες, οι οποίοι επικαλέστηκαν θρησκευτικούς λόγους, με αποτέλεσμα η σπαρτιατική δύναμη να φθάσει μετά τη μάχη. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες στο σημείο, όπου είχε γίνει η απόβαση. Δέκα χιλιάδες Αθηναίοι και χίλιοι Πλαταιείς που έσπευσαν να τους βοηθήσουν έμελλε να αντικρίσουν πρώτοι τον κίνδυνο. Ο στρατηγός Μιλτιάδης παρέταξε το στράτευμά του, έχοντας ενισχύσει περισσότερο τα άκρα.

ΚΑΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΜΟΝΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΠΡΟΚΑΛΟΥΣΕ ΤΡΟΜΟ

Όταν τα στρατεύματα έλαβαν θέση και οι θυσίες έδειξαν καλά αποτελέσματα, οι Αθηναίοι, μόλις δόθηκε το σύνθημα της επίθεσης, όρμησαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών. Το διάστημα που τους χώριζε δεν ήταν λιγότερο από οχτώ στάδια. Οι Πέρσες, όταν τους είδαν να έρχονται εναντίον τους τρέχοντας, ετοιμάζονταν να τους δεχτούν και προς στιγμή νόμισαν ότι οι Αθηναίοι έχασαν τα λογικά τους. Τους έβλεπαν να είναι λίγοι και, παρά το γεγονός αυτό, να ορμούν κατά πάνω τους, χωρίς μάλιστα να διαθέτουν ιππικό και τοξότες. Αυτά έβαλαν με το νου τους οι βάρβαροι. Οι Αθηναίοι, όταν άρχισε η σύγκρουση, πολεμούσαν γενναία. Πρώτοι, απ' όσο ξέρουμε, όρμησαν εναντίον των βαρβάρων και πρώτοι άντεξαν να αντικρίσουν την περσική ενδυμασία και αυτούς που τη φορούσαν. Ως τότε και το όνομα μόνο των Μήδων προκαλούσε τρόμο στους Έλληνες.

Ηρόδοτος, Ιστορία, 6. 112

Μόλις δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι, για να αποφύγουν τα πυκνά βέλη του εχθρού, όρμησαν τρέχοντας. Το κατηφορικό έδαφος που είχαν διαλέξει τους βοήθησε να φθάσουν πιο γρήγορα στον σκοπό τους. Οι Πέρσες κυκλώθηκαν και πολλοί υποχώρησαν πανικόβλητοι προς τα καράβια. Η περιφανής ελληνική νίκη έδειξε ότι οι Πέρσες δεν ήταν ακατανίκητοι.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Ποια τα αίτια και ποια η αφορμή των Περσικών πολέμων;

2. Να καταγράψετε και να συζητήσετε τους λόγους που έκαναν τους Αθηναίους να αντιδράσουν ιδιαίτερα για την καταστροφή της Μιλήτου (συμβουλευθείτε και το σχετικό παράθεμα).

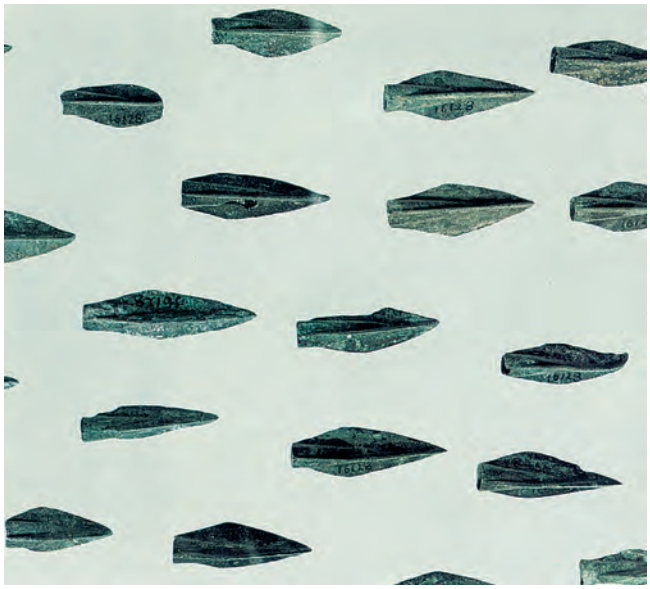
3. Ποιους ονόμαζαν οι αρχαίοι Έλληνες βαρβάρους; Γιατί; Τι σημαίνει σήμερα η λέξη;

8. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΣΗΣ

Η εκστρατεία του Ξέρξη

Η μάχη των Θερμοπυλών

Αιχμές περσικών βελών *(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο). Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στις Θερμοπύλες βρέθηκαν πολλές τέτοιες αιχμές, έτσι που να επιβεβαιώνεται η ρήση ότι η μάχη έγινε «υπό σκιάν». Οι Πέρσες φαίνεται ότι εξόντωσαν τους υπερασπιστές των Θερμοπυλών χτυπώντας τους από απόσταση με βέλη.*

Η ήττα των Περσών στον Μαραθώνα προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια στην Περσία. Ο βασιλιάς Ξέρξης, γιος του Δαρείου, οργάνωσε μεγάλη εκστρατεία και ανέλαβε ο ίδιος την αρχηγία. Στην Ελλάδα, όταν έγινε γνωστή η δύναμη της περσικής στρατιάς, προκλήθηκε πανικός. Ήδη, όμως, οι Έλληνες, επειδή υποψιάζονταν τις περσικές προθέσεις, είχαν αποφασίσει από το προηγούμενο έτος (συνέδριο Ισθμού, 481 π.Χ.) να αμυνθούν ενωμένοι σε περίπτωση εισβολής.

Στο μεταξύ ο Ξέρξης προχωρούσε μέσω Θράκης και Μακεδονίας χωρίς να συναντήσει κανένα εμπόδιο. Την κίνησή του συνόδευε και ο στόλος, πλέοντας στο Αιγαίο. Στα στενά των Θερμοπυλών, το 480 π.Χ., επέλεξαν οι Έλληνες να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες. Ο ελληνικός στόλος, για να εμποδίσει περσική απόβαση, έπλευσε στο Αρτεμίσιο της Εύβοιας. Ο Ξέρξης, φθάνοντας στις **Θερμοπύλες,** ζήτησε από τον αρχηγό των Ελλήνων Λεωνίδα, βασιλιά της Σπάρτης, να παραδώσει τα όπλα. Η αυθόρμητη απάντησή του «μολών λαβέ» (έλα να τα πάρεις) επρόκειτο να μείνει στην ιστορία ως διαχρονικό δείγμα απαράμιλλης γενναιότητας. Οι προσπάθειες των Περσών να καταβάλουν την αντίσταση των Ελλήνων απέτυχαν. Από τη δύσκολη θέση έβγαλε τους Πέρσες ο Εφιάλτης, κάτοικος της περιοχής, ο οποίος τους οδήγησε από ένα μονοπάτι στα νώτα των Ελλήνων. Πριν ολοκληρωθεί η κύκλωση, ο Λεωνίδας έδωσε εντολή στους συμπολεμιστές του να αποχωρήσουν. Έμειναν με τη θέλησή τους 700 Θεσπιείς που έπεσαν μαζί με τους 300 Σπαρτιάτες.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΣΙΜΩΝΙΔΗ

Ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Ξένε, πες στους Λακεδαιμονίους ότι εδώ είμαστε θαμμένοι, πιστοί στις εντολές τους.

Τι ήταν τα επιγράμματα;

Η ναυμαχία της Σαλαμίνας

Ο Ξέρξης προχώρησε και έφθασε στην Αθήνα, την οποία είχαν εγκαταλείψει οι περισσότεροι κάτοικοί της. Ο ελληνικός στόλος άφησε το Αρτεμίσιο και στάθηκε στο στενό της Σαλαμίνας. Εκεί, με πρόταση του μεγαλοφυούς στρατηγού των Αθηναίων Θεμιστοκλή, αποφασίστηκε να γίνει η σύγκρουση με τον περσικό στόλο.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Φαίνεται πως τα πολιτικά τράβηξαν τον Θεμιστοκλή γρήγορα και ζωηρά και έντονη ορμή τον κυρίευσε για τη δόξα... Κι ήταν τόσο παράφορος για τη δόξα ώστε νέος ακόμα, όταν έγινε η μάχη εναντίον των βαρβάρων στον Μαραθώνα και διαφημίστηκε η στρατηγία του Μιλτιάδη, αυτός φαινόταν σκεφτικός πολλές φορές, και τις νύχτες έμενε άγρυπνος, δεν πήγαινε στα συνηθισμένα συμπόσια κι έλεγε σε εκείνους που τον ρωτούσαν κι απορούσαν για την αλλαγή της ζωής του, πως δεν τον άφηνε να κοιμηθεί το τρόπαιο του Μιλτιάδη. Γιατί οι μεν άξιοι νόμιζαν πως η ήττα των βαρβάρων στον Μαραθώνα ήταν το τέλος του πολέμου, ενώ ο Θεμιστοκλής πως ήταν η αρχή μεγαλύτερων αγώνων και γι' αυτούς ετοίμαζε πάντοτε τον εαυτό του για το συμφέρον ολόκληρης της Ελλάδος.

Πλούταρχος, Θεμιστοκλής 3 (μετ. Αθηνάς Καλογεροπούλου)

Οι Πέρσες στον περιορισμένο χώρο δε θα μπορούσαν να παρατάξουν όλη τους τη δύναμη. Όταν δόθηκε το σύνθημα της επίθεσης, τα ελληνικά πλοία επιτέθηκαν με ορμή και κατάφεραν να κυριαρχήσουν.

Όταν τελείωσε η ναυμαχία, ο χώρος είχε καλυφθεί από τα συντρίμμια των περσικών πλοίων. Ο Ξέρξης εγκατέλειψε την Ελλάδα. Άφησε, όμως, πίσω του τον στρατηγό Μαρδόνιο με αρκετές χιλιάδες στρατό να συνεχίσει την προσπάθεια.

ΕΝΑΣ ΠΕΡΣΗΣ ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ ΑΦΗΓΕΙΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΚΗ ΑΥΛΗ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

Όταν με τ' άσπρα τ' άτια της η μέρα
φωτοπλημμύριστη άπλωσε σ' όλο τον κόσμο,
μια πρώτα ακούστηκε απ' το μέρος των Ελλήνων
βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει
και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί και οι βράχοι
του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τους βαρβάρους
έπιασεν όλους, που έβλεπαν πως γελαστήκαν.
Γιατί δεν ήταν για φευγιό που έψαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οι Έλληνες, μα σαν να ορμούσαν
μ' ολόψυχη καρδιά στη μάχη, ενώ όλη ως πέρα
τη γραμμή των της σάλπιγγας φλόγιζε ο ήχος.
Κι αμέσως τα πλαταγιαστά με μιας κουπιά τους
χτυπούνε με το πρόσταγμα τη βαθιάν άρμη
και δεν αργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας.
Το δεξί πρώτο, σε γραμμή, κέρας ερχόταν
μ' όλη την τάξη, κι έπειτα κι ο άλλος στόλος
από πίσω ακλουθά. και τότε ήταν ν' ακούσεις
φωνή μεγάλη από κοντά: «Εμπρός, των Ελλήνων
γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας
να ελευθερώσετε τα ιερά και των προγόνων
τους τάφους· τώρα για όλα 'ναι που πολεμάτε».

Αισχύλος, Πέρσες στ. 386-405 (μετάφρ. Γ. Γρυπάρη)

Η μάχη των Πλαταιών

Ο Μαρδόνιος κατευθύνθηκε προς τη Θεσσαλία για να ξεχειμωνιάσει. Από εκεί προσπάθησε με υποσχέσεις να πάρει με το μέρος του τους Αθηναίους. Οι Αθηναίοι αρνήθηκαν. Στις αρχές του καλοκαιριού του 479 π.Χ. ο Μαρδόνιος εισέβαλε ξανά στην Αθήνα. Βρήκε, όμως, την πόλη έρημη. Βάδισε τότε προς τις Πλαταιές. Εκεί αποφάσισε να δώσει τη μάχη (479 π.Χ.). Οι Έλληνες υπό τον Σπαρτιάτη βασιλιά Παυσανία πέτυχαν ολοκληρωτική νίκη.

Η ναυμαχία της Μυκάλης

Την ίδια ημέρα που έγινε η μάχη των Πλαταιών, λέγεται ότι ένας άλλος Σπαρτιάτης, ο Λεωτυχίδης, νίκησε τα υπολείμματα του περσικού στόλου στα ανοικτά της Μυκάλης. Η μεγάλη σύγκρουση Ελλήνων και Περσών είχε λάβει τέλος.

Συνέπειες

Οι επικές αυτές συγκρούσεις ματαίωσαν την επεκτατική πολιτική των Περσών. Πολλές ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας ανέκτησαν την ελευθερία τους. Οι νίκες τόνωσαν την αυτοπεποίθηση των Ελλήνων. Ένας άνεμος δημιουργίας έπνευσε και μια νέα περίοδος ανέτειλε. Οι Έλληνες επιδόθηκαν σε έργα ειρήνης και προόδου, που κινούν έως σήμερα τον θαυμασμό.

Σκηνή από τη μάχη των Πλαταιών. Έλληνας πολεμιστής συγκρούεται με Πέρση ιππέα. Παράσταση από τη ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο). Είναι η πρώτη φορά που εικονίζεται σε ναό πολεμική σκηνή.

Μπορείτε να δώσετε τη δική σας εξήγηση γιατί υπάρχει η παράσταση αυτή στον ναό;

Νόμισμα που έκοψαν οι Αθηναίοι μετά τους Περσικούς πολέμους (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο). Πάνω στην περικεφαλαία της Αθηνάς εικονίζεται κλαδί ελιάς, σύμβολο της νίκης.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Ποιος ήταν ο Εφιάλτης; Με ποιες σημασίες χρησιμοποιούμε σήμερα τη λέξη;*
2. *«Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των*
   ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες».
   Ποιο το γενικότερο νόημα των στίχων αυτών του Κ. Καβάφη; Στην απόδοση του νοήματος να λάβετε υπόψη τη σημασία των χρόνων «ώρισαν» (αόριστος) και «φυλάγουν» (ενεστώτας) καθώς και του συνδέσμου «και».
3. *Ποια τα αίτια και τα αποτελέσματα της νίκης των Ελλήνων επί των Περσών;*

9. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Την αρχαϊκή εποχή οι ποιητές στρέφονται από την εξιστόρηση των θαυμαστών κατορθωμάτων των προγόνων **(ομηρικά ηρωικά έπη)** στη **διδακτική ποίηση του Ησίοδου.** Η ποίησή του εξιστορεί τη δημιουργία του κόσμου και την επικράτηση των θεών του Ολύμπου (Θεογονία) και δίνει συμβουλές και οδηγίες για τη ζωή και την ηθική των ανθρώπων **(Έργα και Ημέραι).** Κέντρο της ποίησης γίνεται πια η ειρήνη αντί του πολέμου. Αργότερα θα επικρατήσει η **λυρική ποίηση.** Τα ποιήματα αυτά άδονταν από τους δημιουργούς τους ή από ομάδες τραγουδιστών **(χορική ποίηση)** με τη συνοδεία μουσικής, λύρας ή φλογέρας (αυλού). Οι λυρικοί ποιητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τον εσωτερικό ψυχικό κόσμο και τα συναισθήματα των ανθρώπων. Έτσι, άλλοτε υμνούν τους θεούς, τους αθλητές και τις νίκες τους στους πανελλήνιους αγώνες, καθώς και τα στρατιωτικά κατορθώματα και τις περιπέτειες, και άλλοτε περιγράφουν τις χαρές και τις λύπες του έρωτα και τη χαρά της ζωής· άλλοτε πάλι επαινούν τις πολιτικές αρετές ή σατιρίζουν τα ελαττώματα και τις αδυναμίες των ανθρώπων. Πολλά μεγάλα ονόματα ποιητών έχουν ξεχωρίσει την εποχή αυτή και η μεγάλη φήμη τους διατηρείται ζωντανή μέχρι σήμερα. Ο **Αρχίλοχος** από την Πάρο, ο **Σιμωνίδης** από την Κέα, ο **Μίμνερμος** από την Κολοφώνα, ο **Αλκαίος** και η **Σαπφώ** από τη Λέσβο, ο **Αλκμάν** στη Σπάρτη και ο

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΑΛΚΑΙΟΥ «ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ»

Μα βέβαια και για μας μικρό δε βγήκε
κακό: γιατί μια τρέλ' από τα ουράνια
στέλνοντας κάτου ο Δίας, σ' έναν αγώνα
που μαύρον θρήνον έσυρε, πολλούς
ξεσήκωσε λεβέντες διαλεγμένους
για πόλεμο, έναν κι έναν, που μεγάλη
η δόξα τους πολύ μακριά έχει φτάσει.
Γιατί ψυχές αντρίκιες αυτοί, κάστρο
της πολιτείας, ορδώθηκαν αγνάντι
καθώς Εκείνος το 'θελε: και τότε
πολλούς η μοίρα βρήκε του θανάτου,
και οι άλλοι, όσοι σωθήκαμε, γεμάτοι
πληγές είχαμε μείνει αιματωμένες.

μετάφραση Παναγή Λεκατσά
από το βιβλίο του Θανάση Μητσόπουλου
«Ανθολογία της Αρχαίας Ελληνικής
Λογοτεχνίας» (1966), σελ. 103

(Σημ. Ο τίτλος του ποιήματος, όπως και αυτοί των επόμενων, οφείλονται στους μεταφραστές).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΠΙΔΑ ΤΟΥ ΑΧΙΛΛΕΑ (ΙΛΙΑΔΑ, Σ, 478-490)

Σε μετάφραση Αλέξανδρου Πάλλη
Από το βιβλίο του Θανάση Μητσόπουλου «Ανθολογία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας» (1966), σελ. 37

…..Και πρώτα αρχίνησε μεγάλη ασπίδα στέρια,
πλουμιά ως την άκρη, και λαμπρό της έβαλε στεφάνι
τρίκλωνο γύρω αστραφτερό με το λουρί ασημένιο.
Ταύρου πετσί είχε ο δίσκος της πεντάδιπλο, και μέσα
του σκάλιζε άθια ένα σωρό με τη σοφή του τέχνη.
Έφτιασε μέσα εκεί τη Γης, μέσα γιαλό και Ουράνια,
Ήλιο εκεί μέσα ακούραστο, γιομόφωτο Φεγγάρι,
Κι όλα τα ζούδια τ' ουρανού πούχει στεφάνι γύρω,
Βροχάστερα και Κυνηγό λαμπρόφεγγο και Πούλια,
κι' Αρκούδα που πολλοί θνητοί κι' Αμάξι την κράζουν
που πάντα αφτού κλωθογυρνάει τον Κυνηγό θωρώντας
και μόνη αφτή μές' του Ωκιανού δε λούζεται το κύμα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΣΑΠΦΟΥΣ «ΒΑΣΙΛΕΨΕ ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ»

Το φεγγαράκι εμίσεψε
μεσάνυχτα σημαίνει,
Οι ώρες φεύγουν και περνούν
κι εγώ κοιμάμαι μόνη...

Μετάφραση Αργύρη Εφταλιώτη
Από το βιβλίο του Θανάση Μητσόπουλου «Ανθολογία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας» (1966), σελ. 108

Πίνδαρος από τη Βοιωτία είναι οι πιο γνωστοί ποιητές αυτής της περιόδου που ακούστηκαν και διαβάστηκαν με συγκίνηση και θαυμασμό από τους αρχαίους χρόνους μέχρι τη σημερινή εποχή.

Ξεχωριστοί πνευματικοί άνθρωποι, όπως ο **Θαλής,** ο **Αναξίμανδρος** και ο **Αναξιμένης** από τη Μίλητο, ο **Ηράκλειτος** από την Έφεσο, ο **Πυθαγόρας** από τη Σάμο και πολλοί άλλοι ακόμη, προσπαθούν να κατανοήσουν με λογικό και όχι με μυθικό τρόπο τη δημιουργία του κόσμου και το νόημα της ζωής και να εξηγήσουν τα φυσικά φαινόμενα. Αναπτύσσονται λοιπόν η φιλοσοφία, η αστρονομία, η γεωγραφία, η μετεωρολογία και τα μαθηματικά. Ο Θαλής κατόρθωσε, μάλιστα, να προβλέψει την έκλειψη του ήλιου που έγινε στις ημέρες του και ο μαθητής του Αναξίμανδρος να σχεδιάσει τον πρώτο χάρτη του ουρανού και της γης.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΣΑΠΦΟΥΣ «ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΟ ΔΑΣΟΣ»

.....Χαριτωμένο δάσος
όλο μηλιές: μέσα οι βωμοί καπνίζουν
απ' το λιβάνι.
Νερά κατάκρυα ανάμεσα στα κλώνια
κελαϊδούν: απ' τα ρόδα γύρω ο τόπος
ολόσκιωτος: βαθύ τον ύπνο χύνουν
τα φύλλα ως σειούνται.
Στο λιβάδι, όπου βόσκουν τα πουλάρια,
οι ανοιξιάτικοι ανθοί θρασομανούνε:
γλυκό σα μέλι το άνηθο ευωδιάζει
(και το τριφύλλι).
Έλα Αφροδίτη, εδώ στεφανωμένη
να σμίξεις με νερό και στο τραπέζι
το νέχταρ να κεράσεις σε ποτήρια
μαλαματένια.

Μετάφραση Ιωάννη Κακριδή
Από το βιβλίο του Θανάση Μητσόπουλου «Ανθολογία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας» (1966), σελ. 107

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟ

Απόσπ. 22
Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.
(Ο πόλεμος είναι πατέρας όλων, όλων βασιλιάς. Άλλους ανέδειξε σε θεούς και άλλους σε ανθρώπους, άλλους έκανε δούλους και άλλους ελεύθερους.)

Απόσπ. 40
Δεν μπορούμε να μπούμε δυο φορές στο ίδιο ποτάμι, κατά τον Ηράκλειτο, ούτε ν' αγγίξουμε δυο φορές μια ουσία θνητή, γιατί σκορπίζεται και πάλι μαζεύεται με την οξύτητα και την ταχύτητα της μεταβολής, (και μάλιστα όχι πάλι, ούτε αργότερα, αλλά ταυτόχρονα εμφανίζεται και χάνεται) και πλησιάζει και απομακρύνεται.
J. Brun (επιμ.), Ηράκλειτος, μτφρ. Σ. Διαμαντή. Μετάφραση αυθεντικών αποσπασμάτων από Π. Γκέκα, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1994

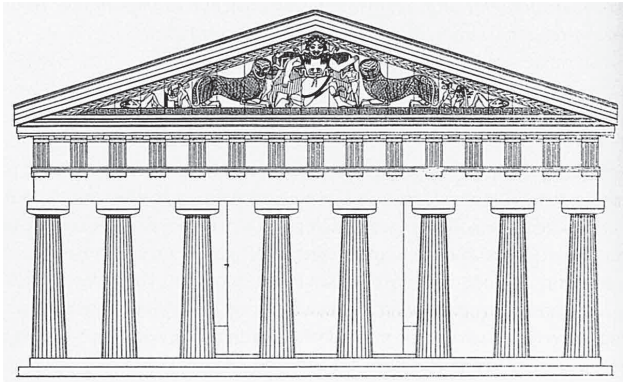
Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Ποιο είναι το περιεχόμενο της διδακτικής ποίησης;
2. Να συγκριθεί το απόσπασμα του ομηρικού έπους με εκείνα της λυρικής ποίησης που παρατίθενται με βάση το περιεχόμενό τους.

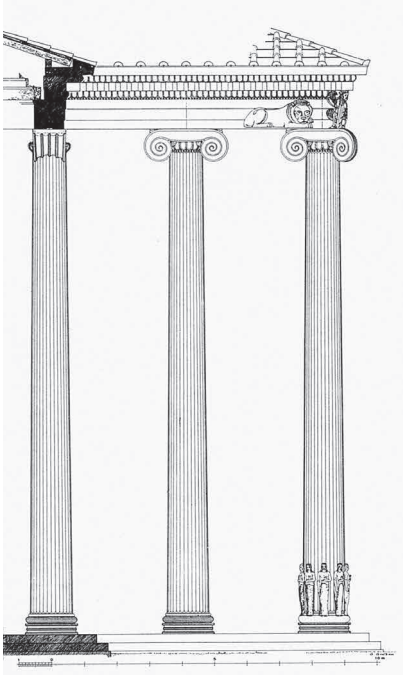
10. Η ΤΕΧΝΗ

Η αρχαϊκή περίοδος σφραγίζεται από δύο κορυφαίες δημιουργίες: α) την **ανέγερση λίθινων ναών** και β) τη **δημιουργία λίθινων αγαλμάτων σε φυσικό και υπερφυσικό μέγεθος.** Αξιοσημείωτη είναι επίσης η **επίδραση της τέχνης της Ανατολής και της Αιγύπτου** στην ελληνική αρχαϊκή τέχνη.

Την εποχή αυτή οικοδομούνται οι πρώτοι πραγματικά μνημειακοί ναοί της αρχαίας Ελλάδας που θα επηρεάσουν την αρχιτεκτονική όλου του κόσμου μέχρι και τις ημέρες μας. Ο ελληνικός ναός χτίζεται τώρα από πέτρα και συχνά από μάρμαρο. Στο βασικό σχήμα του θυμίζει το μυκηναϊκό μέγαρο, αφού αποτελείται συνήθως από έναν ανοικτό προθάλαμο –**πρόναο**– με δύο κίονες, και ένα κυρίως δωμάτιο, τον **σηκό.** Όταν μάλιστα προστεθεί ένα παρόμοιο ανοικτό δωμάτιο πίσω –**ο οπισθόδομος**– και ακόμη περισσότερο, μία κιονοστοιχία γύρω από το κτίριο –**το πτερό**–, οι ναοί γίνονται μεγαλοπρεπέστεροι και εντυπωσιακότεροι. Οι ναοί της αρχαϊκής περιόδου χτίζονται σε δύο ρυθμούς, τον **δωρικό** που διαμορφώθηκε στα δωρικά κέντρα της Πελοποννήσου και τον **ιωνικό** που αποκρυσταλλώθηκε στα ιωνικά κέντρα του Αιγαίου και της Μικράς Ασίας. Οι ρυθμοί ξεχωρίζουν προπάντων από τους κίονες. Ο δωρικός είναι πιο κοντός, βαρύς και αυστηρός, ενώ ο ιωνικός είναι ψηλότερος, κομψότερος με πλούσια διακόσμηση στην επάνω απόληξή του –**στο κιονόκρανο**–, που αναγνωρίζεται εύκολα από τις έλικες στις οποίες καταλήγει. Ανάγλυφα και ολόγλυφα λιοντάρια και μυθολογικά τέρατα, καθώς και μυθολογικά θέματα διακοσμούν συχνά το επάνω μέρος των ναών· πρόκειται για τα **αρχιτεκτονικά γλυπτά.**

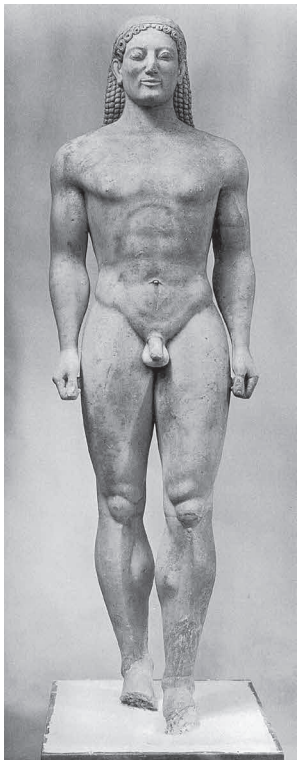
Αναπαράσταση ναού δωρικού ρυθμού. Ο ναός της Αρτέμιδος-Γοργούς στην Κέρκυρα (580 π.Χ.).

Αναπαράσταση μέρους του ιωνικού αρχαϊκού ναού του Απόλλωνα στα Δίδυμα της Μιλήτου (6ος αιώνας π.Χ.).

Την εποχή αυτή δημιουργούνται τα πρώτα μεγάλα αγάλματα από ασβεστόλιθο στην Κρήτη και από μάρμαρο στη Νάξο. Τα εμπορικά ταξίδια στην Αίγυπτο και η αφθονία μαρμάρου στη Νάξο έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στη γέννηση της μεγάλης γλυπτικής στα κέντρα αυτά. Οπωσδήποτε όμως και η συγκέντρωση πλούτου από τους αριστοκράτες και τις πόλεις ήταν βασική προϋπόθεση για τη γέννηση της μεγάλης γλυπτικής, αφού το κόστος ενός μαρμάρινου αγάλματος ήταν υπέρογκο. Για ένα άγαλμα φυσικού μεγέθους έπρεπε να εργαστεί ένας γλύπτης με τους βοηθούς του για έναν τουλάχιστον χρόνο.

Οι ανθρώπινες μορφές παριστάνονται από την αρχή τυποποιημένες και ακίνητες. Οι νεαροί άνδρες –**κούροι**– παριστάνονται ορθοί, γυμνοί, με καλογυμνασμένα σώματα και πλούσια κόμη· οι νεαρές κοπέλες –**κόρες**– ορθές, κομψά ντυμένες, καλοχτενισμένες, στολισμένες με πλήθος κοσμημάτων· οι άρχοντες και οι αξιοσέβαστες γυναίκες (οικοδέσποινες και ιέρειες) καθιστοί σε θρόνους και σκαμνιά· οι συμποσιαστές μισοξαπλωμένοι σε ανάκλιντρα. Υπάρχουν επίσης αγάλματα ντυμένων κούρων, κούρων με προσφορές στους θεούς (αναθέτες), ιππέων, πολεμιστών, μυθικών τεράτων, όπως οι σφίγγες και οι σειρήνες, προσωποποιήσεων της ιδέας της νίκης (Νίκες), διαφόρων ζώων (λιοντάρια, άλογα, πουλιά κ.ά.).

Κούρος από νεκροταφείο της Αναβύσσου (530 π.Χ.). *Η επιγραφή στη βάση του αγάλματος λέει: «Στάσου και κλάψε μπρος στο μνήμα του νεκρού Κροίσου που θανάτωσε ο βίαιος Άρης καθώς πολεμούσε στην πρώτη γραμμή».*

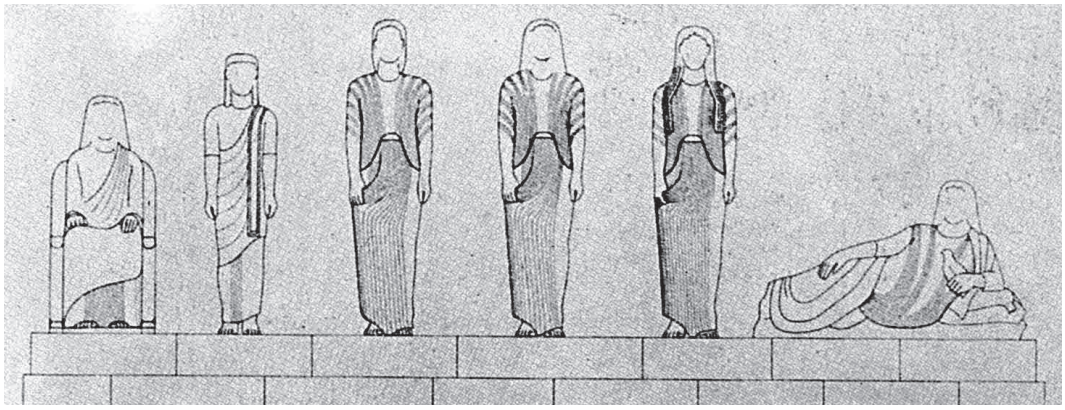

Άγαλμα της κόρης Φρασίκλειας (550-540 π.Χ.). *Στη βάση του αγάλματος διαβάζουμε: «Μνήμα της Φρασίκλειας. Θα καλούμαι για πάντα κόρη, αφού οι θεοί αντί για γάμο μου όρισαν αυτό το όνομα. Με έφτιαξε ο Αριστίων ο Πάριος».*

Δε λείπουν βέβαια και τα αγάλματα θεών. Οι νεότεροι παριστάνονται όπως οι κούροι (Απόλλωνας) και οι κόρες (Αθηνά, Άρτεμη, Ήρα), ενώ οι θεοί που βρίσκονταν σε ώριμη ηλικία (Δίας, Διόνυσος), όπως οι ντυμένοι κούροι. Ωστόσο, οι θεοί διακρίνονται εύκολα από τα χαρακτηριστικά σύμβολα της θεϊκής δύναμής τους: τόξο, βέλος ή μουσικό όργανο για τον Απόλλωνα, κεραυνός για τον Δία κ.ά. Όλες οι μορφές στέκουν ακίνητες απέναντι στον θεατή, με μόνο σημάδι κίνησης την προβολή του αριστερού ποδιού, και δράσης, ανάλογα με το θέμα, το λύγισμα των χεριών. Σπουδαία έργα τέχνης είναι και οι ανάγλυφες επιτάφιες πλάκες –**επιτύμβιες** στήλες.

Μεγάλη είναι η άνθηση της κεραμικής στους αρχαϊκούς χρόνους. Η γεωμετρική διακόσμηση δίνει τώρα τη θέση της στη φυτική, που επηρεάζεται έντονα από την Ανατολή, και στην εικονιστική – σκηνές από τον μύθο και την καθημερινή ή θρησκευτική ζωή. Μεγάλα κέντρα, όπως η Κόρινθος τον 7ο και η Αθήνα τον 6ο αιώνα π.Χ., εφευρίσκουν νέες τεχνικές για τη διακόσμηση των αγγείων. Μία σπουδαία τεχνική, επηρεασμένη από τη διακόσμηση των χάλκινων αγγείων, είναι η μελανόμορφη, στην οποία οι μορφές και τα κοσμήματα βάφονται ολόμαυρα πάνω στην κοκκινωπή επιφάνεια των αγγείων, ενώ οι λεπτομέρειες δηλώνονται με χάραξη. Τα τελευταία χρόνια της αρχαϊκής περιόδου εμφανίζεται και η ερυθρόμορφη τεχνική που είναι η αντίστροφη της μελανόμορφης. Τώρα οι μορφές είναι κόκκινες πάνω στη μαύρη γυαλιστερή επιφάνεια των αγγείων. Πλήθος νέων διακοσμητικών θεμάτων, σκηνές από την καθημερινή και τη θρησκευτική ζωή, αλλά κυρίως από τη μυθολογία, διακοσμούν τις επιφάνειες των ποικιλόμορφων μικρών και μεγάλων αγγείων και στις δύο τεχνικές.

Συγχρόνως ανθίζουν η μεταλλοτεχνία, η μικροτεχνία*, τα ειδώλια από πηλό και χαλκό. Η ευημερία και το καλό γούστο διαπιστώνονται σε κάθε εκδήλωση της ζωής.

Αναπαράσταση των αγαλμάτων μιας οικογένειας από τη Σάμο: ο συμποσιαστής πατέρας σε ανάκλιντρο δεξιά, η μητέρα καθιστή αριστερά, και ανάμεσά τους τα παιδιά τους, ο γιος (ντυμένος κούρος) και οι τρεις κόρες. Έργο του Γενέλεω. (Σάμος και Βερολίνο)

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Να αναγνωριστούν οι τύποι των αρχαϊκών αγαλμάτων των εικόνων.
2. Ποια είναι η σημασία των παραστάσεων στα αγγεία για τη γνωριμία με τη ζωή των ανθρώπων της εποχής εκείνης;
3. Περιγράψτε τις διαφορές του δωρικού από τον ιωνικό ρυθμό. Αναφέρετε αρχαίους ναούς που έχετε επισκεφθεί.
4. Πού διαπιστώνεται η επίδραση της αρχαίας αρχιτεκτονικής μετά από την αρχαιότητα; Να συγκεντρώσετε φωτογραφίες από οικοδομήματα σε διάφορες χώρες του κόσμου που αντανακλούν αυτή την επίδραση.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ο ελληνισμός απλώνεται στον χώρο του Εύξεινου Πόντου και της Μεσογείου. Η επαφή με τους άλλους ανθρώπους δίνει την ευκαιρία για οικονομική και πνευματική ανάπτυξη. Η λογική εξήγηση των μεγάλων προβλημάτων κερδίζει έδαφος εις βάρος της μυθικής. Ο περσικός κίνδυνος ενώνει πιο στενά τους Έλληνες, γεγονός που τους επιτρέπει να εξέλθουν νικητές. Η αίσθηση της υπεροχής που δημιουργήθηκε αποτυπώνεται και στην τέχνη με τη δημιουργία ανεπανάληπτων έργων.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

1. Να συνδυαστούν ανά δύο οι παρακάτω λέξεις:

άγαλμα νεαρού άνδρα	στήλη
ανάγλυφο	κόρη
εξουσία	κούρος
κοσμήματα	θρόνος
αγγεία	κιονόκρανο
έλικες	μελανόμορφη τεχνική

Μελανόμορφος αθηναϊκός αμφορέας. Ο Ηρακλής φονεύει τον κένταυρο Νέσσο (λαιμός). Οι Γοργόνες κυνηγούν τον Περσέα που αποκεφάλισε την αδερφή τους. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

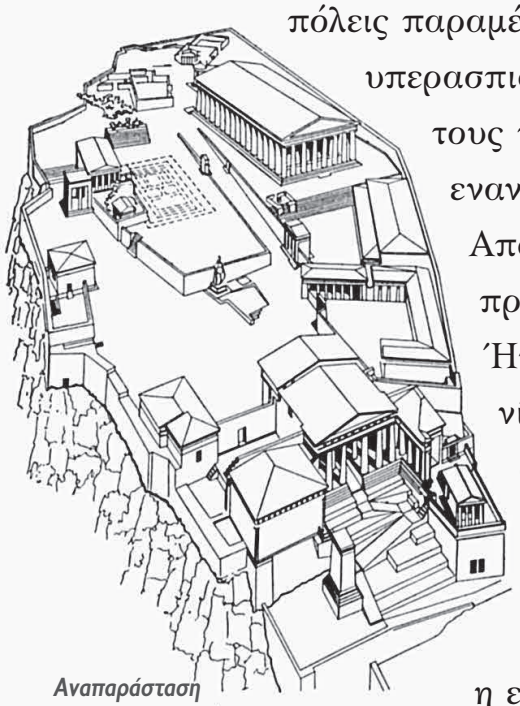
Μελανόμορφο κορινθιακό μυροδοχείο (αρύβαλλος). *Με τα πολύ μικρά και κομψά αυτά αγγεία που διακοσμούνται με παραστάσεις ζώων, φυτών, σκηνές κυνηγιού, πολεμικές κ.ά., εξάγονταν αρωματικά έλαια σε όλη τη Μεσόγειο. 7ος αιώνας π.Χ.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

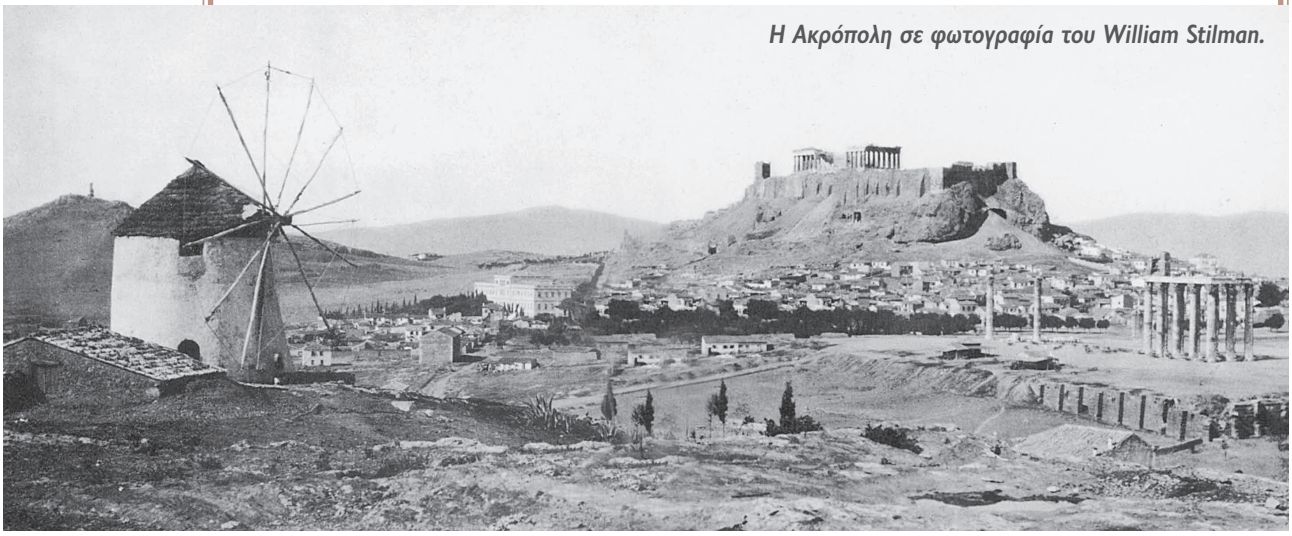
Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (479-431 Π.Χ.)

Κύριες πηγές μας: Το Α΄ βιβλίο του Θουκυδίδη, η Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη, οι Βίοι Αριστείδης, Θεμιστοκλής, Κίμων του Πλουτάρχου.

Για πρώτη φορά, στους Περσικούς πολέμους, οι ελληνικές πόλεις παραμέρισαν τις συνεχείς διαιρέσεις τους για να υπερασπιστούν αυτό που αποτελούσε για τους πολίτες τους το υπέρτατο αγαθό, την ελευθερία. Η νίκη τους εναντίον των Περσών δεν ερμηνεύεται διαφορετικά. Από όλες τις ελληνικές πόλεις, η Αθήνα προσέφερε στον κοινό αγώνα τα περισσότερα. Ήταν επόμενο να δρέψει και τους καρπούς της νίκης. Κερδίζει ένα μοναδικό κύρος. Αμέσως συγκεντρώνονται γύρω της πολλές πόλεις του Αιγαίου. Συνάπτεται η Συμμαχία της Δήλου. Η δημιουργία αυτής της συμμαχίας, η εισροή στην πόλη ενός πλήθους ξένων, των μετοίκων, η εμφάνιση μεγάλων ηγετικών φυσιογνωμιών, η μετεξέλιξη του πολιτεύματος σε δημοκρατικότερη κατεύθυνση μεταβάλλουν σταδιακά την Αθήνα σε ηγέτιδα δύναμη στην Ελλάδα.

Αναπαράσταση της Ακρόπολης, όπως ήταν κατά την αρχαιότητα.

Η Ακρόπολη σε φωτογραφία του William Stilman.

1. Η ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ - Η ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

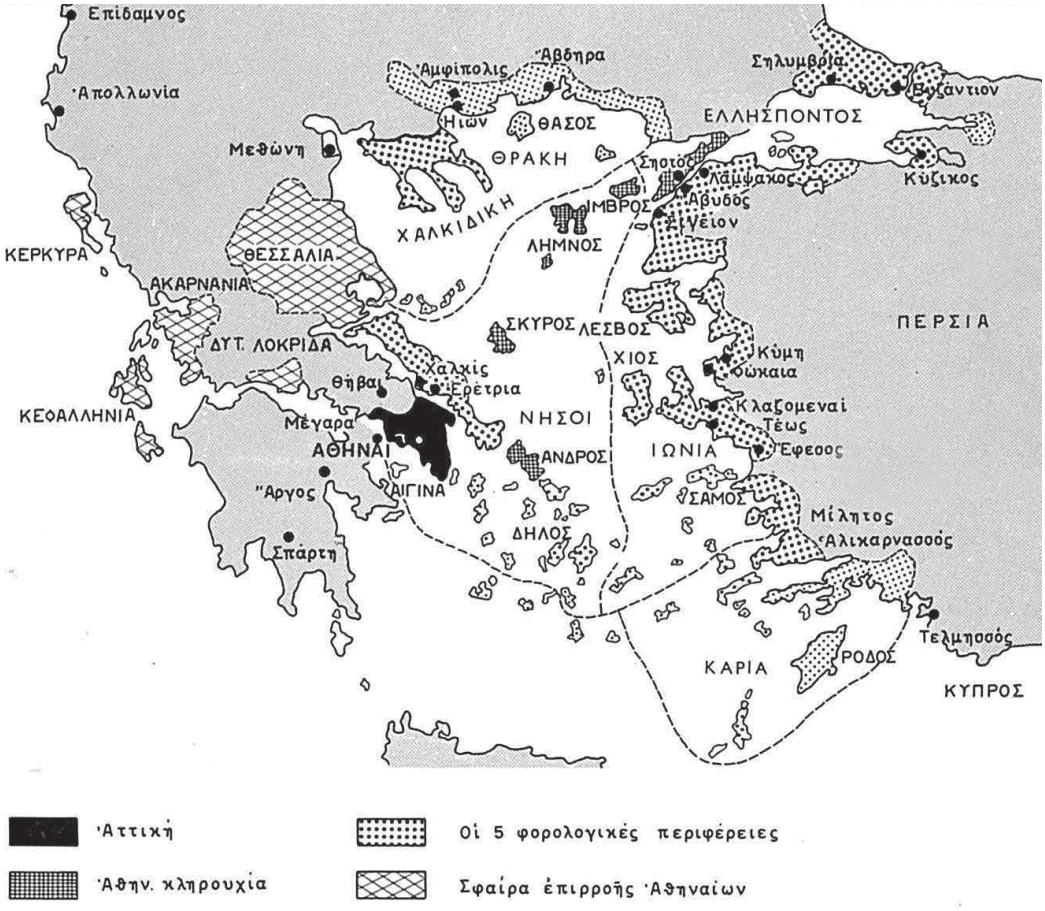
Η οργάνωση της Συμμαχίας

Μετά τη νίκη των Ελλήνων εναντίον των Περσών, οι πόλεις του Αιγαίου ζουν με τον τρόμο μιας νέας περσικής εισβολής. Αρχικά στρέφονται προς τη Σπάρτη για να αναζητήσουν στήριγμα. Όμως, η μεγάλη δωρική πόλη, συγκλονισμένη από τη συμπεριφορά του Παυσανία, ο οποίος κατηγορήθηκε για συνεννοήσεις με τον Ξέρξη, δείχνει απρόθυμη να αναλάβει τις ευθύνες και αφήνει ελεύθερο το πεδίο στους Αθηναίους. Έτσι, με πρωτοβουλία του Αριστείδη οι πόλεις του Αρχιπελάγους και των ιωνικών παραλίων συνάπτουν με την Αθήνα μία Συμμαχία με έδρα το νησί της Δήλου (478 π.Χ., **Συμμαχία της Δήλου**). Όλα τα μέλη της Συμμαχίας διαθέτουν από μία ψήφο στο συνέδριο, το οποίο συνέρχεται μία φορά τον χρόνο στη Δήλο. Είναι φυσικό η Αθήνα, που διαθέτει την ισχυρότερη ναυτική δύναμη, να επηρεάζει τις άλλες πόλεις και, ουσιαστικά, να κυριαρχεί στη Συμμαχία. Οι πόλεις που δεν επιθυμούσαν ή δεν είχαν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν πλοία και άνδρες μπορούσαν να περιορίσουν τη συμβολή τους στην καταβολή ενός χρηματικού ποσού, του **φόρου.** Δέκα Αθηναίοι, που έφεραν τον τίτλο του **«Ελληνοταμία»,** συγκέντρωναν τα χρήματα, τα κατέθεταν στο κοινό ταμείο της Συμμαχίας στη Δήλο και, κάθε φορά που παρουσιαζόταν ανάγκη, απέσυραν τα αναγκαία ποσά για τις δαπάνες της συντήρησης του στόλου. Ο Αριστείδης, πρώτος, καθόρισε το ποσό της εισφοράς για κάθε πόλη με τόσο δίκαιο τρόπο, ώστε οι σύμμαχοι τον ονόμασαν «τον δικαιότερο από όλους τους ανθρώπους».

Η Συμμαχία αναγνώριζε στους Αθηναίους την ηγεμονία, δηλαδή τη δυνατότητα να σχεδιάζουν και να εκτελούν τις πολεμικές επιχειρήσεις, όμως η αυτονομία των πόλεων ήταν απόλυτα εγγυημένη.

Ο Κίμων ενδυναμώνει τη Συμμαχία

Μετά τον θάνατο του Αριστείδη και την εξορία του Θεμιστοκλή με την κατηγορία του **μηδισμού*** (471 π.Χ.), ο Κίμων, γιος του Μιλτιάδη και ηγέτης του αριστοκρατικού κόμματος,

Οι Αθηναίοι είχαν χωρίσει τη Συμμαχία σε 5 φορολογικές ενότητες.

Η ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Οι Αθηναίοι ανέλαβαν, έτσι, την αρχηγία με τη θέληση των συμμάχων εξαιτίας της έχθρας τους εναντίον του Παυσανία. Όρισαν ποιοι από τους συμμάχους έπρεπε να συνεισφέρουν χρήματα και ποιοι να προμηθεύουν καράβια για την αντιμετώπιση των βαρβάρων. Σκοπός ήταν να λεηλατήσουν τις κτήσεις του Βασιλέως, αντίποινα για τα όσα είχαν πάθει. Για πρώτη φορά, τότε, οι Αθηναίοι διόρισαν ελληνοταμίες που πήγαιναν και εισέπρατταν τον φόρο. Έτσι ονομάστηκε τότε η εισφορά... ταμείο ήταν η Δήλος και οι συνελεύσεις της συμμαχίας γίνονταν στον Ναό.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Α, 96 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

Κατά τον Θουκυδίδη, ποιος ήταν ο σκοπός της Συμμαχίας;

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ

Γιατί ο Κίμων, όντας πλούσιος, και τις λειτουργίες που του επέβαλλε η Πολιτεία τις εκτελούσε με λαμπρό τρόπο και πολλούς από τους συνδημότες του τους συντηρούσε ξοδεύοντας από τη δική του περιουσία. Γιατί κάθε πολίτης που καταγόταν από τον δήμο των Λακιαδών μπορούσε, αν ήθελε, να πηγαίνει καθημερινά στο σπίτι του Κίμωνα και να προμηθεύεται ό,τι του ήταν αναγκαίο για να συντηρηθεί. Ακόμη και οι κήποι του ήταν άφρακτοι, για να παίρνει ο καθένας όσα φρούτα ήθελε.

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, XXVII, 3 (μετ. Β.Σ.)

Τι στάση τηρεί ο Αριστοτέλης απέναντι στον Κίμωνα;

επιβάλλεται ως ο αναμφισβήτητος ηγέτης στην Αθήνα και εφαρμόζει απρόσκοπτα τον πολιτικό του σχεδιασμό. Κύρια σημεία του: διεύρυνση της Συμμαχίας της Δήλου, συνέχιση του πολέμου κατά των Περσών, φιλικές σχέσεις με τη Σπάρτη. Μετά τη νίκη του Κίμωνα εναντίον των Περσών στον **Ευρυμέδοντα ποταμό** της Παμφυλίας (467 π.Χ.), οι δυνάμεις της Συμμαχίας της Δήλου κυριαρχούν απόλυτα στο Αιγαίο. Οι πόλεις που συμμετέχουν σ' αυτή, σύμφωνα με διάφορους υπολογισμούς, ανέρχονταν σε 400. Όμως, αντιδράσεις αρχίζουν να εκδηλώνονται σε πολλές από αυτές με αιτία την αλαζονική συμπεριφορά των Αθηναίων. Τάσεις απομάκρυνσης από τη Συμμαχία αναπτύσσονται, οι οποίες καταλήγουν σε εξεγέρσεις (Νάξος, Θάσος). Ο Κίμων τις καταπνίγει βίαια. Γίνεται πλέον φανερό ότι καμία πόλη δεν έχει τη δυνατότητα να αποχωρήσει από τη Συμμαχία χωρίς τη θέληση των Αθηναίων.

Η Συμμαχία όργανο της αθηναϊκής επέκτασης

Η αυτονομία των πόλεων είχε ουσιαστικά καταργηθεί και η Συμμαχία της Δήλου είχε μεταβληθεί σε όργανο επιβολής της **πανελλήνιας αθηναϊκής ηγεμονίας.** Το 454 π.Χ. ο νέος ισχυρός άνδρας της Αθήνας, ο Περικλής, με μία συμβολική κίνηση ιδιαίτερης σημασίας, μεταφέρει το ταμείο της Συμμαχίας από τη Δήλο στην Ακρόπολη της Αθήνας. Το συνέδριο δε συνέρχεται πια. Οι αποφάσεις λαμβάνονται μόνο από την Αθήνα και ο φόρος ορίζεται από την αθηναϊκή Εκκλησία του Δήμου. Το 449 π.Χ. υπογράφεται ανάμεσα στην Αθήνα και τον Πέρση βασιλιά η λεγόμενη **Ειρήνη του Καλλία.** Με αυτήν ουσιαστικά τερματίζονται οι ελληνοπερσικοί πόλεμοι. Ο κύριος όρος της Ειρήνης υποχρεώνει τους Πέρσες να αναγνωρίσουν την αυτονομία των ελληνικών πόλεων. Η Συμμαχία της Δήλου δεν είχε πια κανέναν λόγο ύπαρξης, αφού ο πόλεμος κατά των Περσών είχε τερματιστεί. Όμως, η απόκρουση της περσικής απειλής ήταν, από καιρό, απλώς μία πρόφαση.

Κωπηλάτες: ανάγλυφο του τέλους του 5ου αιώνα *(Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης). Η δύναμη της Αθήνας στηρίζεται στο ναυτικό της, το οποίο συγκροτείται, κυρίως, από τριήρεις, ταχύτατες και ευέλικτες, έτοιμες να επέμβουν ακόμη και σε μακρινές αποστάσεις.*

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Τι ήταν ο μηδισμός και γιατί ως κατηγορία ήταν προσβλητική για τους Έλληνες;*
2. *Γιατί και πώς η Αθήνα κυριαρχεί στον ελληνικό κόσμο τον 5ο αιώνα π.Χ.;*

2. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΕΙΤΑΙ - Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Η πίστη στο δημοκρατικό πολίτευμα

Η πολιτική ζωή της Αθήνας, μετά τη λήξη των Περσικών πολέμων, κυριαρχείται από δύο ανταγωνιστικά πολιτικά κόμματα, το αριστοκρατικό και το δημοκρατικό. Το πολίτευμα, όπως το οργάνωσε ο Κλεισθένης, συνεχώς εξελίσσεται, χάνει τον συντηρητικό του χαρακτήρα, γίνεται όλο και περισσότερο **δημοκρατικό.** Τα πρόσωπα, όσο ισχυρά και αν είναι, υποτάσσονται στις θελήσεις του συνόλου. Ο Μιλτιάδης και ο Θεμιστοκλής, οι δύο πρωταγωνιστές των Περσικών πολέμων, πεθαίνουν ο ένας στη φυλακή και ο άλλος στην εξορία. Οι κύριοι εκπρόσωποι της νέας πολιτικής γενιάς, αν και ανήκουν σε αντίπαλες πολιτικές μερίδες, όπως ο Κίμων και ο Περικλής, δέχονται να είναι απλώς οι προικισμένοι υπηρέτες της κοινότητας. Η νομιμοφροσύνη του Κίμωνα στο δημοκρατικό πολίτευμα είναι παροιμιώδης. Ο ίδιος δέχεται αδιαμαρτύρητα τον εξοστρακισμό του το 461 π.Χ. και, όταν η πατρίδα τον ανακαλεί, τίθεται επικεφαλής του στόλου των Αθηναίων κατά την τελευταία τους επιχείρηση εναντίον των Περσών, για να πεθάνει πολιορκώντας τη Σαλαμίνα της Κύπρου και να νικήσει, έστω και νεκρός, τους Πέρσες (449 π.Χ.). Ο ίδιος ο Περικλής δεν είναι παρά **ο πρώτος ανάμεσα στους πολίτες.** Η μεγαλύτερη δόξα για τον Περικλή είναι ότι, παρόλο που κυριάρχησε για πολλά χρόνια στον πολιτικό στίβο της Αθήνας και συγκέντρωσε στα χέρια του εκτεταμένες εξουσίες, ποτέ δεν ξέφυγε από τη δημοκρατική νομιμότητα.

Προτομή του Περικλή, ρωμαϊκό αντίγραφο του πρωτότυπου έργου του γλύπτη Κρησίλα. Συλλογή Mansell. Ο οραματισμός του άνδρα αντανακλάται στα χαρακτηριστικά του.

Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ, ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΗΓΕΤΗΣ

Ο Περικλής είχε μεγάλο κύρος και μεγάλες ικανότητες, και αποδείχτηκε φανερότατα ανώτερος χρημάτων. Ήταν γι' αυτό σε θέση να συγκρατεί τον λαό, χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του. Δεν παρασυρόταν από τον λαό, αλλά εκείνος τον καθοδηγούσε. Δεν προσπαθούσε να αποκτήσει επιρροή με παράνομα μέσα και δεν κολάκευε το πλήθος με ρητορείες και είχε τόσο μεγάλο κύρος, ώστε μπορούσε να τους εναντιωθεί και να προκαλέσει την οργή τους. Όταν καταλάβαινε ότι οι συμπολίτες του, από υπεροψία, γίνονταν υπερβολικά τολμηροί, ενώ δεν το επέτρεπαν οι περιστάσεις, τους συγκρατούσε φοβίζοντάς τους με τα λόγια του κι όταν τους έβλεπε φοβισμένους χωρίς λόγο, τους έδινε θάρρος. Έτσι η πολιτεία φαινομενικά ήταν δημοκρατία, ενώ πραγματικά την κυβερνούσε ο πρώτος της πολίτης.

Θουκυδίδης Β, 65 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

Το πολιτικό πρόγραμμα του Περικλή

Ο Περικλής, γόνος του παλαιού γένους των Αλκμεωνιδών και μαθητής του φιλόσοφου Αναξαγόρα, εμφανίζεται για πρώτη φορά στον πολιτικό ορίζοντα της Αθήνας στο πλευρό του Εφιάλτη, του ηγέτη του δημοκρατικού κόμματος, το 462 π.Χ. Τότε, το δημοκρατικό κόμμα, εκμεταλλευόμενο την ατυχή ανάμειξη του Κίμωνα στην επανάσταση των Μεσσηνίων ειλώτων στη Σπάρτη, κατορθώνει να εξοστρακίσει τον Κίμωνα και να πάρει την εξουσία. Εφιάλτης και Περικλής θα αγωνιστούν για τη δημοκρατικότερη εξέλιξη του πολιτεύματος. Ο αγώνας τους θα κορυφωθεί με την αφαίρεση, από τον Άρειο Πάγο, που ήταν **το προπύργιο του συντηρητισμού,** κάθε πολιτικής εξουσίας, καθώς και του αποκλειστικού προνομίου της απονομής της δικαιοσύνης. Μετά τη δολοφονία του Εφιάλτη και την πολιτική αποδυνάμωση του Κίμωνα, ο Περικλής, ως αρχηγός του δημοκρατικού κόμματος, θα αρχίσει να εφαρμόζει το προσωπικό του πολιτικό πρόγραμμα. Για τον Περικλή δημοκρατία σημαίνει ισότητα όλων

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ;
(μιλάει ο Περικλής)

«Το πολίτευμα που έχουμε δε γυρεύει να πάρει τους νόμους από τους ξένους πιο πολύ είμαστε εμείς το παράδειγμα σε μερικούς παρά που ξεσηκώνουμε ό,τι κάνουν οι άλλοι. **Το όνομά της, επειδή δε ζούμε στηριγμένοι πάνω στους λίγους παρά στους περισσότερους, είναι η κυριαρχία του δήμου, δημοκρατία.»**

Θουκυδίδης, Ιστορία, Β΄ 37, 1
(μετ. Ι.Θ. Κακριδή)

• Η υπογραμμισμένη φράση είχε προταθεί να αποτελέσει την προμετωπίδα του προοιμίου του Συντάγματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι λόγοι του Περικλή διασχίζουν τους αιώνες και φωτίζουν την εποχή μας.

Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΧΑΝΕΙ ΤΙΣ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΟΥ

Όσο μεγάλωνε η επιρροή του δημοκρατικού κόμματος και πήρε στα χέρια του την αρχηγία ο Εφιάλτης, πολιτικός που είχε τη φήμη του αδωροδόκητου και του δίκαιου, άρχισε πόλεμο με τον Άρειο Πάγο. Και στην αρχή καθαίρεσε πολλούς από τους Αρειοπαγίτες κατηγορώντας τους για κακή διαχείριση. Έπειτα αφαίρεσε από τη βουλή του Αρείου Πάγου όλα τα πρόσθετα προνόμια, με τα οποία αυτή ήταν ουσιαστικά ο φρουρός του πολιτεύματος, και άλλες από τις εξουσίες τις παραχώρησε στη βουλή των Πεντακοσίων, άλλες στην Εκκλησία του Δήμου και στα δικαστήρια.

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, XXV, 1-2
(μετ. Β.Σ.)

Ποια φράση του κειμένου δείχνει τη συμπάθεια του Αριστοτέλη προς τον Άρειο Πάγο;

των πολιτών απέναντι στον νόμο αλλά συγχρόνως και δυνατότητα για όλους να διάγουν μια άνετη ζωή. Καθιερώνει τη μισθοφορία, ένα είδος οικονομικής ενίσχυσης για τους απορότερους, ώστε να μπορούν, απερίσπαστοι, να παρακολουθούν τις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου και να ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα. Ακόμη και οι φτωχότεροι είχαν τη δυνατότητα να καταλαμβάνουν πολιτειακά αξιώματα. Επιπλέον, η Πολιτεία αναπτύσσει θεσμούς κοινωνικής προστασίας και πληρώνει, για τους απόρους, το αντίτιμο του εισιτηρίου τους για την είσοδό τους στο θέατρο **(θεωρικά χρήματα).** Ακόμη ο Περικλής συλλαμβάνει το σχέδιο της ανοικοδόμησης μεγάλων δημόσιων έργων, τα οποία θα προσφέρουν εργασία σε πολλούς και θα αλλάξουν την όψη της πόλης. Η πόλη της Αθηνάς θα μεταμορφωθεί.

Η Ειρήνη του Καλλία εξασφαλίζει για τους Αθηναίους την ειρήνη με τους Πέρσες και την απόλυτη κυριαρχία στο Αιγαίο. Οι σχέσεις με τη Σπάρτη, οι οποίες μετά την πτώση του Κίμωνα ήταν αρκετά ταραγμένες, εξομαλύνονται με τη σύναψη της Τριακονταετούς Ειρήνης (446 π.Χ., Τριακοντούτεις Σπονδαί). Έτσι η Αθήνα, απερίσπαστη, θα ασχοληθεί με την υλοποίηση ενός υψηλού πολιτιστικού, καλλιτεχνικού και παιδευτικού οράματος.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Με ποια μέτρα ο Περικλής προχωρεί στον εκδημοκρατισμό του αθηναϊκού πολιτεύματος;*
2. ***«Λακεδαιμόνιοι κρίνουσι βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ»**: Να μεταφράσετε τη φράση αυτή του Θουκυδίδη και να αναλύσετε το νόημά της.*
3. *Ο Πλούταρχος (Περικλής, κεφ. 12) αναφέρει ότι για την κατασκευή δημόσιων έργων εργάστηκαν: «μαραγκοί, γλύπτες, απλοί μαρμαράδες, χαλκουργοί, βαφείς, χρυσοχόοι, υφαντουργοί, ζωγράφοι, τορνευτές, χαράκτες, μεταφορείς θάλασσας και στεριάς, εργάτες». Καταγράψτε κάποιες ευεργετικές συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο από την εκτέλεση μεγάλων έργων. Προσκομίστε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από την περιοχή σας.*

3. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ. ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Εκκλησία του δήμου. Βουλή των Πεντακοσίων

Μέχρι το 462 π.Χ., έτος της πτώσης της πολιτικής δύναμης του Κίμωνα, και την άνοδο του Περικλή, το αθηναϊκό πολίτευμα λειτουργούσε περίπου όπως το είχε διαμορφώσει η μεταρρύθμιση του Κλεισθένη. Όμως, στη συνέχεια το πολίτευμα εξελίσσεται, η λαϊκή συμμετοχή διευρύνεται και ο δήμος ασκεί το σύνολο της εξουσίας.

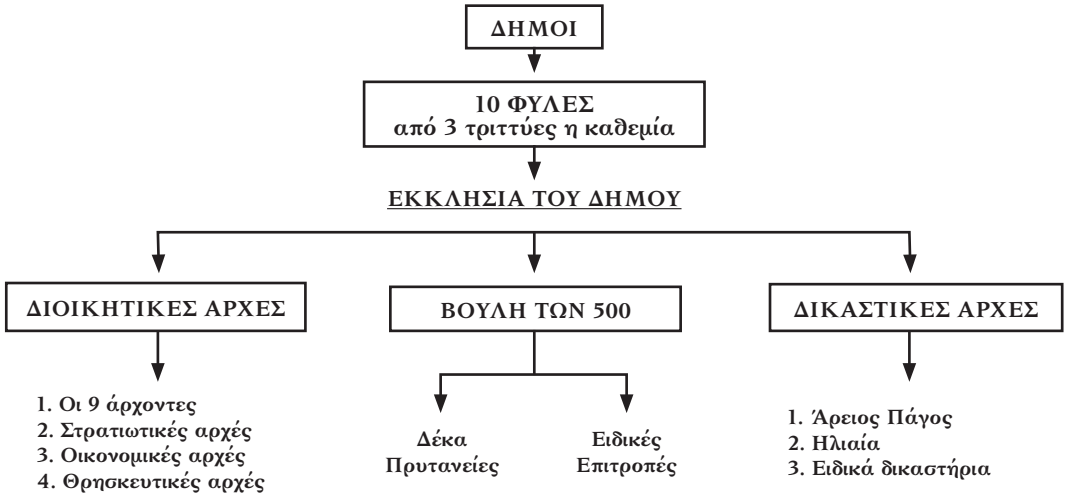
Η Εκκλησία του Δήμου είναι το κυρίαρχο σώμα στη δομή του αθηναϊκού πολιτεύματος. Όλοι οι ελεύθεροι πολίτες της Αττικής, σύμφωνα με τον νόμο, ήταν μέλη της. Κατά τις συνεδριάσεις κάθε πολίτης μπορούσε ελεύθερα να εκφράσει τη γνώμη του. Οι αποφάσεις της Εκκλησίας καθόριζαν την πορεία της πολιτείας σε όλους τους τομείς. Η Εκκλησία, όπως καθόριζε η μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, εκλέγει, με θητεία ενός έτους, τα μέλη της **Βουλής των Πεντακοσίων,** αλλά τώρα οι αρμοδιότητές της ήταν αυξημένες. Αυτή προετοίμαζε τα κείμενα των νόμων **(προβούλευμα),** τους οποίους, μετά από συζήτηση, ψήφιζε ή απέρριπτε η Εκκλησία. Μετά τη μεταρρύθμιση του Εφιάλτη, ο Άρειος Πάγος δεν είχε δικαίωμα να ελέγχει τη βουλή.

Δέκα Στρατηγοί

Οι **Εννέα Άρχοντες** δεν εκλέγονταν πια, αλλά κληρώνονταν· έτσι το αξίωμά τους είχε καταλήξει να είναι καθαρά διακοσμητικό. Αντίθετα, οι **Δέκα Στρατηγοί** αναδεικνύονται ως οι κύριοι ανώτατοι άρχοντες. Έργο τους είναι η εσωτερική ασφάλεια της πόλης, ο σχεδιασμός της εξωτερικής πολιτικής και η διοίκηση του στρατού και του στόλου.

Η Ηλιαία

Εκεί όμως που σημειώνονται οι ριζοσπαστικότεροι νεωτερισμοί είναι στην απονομή της δικαιοσύνης. Ο Εφιάλτης αφαίρεσε από τον Άρειο Πάγο την αποκλειστικότητα της απονομής της δικαιοσύνης, αφήνοντάς του μόνο τις περιπτώσεις φόνου εκ προμελέτης και εμπρησμού. Όλες οι άλλες περιπτώσεις μεταφέρονται στη δικαιοδοσία ενός πολυμελούς λαϊκού δικαστηρίου, της **Ηλιαίας,** με 6.000 δικαστές, οι οποίοι εκλέγονταν, με θητεία ενός έτους, από την Εκκλησία. Η Ηλιαία χωριζόταν σε 10 τμήματα. Το κάθε τμήμα είχε αρμοδιότητα σε διαφορετικό δικαστικό τομέα και αντιπροσώπευε μία από τις δέκα φυλές της Αθήνας.

Το αθηναϊκό πολίτευμα έδινε την ευκαιρία σ' όλους τους πολίτες να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της πόλης.

Οι λειτουργίες

Η αθηναϊκή Πολιτεία, με την τόσο έντονη παρουσία σε πανελλήνια κλίμακα, είχε ανάγκη από χρήματα. Η συντήρηση του στόλου, η οργάνωση μεγαλοπρεπών εορτών, το ανέβασμα πολυπρόσωπων θεατρικών παραστάσεων, η αποστολή πρεσβειών σε πανελλήνιες εορτές απαιτούσαν τεράστια οικονομική δαπάνη. Η Αθήνα, με ένα ευφυές φορολογικό σύστημα, τις **λειτουργίες,** υποχρέωνε τους οικονομικά ισχυρούς Αθηναίους να προσφέρουν τα αναγκαία χρήματα για την κίνηση όλου του μηχανισμού. Το πρωτότυπο, με το σύστημα των λειτουργιών, είναι ότι βοηθείται η πολιτεία αλλά συγχρόνως προωθείται η προσωπική προβολή και υλοποιούνται οι φιλοδοξίες των φορολογουμένων. Οι κυριότερες λειτουργίες ήταν:

Ο ΟΡΚΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΗΛΙΑΙΑΣ

Ο όρκος που έδιναν οι δικαστές της Ηλιαίας, όταν αναλάμβαναν τα καθήκοντά τους:
«Θα ψηφίζω σύμφωνα με τους νόμους. Στην περίπτωση που κάτι δεν προβλέπεται από τον νόμο, θα αποφασίζω αυτό που είναι δίκαιο, χωρίς να παρασύρομαι από τη φιλία ή την έχθρα. Θα ψηφίζω λαμβάνοντας αποκλειστικά υπόψη αυτό που έχει κατατεθεί στο δικαστήριο. Θα ακούω με την ίδια προσοχή και τα δύο αντίδικα μέρη. Ορκίζομαι στον Δία, τον Απόλλωνα και τη Δήμητρα».

η **τριηραρχία,** δηλαδή η προσφορά χρημάτων από έναν ή περισσότερους ιδιώτες για τη συντήρηση ενός κρατικού πλοίου· η **χορηγία,** δηλαδή η ανάληψη της δαπάνης για το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης που θα λάμβανε μέρος σε δραματικούς αγώνες· η **γυμνασιαρχία,** δηλαδή η καταβολή των εξόδων για τη διατροφή και την εκγύμναση αθλητών που θα έπαιρναν μέρος σε «γυμνικούς αγώνες»· τέλος, η **εστίαση,** δηλαδή η παροχή από έναν πλούσιο πολίτη των χρημάτων για την παράθεση δημόσιου γεύματος στα μέλη της φυλής του σε περίοδο εορτών ή αγώνων.

Τους πλούσιους πολίτες που προσέφεραν μεγάλα ποσά για τις λειτουργίες η Πολιτεία τούς τιμούσε, δίνοντάς τους την άδεια να στήσουν αναμνηστικό μνημείο σε περίπτωση νίκης της ομάδας τους σε δραματικούς ή γυμνικούς αγώνες.

Αθήνα: το μνημείο του Λυσικράτους. *Το χορηγικό μνημείο αποτυπώνει την υπερηφάνεια του Αθηναίου που νίκησε στους δραματικούς αγώνες.*

ΕΝΑΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΚΘΕΤΕΙ ΤΑ ΕΞΟΔΑ ΜΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Όταν ο Θεόπομπος ήταν επώνυμος άρχοντας, αφού ορίστηκα χορηγός σε τραγωδία, ξόδεψα 3.000 δραχμές και δύο μνες. Αργότερα, τότε που πήρα το βραβείο για την προετοιμασία ανδρικού χορού 2.000 δραχμές και άλλες 800 δραχμές για τους χορευτές του πυρρίχιου στα μεγάλα Παναθήναια. Επίσης πήρα το βραβείο ως χορηγός χορού στα Διονύσια και ξόδεψα, μαζί με την ανάθεση του τρίποδα, 3.000 δραχμές.

Λυσίας, Απολογία δωροδοκίας, 1-3 (μετ. Β.Σ.)

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Σε τι συνίσταται η αθηναϊκή δημοκρατία; Ποιοι είναι οι κυριότεροι θεσμοί της;

2. Ποιος ο αντίστοιχος με την Εκκλησία του Δήμου θεσμός στη σύγχρονη δημοκρατία; Ποια διαφορά υπάρχει στον τρόπο συμμετοχής;

3. Ποιον σκοπό εξυπηρετούσε ο θεσμός των λειτουργιών στην αρχαία Αθήνα;

4. Αφού επιστρέψετε στο προηγούμενο κεφάλαιο Δ (ενότητα 5), και με τη βοήθεια των παραθεμάτων, να συμπληρώσετε τον πίνακα που ακολουθεί με τα σημαντικότερα πολιτικά μέτρα κάθε Αθηναίου πολιτικού. Μπορείτε να εξηγήσετε γιατί στα χρόνια του Περικλή η αθηναϊκή δημοκρατία άγγιξε το απόγειό της;

Πολιτικά μέτρα Σόλωνα	*Πολιτικά μέτρα Κλεισθένη*	*Πολιτικά μέτρα Εφιάλτη / Περικλή*

4. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

Αθηναίοι πολίτες

Τρεις μεγάλες κοινωνικές ομάδες αποτελούσαν τον πληθυσμό της Αθήνας κατά τον 5ο αιώνα, οι **Αθηναίοι πολίτες,** οι **μέτοικοι** και οι **δούλοι.** Οι Αθηναίοι πολίτες αποτελούσαν τη μοναδική κυρίαρχη δύναμη στην πόλη. Από αυτούς πήγαζε κάθε εξουσία. Αθηναίοι πολίτες ήταν αυτοί που κατάγονταν από πατέρα και μητέρα Αθηναίους. Αυτοί μόνο είχαν το δικαίωμα της συμμετοχής στις εργασίες της Εκκλησίας του Δήμου. Όλοι οι Αθηναίοι πολίτες είχαν τα ίδια δικαιώματα απέναντι στους νόμους.

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΕΤΟΙΚΩΝ

Πρέπει να υπάρχει ειδική μέριμνα για τους μετοίκους, γιατί η πρόσοδος αυτή μου φαίνεται πως καταλέγεται στις καλύτερες, επειδή οι μέτοικοι συντηρούνται οι ίδιοι και προσφέρουν πολλές ωφέλειες στην πόλη, χωρίς να παίρνουν μισθό, αντίθετα καταβάλλουν το μετοίκιον. Νομίζω πως επαρκής μέριμνα είναι τούτη, να αφαιρέσουμε όσα, χωρίς να ωφελούν καθόλου την πόλη, δίνουν την εντύπωση πως ντροπιάζουν τους μετοίκους.

Ξενοφών, Πόροι, ΙΙ, 1 (μετ. Α. Παπαγεωργίου)

Μέτοικοι

Οι μέτοικοι ήταν πολίτες άλλων ελληνικών πόλεων που είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα, προσελκυόμενοι από την ιδιαίτερη οικονομική ανάπτυξη. Η κύρια ασχολία τους ήταν το εμπόριο και, για να τους επιτραπεί να διαμένουν ανεμπόδιστα στην Αθήνα, πλήρωναν έναν ειδικό φόρο, το **μετοίκιον.**

Δούλοι

Οι δούλοι αποτελούσαν την πλειονότητα του πληθυσμού της Αθήνας. Υπολογίζεται ότι κατά την εποχή του Περικλή κατοικούσαν στην Αθήνα περίπου 200.000 δούλοι. Η προέλευσή τους ήταν ποικίλη· άλλοι ήταν αιχμάλωτοι πολέμου, άλλοι είχαν αγοραστεί στα δουλοπάζαρα και άλλοι ήταν παιδιά δούλων. Ορισμένοι δούλοι εργάζονταν ως υπηρέτες στα αθηναϊκά σπίτια ή τους αγρούς και άλλοι υπηρετούσαν σε κρατικές υπηρεσίες ως δεσμοφύλακες, λογιστές, αστυνόμοι ή εργάτες. Οι μορφωμένοι δούλοι εκτελούσαν και χρέη παιδαγωγού σε σπίτια πλούσιων Αθηναίων. Η αθηναϊκή κοινωνία, σχεδόν στο σύνολό της, περιέβαλλε με στοργή τους δούλους και η κάθε οικογένεια, στους κόλπους της οποίας υπηρετούσαν, τους θεωρούσε μέλη της.

Ο ρόλος της γυναίκας

Η μέση αθηναϊκή οικογένεια έμενε συνήθως σε ένα απλό, μονώροφο σπίτι. Τα έπιπλα, λιτά, άφηναν πολύ ελεύθερο χώρο στα δωμάτια. Η οικοδέσποινα, ακολουθώντας τις συνήθειες της εποχής, παρέμενε στο σπίτι και σπάνια εξερχόταν μόνη, κυρίως κατά τις θρησκευτικές εορτές.

«Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣ»

Μερικοί ισχυρίζονται ότι η δουλεία δεν είναι έργο της δικαιοσύνης, αλλά της βίας. Η οικογένεια, για να είναι πλήρης, οφείλει να αποτελείται από άτομα ελεύθερα και δούλους. Πράγματι, η περιουσία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της οικογένειας, γιατί χωρίς τα αναγκαία αντικείμενα είναι αδύνατον να ζήσεις. Δεν μπορούμε να φανταστούμε οικογένεια χωρίς ορισμένα βοηθητικά εργαλεία. Ανάμεσα στα εργαλεία, άλλα είναι άψυχα και άλλα έμψυχα. Ο δούλος είναι ένα εργαλείο έμψυχο. Εάν κάθε εργαλείο μπορούσε, με μια απλή εντολή, να εκτελέσει μόνο του μια εργασία, τότε ο κύριος δε θα χρειαζόταν τους δούλους. Χρήσιμη για τους ίδιους τους δούλους, η δουλεία είναι δίκαιη.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α, IV, 1-3 (μετ. Β.Σ.)

Τι σας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση στο κείμενο του Αριστοτέλη;

Σκηνή στον γυναικωνίτη. *Ερυθρόμορφη πυξίδα. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου. Ο γυναικωνίτης είναι το βασίλειο της γυναίκας. Με τι ασχολείται η κύρια μορφή της εικόνας;*

Το μοναδικό αξίωμα που μπορούσε να αναλάβει μια γυναίκα στην αρχαιότητα ήταν αυτό της ιέρειας. Δε λάμβανε μέρος στη δημόσια ζωή και καταγινόταν με τις οικιακές εργασίες. Επέβλεπε τους δούλους —οικιακούς βοηθούς—, φρόντιζε τον καλλωπισμό της, ύφαινε και μεριμνούσε για την ανατροφή των παιδιών. Περνούσε το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας στο γυναικωνίτη, ένα ιδιαίτερο τμήμα του σπιτιού που προοριζόταν γι' αυτήν.

Ο άνδρας

Ο άνδρας περνάει το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας έξω από το σπίτι. Το γλυκό κλίμα της Αττικής ευνοεί τη ζωή στην ύπαιθρο, το περιδιάβασμα, την ελεύθερη περιπατητική συζήτηση. Ο Αθηναίος, όταν δεν ασχολείται με την προσωπική του εργασία, συχνάζει στα γυμναστήρια, στα δημόσια λουτρά, στα κουρεία. Εκεί συναντά τους γνωστούς του και συζητά διάφορα, από τα μικροπροβλήματα της ζωής μέχρι πολιτικά και φιλοσοφικά θέματα. Η συμμετοχή στα κοινά τον θέλγει ιδιαίτερα και στις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου λαμβάνει ενεργό μέρος. Το βράδυ, στο σπίτι του, οργανώνει συμπόσια με τους φίλους του. Εκεί, μόνο με τη συμμετοχή ανδρών, άναβαν οι συζητήσεις γύρω από αγαπημένα θέματα, όπως η τέχνη και η φιλοσοφία.

Τα παιδιά

Η ανατροφή των παιδιών διέφερε ανάλογα με το φύλο. Ενώ τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι και μάθαιναν από τη μητέρα τους το σύνολο των οικιακών εργασιών, τα αγόρια από την ηλικία των επτά ετών στέλνονταν σε ιδιωτικά σχολεία, για να μορφωθούν.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Από τη στιγμή που οι προμήθειες μπουν στο σπίτι, πρέπει κάποιος να τις διατηρήσει και να κάνει τις απαραίτητες εργασίες: μέσα στο σπίτι θα μεγαλώσουν τα νεογέννητα, στο σπίτι πρέπει να παραχθεί το αλεύρι που δίνουν τα δημητριακά. Το ίδιο ισχύει και για την κατασκευή των ενδυμάτων από το μαλλί. Επειδή μάλιστα όλες οι εργασίες χρειάζονται φροντίδα, και αυτές που γίνονται μέσα στο σπίτι και αυτές που γίνονται έξω, νομίζω ότι ο Θεός ανέθεσε στη φύση της γυναίκας τις εργασίες και τις φροντίδες μέσα στο σπίτι και στον άνδρα τις εξωτερικές.

Ξενοφών, Οικονομικός, VII, 21-23 (μετ. Α. Παπαγεωργίου)

Συμφωνούν τα αγόρια και τα κορίτσια μ' αυτές τις απόψεις; Τι έχει αλλάξει από τότε έως σήμερα;

Τροφή και ενδύματα

Σκηνή από συμπόσιο *(Ρώμη, Μουσείο Βατικανού). Τι απεικονίζει;*

Η τροφή της αθηναϊκής οικογένειας ήταν λιτή και αποτελούνταν από λαχανικά, ελιές, παστά ψάρια και σπάνια από κρέας. Η ενδυμασία των Αθηναίων ήταν κομψή, αλλά όχι εξεζητημένη. Το βασικό ένδυμα ήταν ο χιτώνας, ο οποίος, ανάλογα με τις διαθέσεις του ατόμου, με το δέσιμο στη μέση με μία ζώνη, δημιουργούσε πολλές ή λίγες πτυχώσεις. Το ιμάτιο, είδος πανωφορίου, κατασκευασμένο από ζεστό, μάλλινο ύφασμα, τυλιγόταν πάνω από τον χιτώνα με ποικίλους τρόπους. Τα σανδάλια, στα πόδια, συμπλήρωναν την αμφίεση. Οι πλούσιες Αθηναίες αγαπούσαν πολύ και τα κοσμήματα, τα οποία αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα της αμφίεσής τους.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Συγκρίνετε τη θέση των δούλων στην Αθήνα με την αντίστοιχη των ειλώτων στη Σπάρτη.

2. Τι ήταν οι μέτοικοι και ποιες αντιστοιχίες βρίσκετε να υπάρχουν με τους σημερινούς μετανάστες στη χώρα μας;

3. Ποιος ήταν ο ρόλος της γυναίκας στην Αθήνα; Ποιες διαφορές διαπιστώνετε στη θέση της γυναίκας σήμερα;

5. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΗΣ - Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΚΑΙ Η ΕΡΓΑΣΙΑ - Η ΑΘΗΝΑ ΓΙΟΡΤΑΖΕΙ

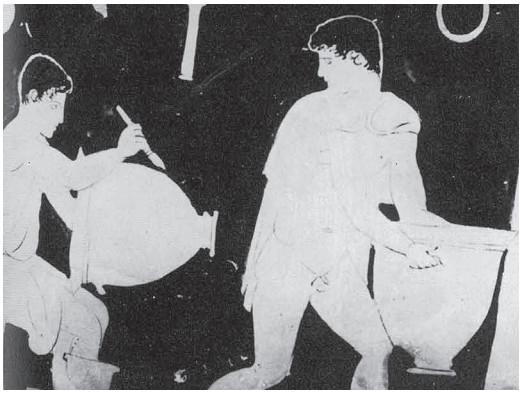
Η μόρφωση των παιδιών

Η αρμονική ανάπτυξη του σώματος και του πνεύματος είχε τεθεί ως υπέρτατος παιδευτικός στόχος από την αθηναϊκή Πολιτεία. Η ανάπτυξη του καλού γούστου, της ευπρέπειας, της κοινωνικότητας και της οξυδερκούς πολιτικής σκέψης ήταν επίσης παραπληρωματικοί στόχοι των εκπαιδευτικών επιδιώξεων. Η μουσική κατέχει δεσπόζουσα θέση σ' αυτή τη μαθησιακή διαδικασία. Ο **παιδαγωγός,** συνήθως ένας μορφωμένος δούλος, βοηθά στο σπίτι το αγόρι στην εκμάθηση των μαθημάτων του και το συνοδεύει στο σχολείο του. Εκεί ο **γραμματιστής** τού διδάσκει γραφή, ανάγνωση και την κατανόηση των ομηρικών επών. Ο **κιθαριστής** διδάσκει στο παιδί μουσική και ο **παιδοτρίβης** το εκγυμνάζει. Αργότερα, στην εφηβική ηλικία, τα παιδιά των πλούσιων Αθηναίων, που επεδίωκαν μια υψηλή σταδιοδρομία στον πολιτικό τομέα, διδάσκονταν από τους σοφιστές τη ρητορική, την τέχνη της ορθής έκφρασης και της ικανότητας να πείθεις τον δήμο. Οι **σοφιστές** ήταν μορφωμένοι άνθρωποι, οι οποίοι είχαν συρρεύσει στην Αθήνα απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας, ακόμα και από τις αποικίες, και δίδασκαν στους νέους τη ρητορική με αδρή αμοιβή.

Όμως, τον νέο, και ιδιαίτερα τον έφηβο, τον βοηθούσε στη διανοητική και αισθητική του ανάπτυξη η όλη πνευματική ατμόσφαιρα που κυριαρχούσε στην Αθήνα. **«Ελλάδος παίδευσιν»** ονομάζει την πόλη ο Θουκυδίδης και αυτή ήταν η πραγματικότητα. Πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο του ελληνισμού η Αθήνα, παρείχε κάθε δυνατότητα στους νέους

Υποδηματοποιείο: μελανόμορφος αμφορέας. *(Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών). Μπορείτε να προσδιορίσετε τον ρόλο των τριών εικονιζόμενων προσώπων;*

Εργαστήριο αγγειοπλαστικής: ερυθρόμορφος κρατήρας. *(Οξφόρδη, Ασμολειανό Μουσείο). Μπορείτε να περιγράψετε τη σκηνή;*

Μάθημα σ' ένα σχολείο: Αττικό ερυθρόμορφο αγγείο. *(Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο). Ποια μαθήματα διδάσκεται ο μαθητής; Από ποιον συνοδεύεται στο σχολείο;*

να αναπτύξουν όλες τους τις ικανότητες, να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες και να αναδείξουν τα όποια ταλέντα τους.

Οι Αθηναίοι αγρότες

Οι Αθηναίοι αγρότες, με μικρή κτηματική ιδιοκτησία, αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού. Καλλιεργούν τα χωράφια τους με τη βοήθεια των δούλων. Η κτηνοτροφία είναι περιορισμένη.

Εργαστήρια

Οι πολυάριθμοι τεχνίτες ζουν κυρίως στην πόλη. Εργάζονται σε μικρά εργαστήρια, ανοιχτά προς το μέρος του δρόμου, ώστε οι μελλοντικοί πελάτες τους να παρακολουθούν την εργασία τους. Τα εργαστήρια και τα μαγαζιά είναι συγκεντρωμένα σε μία συγκεκριμένη περιοχή, ανάλογα με το είδος που κατασκευάζουν ή πουλούν. Έτσι οι αγγειοπλάστες είχαν συγκεντρώσει τα εργαστήριά τους στην περιοχή του Κεραμεικού.

ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΑΓΑΠΟΥΝ ΤΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ

Διότι καθένας από σας συχνάζει άλλος σε μυροπωλείο, άλλος σε κουρείο, άλλος σε σκυτοτομείο και άλλος όπου τύχει και οι περισσότεροι πηγαίνουν σε όσους έχουν τα εργαστήριά τους κοντά στην αγορά, ενώ ελάχιστοι πηγαίνουν σε όσους απέχουν πολύ από αυτήν.

Λυσίας, Υπέρ του Αδυνάτου, 20 (μετ. Γ. Κυριαζή)

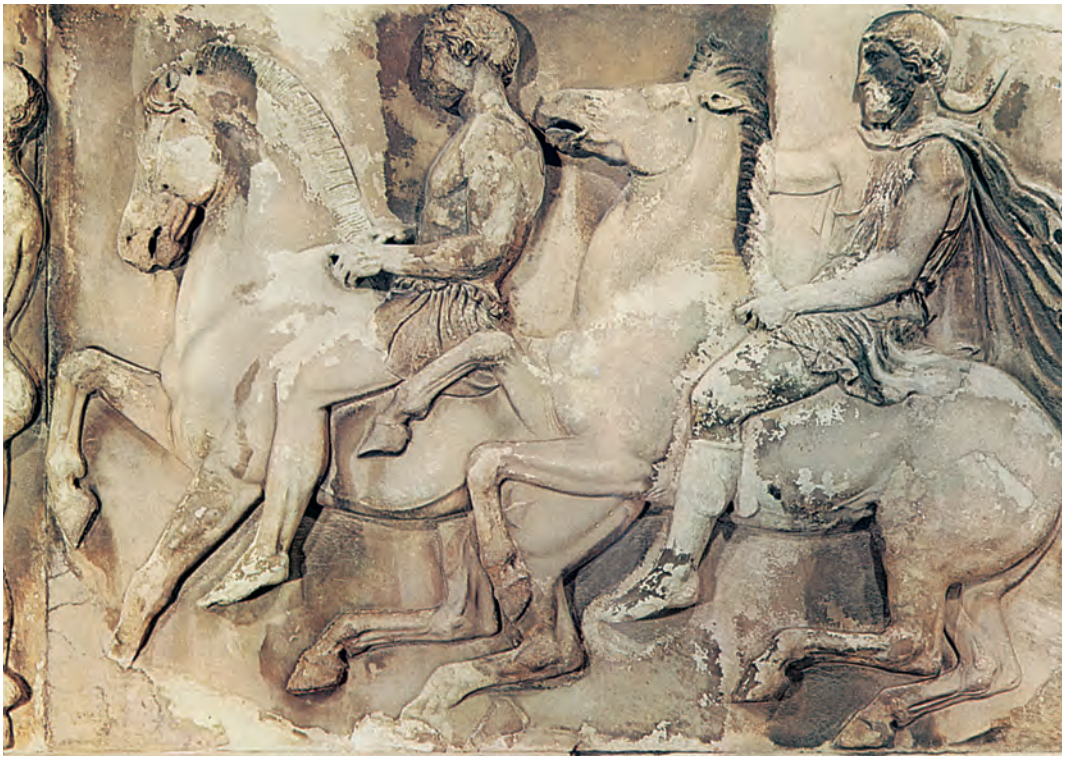
Εμπόριο

Συγχρόνως, η αύξηση του πληθυσμού συντελεί στη ραγδαία αύξηση του εμπορίου. Εισάγονται τρόφιμα για τη συντήρηση των κατοίκων, αλλά και πρώτες ύλες, όπως δέρματα, ξυλεία και μέταλλα, για τις εργασίες των βιοτεχνιών. Τα προϊόντα των αθηναϊκών εργαστηρίων, όπως υφάσματα, όπλα, κατεργασμένα δέρματα, αγγεία και έπιπλα, εξάγονταν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο.

Με την άνθηση του εμπορίου, μια νέα δυναμική και πλούσια επαγγελματική κατηγορία, οι μέτοικοι, αποκτούν ισχύ και επηρεάζουν τις τύχες της πόλης.

Διανόηση

Στο περιθώριο αυτών των επαγγελματικών ενασχολήσεων, μια ιδιαίτερη ομάδα, όχι και τόσο ολιγομελής, οι καλλιτέχνες, οι διανοούμενοι και οι πολιτικοί, με τα καλλιτεχνικά τους δημιουργήματα, τις υψιπετείς φιλοσοφικές θεωρίες τους και τις ριζοσπαστικές πολιτικές τους κινήσεις, υλοποιούν αυτό που ονομάστηκε «χρυσούς αιών» της Αθήνας.

Η πομπή των Παναθηναίων: πλάκα με ιππείς από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΞΕΚΟΥΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(μιλάει ο Περικλής)

«Ωστόσο και από τους κόπους φροντίσαμε να βρούμε, όσο γινόταν, πιο πολλές ξεκούρασες στο πνεύμα, με το να κρατούμε τη συνήθεια να κάνουμε αγώνες και θυσίες όλο τον χρόνο μια πάνω στην άλλη, έπειτα και περιποιημένα σπιτικά για τον εαυτό του καθένας η ευχαρίστηση που μας δίνουν αυτά κάθε μέρα, διώχνει μακριά τη στενοχώρια».

Θουκυδίδης, Ιστορία, 38, 1 (μετ. Ι. Κακριδή)

Γιορτές

Ανάγλυφο της Αθηνάς (Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης): η θεά σκεπτική με το βλέμμα προσηλωμένο σε μια μαρμάρινη πλάκα.

Οι γιορτές, παναθηναϊκές και κρατικές ή ιδιωτικές και λιτές, ήταν συνυφασμένες με την καθημερινή ζωή της Αθήνας. Η λαμπρότερη, η εορτή της ίδιας της πόλης, ήταν τα **Παναθήναια,** που τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια προς τιμήν της Αθηνάς. Κατά τη διάρκειά τους ξεδιπλωνόταν όλο το μεγαλείο και η δύναμη της πόλης. Τα **Μεγάλα ή «εν άστει» Διονύσια** ήταν μια πολυήμερη γιορτή προς τιμήν του Διονύσου. Τα **Ανθεστήρια** ήταν μία άλλη γιορτή αφιερωμένη στον ίδιο θεό, κατά την οποία οι Αθηναίοι δοκίμαζαν το νέο κρασί μέσα σε ατμόσφαιρα γενικής χαράς.

Τέλος, τα **Ελευσίνια,** γιορτή αφιερωμένη στη Δήμητρα και στην κόρη της Περσεφόνη, εορτάζονταν στις αρχές Οκτωβρίου. Πομπή με προσκυνητές ξεκινούσε από την Αθήνα και κατέληγε στο ιερό της Δήμητρας στην Ελευσίνα. Εκεί τελούνταν τα Ελευσίνια μυστήρια.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Ποιες γιορτές σήμερα σχετίζονται με τις αντίστοιχες αθηναϊκές; (Λάβετε υπόψη τα δεδομένα του τόπου σας).*
2. *Υπάρχει κοντά στην περιοχή σας κάποιο μουσείο; Ποια η χρησιμότητά του από πολιτιστική και οικονομική άποψη;*

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το 478 π.Χ. ιδρύεται η Συμμαχία της Δήλου. Την ηγεμονία αναλαμβάνει η Αθήνα. Η Συμμαχία απαλλάσσει το Αιγαίο από την περσική παρουσία. Την ίδια περίοδο, με την καθοδήγηση του Περικλή το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας εδραιώνεται και η ζωή των Αθηναίων γίνεται περισσότερο άνετη.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Συνδέστε με μία γραμμή τις λέξεις που έχουν σχέση μεταξύ τους.

Κίμων
μέτοικος
Ελληνοταμίες
Εφιάλτης
θεωρικά χρήματα
προβούλευμα
λειτουργία

φόρος
Άρειος Πάγος
Τριηραρχία
Βουλή των Πεντακοσίων
Ευρυμέδων
μετοίκιον
θέατρο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΗΓΕΜΟΝΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΚΑΜΨΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (431-362 π.Χ.)

Κύριες πηγές μας: ο Θουκυδίδης μέχρι το 411 π.Χ. και στη συνέχεια ο Ξενοφών με τα «Ελληνικά» του, που μας προσφέρουν την πορεία των γεγονότων αυτής της περιόδου. Ακόμη, τα έργα του Ξενοφώντα Κύρου Ανάβασις και Αγησίλαος, καθώς και οι Βίοι του Πλουτάρχου Νικίας, Αλκιβιάδης, Λύσανδρος και Πελοπίδας είναι πολύτιμες πηγές. Η περίοδος αυτή, που αρχίζει με τον Πελοποννησιακό πόλεμο και τελειώνει με τη μάχη στη Μαντίνεια, βλέπει και τις τρεις μεγάλες ελληνικές πόλεις να πορεύονται, μέσα από ψευδαισθήσεις ηγεμονίας στην Ελλάδα, σε μία αναπότρεπτη παρακμή.

Οι αντίπαλες συμμαχίες στον Πελοποννησιακό πόλεμο.

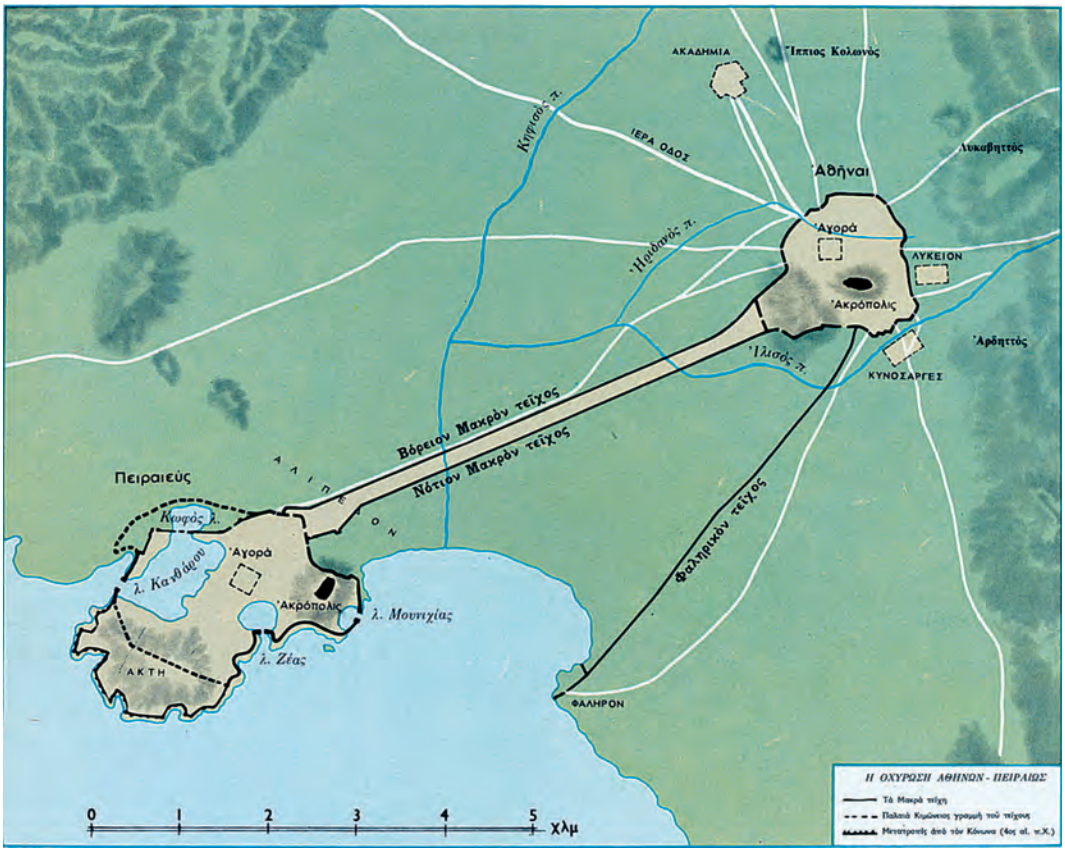
1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ - Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (431-421 π.Χ.)

Τα αίτια

Η Αθήνα, μετά την πλήρη κυριαρχία στο Αιγαίο, στρέφει τις βλέψεις της και προς τη Δύση, το Ιόνιο και την Αδριατική. Αυτό τη φέρνει σε σύγκρουση με την Κόρινθο, κύρια σύμμαχο της Σπάρτης, η οποία θεωρούσε ως χώρο επιρροής της τις δυτικές θάλασσες και βλέπει τώρα τα οικονομικά της συμφέροντα να απειλούνται. Ακόμη, η πολιτειακή διαφορά της Αθήνας με τη Σπάρτη, η οποία γεννά και τη διαφορά στην ανάπτυξη των νοοτροπιών, είναι η βαθύτερη και ουσιαστικότερη αιτία του χάσματος ανάμεσα στις δύο πόλεις, το οποίο, σταδιακά, θα καταστεί αγεφύρωτο. Η κλειστή και αριστοκρατική Σπάρτη έβλεπε με ολοφάνερη καχυποψία τη συνεχώς αυξανόμενη δύναμη της ανοικτής και δημοκρατικής Αθήνας. Με την Αθήνα και τη Σπάρτη βρίσκονται αντιμέτωπες δύο αντίπαλες και αντίθετες κοσμοθεωρίες. Η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη.

Οι αφορμές

Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, η ανάμειξη των Αθηναίων στη διαμάχη ανάμεσα στην Κέρκυρα και την Κόρινθο για την Επίδαμνο (Δυρράχιο), αποτελεί την πρώτη αφορμή του πολέμου. Η αντιπαλότητα ανάμεσα σε Κόρινθο και Αθήνα οξύνεται και οι Κορίνθιοι ωθούν σε αποστασία από την Αθηναϊκή συμμαχία την Ποτίδαια (432 π.Χ.). Σε αντίποινα ο Περικλής απαγορεύει στα πλοία των Μεγαρέων, συμμάχων της Σπάρτης, να αγκυροβολούν σε λιμάνια της Αθηναϊκής συμμαχίας και να διεξάγουν εμπόριο **(Κατά Μεγαρέων ψήφισμα).** Οι **«Τριακοντούτεις σπονδαί»** (τριακονταετής ειρήνη) είχαν παραβιαστεί. Σε συνέδριο στη Σπάρτη, Κορίνθιοι και Μεγαρείς, με τη συμπαράταξη και της φιλοπόλεμης σπαρτιατικής μερίδας, ισχυρίζονται ότι ο πόλεμος είναι η μόνη λύση. Επικρατούν οι φιλοπόλεμοι και οι εχθροπραξίες αρχίζουν το 431 π.Χ. Ο πόλεμος ονομάστηκε Πελοποννησιακός, κράτησε, με μικρές διακοπές, 27 χρόνια και διακρίνεται σε τρεις φάσεις: α) Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421 π.Χ.) β) Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.) γ) Δεκελεικός πόλεμος (413-411 π.Χ.).

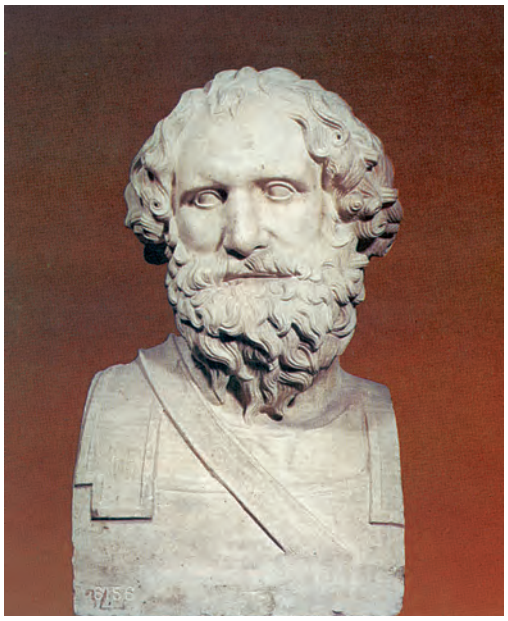

Τα Μακρά τείχη: μεγάλο οχυρωματικό έργο που περιέβαλλε Αθήνα και Πειραιά και μεταμόρφωνε ουσιαστικά τις δύο πόλεις σε απόρθητο τεχνητό νησί.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Έδιωξαν, λοιπόν, τον Μελήσιππο χωρίς να τον ακούσουν και διέταξαν να βγει αυθημερόν από τα σύνορα της Αττικής. Πρόσθεσαν ότι από τότε κι ύστερα θα μπορούν οι Λακεδαιμόνιοι, αν θέλουν, να στέλνουν πρέσβεις μόνο αν αποσυρθούν στο έδαφός τους. Έστειλαν και φρουρούς με τον Μελήσιππο, ώστε να μην επικοινωνήσει με κανέναν. Όταν έφθασε στα σύνορα κι έπρεπε να χωριστεί απ' τους συνοδούς, πριν ξεκινήσει, γύρισε και είπε τα λίγα αυτά λόγια: «Η μέρα η σημερινή είναι αρχή μεγάλων κακών για τους Έλληνες». Όταν έφτασε στο στρατόπεδο και ο Αρχίδαμος έμαθε ότι οι Αθηναίοι δεν είχαν καμία πρόθεση να φανούν υποχωρητικοί, σήκωσε το στρατόπεδο και προχώρησε στο έδαφός τους.

Θουκυδίδης, *Ιστορία*, Β, 12 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

Αρχίδαμος, βασιλιάς της Σπάρτης: μαρμάρινο αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων. (Μουσείο Ερκολάνου, Ιταλία). Η προτομή εκφράζει την περίσκεψη αλλά και την αποφασιστικότητα του Σπαρτιάτη βασιλιά.

ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ, ΜΕ ΘΛΙΨΗ, ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΓΡΟΥΣ ΤΟΥΣ

Οι Αθηναίοι, λοιπόν, είχαν ζήσει για πολλούς αιώνες στην ύπαιθρο, σε αυτόνομους οικισμούς. Αλλά και όταν ακόμη οργανώθηκαν σε μία μόνη πολιτεία, εξακολούθησαν, και οι παλιότεροι και οι νεότεροι, μέχρι του πολέμου αυτού να ζουν στην ύπαιθρο, όπου και είχαν γεννηθεί. Γι' αυτό και δυσφορούσαν με την μετοικεσία αυτή και, μάλιστα, επειδή μόνον τους τελευταίους καιρούς είχαν συνέλθει από τις ζημιές που είχαν πάθει στα μηδικά. Με θλίψη βαριά εγκαταλείπαν τα σπίτια τους και τους ναούς τους που ήσαν, από τα αρχαία χρόνια, πατροπαράδοτη κληρονομιά τους κι έπρεπε τώρα ν' αλλάξουν τρόπο ζωής. Είχαν ο καθένας το αίσθημα ότι εγκατέλειπε την πραγματική του πατρίδα.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Β, 16 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

Τα πρώτα έπη του πολέμου

Πρόλογο του πολέμου αποτέλεσε η εισβολή των Θηβαίων στην Πλάταια, παραδοσιακή φίλη της Αθήνας. Ο πελοποννησιακός στρατός, με αρχηγό τον βασιλιά της Σπάρτης Αρχίδαμο, λεηλατεί την ύπαιθρο της Αττικής και ο πληθυσμός της αναγκάζεται να καταφύγει μέσα στην οχυρωμένη πόλη. Το 430 π.Χ. μια μολυσματική ασθένεια αποδεκατίζει τον πληθυσμό της Αθήνας. Θύμα της και ο ίδιος ο Περικλής (429 π.Χ.). Οι Αθηναίοι χάνουν το ηθικό τους. Ισάξιος διάδοχος του Περικλή δεν υπάρχει. Στην πολιτική κυριαρχούν πλέον οι **δημαγωγοί***.

Αποστασία Λέσβου

Για να αντιμετωπίσει τις σπαρτιατικές επιδρομές, η Αθήνα πιέζει οικονομικά τους Συμμάχους. Οι αυθαιρεσίες προκαλούν εξεγέρσεις. Η Λέσβος πρωτοστατεί (428 π.Χ.) και η αποστασία καταπνίγεται με αγριότητα από τους Αθηναίους.

Κατάληψη Σφακτηρίας

Το 425 π.Χ. ένα απροσδόκητο γεγονός, η κατάληψη του μικρού νησιού Σφακτηρία στην Πύλο από τους Αθηναίους και η σύλληψη πολλών Σπαρτιατών, αναγκάζει τη Σπάρτη, για να πετύχει την απελευθέρωση των αιχμαλώτων, να ζητήσει ειρήνη. Οι Αθηναίοι απορρίπτουν την πρόταση.

Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΣΚΙΑΓΡΑΦΕΙ ΤΟΝ ΟΛΕΘΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Απ' όλα τα προηγούμενα πολεμικά γεγονότα, το μεγαλύτερο ήταν ο Περσικός πόλεμος, ο οποίος τερματίστηκε με δύο ναυμαχίες και δύο μάχες, ενώ ο σημερινός πόλεμος κράτησε πάρα πολλά χρόνια και προκάλεσε τόσες συμφορές στην Ελλάδα, όσες δεν είχε ποτέ πάθει σε ανάλογο χρονικό διάστημα. Ποτέ άλλοτε δεν κυριεύτηκαν και δεν καταστράφηκαν τόσες πολιτείες, είτε από βαρβάρους είτε από Έλληνες που πολεμούσαν μεταξύ τους. Σε πολλές, μάλιστα, πολιτείες, αφού καταστράφηκαν, εγκαταστάθηκε καινούργιος πληθυσμός. Ποτέ άλλοτε δεν έγιναν τόσες εξορίες και δε σκοτώθηκαν τόσοι άνθρωποι, είτε στον πόλεμο, είτε σ' εμφυλίους σπαραγμούς.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Α, 23 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

Ο πόλεμος στη Μακεδονία

Οι Σπαρτιάτες μεταφέρουν τον πόλεμο στη Μακεδονία. Ο στρατηγός Βρασίδας, με ένα εκστρατευτικό σώμα, φθάνει στη Χαλκιδική και καταλαμβάνει την **Αμφίπολη.** Οι Αθηναίοι αντιδρούν και στέλνουν στρατό στη Χαλκιδική υπό τον δημαγωγό Κλέωνα. Σε αμφίρροπη μάχη κοντά στην Αμφίπολη φονεύονται και οι δύο στρατηγοί, Βρασίδας και Κλέων (422 π.Χ.).

Νικίειος ειρήνη

Ο θάνατος των δύο ηγετών είχε ως άμεσο αποτέλεσμα το τέλος του πολέμου. Με πρωταγωνιστή τον αρχηγό του αριστοκρατικού κόμματος στην Αθήνα, Νικία, υπογράφεται ειρήνη για πενήντα χρόνια (421 π.Χ.).

Η Νίκη του Παιωνίου (Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο). Αφιέρωμα Μεσσηνίων και Ναυπακτίων, συμμάχων των Αθηναίων, στο ιερό του Δία στην Ολυμπία μετά τα γεγονότα της Πύλου.

Λέων Αμφίπολης: μια υπόμνηση της μεγάλης μάχης, που ουσιαστικά οδήγησε στη Νικίειο ειρήνη.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Το 1981 έγινε σεισμός και η Πλάταια υπέστη πολλές καταστροφές. Η πρώτη μεγάλη βοήθεια που έφτασε στην πόλη ήταν από την Αθήνα, με επικεφαλής τον δήμαρχό της. Ο δήμαρχος της Πλάταιας καλωσόρισε την αποστολή με τη φράση: «Σας περιμέναμε». Να αιτιολογήσετε τη φράση σύμφωνα με όσα ξέρετε.*
2. *Τα αίτια που οδήγησαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο μπορούν αναλογικά και στη σημερινή εποχή να προκαλέσουν πολέμους ανάμεσα στα κράτη; Δικαιολογήστε την οποιαδήποτε απάντησή σας με λογικά επιχειρήματα ή και παραδείγματα.*
3. *Ο Ηρόδοτος έγραψε για τους Περσικούς πολέμους και ο Θουκυδίδης για τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Ποιος, κατά τη γνώμη σας, είχε δυσκολότερο έργο και γιατί; (Βλ. και παράθεμα: «Ο Θουκυδίδης σκιαγραφεί τον όλεθρο του πολέμου»).*

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ (415-413 π.Χ.) - Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (413-404 π.Χ.)

Η απόφαση για την εκστρατεία

Μαρμάρινο κεφάλι του Αλκιβιάδη (Μουσείο Ny Karlsberg, Κοπεγχάγη). Η σύνθετη προσωπικότητα του Αθηναίου πολιτικού εκφράζεται στην προτομή αυτή.

Στην πολιτική σκηνή της Αθήνας κυριαρχεί ο Αλκιβιάδης, πολιτικός με πολλές ικανότητες και υπέρμετρες φιλοδοξίες. Ο Αλκιβιάδης, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση τον πόλεμο δύο σικελικών πόλεων, της Έγεστας και του Σελινούντα, πείθει την Εκκλησία του Δήμου, παρά τις αντιρρήσεις του Νικία, να οργανώσει μεγάλη εκστρατεία στη Σικελία με το πρόσχημα της αποστολής βοήθειας προς τους Εγεσταίους, φίλους της Αθήνας. Η Εκκλησία όρισε, ως αρχηγούς της εκστρατείας, τρεις στρατηγούς δίνοντάς τους πλήρεις εξουσίες (στρατηγούς αυτοκράτορες): τον Αλκιβιάδη, που ήταν ο εμπνευστής της εκστρατείας, τον Νικία και τον Λάμαχο.

Ο Αλκιβιάδης εγκαταλείπει τους Αθηναίους

Όταν ο στόλος των Αθηναίων έφθασε στη Σικελία, στην Αθήνα ξέσπασε οξύτατη πολιτική κρίση. Ο Αλκιβιάδης είχε κατηγορηθεί από τους εχθρούς του ότι, την παραμονή της αποχώρησης για τη Σικελία, αυτός και φίλοι του, σε κατάσταση μέθης, είχαν ακρωτηριάσει τις ερμαϊκές στήλες που χρησίμευαν ως οδοδείκτες στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης. Ο λαός είχε δώσει υπερβολική σημασία στο γεγονός αυτό. Η κατηγορία για ιεροσυλία ήταν φοβερή. Η Εκκλησία αποφάσισε να ανακαλέσει από τη Σικελία τον Αλκιβιάδη. Αυτός, φοβούμενος την καταδίκη του σε θάνατο, αρνείται να επιστρέψει στην Αθήνα και καταφεύγει στη Σπάρτη. Εκεί, προδίδοντας την πόλη του, συμβουλεύει τους Σπαρτιάτες να στείλουν ισχυρό εκστρατευτικό σώμα στη Σικελία για να βοηθήσουν τους Σελινούντιους και τους συμμάχους τους Συρακούσιους. Ακόμη, προτρέπει να καταλάβουν και να οχυρώσουν τη Δεκέλεια στην Αττική για να αποκόψουν την Αθήνα από την αγροτική ενδοχώρα της.

Η καταστροφή

Στη Σικελία η κατάσταση εξελίσσεται άσχημα για τους Αθηναίους. Ο εμπνευστής της εκστρατείας είναι απών, ο Νικίας δεν πιστεύει στη χρησιμότητα της επιχείρησης και ο Λάμαχος φονεύτηκε σε μία σύγκρουση με τους Συρακούσιους. Όταν φθάνουν οι σπαρτιατικές ενισχύσεις υπό τον ικανότατο στρατηγό Γύλιππο, η κατάσταση χειροτερεύει για τους Αθηναίους και καταλήγει σε καταστροφή. Για τον Θουκυδίδη η σικελική καταστροφή σηματοδοτεί και την οριστική πτώση του αθηναϊκού μεγαλείου. «**Οὐδέν ἐστιν ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο** - Όλα χάθηκαν».

Παρέμβαση των Περσών

Η οχύρωση της Δεκέλειας από τους Σπαρτιάτες είχε καταστρεπτικά αποτελέσματα για την Αθήνα. Η ύπαιθρος χάνεται για την πόλη. Οι Αθηναίοι προσπαθούν να ναυπηγήσουν νέο στόλο. Συγχρόνως, οι Πέρσες αρχίζουν ξανά να εμφανίζονται στο Αιγαίο. Ο Αλκιβιάδης, ο οποίος μετά τη Σπάρτη έχει καταφύγει στη Μικρά Ασία, συμβουλεύει τους Πέρσες να συντηρούν τον πόλεμο ανάμεσα σε Αθήνα και Σπάρτη. Οι Πέρσες προσφέρουν χρήματα στους Σπαρτιάτες και εκείνοι με τα χρήματα των Περσών ναυπηγούν ισχυρό στόλο και διεκδικούν από τους Αθηναίους την

Ο ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Όλους τους έπιασε μεγάλη επιθυμία να φύγουν στην εκστρατεία. Τους πιο ηλικιωμένους επειδή νόμιζαν ότι θα κατακτήσουν τη Σικελία ή ότι τουλάχιστον δεν διέτρεχαν κίνδυνο με τόσες μεγάλες δυνάμεις. Τους νεότερους επειδή είχαν την επιθυμία να δουν τον μακρινό αυτό τόπο και να τον γνωρίσουν, αλλά και επειδή ήταν βέβαιοι ότι θα γυρίσουν. Το πλήθος οι στρατιώτες επειδή θα έπαιρναν μισθούς αμέσως κι επειδή με την επέκταση της κυριαρχίας θα εξασφάλιζαν για πάντα τη μισθοφορία. Έτσι, εξαιτίας του γενικού ενθουσιασμού, ακόμη κι εκείνοι που διαφωνούσαν σώπαιναν, από φόβο μήπως, καταψηφίζοντας, θεωρηθούν κακοί πατριώτες.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Ζ, 24 (μετ. Άγγ. Βλάχου)

κυριαρχία στο Αιγαίο. Ένας ικανότατος στρατηγός, ο Λύσανδρος, αναλαμβάνει την ηγεσία του σπαρτιατικού στρατού. Οι Αθηναίοι, στην αμηχανία τους, ανακαλούν τον Αλκιβιάδη και του αναθέτουν την αποστολή να αντιμετωπίσει τον Λύσανδρο. Ο αθηναϊκός στόλος ηττάται στο ακρωτήριο της Σάμου Νότιο (407 π.Χ.). Υπεύθυνος της ήττας θεωρείται ο Αλκιβιάδης, ο οποίος δεν επιστρέφει στην Αθήνα.

Αγώνας στη θάλασσα

Στις **Αργινούσες** (406 π.Χ.) ο αθηναϊκός στόλος με αρχηγό τον Κόνωνα νικά τους Σπαρτιάτες. Στη συνέχεια οι επιχειρήσεις αναπτύσσονται στο Βόρειο Αιγαίο και στα στενά της Προποντίδας. Στα 405 π.Χ. ο Λύσανδρος στους **Αιγός Ποταμούς,** μία τοποθεσία στον Ελλήσποντο, κυριεύει με τέχνασμα τα αθηναϊκά πλοία. Η καταστροφή των Αθηναίων ήταν ολοκληρωτική.

Ο στόλος των Σπαρτιατών αποκλείει την Αθήνα από τη θάλασσα, ενώ η πόλη, με οχυρωμένη τη Δεκέλεια από τους Σπαρτιάτες, ήταν τελείως απομονωμένη από την ξηρά. Η πολιορκία εξάντλησε τους Αθηναίους, οι οποίοι το 404 π.Χ. αναγκάζονται να ζητήσουν ειρήνη.

Συνθηκολόγηση

Οι Σπαρτιάτες συγκαλούν συνέδριο στη Σπάρτη για να αποφασιστεί η σύναψη ειρήνης.

ΤΑ ΠΕΡΣΙΚΑ ΧΡΗΜΑΤΑ

Τότε ο Κύρος είπε ότι ο πατέρας του τα ίδια του είχε παραγγείλει και ο ίδιος δεν είχε διαφορετική γνώμη, αλλά θα καταβάλει κάθε προσπάθεια, κι ότι ήλθε φέρνοντας μαζί του πεντακόσια τάλαντα. Είπε ότι, όταν τούτα ξοδευτούν, θα δαπανήσει και τα δικά του, όσα του είχε δώσει ο πατέρας του. Και πάλι, αν και τούτα δεν είναι αρκετά, θα κομματιάσει τον ασημένιο και χρυσό θρόνο, πάνω στον οποίο καθόταν. Οι άλλοι επαίνεσαν τα λόγια του και τον προέτρεψαν να υποσχεθεί σε κάθε ναύτη μία αττική δραχμή, υποδεικνύοντας ότι, αν χορηγηθεί ο μισθός τούτος, οι ναύτες των Αθηναίων θα εγκαταλείψουν τα πλοία τους, κι έτσι θα δαπανήσει λιγότερα χρήματα. Εκείνος είπε πως ήταν σωστός ο λόγος τους, αλλά ότι δεν μπορούσε να κάνει άλλο, απ' όσα του είχε ορίσει ο βασιλιάς.

Ξενοφών, Ελληνικά, Α, V, 3-5 (μετ. Λ. Παπαγεωργίου)

Ο ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑΣ: ΜΙΑ ΦΩΝΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

Επειδή λοιπόν κανείς δεν τόλμησε να πει οτιδήποτε άλλο, εκτός από το ότι πρέπει να υπακούσει στους άρχοντες της πατρίδας και να κάνει εκείνα για τα οποία ήλθε, τούτος πήγε στον Κύρο και του ζήτησε μισθό για τους ναύτες. Εκείνος όμως του είπε να περιμένει δύο μέρες. Ο Καλλικρατίδας τότε, δυσαρεστημένος με την αναβολή και οργισμένος με τις συχνές επισκέψεις στην κατοικία του Κύρου, είπε ότι οι Έλληνες είναι πανάθλιοι, επειδή κολακεύουν τους βαρβάρους λόγω χρημάτων, και ισχυρίστηκε πως, αν γυρίσει σώος στην πατρίδα, θα κάνει ό,τι μπορεί για να συμφιλιώσει τους Αθηναίους και τους Λακεδαιμονίους. Ύστερα απέπλευσε προς τη Μίλητο κι από κει έστειλε στη Λακεδαίμονα τριήρεις, για να ζητήσει χρήματα.

Ξενοφών, Ελληνικά, Α, VI, 5-6 (μετ. Α. Παπαγεωργίου)

Η νύμφη Αρέθουσα *(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο). Οι Συρακούσιοι, μετά τη νίκη τους εναντίον των Αθηναίων, έκοψαν νέο νόμισμα.*

Στο συνέδριο οι Κορίνθιοι και άλλοι σύμμαχοι ζητούν να ισοπεδωθεί η Αθήνα και οι κάτοικοί της να πουληθούν ως δούλοι. Οι Σπαρτιάτες όμως, αναλογιζόμενοι την προσφορά της Αθήνας κατά τους Περσικούς πολέμους, δεν άκουσαν τη γνώμη των συμμάχων και δέχθηκαν να συνάψουν ειρήνη με τους παρακάτω βαρείς όρους:

α) Οι Αθηναίοι να παραδώσουν όλα τους τα πλοία εκτός από 12.
β) Να κατεδαφιστούν τα Μακρά τείχη και τα τείχη του Πειραιά.
γ) Να επανέλθουν όλοι οι πολιτικοί εξόριστοι.
δ) Οι Αθηναίοι να ακολουθούν τους Σπαρτιάτες και να έχουν τους ίδιους εχθρούς και φίλους.

Το τέλος του πολέμου

Το τέλος του πολέμου αναδεικνύει τη Σπάρτη νικήτρια. Όμως στην πραγματικότητα ολόκληρη η Ελλάδα εξέρχεται βαθύτατα τραυματισμένη. Πόλεις έχουν ερειπωθεί, η ύπαιθρος έχει εγκαταλειφθεί από τους κατοίκους της, οι νεκροί ανέρχονται σε χιλιάδες. Όμως ο πόλεμος έχει διαβρώσει και τον ψυχικό κόσμο των ανθρώπων. Οι ηθικές αξίες έχουν καταρρεύσει, οι κοινωνικές δομές έχουν ανατραπεί, η θρησκευτική πίστη έχει αντικατασταθεί από την αμφισβήτηση. Ακόμη, ο πόλεμος αυτός έχει επιτρέψει στους Πέρσες να αναμειχθούν στα ελληνικά πράγματα.

Τα αποτελέσματα

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Εκδήλωση της αντίθετης φωνής, της φιλειρηνικής, αποτελεί το παρακάτω ποίημα της εποχής.

Ειρήνη βαθύπλουτη
πιο όμορφη από τους ευτυχείς θεούς,
πόσο σ' επιθυμώ. Πόσο αργείς!
Φοβάμαι μη με καταβάλουν
τα γηρατειά, πριν αντικρίσω
τη χαριτωμένη σου όψη
και όμορφα χορευτικά τραγούδια
και λαμπροστεφάνωτες γιορτές...
(Ευριπίδης, απόσπασμα 462)

Αφού εξηγήσετε τους λόγους δημιουργίας του ποιήματος, να αναζητήσετε αναλογίες με αντίστοιχα γεγονότα της εποχής μας.

2. Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου οι Αθηναίοι είχαν στείλει και άλλη φορά στόλο στη Σικελία, για να επιβάλουν την κυριαρχία τους. Σε λόγο που εκφώνησε ο Ερμοκράτης ο Συρακούσιος προς τους αντιπροσώπους των πόλεων διατύπωσε για πρώτη φορά το δόγμα: «Η Σικελία για τους Σικελιώτες». Ποιο το νόημα του δόγματος; Μπορεί γενικότερα και στην εποχή μας να διατυπώσουν τα κράτη τέτοιο μήνυμα;

3. Ο χώρος έπαιξε αρνητικό ρόλο στην εξέλιξη της αθηναϊκής εκστρατείας στη Σικελία. Με ποια στοιχεία θα υποστηρίζατε την ορθότητα της παραπάνω φράσης; (Αξιοποιήστε τα δεδομένα του σχετικού χάρτη).

3. Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ: ΜΙΑ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΕ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ

Ολιγαρχικές κυβερνήσεις

Οι Σπαρτιάτες είχαν κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Αθήνας με το σύνθημα της απελευθέρωσης των ελληνικών πόλεων από τον αθηναϊκό ζυγό. Όμως αυτό διαψεύστηκε μετά την πτώση της Αθήνας. Οι Σπαρτιάτες, με τη συμπαράσταση των Περσών, υποστήριξαν τα ολιγαρχικά κόμματα στις πόλεις, τοποθέτησαν φρουρά σ' αυτές με επικεφαλής έναν Σπαρτιάτη αρμοστή και επέβαλαν φόρους.

Οι Τριάκοντα τύραννοι

Στην Αθήνα εγκαθιστούν ένα σκληρότατο ολιγαρχικό καθεστώς. Ένας σκληρός πυρήνας τριάντα ανδρών **(Τριάκοντα τύραννοι)**, φίλων της Σπάρτης, με ηγέτη τον Κριτία, αναλαμβάνει την εξουσία. Ένα κύμα βίας ξεσπά και πολλοί δημοκρατικοί πολίτες θανατώνονται. Οι Αθηναίοι τελικά εξεγείρονται και με την ηγεσία του Θρασύβουλου ανατρέπουν το τυραννικό καθεστώς και αποκαθιστούν το δημοκρατικό, χωρίς να σημειωθεί σπαρτιατική αντίδραση (403 π.Χ.).

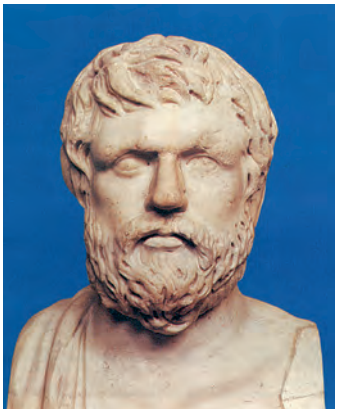
Η «Κύρου Ανάβασις»

Η εκστρατεία του Κύρου, σατράπη της Μικράς Ασίας, εναντίον του αδερφού του Αρταξέρξη για την κατάληψη του περσικού θρόνου, οδηγεί τη Σπάρτη και τους Έλληνες γενικότερα να αντιληφθούν ότι τα θεμέλια του περσικού κράτους ήταν σαθρά. Στον στρατό του Κύρου συμμετείχαν 13.000 Έλληνες, ανάμεσα στους οποίους 700 Σπαρτιάτες. Στα Κούναξα (401 π.Χ.) ο στρατός του Κύρου νίκησε, αλλά ο ίδιος σκοτώθηκε. Τότε οι Έλληνες μισθοφόροι, οι «Μύριοι», όπως ονομάστηκαν με οδηγούς τον Σπαρτιάτη Κλέαρχο αρχικά και τον Αθηναίο Ξενοφώντα στη συνέχεια, κατόρθωσαν χωρίς απώλειες να διασχίσουν το περσικό κράτος και να φθάσουν στον Πόντο. Το κατόρθωμα αυτό μας το αφηγείται ο ίδιος ο Ξενοφών στο έργο του **«Κύρου Ανάβασις».**

Ο Αγησίλαος στην Ασία

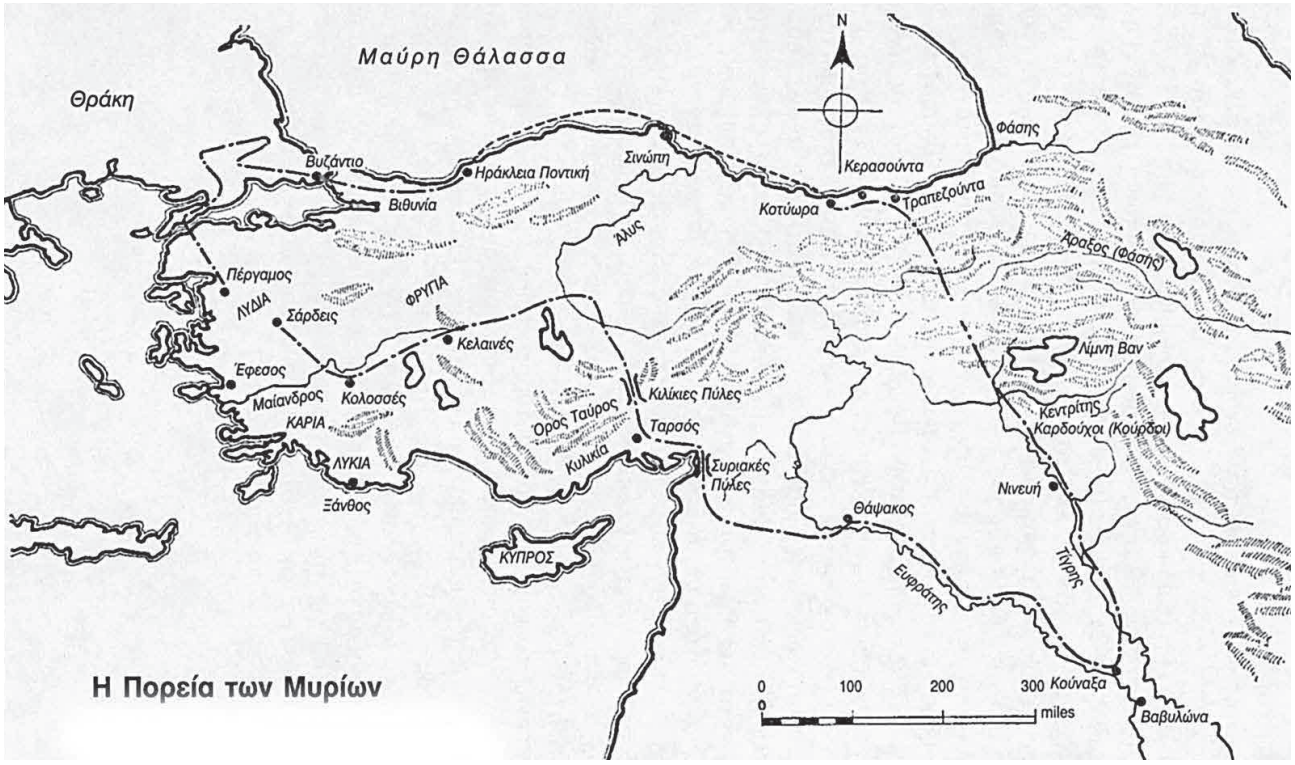
Μετά την αποτυχία της εξέγερσης, οι Πέρσες απαιτούν την υποταγή των ελληνικών πόλεων της Ιωνίας σ' αυτούς. Οι πόλεις αντιδρούν και στρέφονται προς τη Σπάρτη ζητώντας προστασία. Οι Σπαρτιάτες αποφασίζουν να επέμβουν με εκστρατευτικό σώμα, του οποίου την ηγεσία, τελικά, αναλαμβάνει ο βασιλιάς Αγησίλαος (395 π.Χ.). Ο Αγησίλαος, ηγέτης με πανελλήνια ιδεώδη, σκεφτόταν να συντρίψει την περσική δύναμη και, μάλιστα, με συνεχείς στρατιωτικές επιτυχίες απείλησε την κυριαρχία του «Μεγάλου Βασιλέως» στη Μικρά Ασία. Όμως, το περσικό χρήμα συνασπίζει Θηβαίους, Αργείους, Κορίνθιους και Αθηναίους στην Ελλάδα εναντίον της Σπάρτης. Οι Σπαρτιάτες, για να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο, αναγκάζονται να ανακαλέσουν τον Αγησίλαο από τη Μικρά Ασία. Η αντίληψη, πάντως, ότι το περσικό κράτος ήταν ασθενές άρχισε να εδραιώνεται στην Ελλάδα.

ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ

Ξενοφών: Ο ιστορικός, ο οποίος με το έργο του «Κύρου Ανάβασις» χαρακτηρίζεται ως ο πρώτος πολεμικός ανταποκριτής της ιστορίας (Μουσείο Αλεξάνδρειας).

(Οι Έλληνες μισθοφόροι του Κύρου, μετά από φοβερές περιπέτειες, αντικρίζουν τη θάλασσα.) Κι επειδή η βοή ολοένα και μεγάλωνε και ακουγόταν όλο και πιο κοντά και κάθε τόσο οι νεοφερμένοι ορμούσαν τρέχοντας προς το μέρος εκείνων που φώναζαν κι όσο περισσότεροι στρατιώτες μαζεύονταν τόσο η βοή γινόταν πιο δυνατή, ο Ξενοφών υποψιάστηκε πως κάτι σοβαρό συμβαίνει και ανεβαίνει στο άλογο και παίρνοντας μαζί του τον Λύκιο και τους καβαλάρηδες έτρεχε να δώσει βοήθεια και να που σε λίγο ακούνε τους στρατιώτες να κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι η λέξη περνούσε από στόμα σε στόμα. Προς τα εκεί λοιπόν έτρεχαν όλοι, και οι οπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τα υποζύγια και τ' άλογα. Ξενοφών, Κύρου Ανάβασις, Δ, 7, 23

ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ, ΕΝΑΣ ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ ΜΕ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

Ο Αγησίλαος λοιπόν με τούτα καταγινόταν. Αλλά οι Λακεδαιμόνιοι, όταν έμαθαν με βεβαιότητα ότι και τα χρήματα είχαν έλθει στην Ελλάδα, αλλά και ότι οι σπουδαιότερες πόλεις είχαν συνασπιστεί για πόλεμο εναντίον τους, θεώρησαν ότι η πόλη βρισκόταν σε κίνδυνο και ότι ήταν αναγκαίο να εκστρατεύσουν. Καθώς λοιπόν προετοιμάζονταν για τούτα, έστειλαν τον Επικυδίδα στον Αγησίλαο. Μόλις έφτασε τούτος, διηγήθηκε στον Αγησίλαο πώς έχουν τα πράγματα, και ότι η πόλη τον διατάζει να σπεύσει γρήγορα σε βοήθεια της πατρίδας. Ο Αγησίλαος, όταν άκουσε αυτά, στενοχωρήθηκε πολύ, σκεπτόμενος ποιες τιμές και ποιες ελπίδες έχασε, αλλά, αφού συγκάλεσε τους συμμάχους τους, δήλωσε όσα πρόσταζε η πόλη, και είπε ότι είναι ανάγκη να σπεύσει σε βοήθεια της πατρίδας. «Αν όμως εκεί τα πράγματα πάνε καλά» είπε «άνδρες σύμμαχοι, να ξέρετε ότι δε θα σας λησμονήσω, αλλά και πάλι θα γυρίσω, να κάνω όσα μου ζητήσετε». Ακούγοντας τούτα πολλοί δάκρυσαν, όλοι όμως ψήφισαν να προσφέρουν βοήθεια στη Λακεδαίμονα μαζί με τον Αγησίλαο. Και αν εκεί πάνε όλα καλά, να τον πάρουν πάλι μαζί, για να έρθουν στην Ασία.

Ξενοφών, Ελληνικά, Δ, ΙΙ, 1-4 (μετ. Α. Παπαγεωργίου)

Βοιωτικός-Κορινθιακός πόλεμος

Ο Αγησίλαος διά ξηράς επανέρχεται στην Ελλάδα και νικά τον στρατό του αντισπαρτιατικού συνασπισμού στην **Κορώνεια** (394 π.Χ.). Οι Σπαρτιάτες διατηρούν την ηγεμονία τους στην ηπειρωτική Ελλάδα, όμως η κυριαρχία τους στο Αιγαίο και στις μικρασιατικές ακτές είχε χαθεί οριστικά. Ο Αθηναίος στρατηγός Κόνων ναυπηγεί, με περσικά χρήματα, πλοία και συντρίβει τον σπαρτιατικό στόλο στην **Κνίδο** (394 π.Χ.). Μετά τη ναυμαχία επιστρέφει στην Αθήνα και ανοικοδομεί, πάλι με περσικά χρήματα, τα τείχη των Αθηνών. Νέοι αντισπαρτιακοί συνασπισμοί σχηματίζονται και πολεμικές επιχειρήσεις, διεξάγονται μέχρι το 386 π.Χ.

Η Ανταλκίδειος ειρήνη

Όλες οι ελληνικές πόλεις, εξουθενωμένες από τους συνεχείς πολέμους, ποθούσαν την ειρήνη. Την τάση αυτή εκμεταλλεύεται η Σπάρτη για να αποκτήσει πάλι την εύνοια των Περσών. Ο Σπαρτιάτης Ανταλκίδας πείθει τον βασιλιά Αρταξέρξη να προτείνει ένα σχέδιο ειρήνης (386 π.Χ.) το οποίο, αν γινόταν δεκτό, θα έθετε τέρμα στους μακροχρόνιους πολέμους. Ο Ξενοφών

Ο ναός της Αρτέμιδας στην Αυλίδα. Εδώ θυσίασε ο Αγησίλαος πριν αναχωρήσει για τη Μικρά Ασία.

στα «Ελληνικά» του έχει διασώσει το σχέδιο της συνθήκης.

Την εφαρμογή των όρων της ειρήνης ανέλαβαν οι Σπαρτιάτες, οι οποίοι τον επόμενο χρόνο συγκάλεσαν πανελλήνιο συνέδριο. Όλες οι πόλεις δέχτηκαν, μετά από πολλούς δισταγμούς, την ειρήνη που καθιστούσε τους Πέρσες διαιτητές των ελληνικών πραγμάτων.

Η «ΕΙΡΗΝΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ», 386 Π.Χ.

Έτσι, όταν ο Τιρίβαζος παρήγγειλε να παρουσιαστούν όσοι ήθελαν να ακούσουν τους όρους της ειρήνης που στέλνει ο βασιλιάς, όλοι παρουσιάστηκαν αμέσως. Αφού συγκεντρώθηκαν, ο Τιρίβαζος τους έδειξε τις σφραγίδες του βασιλιά και διάβασε όσα ήταν γραμμένα. Το περιεχόμενο ήταν το εξής: «ο βασιλιάς Αρταξέρξης νομίζει ότι είναι δίκαιο οι πόλεις της Ασίας να ανήκουν σ' εκείνον και από τα νησιά οι Κλαζομενές και η Κύπρος. Οι άλλες ελληνικές πόλεις, μεγάλες και μικρές, να είναι αυτόνομες, εκτός από τη Λήμνο, την Ίμβρο και τη Σκύρο. Τούτες να ανήκουν στους Αθηναίους, όπως και παλιά. Όποιοι δε δεχτούν την ειρήνη αυτή, εγώ θα τους πολεμήσω μαζί με κείνους που τη δέχονται και κατά ξηρά και κατά θάλασσα με πλοία και με χρήματα.»

Ξενοφών, Ελληνικά, Ε, Ι, 30-31 (Μετ. Α. Παπαγεωργίου)

Β΄ Αθηναϊκή συμμαχία

Η Ανταλκίδειος ειρήνη δεν έφερε τη γαλήνη στον ελληνικό κόσμο. Πολλές ναυτικές και νησιωτικές πόλεις έβλεπαν με συμπάθεια την ανασύσταση της Αθηναϊκής συμμαχίας. Έτσι, σε συνέδριο που συγκαλείται στην Αθήνα το 378 π.Χ., και στο οποίο μετέχουν πολλές νησιωτικές πόλεις, αναγγέλλεται επίσημα η οργάνωση της Β΄ Αθηναϊκής συμμαχίας.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Είναι γνωστό ότι κάθε κράτος εφαρμόζει την πολιτική που εξυπηρετεί τα συμφέροντά του. Το ίδιο έκαναν και οι Πέρσες παρεμβαίνοντας στην Ελλάδα. Ποια σφάλματα των ελληνικών πόλεων εκμεταλλεύτηκαν; Να συγκρίνετε τη θέση των ελληνικών πόλεων απέναντι στην Περσία τον προηγούμενο αιώνα.*
2. *Έχει υποστηριχθεί ότι οι Πέρσες πέτυχαν με τη διπλωματία (βλ. παράθεμα: «Η "Ειρήνη του βασιλέως"», 386 π.Χ.) ό,τι δεν πέτυχαν με τα όπλα. Μπορείτε να εξηγήσετε τη φράση «Η διπλωματία αποτελεί συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα»;*
3. *Ποια διαφορά από πλευράς συνεπειών έχει ο εμφύλιος πόλεμος από έναν πόλεμο με εξωτερικό εχθρό; (Χρήσιμες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από ανθρώπους μεγάλης ηλικίας με εμπειρίες από τον πόλεμο του 1940 και τον Εμφύλιο [1946-1949]).*

4. Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η κατάσταση στη Θήβα

Λεύκτρα: βάθρο από το τρόπαιο που έστησαν οι Θηβαίοι σε ανάμνηση της μάχης που οδήγησε στην πτώση της σπαρτιατικής ηγεμονίας.

Στον Πελοποννησιακό πόλεμο η Θήβα είχε ταχθεί με το μέρος της Σπάρτης, αλλά μετά τη λήξη του πρωτοστατεί στους συνασπισμούς εναντίον της πρώην συμμάχου της. Στο εσωτερικό η πόλη σπαράσσεται από διαμάχες ανάμεσα σε αριστοκρατικούς και δημοκρατικούς. Το πρώτο όμως μισό του 4ου αιώνα π.Χ. δύο προσωπικότητες που ανήκουν στον δημοκρατικό χώρο, ο Πελοπίδας και ο Επαμεινώνδας, οδηγούν τη Θήβα στο κέντρο των ιστορικών εξελίξεων.

Πελοπίδας - Επαμεινώνδας

Το 382 π.Χ. η Σπάρτη ανατρέπει με στρατιωτική επέμβαση το δημοκρατικό πολίτευμα της Θήβας και παραδίδει την εξουσία στους ολιγαρχικούς. Το 379 π.Χ. οι Θηβαίοι δημοκρατικοί, με αρχηγό τον Πελοπίδα, ανατρέπουν τους ολιγαρχικούς και αποκαθιστούν το δημοκρατικό πολίτευμα. Ο **Πελοπίδας,** συγκροτεί έναν αξιόμαχο στρατό με κύριο πυρήνα ένα σώμα από 300 άνδρες, τον Ιερό Λόχο. Οι άνδρες του Ιερού Λόχου συνδέονται μεταξύ τους με στενή φιλία και είναι πρόθυμοι να δώσουν τη ζωή τους για τη Θήβα. Δίπλα στον Πελοπίδα βρίσκεται ο νεότερος Θηβαίος στρατηγός **Επαμεινώνδας,** μία από τις λαμπρότερες στρατιωτικές φυσιογνωμίες του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Ο στρατός των Θηβαίων συγκρούεται επανειλημμένα με τους Σπαρτιάτες και κατορθώνει να αποκρούει τις επιθέσεις τους.

Η μάχη στα Λεύκτρα

Το 371 π.Χ., στα **Λεύκτρα** της Βοιωτίας, ο στρατός των Σπαρτιατών συντρίβεται. Ο ίδιος ο βασιλιάς Κλεόμβροτος, ο οποίος οδηγούσε το στράτευμα, φονεύεται. Η στρατιωτική μεγαλοφυΐα του Επαμεινώνδα, ο οποίος εφάρμοσε στη μάχη το στρατηγικό σχέδιο της **λοξής φάλαγγας,** οδήγησε τους Θηβαίους στη νίκη.

Η μάχη στη Μαντίνεια

Ο θρίαμβος στα Λεύκτρα ανοίγει νέους ορίζοντες δράσης για τον Επαμεινώνδα. Εκστρατεύει στην Πελοπόννησο και φθάνει μέχρι τη Λακωνική. Το 370 π.Χ. ιδρύει τη Μεγαλόπολη και την καθιστά πρωτεύουσα της Αρκαδικής συμπολιτείας. Συγχρόνως, η Θήβα δρα προς τη Θεσσαλία. Εκεί, σε μια μάχη, ο Πελοπίδας σκοτώνεται. Ο Επαμεινώνδας συνεχίζει μόνος. Το 362 π.Χ. επιχειρεί μία νέα εκστρατεία στην Πελοπόννησο, απειλώντας και την ίδια τη Σπάρτη, την οποία υπερασπιζόταν ο γέρος βασιλιάς Αγησίλαος. Στη μάχη στη Μαντίνεια (362 π.Χ.), οι Θηβαίοι νίκησαν, αλλά ο Επαμεινώνδας έπεσε νεκρός. Μετά τον θάνατο του Επαμεινώνδα, εγκατέλειψαν την Πελοπόννησο και η Θήβα έπαψε να παίζει πρωτεύοντα ρόλο στα ελληνικά πράγματα.

ΟΙ ΔΥΟ ΑΝΔΡΕΣ ΠΟΥ ΑΝΕΔΕΙΞΑΝ ΤΗ ΘΗΒΑ

Ήσαν κι οι δυο τους το ίδιο πλασμένοι για την κάθε αρετή, με τη διαφορά πως ο Πελοπίδας έβρισκε μεγαλύτερη ευχαρίστηση στη γυμναστική, ενώ ο Επαμεινώνδας στη μάθηση και τις ώρες που ξαδειάζανε, τις διαθέτανε, ο πρώτος συχνάζοντας στις παλαίστρες και στα κυνήγια, ενώ ο άλλος ακούοντας κάτι και φιλοσοφώντας. Από τα πολλά και καλά φυσικά που είχαν κι οι δυο τους, τέτοια που να οδηγούν στη δόξα, κανένα δε θεωρούν, όσοι έχουν μυαλό, σπουδαιότερο από το ότι μέσα σε τόσους αγώνες και σε τόσες στρατιωτικές και πολιτικές ηγεσίες διαφύλαξαν μεταξύ τους απ' αρχής μέχρι τέλους σταθερά μιαν απείραχτη αγάπη και φιλία.

Πλούταρχος, Πελοπίδας, IV, (μετ. Α. Λαζάρου)

Η ΝΕΑ ΤΑΚΤΙΚΗ

Η βασική ιδέα της νέας τακτικής έγκειται στο ότι η κύρια δύναμη του στρατού συγκεντρώνεται στην επιθετική πτέρυγα σε τόσο βάθος, ώστε η διάσπαση των γραμμών του εχθρού να πετύχει οπωσδήποτε, ενώ η ασθενέστερη αμυντική πτέρυγα περιορίζει όσο είναι δυνατό τη δράση της, έως ότου κριθεί η μάχη από την άλλη· η πτέρυγα που νίκησε στρέφεται κατόπιν προς το κέντρο, ενώ η αμυντική περνά στην επίθεση και ο εχθρός περισφίγγεται και από τις δύο πλευρές. Στα Λεύκτρα ο Επαμεινώνδας ενήργησε την επίθεση με την αριστερή πτέρυγα του πεζικού του που είχε παραταχθεί σε εξαιρετικά μεγάλο βάθος (50 ανδρών) εναντίον της δεξιάς πτέρυγας του εχθρού (με βάθος 12 ανδρών) που διοικούσε ο Κλεόμβροτος.

Ulrich Wilcken, Αρχαία ελληνική ιστορία (μετ. Ι. Τουλουμάκου),
Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1976, σελ. 273

Την τακτική αυτή αξιοποίησε ο Μ. Αλέξανδρος και αργότερα ο Μ. Φρειδερίκος και ο Χίντεμπουργκ στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Ο Ξενοφών τελειώνει τα «Ελληνικά» του με την περιγραφή της μάχης στη Μαντίνεια και τονίζει ότι αληθινό χάος, **«ἀκρισία»**, επικράτησε στην Ελλάδα μετά τον θάνατο του Επαμεινώνδα. Πράγματι, μετά το 362 π.Χ. καμία από τις τρεις πόλεις που είχαν διεκδικήσει την ηγεμονία στην Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να τη διεκδικήσει εκ νέου. Η παρακμή ήταν γεγονός. Στην Πελοπόννησο και την Κεντρική Ελλάδα όλα έχουν αποτελματωθεί. Άλλες ελληνικές δυνάμεις, άφθαρτες, θα οδηγήσουν σε λίγο τον ελληνισμό σε νέα φάση της ιστορικής του πορείας.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Εξηγήστε πώς η λοξή φάλαγγα ανέτρεψε τη μέχρι τότε τακτική της παράλληλης παράταξης.

2. Η Θήβα, παρά τις προσπάθειες του Επαμεινώνδα, δεν κατάφερε να συγκροτήσει ναυτικό. Ποιες αρνητικές συνέπειες είχε η έλλειψη αυτή στην πολιτική της για ηγεμονία στην Ελλάδα; Τι θα σήμαινε σήμερα για τη χώρα μας η αντίστοιχη έλλειψη ναυτικού (ή και αεροπορίας);

3. Αναζητήστε στοιχεία για τη συγκρότηση Ιερού Λόχου σε δύο κρίσιμες στιγμές της ελληνικής ιστορίας (Επανάσταση του 1821 και Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος). Δικαιολογήστε το γεγονός.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.) ουσιαστικά καταστρέφει ολόκληρη την Ελλάδα. Η νικήτρια Σπάρτη είναι αδύνατη και δεν μπορεί να επιβάλει την ηγεμονία της. Τέλος, ηττάται από τη Θήβα. Αλλά και αυτής της πόλης η λάμψη είναι εφήμερη. Το χάος κυριαρχεί στην Ελλάδα.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Κάντε τη σωστή αντιστοίχιση:

Αγησίλαος	*στρατηγός*	*Αιγός Ποταμοί*
Επαμεινώνδας	*ναύαρχος*	*Κορώνεια*
Κλέων	*βασιλιάς*	*Μαντίνεια*
Λύσανδρος	*δημαγωγός*	*Αμφίπολη*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Οι Μακεδόνες βασιλείς, αντιμετωπίζοντας συνεχείς κινδύνους στον βορρά, συχνά έστρεφαν το ενδιαφέρον τους προς τον νότο, έπειτα μάλιστα από τις συνεχείς συγκρούσεις ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Ο Φίλιππος Β΄ εγκαινίασε πολιτική παρέμβασης στα ελληνικά θέματα με κορυφαίο γεγονός τη μάχη στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), με την οποία πέτυχε να πείσει τους Έλληνες να τον ακολουθήσουν σε εκστρατεία εναντίον των Περσών. Την εκστρατεία τελικά πραγματοποίησε ο γιος του Αλέξανδρος, ο οποίος με μια ταχεία επέλαση διέλυσε την αυτοκρατορία των Περσών φθάνοντας μέχρι την Ινδική. Το έργο του μεγάλου στρατηλάτη ανέκοψε ο πρόωρος θάνατός του (323 π.Χ.).

1. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Οι Μακεδόνες ζουν απομονωμένοι

Οι Μακεδόνες για πολλά χρόνια έζησαν απομονωμένοι στο βόρειο τμήμα της χώρας. Πιστοί στις παραδοσιακές τους συνήθειες διατήρησαν τον θεσμό της **βασιλείας.** Τα παράλια της Μακεδονίας είχαν αποικιστεί από τους νότιους Έλληνες, οι οποίοι σταδιακά ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις με τους κατοίκους του εσωτερικού της περιοχής.

Ιωνικό κιονόκρανο από ναό στην περιοχή της αρχαίας Θέρμης, στο κέντρο της σημερινής Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο). Οι Μακεδόνες βρίσκονται σε στενή πολιτισμική σχέση με τις πόλεις της νότιας Ελλάδας.

Οι Μακεδόνες, αναγκασμένοι να αποκρούουν επιθετικές ενέργειες των γειτόνων τους, Ιλλυριών και Παιόνων, απέκτησαν νωρίς πολεμική πείρα, γεγονός που απέβη καθοριστικό για τον τρόπο ζωής τους. Η απόκρουση των επιδρομών αυτών είχε αναμφισβήτητα θετική επίδραση στον βίο των νότιων Ελλήνων.

Η επαφή με τους άλλους Έλληνες

Οι σχέσεις των Μακεδόνων με τους νότιους Έλληνες έγιναν στενότερες μετά την απόκρουση του περσικού κινδύνου. Οι Αθηναίοι την περίοδο αυτή κάνουν αποκλειστική εισαγωγή ξυλείας από τη Μακεδονία, ύλη απαραίτητη για τη ναυπηγική.

Ο Αλέξανδρος Α΄

Σημαντική ήταν η συμβολή του **Αλέξανδρου Α΄** (495-450 π.Χ.) στην αναδιοργάνωση του κράτους. Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι ο ίδιος έλαβε μέρος στους Ολυμπιακούς αγώνες. Είναι αυτός που, ακολουθώντας αναγκαστικά τους Πέρσες, την παραμονή της μάχης των Πλαταιών πλησίασε το ελληνικό στράτευμα και ανακοίνωσε στους αρχηγούς την απόφαση του Μαρδόνιου για την επικείμενη σύγκρουση. Αργότερα, στην προσπάθειά του να επεκτείνει τη δράση του πέραν της Μακεδονίας, οργάνωσε το πεζικό και το ιππικό των Μακεδόνων και πέτυχε τη διεύρυνση των ορίων του κράτους του.

Πρωτεύουσα του κράτους ήταν οι **Αιγές** έως τις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ., οπότε ο βασιλιάς **Αρχέλαος** (413-399 π.Χ.) μετέφερε την έδρα του στην **Πέλλα.** Οι Αιγές διατήρησαν τη σπουδαιότητά τους, αφού εκεί ενταφιάζονταν, κατά παράδοση, οι βασιλείς.

Η δράση του Αρχέλαου

Στα χρόνια της βασιλείας του Αρχέλαου η Μακεδονία σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη. Η ήττα των Αθηναίων στη Σικελία του επέτρεψε να ανακτήσει τμήματα της περιοχής, που είχαν αποσπάσει παλιότερα οι Αθηναίοι. Το **Δίο,** το ιερό κέντρο των Μακεδόνων, απέβη μια δεύτερη Ολυμπία. Εκεί συγκεντρώνονταν οι Μακεδόνες για να τιμήσουν τους Ολύμπιους θεούς, προπάντων τον Δία, από τον οποίο έλαβε και το όνομά της η πόλη. Στην αυλή του Αρχέλαου συγκεντρώθηκαν σπουδαίοι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής, ανάμεσα στους οποίους και ο Ευριπίδης.

Τον θάνατο του Αρχέλαου ακολούθησε για πολλά χρόνια ανασφάλεια και αβεβαιότητα ως τη στιγμή που την εξουσία πήρε στα χέρια του ο Φίλιππος Β΄.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΕΛΑΟΥ

Οι Μακεδόνες, οι οποίοι δεν είχαν αρκετή δύναμη για να αντισταθούν σε τόσο μεγάλο στρατό, αποτραβήχτηκαν στα δυσπρόσιτα μέρη και στις τειχισμένες πολιτείες τους. Δεν ήταν πολλές τότε, αλλά αργότερα ο Αρχέλαος του Περδίκκα, όταν έγινε βασιλιάς έχτισε τα όσα σήμερα υπάρχουν φρούρια και χάραξε ίσιους δρόμους. Οργάνωσε και την πολεμική μηχανή του κράτους, δηλαδή ιππικό, όπλα και άλλα εφόδια, καλύτερα από τους οκτώ προκατόχους του.

Θουκυδίδης Β 100, μτφ. Άγγ. Βλάχου

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ο διάδοχος του Αλέξανδρου Περδίκκας Β΄ φιλοξένησε στην αυλή του τον Μελανιππίδη, ποιητή διθυράμβων, και τον πρωτοπόρο της ιατρικής Ιπποκράτη τον Κώο. Ο Αρχέλαος, διάσημος στην Ελλάδα για τις νίκες των τεθρίππων του στα Πύθια και τα Ολύμπια, εξασφάλισε τις υπηρεσίες του διαπρεπούς ζωγράφου Ζεύξιδος, του μεγάλου μουσικού Τιμοθέου και του καλύτερου επικού ποιητή Χοιρίλου... Δύο από τους διασημότερους Αθηναίους τραγικούς ποιητές έξησαν και δημιούργησαν στη Μακεδονία επί σειράν ετών: ο Αγάθων (περίπου 407-401 π.Χ.) και ο Ευριπίδης (408-406 π.Χ.) Εκεί βρήκαν κοινό δεκτικότερο από ό,τι στην εμπόλεμη Αθήνα και – αν και λείπουν τα σχετικά αρχαιολογικά τεκμήρια – κάποια θεατρική παράδοση. Ο Ευριπίδης κατά την παραμονή του στη Μακεδονία έγινε εταίρος του βασιλέως και συνέγραψε δύο τραγωδίες, τον «Αρχέλαο»... και τις «Βάκχες».

N.G.L. Hammond, Πνευματικός βίος [Μακεδονία, Εποπτεία Μ.Β. Σακελλαρίου], Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982, σ. 91

Στήλη από τη Νέα Καλλικράτεια, 5ος αιώνας π.Χ. *Η κόρη εικονίζεται σκεπτική κρατώντας στο χέρι της ένα περιστέρι (Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο).*

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Μελετήστε το παράθεμα «Πνευματικός βίος» και αναφέρετε τους στόχους της πολιτικής των πρώτων Μακεδόνων βασιλέων στον πνευματικό τομέα.*
2. *Αναζητήστε στοιχεία για τις ανασκαφές στη Βεργίνα και το Δίο και, αφού σχολιάσετε τα ευρήματα, αξιολογήστε τη συμβολή της αρχαιολογίας στη γνώση του παρελθόντος. Να αξιοποιήσετε γι' αυτό το σκοπό και τις σχετικές εικόνες του βιβλίου.*

Κεφαλή του Δία σε αργυρό νόμισμα. Ο Δίας ήταν ο κυριότερος θεός των Μακεδόνων (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο).

2. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ

Φίλιππος Β΄. Χρυσό μετάλλιο ρωμαϊκής εποχής (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Η Ολυμπιάδα, μητέρα του Αλέξανδρου. Χρυσό μετάλλιο ρωμαϊκής εποχής (Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Η άνοδος του Φιλίππου

Ο Φίλιππος, αρχικά ως επίτροπος του ανιψιού του και αργότερα ως βασιλιάς, έθεσε ως σκοπό του την αναδιοργάνωση του στρατού, προκειμένου να ισχυροποιηθεί στο εσωτερικό και να αντιμετωπίσει τις επιδρομές των βόρειων γειτόνων του. Πρόθεσή του ήταν να καταστήσει τη Μακεδονία μεγάλη δύναμη. Για τον σκοπό αυτό επιστράτευσε αγρότες και ποιμένες της Μακεδονίας, τους οποίους εφοδίασε με μικρότερη ασπίδα και ένα μακρύ δόρυ, τη σάρισσα. Κάθε παραταγμένη μακεδονική φάλαγγα έδινε την εντύπωση κινούμενου φρουρίου.

Οι πεδιάδες εξάλλου της Μακεδονίας διευκόλυναν τη συντήρηση αλλά και την εξάσκηση του ιππικού. Ο μακεδονικός στρατός, ενισχυμένος με πολιορκητικές μηχανές και ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες, εξελίχθηκε σε πανίσχυρη δύναμη. Ο Φίλιππος εφάρμοσε τη λοξή φάλαγγα με μεγάλη επιτυχία, την οποία συμπλήρωσε με την υποχωρητική κίνηση. Με τον ελιγμό αυτό έστρεφε το ενδιαφέρον του εχθρού σε όποιο σημείο επιθυμούσε και στη συνέχεια διενεργούσε κυκλωτική κίνηση.

Λάρνακα με το άστρο, σύμβολο της μακεδονικής δυναστείας βρέθηκε στον μεγάλο τάφο της Βεργίνας (Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Ο Φίλιππος πέτυχε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις επιδρομές των **Ιλλυριών** και των **Παιόνων** και να αναπτύξει καλές σχέσεις με τη Θράκη, εξασφαλίζοντας σχετική ειρήνη στα σύνορά του.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟ

Να θυμάσαι ότι όλοι τιμούν και θαυμάζουν κυρίως τους ανθρώπους που έχουν την ικανότητα να είναι συγχρόνως και πολιτικοί και στρατηγοί. Όταν λοιπόν βλέπεις σε μια πόλη να αυξάνονται εκείνοι που δείχνουν τα προτερήματα τούτα, φαντάσου τους επαίνους που εσύ θα λάβεις, όταν προσφέρεις σε όλους τους Έλληνες τις ευεργεσίες σου ως πολιτικός και υποτάξεις τους βαρβάρους χάρη στα στρατηγικά σου προσόντα. Εγώ πιστεύω ότι αυτά θα έχουν καλό τέλος. Γιατί κανένας δε θα κατορθώσει ποτέ περισσότερα από σένα, ούτε θα γίνει ποτέ στους Έλληνες τόσο μεγάλη ευεργεσία όσο είναι το να απαλλαγούμε από τόσους πολέμους και να επέλθει ανάμεσά μας ομόνοια, ούτε φαίνεται πιθανό να ξαναποκτήσουν οι βάρβαροι τόσο μεγάλη δύναμη, όταν καταλύσεις αυτή που έχουν σήμερα.

Ισοκράτης, Φίλιππος 140-141 (μετ. Σ. Παπαϊωάννου)

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟ

Υπάρχει ακριβώς αυτός ο φόβος, μήπως ο άνθρωπος αυτός, που είναι πανούργος και φοβερός στην εκμετάλλευση των περιστάσεων, άλλοτε υποχωρώντας, όταν τύχει, άλλοτε απειλώντας (και δικαιολογημένα θα φαινόταν πιστευτός), άλλοτε συκοφαντώντας εμάς και την απουσία τη δική μας, ανατρέψει και παρασύρει κάτι από την όλη κατάσταση.

Δημοσθένης, Α΄ Ολυνθιακός, 3 (μετ. Α. Σακελλαρίου)

Επέμβαση του Φιλίππου στη νότια Ελλάδα

Χάρτης της Μακεδονίας κατά το έτος του θανάτου του Φιλίππου (336 π.Χ.)

Οι ελληνικές πόλεις του νότου, εξάλλου, είχαν ήδη αρχίσει να παρακμάζουν. Οι συνεχείς και πολυετείς συγκρούσεις είχαν προξενήσει μεγάλες καταστροφές και οι άνθρωποι υπέφεραν. Δεν είχαν πάψει όμως να ακούγονται φωνές για ειρήνευση και ένωση των Ελλήνων. Ο ρητοροδιδάσκαλος **Ισοκράτης** απευθύνεται στον Φίλιππο και τον προτρέπει, αφού ενώσει τους Έλληνες, να στραφεί εναντίον των Περσών. Στην Αθήνα υπάρχουν πολιτικοί που υποστηρίζουν τον Φίλιππο και άλλοι που τον αντιμάχονται.

Ο Φίλιππος αναζητούσε συνεχώς λόγους για να επεμβαίνει στα θέματα της νότιας Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά την κυριαρχία του στα παράλια της Μακεδονίας. Μια τέτοια ευκαιρία του έδωσε το **αμφικτιονικό συνέδριο,** όταν αυτό κήρυξε πόλεμο εναντίον των Αμφισσέων, για θέματα που σχετίζονταν με το μαντείο των Δελφών, και τον όρισε αρχιστράτηγο. Όταν οι Αθηναίοι έμαθαν ότι ο Φίλιππος είχε περάσει τις Θερμοπύλες και είχε στρατοπεδεύσει στην Ελάτεια, ένιωσαν έκπληξη και ταραχή. Αποφάσισαν τότε να δράσουν αποφασιστικά. Ενωμένος στρατός των Αθηναίων και των Θηβαίων παρατάχθηκε στην πεδιάδα της **Χαιρώνειας** (338 π.Χ.) απέναντι από τον στρατό των Μακεδόνων. Στη σύγκρουση που ακολούθησε υπερίσχυσαν οι Μακεδόνες. Ο Φίλιππος εφάρμοσε με επιδεξιότητα τη λοξή φάλαγγα και πέτυχε να διασπάσει την παράταξη των Αθηναίων. Στη μάχη διακρίθηκε και ο γιος του **Αλέξανδρος,** μόλις 18 ετών. Η μάχη αυτή σήμανε την κυριαρχία των Μακεδόνων και τον μαρασμό των πόλεων του ελληνικού νότου.

Η μάχη στη Χαιρώνεια

Το συνέδριο στην Κόρινθο

Το 337 π.Χ. έγινε **συνέδριο στην Κόρινθο,** όπου αποφασίστηκε από όλους τους Έλληνες με εξαίρεση τους Σπαρτιάτες η εκστρατεία εναντίον των Περσών υπό την αρχηγία του Φιλίππου. Η εκστρατεία όμως αυτή ματαιώθηκε, γιατί τον επόμενο χρόνο ο Φίλιππος δολοφονήθηκε.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Ο Φίλιππος ανέθεσε στον Αριστοτέλη τη διαπαιδαγώγηση του γιου του Αλέξανδρου. Να κρίνετε την ενέργεια αυτή.*
2. *405 π.Χ., 371 π.Χ. και 338 π.Χ.: Ποια γεγονότα έλαβαν χώρα κατά τα έτη αυτά και πώς επηρέασαν την πολιτική ζωή των Ελλήνων;*
3. *«Λέγω ὑμῖν ἢ τοῖς ὅπλοις κρατεῖν ἢ τοῖς κρατοῦσι (με τους ισχυρούς) φίλους εἶναι» (Πλούταρχος Φωκίων, 21): Αξιολογήστε τις συμβουλές που έδινε ο στρατηγός Φωκίων στους Αθηναίους για τη στάση που έπρεπε να τηρήσουν απέναντι στον Φίλιππο και να δικαιολογήσετε τον χαρακτηρισμό «συνετός» που αποδιδόταν σ' αυτόν.*

3. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Τα πρώτα χρόνια

Πορτρέτο του Αλέξανδρου που βρέθηκε στη Βεργίνα σε τάφο που αποδίδεται στον Φιλίππο Β΄ (Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Στα 336 π.Χ., μετά τη δολοφονία του Φιλίππου, ο πρωτότοκος γιος του Αλέξανδρος γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας σε ηλικία είκοσι ετών. Μαθητής του Αριστοτέλη από τα παιδικά του χρόνια, αποκτά μια παιδεία βαθύτατα ελληνική, η οποία θα σφραγίσει ολόκληρη τη ζωή του. Διαβάζει Πίνδαρο, Ηρόδοτο, Θουκυδίδη και λατρεύει τον **Όμηρο.** Όνειρά του είναι η πραγματοποίηση των σχεδίων του πατέρα του για συντριβή της περσικής δύναμης και η διάδοση του ελληνικού πνεύματος σε όλο τον κόσμο.

Μόλις καταλαμβάνει τον θρόνο της Μακεδονίας ο Αλέξανδρος, συγκαλεί ξανά το Συνέδριο της Κορίνθου. Ονομάζεται από αυτό **«στρατηγός αυτοκράτορας»** των Ελλήνων. Κατόπιν τακτοποιεί με ταχύτητα τις πολιτικές εκκρεμότητες στην Ελλάδα και απερίσπαστος

Οι μεγάλες συγκρούσεις

αρχίζει να προετοιμάζει την εκστρατεία εναντίον της Περσίας. Από το 336 π.Χ. βασιλιάς της Περσίας ήταν ο **Δαρείος ο Γ΄ ο Κοδομανός,** ικανός ηγέτης, ο οποίος προσπαθεί να αναδιοργανώσει το περσικό κράτος. Ο Αλέξανδρος, γνωρίζοντας τις δυσχέρειες του Δαρείου, επιταχύνει την εκστρατεία. Ξεκινά από την Πέλλα το **334 π.Χ.** με μία μέτρια στρατιωτική δύναμη που δεν ξεπερνούσε τους 40.000 άνδρες. Διαβαίνει τον Ελλήσποντο και αντιμετωπίζει σε πρώτη φάση τους Πέρσες στον **Γρανικό ποταμό (334 π.Χ.).** Οι Πέρσες ηττώνται και ο Αλέξανδρος γίνεται κύριος της Μικράς Ασίας. Η δεύτερη σύγκρουση ανάμεσα στον στρατό του Αλέξανδρου και τους Πέρσες πραγματοποιείται στην πεδιάδα της **Ισσού (333 π.Χ.).** Οι Έλληνες νικούν και πάλι. Οι Πέρσες με τον ηττημένο Δαρείο υποχωρούν στα ενδότερα του κράτους τους και ο Αλέξανδρος, αφού καταλαμβάνει τη Φοινίκη, εισβάλλει στην Αίγυπτο.

Η ίδρυση της Αλεξάνδρειας

Εκεί ιδρύει την πρώτη από τις πόλεις, στις οποίες θα δώσει το όνομά του, την **Αλεξάνδρεια.** Η πόλη αυτή θα εξελιχθεί στο σπουδαιότερο οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο της Μεσογείου.

Το 331 π.Χ. ο Αλέξανδρος, ξεκινώντας από την Αίγυπτο, προχωρεί ανατολικά, προς το κέντρο του περσικού κράτους. **Στα Γαυγάμηλα της Μηδείας*,** σε μία από τις σφοδρότερες συγκρούσεις της αρχαιότητας, ο περσικός στρατός συντρίβεται. Ουσιαστικά το περσικό κράτος έχει διαλυθεί, ο Δαρείος δολοφονείται και ο Αλέξανδρος, χωρίς αντίσταση, καταλαμβάνει όλες τις μεγάλες περσικές πόλεις, τη Βαβυλώνα, τα Σούσα, την Περσέπολη και τα Εκβάτανα. Μετά τη δολοφονία του Δαρείου ο Αλέξανδρος προβάλλεται ως ο νόμιμος διάδοχος του Πέρση βασιλιά και συνεχίζει την εκστρατεία του προς τα ανατολικά. Μετά από σκληρούς αγώνες με τους τοπικούς ηγεμόνες και τους τοπικούς πληθυσμούς των ανατολικών επαρχιών του περσικού κράτους **(Αρεία, Βακτρία, Δραγγιανή)*,** οι Μακεδόνες κατορθώνουν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους σε ολόκληρη την αχανή έκταση της περσικής αυτοκρατορίας.

Στην Ινδική

Το 326 π.Χ. ο μακεδονικός στρατός κατευθύνεται προς τον **Ινδό ποταμό.** Όνειρο του Αλέξανδρου ήταν να φθάσει στο ανατολικότερο σύνορο της οικουμένης, που πίστευαν ότι

Η ΚΤΙΣΗ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Έφθασε στην πόλη Κάνωβο, περιέπλευσε τη λίμνη Μαρία και αποβιβάστηκε στο σημείο που βρίσκεται σήμερα η Αλεξάνδρεια, πόλη που φέρει το όνομά του. Ο Αλέξανδρος σκέφτηκε πως αυτή η περιοχή είναι πολύ κατάλληλη για να χτιστεί εκεί μια πόλη, με μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης. Ένιωσε έντονη επιθυμία να ξεκινήσει το έργο· χάραξε ο ίδιος το σημείο όπου έπρεπε να χτιστεί η αγορά, τα ιερά αφιερωμένα στις ελληνικές θεότητες και ένα στην Ίσιδα, την Αιγύπτια θεά, και το τείχος που θα περιέβαλλε την πόλη. Θυσίασε στους θεούς και τ' αποτελέσματα της θυσίας ήταν ευνοϊκά.

Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις, Γ, 1-2 (Μετ. Δ. Μόσχου)

Τι σημαίνει, κατά τη γνώμη σου, ότι ο Αλέξανδρος έχτισε ναό στην Ίσιδα;

Η εκστρατεία του Μ. Αλέξανδρου (334-324 π.Χ.)

βρίσκεται στην Ινδία. Την τελευταία μεγάλη μάχη την έδωσε στον Υδάσπη, παραπόταμο του Ινδού ποταμού, αντιμέτωπος με τον Ινδό βασιλιά Πώρο (326 π.Χ.), τον οποίο και νίκησε. Από τον Υδάσπη προχωρεί ανατολικότερα, προς τον άλλο παραπόταμο του Ινδού, τον Ύφαση. Επιθυμεί να φθάσει στον Γάγγη· όμως ο στρατός του εξαντλημένος από τους συνεχείς πολέμους και τις κακουχίες αρνείται να τον ακολουθήσει. Ο Αλέξανδρος αναγκάζεται να επιστρέψει στα Σούσα (324 π.Χ.). Τον επόμενο χρόνο (323 π.Χ.) πεθαίνει στη Βαβυλώνα.

Κοντά στον μύθο

Στην κληρονομιά του πατέρα του, τη Μακεδονία και το «Κοινόν των Ελλήνων» ο Αλέξανδρος προσθέτει μια ολόκληρη αχανή αυτοκρατορία. Η ελληνική παρουσία κυριαρχεί σ' έναν ολόκληρο κόσμο. Ο Αλέξανδρος πέρα από ιστορία, σύνορα και λαούς, **μυθοποιείται.**

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΥΜΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Απερίσκεπτος, λοιπόν, και βιαστικός ο Αλέξανδρος, καθώς κινήθηκε προς τόσο σπουδαίο εγχείρημα έχοντας μηδαμινούς πόρους; Όχι βέβαια. Ποιος, άλλωστε, ξεκίνησε ποτέ με μεγαλύτερα και ωραιότερα εφόδια μεγαλοψυχίας, σύνεσης, σωφροσύνης και ανδρείας, με τα οποία τον είχε οπλίσει η φιλοσοφία για την εκστρατεία του; Προχωρούσε, λοιπόν, προς τους Πέρσες έχοντας πάρει περισσότερα εφόδια από τον δάσκαλό του Αριστοτέλη παρά από τον πατέρα του Φίλιππο.

Πλούταρχος, Ηθικά, 327 Ε (Μετ. Φιλολογική ομάδα εκδόσεων «Κάκτος»)

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Μελέτησε τον χάρτη και προσδιόρισε τις χώρες που κατέκτησε ο Αλέξανδρος.

2. Ποιες μάχες έκριναν την εκστρατεία του Αλέξανδρου;

4. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Τα σύνορα του κράτους

Η εκστρατεία του Αλέξανδρου δημιουργεί ένα εκτεταμένο κράτος από την Αδριατική έως τον Ινδό ποταμό και από την Κασπία έως την Αίγυπτο. Αυτό περιλάμβανε ένα πλήθος λαών με διαφορετικές γλώσσες, θρησκείες, νοοτροπίες και παραδόσεις. Ο Αλέξανδρος κατανόησε ότι, για να κυβερνηθεί αυτό το κράτος, έπρεπε να εφαρμοστεί μια πολιτική που θα γινόταν αποδεκτή από τους λαούς.

Ύφασμα από την Αίγυπτο με παράσταση του Αλέξανδρου. Φέρει την επιγραφή: Μακετόν Αλεξάντερος (Ουάσιγκτον, Μουσείο Υφασμάτων)

Η διοίκηση

Η αρχή της νέας πολιτικής γίνεται από τον στρατό. Εντάσσονται σ' αυτόν νεαροί Πέρσες, αφού πρώτα εκπαιδεύονταν στη μακεδονική πολεμική τακτική και στα ελληνικά γράμματα. Διατηρείται η διοικητική διαίρεση της περσικής αυτοκρατορίας, υιοθετούνται ορισμένα από τα έθιμα της περσικής αυλής και ενθαρρύνονται οι **μεικτοί γάμοι,** ένα μέσο για τη συμφιλίωση Ελλήνων και Περσών. Όλη αυτή η συμπεριφορά έδειχνε ότι ο Αλέξανδρος επιθυμούσε να συμπεριφερθεί προς όλους τους κατοίκους του κράτους του όχι ως κατακτητής αλλά ως αγαθός ηγεμόνας.

Ίδρυση νέων πόλεων

Όμως η μεγαλύτερη προσφορά του Αλέξανδρου στον πολιτισμό είναι **οι πόλεις που ίδρυσε** στα κατακτημένα εδάφη. Στις νέες Αλεξάνδρειες εγκαταστάθηκαν αρχικά Έλληνες στρατιώτες. Γρήγορα όμως έγιναν πόλος έλξης και για πολλούς άλλους Έλληνες από την Ελλάδα και τη Μικρά Ασία. Οι πόλεις αυτές, με το πέρασμα του χρόνου, μεταβλήθηκαν σε οικονομικές και πολιτιστικές **κυψέλες του ελληνισμού,** όπου άνθισαν η ελληνική παιδεία και γλώσσα καθώς και ο ελληνικός τρόπος ζωής. Για πρώτη φορά ο ελληνικός πολιτισμός απλώνεται στα βάθη της Ανατολής και ο απόηχος της κληρονομιάς που άφησε ο Αλέξανδρος στις περιοχές αυτές κρατά μέχρι σήμερα.

Ανάμειξη πληθυσμών

Αυτή η πολιτική συνεργασίας συμπληρώνεται από μια προσπάθεια πολύ περισσότερο φιλόδοξη και ριζικά νεωτεριστική ως προς τη σύλληψη. Ο Αλέξανδρος δεν επιδιώκει να μεταβάλει τους λαούς της Ασίας σε Έλληνες, αλλά να τους **αναμείξει σ' ένα αρμονικό σύνολο,** όπου ο καθένας θα είχε τη θέση του. Ο καλύτερος τρόπος για να πετύχει το σχέδιο είναι οι μεικτοί γάμοι. Ο Αλέξανδρος δίνει το παράδειγμα. Νυμφεύεται τη Ρωξάνη, τη θυγατέρα ενός ευγενή από τη Βακτριανή*. Μέσα σε μια ημέρα, όταν ο στρατός επιστρέφει από την Ινδία, οι περισσότεροι στρατηγοί του και 10.000 στρατιώτες νυμφεύονται Περσίδες σε μια λαμπρή

Η ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΙΑ

Ο Δημάρατος ο Κορίνθιος, ένας φιλοξενούμενος και φίλος του Φιλίππου, όταν συνάντησε τον Αλέξανδρο στα Σούσα, περιχαρής και δακρυσμένος είπε ότι στερήθηκαν μεγάλη χαρά οι Έλληνες που πέθαναν πρωτύτερα, επειδή δεν είδαν τον Αλέξανδρο να κάθεται στον θρόνο του Δαρείου... Με μεγάλη μου χαρά έγινα θεατής εκείνης της γαμήλιας τελετής, όταν παρέλαβε σε μια χρυσοσκέπαστη σκηνή εκατό περσίδες νύφες και εκατό γαμβρούς Μακεδόνες και Έλληνες, και ο ίδιος στεφανωμένος έψαλε πρώτος τον υμέναιο, σα να έψαλλε τον ύμνο της αληθινής φιλίας στην ένωση των μεγαλύτερων και ισχυρότερων γενών, όντας εκείνος γαμβρός μιας νύφης και προξενητής όλων των υπολοίπων και συνάμα πατέρας και προστάτης τους, συνδέοντάς τους με τα δεσμά του γάμου.

Πλούταρχος, Ηθικά, 329 D.E. (Μετ. Φιλολογική ομάδα εκδόσεων «Κάκτος»)

Γιατί δίνει τόση σημασία ο Πλούταρχος στους μεικτούς γάμους;

Περίαπτο ρωμαϊκών χρόνων. Ο Αλέξανδρος εικονίζεται με τα κέρατα του αιγυπτιακού θεού Άμμωνα (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Το ελληνικό πνεύμα

τελετή. Συγχρόνως οργανώνει τη διδασκαλία των ελληνικών για 40.000 παιδιά της Περσίας.

Ακόμη καλεί καλλιτέχνες από την Ελλάδα, όπως τον Λύσιππο και τον Απελλή, για να απαθανατίσουν με την τέχνη τους τη δόξα του. Οργανώνει στις πόλεις της Ασίας γυμναστικούς και μουσικούς αγώνες. Ο Αλέξανδρος εξακολουθεί να λατρεύει τους Έλληνες θεούς. Όμως κατανοεί την αξία της **ανεξιθρησκίας** και επιτρέπει στον καθένα να πιστεύει ό,τι θέλει.

Μέτρα για οικονομική ανάπτυξη

Όμως ο Αλέξανδρος είναι αρκετά ρεαλιστής για να κατανοεί ότι οι **ανταλλαγές** είναι η ασφαλέστερη εγγύηση για την ενοποίηση της αυτοκρατορίας. Ανταλλαγές ζωικών ή φυτικών προϊόντων ανάμεσα σε απομακρυσμένες περιοχές. Κυρίως ανταλλαγές ανθρώπων, τις οποίες διευκολύνουν οι δρόμοι, οι διώρυγες, τα λιμάνια, τα πλοία που συνεχώς κατασκευάζει ή επιδιορθώνει. Επιπλέον επιβάλλει στην αυτοκρατορία ένα κοινό νόμισμα. Τα μακεδονικά νομίσματα αντικαθιστούν σταδιακά στην Ασία τους δαρεικούς, τα βαριά περσικά νομίσματα.

Το πολίτευμα

Δωδεκάμισι χρόνια βασιλείας. Ελάχιστα και όμως αρκετά για τον Αλέξανδρο για να επιφέρει ριζικούς νεωτερισμούς, οι οποίοι επηρέασαν την πορεία της ιστορίας. Θεμελιώνει ένα νέο συγκεντρωτικό πολίτευμα, διαδίδει τον ελληνικό τρόπο ζωής στην Αίγυπτο και την Ασία, εγκαινιάζει μια αντιρατσιστική πολιτική, αναγνωρίζοντας την ισότητα όλων των λαών. Κυρίως γι' αυτό το τελευταίο η ιστορία δίκαια τον ονόμασε «Μέγα».

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ο Αλέξανδρος... έζησε τριάντα δύο χρόνια και οκτώ μήνες. Βασίλεψε δώδεκα χρόνια και οκτώ μήνες. Ξεχώριζε για τη φυσική ωραιότητα, την εργατικότητα, την εξυπνάδα, τη γενναιότητα, την ευσέβειά του, την αγάπη που έτρεφε για τις τιμές και την περιφρόνηση που έδειχνε στους κινδύνους. Εγκρατέστατος στις σωματικές απολαύσεις, ήταν ιδιαίτερα άπληστος για τους επαίνους. Μπορούσε να διακρίνει το σωστό, όταν ακόμη δεν είχε στοιχεία, αλλά και να βγάζει συμπεράσματα από τα γεγονότα που παρατηρούσε. Ήταν εξαίρετος στρατηγός· μπορούσε θαυμάσια να παρατάξει τη στρατιά του, να την εξοπλίσει και να την οργανώσει. Η παλικαριά του τον βοηθούσε να εξυψώνει το ηθικό των στρατιωτών του, να τους εμπνέει εμπιστοσύνη και με την αφοβία του να εξαφανίζει τους δικούς τους φόβους. Σεβόταν ιδιαίτερα τις συνθήκες και ήταν αδιάφθορος.

Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις, Ζ, 28 (Μετ. Δ. Μόσχου)

Σημείωσε τα κύρια χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τον τέλειο στρατιωτικό ηγέτη.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Γιατί οι πόλεις που ίδρυσε ο Αλέξανδρος αποτελούν το αποκορύφωμα του εκπολιτιστικού του έργου;

2. Τι ονομάζουμε σήμερα πολυπολιτισμική κοινωνία και ποια η σχέση της με την πολιτική που εφάρμοσε ο Αλέξανδρος απέναντι στους λαούς της Ανατολής;

3. Το εκπολιτιστικό έργο του Αλέξανδρου διαπνέεται από το πνεύμα της ελληνικής παιδείας. Αποδείξτε ότι η άποψη είναι ορθή.

5. ΟΙ ΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Χάρτης της Κύπρου

Υπό ξένη κυριαρχία

Απομακρυσμένη από το σώμα της υπόλοιπης Ελλάδας και τριγυρισμένη από ισχυρούς εχθρούς, η Κύπρος ήταν μοιραίο να αποτελεί τον στόχο των διαφόρων αυτών λαών και να υφίσταται τις επιθέσεις τους. Αν και ήταν χωρισμένη σε **εννέα βασίλεια,** κατόρθωσε να αντιμετωπίζει ενωμένη τους εξωτερικούς κινδύνους. Πολλές φορές πάλι με διπλωματικές συνεννοήσεις απέφευγε τις βίαιες καταλήψεις, αφού προηγουμένως δεχόταν να πληρώνει ένα είδος φόρου στους επιδρομείς. Έτσι δεν έχανε τελείως τη διοικητική της αυτονομία. Αυτό συνέβη όταν το νησί περιήλθε στην εξουσία των Ασσυρίων στα 721 π.Χ. Η Κύπρος πλήρωνε φόρους στους βασιλείς των **Ασσυρίων,** αλλά διατηρούσε την ανεξαρτησία της. Μάλιστα κατά την περίοδο αυτή γνώρισε μια μοναδική οικονομική ανάπτυξη. Από το 550 μέχρι το 525 π.Χ. η Κύπρος βρίσκεται κάτω από την κηδεμονία της Αιγύπτου.

Τους Αιγυπτίους διαδέχθηκαν οι Πέρσες. Κατά την Ιωνική επανάσταση η Κύπρος προσπάθησε να αποτινάξει τον περσικό ζυγό, αλλά δεν το κατόρθωσε. Η εκστρατεία του Κίμωνα, το 450 π.Χ. έχει ως προσωρινό επακόλουθο την αναχώρηση των Περσών από την Κύπρο, οι οποίοι μετά τον θάνατό του επανέρχονται. Όμως κάτω από τον περσικό ζυγό τα κυπριακά βασίλεια διατηρούν την αυτονομία τους.

Επιτύμβια στήλη Έλληνα πολεμιστή που σκοτώθηκε σε μία από τις εκστρατείες του Κίμωνα για την απελευθέρωση της Κύπρου από τον περσικό ζυγό. (Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο).

Το 410 π.Χ. ανέρχεται στον θρόνο του κυπριακού βασιλείου της Σαλαμίνας ο **Ευαγόρας,** ένας αξιόλογος μονάρχης. Στις ημέρες του το βασίλειο της Σαλαμίνας απέκτησε τόση ισχύ, όση δεν είχε γνωρίσει ποτέ άλλοτε. Οι άνδρες δέχονταν ευχαρίστως να υπηρετούν εθελοντικά στον στρατό για να υπερασπίζονται την πατρίδα τους. Έτσι δημιουργήθηκε ένας από τους πρώτους **λαϊκούς στρατούς** που αναφέρει η ιστορία. Σιγά-σιγά ο Ευαγόρας έγινε κύριος όλου του νησιού. Μορφωμένος ο ίδιος και λάτρης του ελληνικού πνεύματος φρόντισε να επαναφέρει στην Κύπρο την ελληνική παιδεία, τον ελληνικό τρόπο ζωής και τα ελληνικά θρησκευτικά ήθη, τα οποία είχαν αποδυναμωθεί κάτω από την πίεση των Περσών. Ιδιαίτεροι δεσμοί συνέδεαν

Ο ΕΥΑΓΟΡΑΣ, ΕΝΑΣ ΑΓΑΘΟΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ

Ο Ευαγόρας είχε ασκήσει τόσο τον εαυτό του, ώστε δεν έπαιρνε ποτέ λανθασμένες αποφάσεις ούτε για ένα από αυτά που καθημερινώς συμβαίνουν στη ζωή. Αλλά με τόσο θεοσεβή και φιλάνθρωπο τρόπο κυβερνούσε το κράτος του, ώστε οι επισκέπτες του δεν ζήλευαν τον Ευαγόρα για τη δύναμη της εξουσίας του, όσο τους υπηκόους του που είχαν την τύχη να κυβερνώνται από έναν τέτοιον άρχοντα. Όλη του τη ζωή την πέρασε χωρίς να αδικήσει κανέναν και κυβέρνησε τιμώντας τους αγαθούς, τιμωρώντας τους ενόχους σύμφωνα με τον νόμο και έχοντας τον σεβασμό όλων. Δεν είχε ανάγκη από συμβούλους, αλλά συζητούσε τις υποθέσεις με τους φίλους του... Η σοβαρότητά του δεν εκδηλωνόταν με σκυθρωπότητα, αλλά κυρίως με τη συμπεριφορά του. Αταξία και ανωμαλία δεν υπήρχαν στη διαγωγή του και τηρούσε με ευλάβεια τόσο τις γραπτές όσο και τις προφορικές συμφωνίες. Υπερηφανεύονταν όχι για την εύνοια της τύχης, αλλά για όσα είχε κατορθώσει με τον ενάρετο βίο του.

Ισοκράτης, Ευαγόρας, 43-45 (Μετ. Β.Σ.)

ΤΟΝ Ε΄ Π.Χ. ΑΙΩΝΑ Η ΚΥΠΡΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΗΣΙ

Στην καθημερινή ζωή επικρατεί ο ελληνικός τρόπος ζωής: στη φορεσιά, στα είδη καθημερινής χρήσης, παντού κυριαρχεί καθετί ελληνικό. Οι παραστάσεις πάνω στα νομίσματα των κυπριακών πόλεων απεικονίζουν Έλληνες θεούς και ήρωες: την Αθηνά, τον Ηρακλή, τον Απόλλωνα, την Αφροδίτη, τον Δία. Πολλές φορές αντιγράφονται σύμβολα άλλων ελληνικών πόλεων. Τα ονόματα των βασιλέων των πόλεων είναι ελληνικά. Ακόμη επικρατούν ελληνικές πολιτικές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες εκφράζεται η έννοια του κράτους-πόλης όχι μονάχα από τον βασιλέα, αλλά και από τους πολίτες.

Β. Καραγιώργης, Αρχαία Κύπρος (Αθήνα 1978), σ. 105-106

τον Ευαγόρα με την Αθήνα. Στη ναυμαχία της Κνίδου (394 π.Χ.) ο Ευαγόρας βοήθησε με 100 πλοία τον αθηναϊκό στόλο και οι Αθηναίοι, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης, του έστησαν ανδριάντα στην αγορά. Οι Πέρσες, εκμεταλλευόμενοι την «Ειρήνη του βασιλέως», εκστρατεύουν κατά της Κύπρου.

Μετά από πολλές πολεμικές συγκρούσεις ο Ευαγόρας συνάπτει ειρήνη με τους Πέρσες (376 π.Χ.) και υποχρεώνεται να πληρώνει φόρο, διατηρώντας ακέραιη την εξουσία του. Ο Ευαγόρας δολοφονείται το 374 π.Χ. και τον διαδέχεται ο γιος του **Νεοκλής.** Ο Ισοκράτης θεωρεί τον Ευαγόρα και τον Νεοκλή ως βασιλείς πρότυπα.

Το καθεστώς της καταβολής φόρου στους Πέρσες με αντάλλαγμα την αυτονομία διατηρήθηκε στην Κύπρο μέχρι την απελευθέρωση του νησιού από τον Αλέξανδρο (332 π.Χ.).

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Με ποιον τρόπο η Κύπρος κατόρθωσε να διατηρεί, ουσιαστικά, την ανεξαρτησία της;*
2. *Μελετήστε το παράθεμα του Ισοκράτη για τον Ευαγόρα και καταγράψτε τα στοιχεία τα οποία δείχνουν ότι ήταν ένας αγαθός ηγεμόνας.*
3. *Συνδέστε την Κύπρο με όσα γνωρίζετε, γεγονότα και πρόσωπα, μέχρι την απελευθέρωσή της από τον Αλέξανδρο.*

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το δεύτερο μισό του 4ου αιώνα υπήρξε μια περίοδος έντονων αναταράξεων και ανακατατάξεων για τον ελληνικό κόσμο, που πρώτη φορά πραγματοποίησε την ενότητά του γύρω από το βασίλειο της Μακεδονίας και κατόρθωσε να διαλύσει την περσική αυτοκρατορία. Ο Φίλιππος Β΄ και ο γιος του Αλέξανδρος είναι δύο κορυφαίες φυσιογνωμίες του ελληνισμού. Ο πρώτος κατόρθωσε να ενώσει τους Έλληνες και να τους εμφυσήσει την ιδέα της ταπείνωσης της Περσίας. Ο δεύτερος, ο Αλέξανδρος, κατέκτησε την Ανατολή, αλλά δε συμπεριφέρθηκε δεσποτικά στους κατακτημένους λαούς. Επεδίωξε τη συνύπαρξη κατακτητών και κατακτημένων. Με τις πόλεις που ίδρυσε διέδωσε τον ελληνικό πολιτισμό στην Ασία. Ο ίδιος επανέφερε και την ελληνικότατη από τη Μυκηναϊκή εποχή Κύπρο στους κόλπους του ελληνικού κόσμου.

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Συνδέστε με μια γραμμή τις λέξεις που έχουν σχέση μεταξύ τους.

Φίλιππος	*Κύπρος*
Δημοσθένης	*Αλεξάνδρεια*
Δαρείος Γ΄	*Γρανικός ποταμός*
Αίγυπτος	*ρήτορας*
Αριστοτέλης	*Περσία*
Αλέξανδρος	*διδάσκαλος Αλέξανδρου*
Ευαγόρας	*Χαιρώνεια*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Την κλασική εποχή (479-332 π.Χ.), παράλληλα με την απόκρουση του εξωτερικού εχθρού, των Περσών, και την ολοκλήρωση των δημοκρατικών θεσμών, ανθίζουν τα γράμματα. Ταυτόχρονα δημιουργούνται στον ελληνικό χώρο, με πρωτοποριακό κέντρο την Αθήνα, κορυφαία έργα στις εικαστικές τέχνες –γλυπτική και ζωγραφική– και στην αρχιτεκτονική.

1. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ιστορία

Κορυφαίο δημιούργημα των κλασικών γραμμάτων είναι η θεμελίωση της **επιστήμης της ιστορίας.** Για πρώτη φορά ο **Ηρόδοτος** (484-425 π.Χ.), που ονομάστηκε **πατέρας της ιστορίας,** αφηγείται τους μηδικούς πολέμους καταγράφοντας ταυτόχρονα λεπτομερώς και με χρονολογική σειρά την ιστορία των λαών της Ανατολής και της Αιγύπτου και των ελληνικών πόλεων. Όμως, μαζί με τα πραγματικά ιστορικά στοιχεία παρουσιάζει και πολλά μυθολογικά που θολώνουν την πραγματική ιστορική εικόνα. Αυτή την αδυναμία θα διορθώσει σε μεγάλο βαθμό ο επόμενος μεγάλος αρχαίος Έλληνας ιστορικός, ο **Θουκυδίδης** από την Αθήνα (460-400 π.Χ.).

Ο Θουκυδίδης, που βασικά εξιστορεί τον αδελφοκτόνο Πελοποννησιακό πόλεμο, αποφεύγει τις εύκολες μυθολογικές ερμηνείες των ιστορικών γεγονότων, προσπαθώντας να εξιχνιάσει τις πραγματικές αιτίες που γεννούν τα ιστορικά γεγονότα και να καταγράψει με ακρίβεια και όσο πιο αντικειμενικά μπορεί τα αποτελέσματά τους. Στην πραγματικότητα ο Θουκυδίδης είναι ο θεμελιωτής της επιστημονικής ιστορικής έρευνας. Όμως και αυτός, όπως και ο **Ξενοφώντας ο Αθηναίος** (430/25-355 π.Χ.) –αργότερα και άλλοι– δε θα μπορέσουν να αποφύγουν να χρωματίσουν με προσωπικές απόψεις –υποκειμενικά στοιχεία– το έργο τους, αφού μάλιστα εξιστορούν κυρίως σύγχρονά τους γεγονότα.

Φιλοσοφία

Στη **φιλοσοφία** επίσης θα αναπτυχθούν νέα ρεύματα, όπως αυτό **των σοφιστών,** που κατακρίθηκαν από άλλους σύγχρονούς τους μεγάλους φιλοσόφους, όπως ο **Σωκράτης** (470-399 π.Χ.) και ο μαθητής του **Πλάτωνας** (427-347 π.Χ.), ότι πρόβαλλαν το προσωπικό όφελος σε βάρος του συλλογικού. Ωστόσο η συμβολή τους στη θεμελίωση της παιδαγωγικής επιστήμης και της ρητορικής είναι απαραγνώριστη. Ο Σωκράτης που δεν έγραψε κανένα έργο και τη διδασκαλία του γνωρίζουμε από τα έργα των μαθητών του, κυρίως από τα πολλά έργα του Πλάτωνα που σώθηκαν, θεωρείται ο πατέρας της **διαλεκτικής*** **μεθόδου** και ο κήρυκας της **ηθικής διαβίωσης.** Την ηθική διδασκαλία του δασκάλου του συνέχισε και ανέπτυξε σημαντικότατα ο Πλάτωνας που θεωρούσε ότι υπάρχει μία ιδανική σφαίρα ζωής όπου κυριαρχούν οι ιδέες του καλού, του ωραίου, του ηθικού προς τις οποίες πρέπει να κατευθύνεται η ζωή των ανθρώπων. Μαθητής του Πλάτωνα υπήρξε ο **Αριστοτέλης** από τα Στάγιρα της Χαλκιδικής, που εκτός από τη φιλοσοφία ανέπτυξε ή έβαλε τις βάσεις για πάρα πολλές επιστήμες – ιατρική, βοτανική, ζωολογία, αστρονομία, γεωγραφία, οικονομία, πολιτική κ.ά. Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης είναι οι κορυφαίοι διανοητές της αρχαιότητας και το έργο τους αποτέλεσε τη βάση της σύγχρονης φιλοσοφίας και των επιστημών από την εποχή της Αναγέννησης και μετά.

Ιατρική

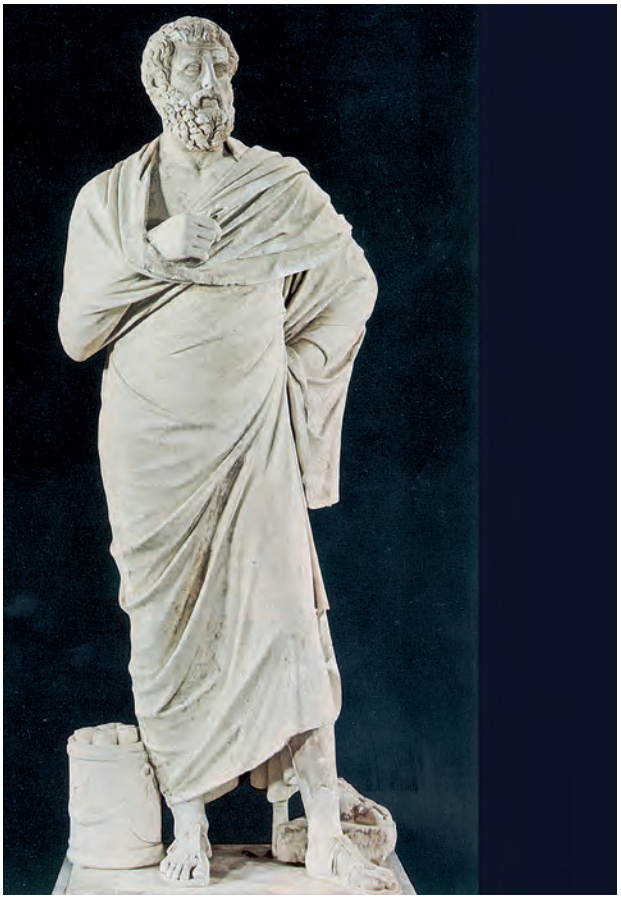
Ο μαθητής του Αριστοτέλη, **Ιπποκράτης από την Κω** (460-370 π.Χ.), θα συνεχίσει την ιατρική έρευνα και θα ιδρύσει την πρώτη μεγάλη ιατρική σχολή στην Ελλάδα.

Ρητορική

Τον 4ο κυρίως αιώνα αναπτύσσεται ιδιαίτερα **η τέχνη της ρητορικής** που απέβλεπε στην καλύτερη, ελκυστικότερη και πιο πειστική ανάπτυξη επιχειρημάτων στα δικαστήρια ή στις συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου όπου λαμβάνονταν οι κρίσιμες πολιτικές αποφάσεις. Ο **Λυσίας** (445-380 π.Χ.), ο **Ισοκράτης** (436-338 π.Χ.), ο **Δημοσθένης** (384-322 π.Χ.), ο **Ισαίος,** είναι μερικοί μόνο από τους ονομαστούς ρήτορες του 4ου αιώνα π.Χ. που ανήκαν σε διαφορετικά πολιτικά κόμματα και υπερασπίστηκαν με πάθος και περίτεχνο λόγο τις απόψεις τους.

Θέατρο

Μία από τις σημαντικότερες συμβολές της κλασικής περιόδου είναι η δημιουργία του **θεάτρου ή της τραγικής ποίησης,** που περιλαμβάνει την **τραγωδία*,** το **σατυρικό δράμα*** και την **κωμωδία*.** Τα έργα των μεγάλων τραγικών και κωμικών ποιητών της αρχαιότητας είναι πάντα επίκαιρα και γι' αυτό τον λόγο εξακολουθούν μέχρι σήμερα να παίζονται σε όλο τον κόσμο ή να διασκευάζονται από μεγάλους συγγραφείς των νεότερων χρόνων. Ο **Αισχύλος** (525-456 π.Χ.) που λέγεται ότι παρουσίαζε τους ανθρώπους καλύτερους από όσο ήταν, ο **Σοφοκλής** (496-406 π.Χ.) που έπλαθε τους ανθρώπινους χαρακτήρες όπως θα έπρεπε να είναι, και τέλος ο **Ευριπίδης** (485/84-406 π.Χ.) που τους παρίστανε όπως ακριβώς ήταν, δηλαδή ρεαλιστικά, είναι οι τρεις κορυφαίοι τραγικοί ποιητές της αρχαιότητας. Στην κωμωδία διακρίθηκε ο **Αριστοφάνης** (445-386 π.Χ.) που σατίρισε τη σύγχρονή του ζωή αλλά και τους σύγχρονούς του πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους με τόλμη, αθυροστομία και καυστικό λόγο. Στην αρχαία Αθήνα οι πολίτες έπαιρναν από το κράτος το αντίτιμο του εισιτηρίου για να παρακολουθήσουν τις παραστάσεις, γεγονός που φανερώνει τη μεγάλη πολιτιστική σημασία που απέδιδαν οι αρχαίοι στο θέατρο. Μέσα από τους μύθους, που ήταν κυρίως τα θέματα των θεατρικών έργων, διδάσκονταν οι πολίτες να αποφεύγουν την υπερβολή, την υπεροψία και την αλαζονεία και άλλες αρνητικές και ολέθριες συμπεριφορές και αντίθετα να ακολουθούν το μέτρο και τον δρόμο της σύνεσης και της αρετής.

Ο Σοφοκλής. Αντίγραφο ρωμαϊκής εποχής έργου, πιθανόν, του Λεωχάρη. *Το άγαλμα στήθηκε στο διονυσιακό θέατρο της Αθήνας μαζί με τα αγάλματα των δύο άλλων τραγικών από τον Λυκούργο, διαχειριστή των οικονομικών της Αθήνας, το 330 π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Λατερανού)*

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Να αναφέρετε τραγωδίες και κωμωδίες που έχετε παρακολουθήσει και τα στοιχεία που σας γοήτευσαν σε αυτά τα έργα. Επίσης να συγκρίνετε τον ρόλο του θεάτρου στην αρχαία και τη σύγχρονη κοινωνία.*
2. *Ο Σωκράτης δίδαξε ήθος και συνέπεια λόγων και έργων. Πώς το αντιλαμβάνεστε αυτό;*
3. *Σε ποιους λόγους οφείλεται η ύπαρξη προσωπικών απόψεων στη συγγραφή της ιστορίας;*
4. *Ποιες νομίζετε ότι είναι οι βασικές διαφορές ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη ιατρική;*

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Γνωρίσματα

Η κλασική τέχνη υπήρξε για πολλούς αιώνες το πρότυπο και το μέτρο σύγκρισης κάθε καλλιτεχνικού έργου. Η λέξη **κλασικός** στην ελληνική και στις ξένες γλώσσες σημαίνει εκείνο που είναι αξεπέραστο και έχει αιώνια, διαχρονική αξία, ισχύ και αναγνώριση. Βασικά γνωρίσματα της κλασικής τέχνης είναι το μέτρο, η αρμονία και το κάλλος. Η κλασική τέχνη αποφεύγει κάθε υπερβολή στις στάσεις, τις κινήσεις, τις χειρονομίες, την έκφραση του προσώπου. Οι μορφές είναι αρμονικές και συμμετρικές, οι χειρονομίες συγκρατημένες, το βλέμμα βαθύ και στοχαστικό, η εκδήλωση έντονων συναισθημάτων αποφεύγεται. Θεοί, ήρωες και άνθρωποι παριστάνονταν σαν τέλεια όντα, με ιδανική ομορφιά, με συγκρατημένη εκδήλωση του ψυχικού τους κόσμου, μεγαλόπρεποι, σε μια εικόνα μακριά από την καθημερινότητα, την ασχήμια, τον πόνο και τα βάσανα της ζωής και της πραγματικότητας, δηλαδή εξιδανικευμένα.

Περίοδοι

Ανάγλυφη μετόπη *από τον περίφημο* ***ναό του Δία στην Ολυμπία.*** *Ο Ηρακλής με τη συμπαράσταση της θεάς Αθηνάς κρατεί στους ώμους του τον ουρανό και ο Άτλαντας του φέρνει τα μήλα των Εσπερίδων. 470-460 π.Χ. (Μουσείο Ολυμπίας)*

Η τέχνη της κλασικής εποχής διακρίνεται σε τρεις περιόδους που ξεχωρίζουν καθαρά μεταξύ τους, παρόλα τα κοινά γνωρίσματά τους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Στην **πρώιμη κλασική τέχνη ή τέχνη του αυστηρού ρυθμού*** (480-450 π.Χ.) οι μορφές είναι πιο βαριές και στιβαρές και μερικές φορές σε έντονη στιγμιαία κίνηση. Αντίθετα, κατά την ώριμη κλασική περίοδο (450-390 π.Χ.) οι μορφές παριστάνονται σε ήρεμες στάσεις, ενώ στα γυναικεία αγάλματα τα ενδύματα αρχίζουν να ελαφραίνουν και να αναδεικνύουν την ομορφιά των σωμάτων. Στην **ύστερη κλασική εποχή** (390-323 π.Χ.) οι μορφές θα αρχίσουν πάλι να κινούνται πιο ελεύθερα στον χώρο, τα σώματα να λυγίζουν, οι χειρονομίες να γίνονται πιο εύγλωττες, τα ενδύματα και τα χτενίσματα πιο πολύπλοκα και εξεζητημένα, η έκφραση των συναισθημάτων πολύ πιο έντονη.

Θέματα

Η κλασική τέχνη του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ. παρίστανε θέματα κυρίως από τη μυθολογία –Γιγαντομαχία, Αμαζονομαχία, Κενταυρομαχία, κ.ά.– που πολλές φορές συμβόλιζαν ή απεικόνιζαν με αλληγορικό τρόπο τη σύγχρονη πραγματικότητα, αλλά και θέματα από τη δημόσια θρησκευτική ζωή. Σύγχρονα γεγονότα ή πρόσωπα πολύ σπάνια απεικονίζονταν και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν επρόκειτο για πολίτες με μεγάλη προσφορά στην πόλη τους –τυραννοκτόνοι, πορτρέτο Θεμιστοκλή και Περικλή, ανδριάντες τραγικών ποιητών–, ή για εξαιρετικά πολεμικά γεγονότα. Πάντως στην ύστερη κλασική περίοδο αρχίζουν ολοένα και περισσότερο να στήνονται σε δημόσιους χώρους πορτρέτα σημαντικών πολιτών, πολιτικών και πνευματικών ανθρώπων. Στα ερυθρόμορφα αγγεία όμως που αγοράζονταν από τον πολύ κόσμο

Οι τυραννοκτόνοι. *Ο Αριστογείτων αριστερά και ο Αρμόδιος δεξιά ορμούν κατά του Ιππάρχου, γιου του τυράννου Πεισίστρατου. Οι Αθηναίοι έστησαν στην Αγορά της Αθήνας αυτό το «σύνταγμα αγαλμάτων» για να τιμήσουν τους δύο άνδρες. Ρωμαϊκά αντίγραφα αγαλμάτων των γλυπτών Κριτία και Νησιώτη (477 ή 474 π.Χ.). (Ιταλία, Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης. *Ο μικρός αλλά κομψότατος ιωνικός ναός της Αθηνάς Νίκης χτισμένος πάνω σε ψηλό πύργο περιβαλλόταν από μαρμάρινο στηθαίο με ανάγλυφες λεπτεπίλεπτες φτερωτές Νίκες που πρόσφεραν τρόπαια Νίκης στη θεά Αθηνά. Οι λεπτοί χιτώνες τους κολλούν σαν βρεγμένοι πάνω στα νεανικά σώματα αναδεικνύοντας τα κάλλη τους- υγρό* στυλ.*

—το ευρύ κοινό— απεικονίζονταν και σκηνές από την καθημερινή ζωή στο σπίτι, στο σχολείο, στο γυμναστήριο, στο εργαστήριο.

Η κλασική τέχνη επηρέασε έντονα την ευρωπαϊκή και παγκόσμια τέχνη διαμέσου της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που τη διέδωσε σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, στη Βόρεια Αφρική και την Εγγύς Ανατολή. Οι Ευρωπαίοι αρχιτέκτονες από την εποχή της Αναγέννησης μέχρι σήμερα υιοθετούν τις δωρικές, τις ιωνικές και τις κορινθιακές κιονοστοιχίες που περιβάλλουν τα οικοδομήματα, τα αετώματα στις στέγες, τον πλούσιο γλυπτό διάκοσμο. Στη γλυπτική μεγάλοι δημιουργοί εμπνέονται από τα κλασικά αγάλματα και ανάγλυφα και το ίδιο συμβαίνει και στη μεγάλη ζωγραφική αλλά και στη **μικροτεχνία***. Αυτή η τάση απομίμησης της κλασικής τέχνης, που σε ορισμένες εποχές, όπως π.χ. ο 19ος αιώνας, ήταν πολύ έντονη και σφράγισε την καλλιτεχνική δημιουργία εκείνης της περιόδου, ονομάστηκε **κλασικισμός*** και τα έργα που μιμούνται τα κλασικά λέγονται **κλασικιστικά.** Τα γνωστά μας **νεοκλασικά*** κτίρια που χτίστηκαν σε πολλές ελληνικές πόλεις μετά την επανάσταση του 1821, έχουν και αυτά δανειστεί πολλά στοιχεία από την κλασική τέχνη.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Για ποια πράγματα και καταστάσεις χρησιμοποιούμε σήμερα τον όρο "κλασικός";*
2. *Αναζητήστε νεοκλασικά κτίρια και άλλα κλασικιστικά έργα που τυχόν υπάρχουν στο άμεσο περιβάλλον σας ή κτίρια και έργα που γνωρίζετε από την πρωτεύουσα και άλλες πόλεις.*

3. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Κορινθιακό κιονόκρανο. *Βρισκόταν στο εσωτερικό της Θόλου, που ήταν ένα κυκλικό ιερό κτίριο της Επιδαύρου. Θεωρείται ιδιόχειρο έργο του γλύπτη Πολύκλειτου του νεότερου. 4ος αιώνας π.Χ.*

Κατά τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο κτίζονται λαμπροί ναοί και δημόσια κτίρια –θόλοι*, στοές, γυμνάσια, παλαίστρες, θέατρα– στον δωρικό και ιωνικό ρυθμό, που έχουν αποκτήσει τις ιδανικές αναλογίες. Την ίδια εποχή εφευρίσκεται και το **κορινθιακό κιονόκρανο** που μοιάζει με καλάθι περιτυλιγμένο από αγκάθια. Την κλασική εποχή το κορινθιακό κιονόκρανο, που θεωρείται εφεύρεση του γλύπτη Καλλίμαχου, εμφανίζεται στο εσωτερικό των κτιρίων.

Πάνω στην **Ακρόπολη της Αθήνας** κτίζονται τα λαμπρότερα κλασικά κτίρια της αρχαιότητας, όπως τα **Προπύλαια,** η μεγαλοπρεπής δηλαδή είσοδος της Ακρόπολης. Ήταν κτισμένα με ένα σύνθετο σχέδιο του αρχιτέκτονα **Μνησικλή** που συνδύαζε κίονες του δωρικού και ιωνικού ρυθμού και είχε πέντε εισόδους για την πρόσβαση των πιστών και των ζώων που θα θυσιάζονταν στο ιερό. Από την κεντρική μεγάλη θύρα όπου οδηγούσε ένας επικλινής διάδρομος χωρίς σκαλοπάτια, θα περνούσε και το κατάρτι του πλοίου στο οποίο ήταν απλωμένος ο νεοϋφασμένος πέπλος της θεάς.

Την ίδια περίοδο, και με βάση το ίδιο εμπνευσμένο οικοδομικό πρόγραμμα του Περικλή και του πνευματικού και καλλιτεχνικού κύκλου του, κτίστηκε ο **Παρθενώνας** με αρχιτέκτονες τους **Ικτίνο και Καλλικράτη.** Ο δωρικός αυτός ναός, που συνδύαζε στο σχέδιό του και ιωνικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως η μεγάλη ζωφόρος με την παράσταση της πομπής των Παναθηναίων, αποτέλεσε το σήμα κατατεθέν της αθηναϊκής δημοκρατίας. Εκτός από το «κλασικό» αρχιτεκτονικό του σχέδιο, είναι ονομαστός και για τον πλούσιο γλυπτό διάκοσμό του που φιλοτέχνησαν ο φίλος του Περικλή Φειδίας με τους μαθητές του και ένα πλήθος γλυπτών από όλα τα μέρη της Ελλάδας.

Σε σχέδια του **Καλλικράτη** οικοδομήθηκε επίσης την ίδια εποχή στην Ακρόπολη ο **ναός της Αθηνάς Νίκης,** ένα κομψοτέχνημα ιωνικού ρυθμού, ενώ την ίδια εποχή κτίστηκε και το **Ερέχθειο,** επίσης σε ιωνικό ρυθμό. Αυτές οι αρχιτεκτονικές δημιουργίες αποτελούν κορυφαία έργα της

Ο Παρθενώνας. *Κορυφαίο αρχιτεκτόνημα δωρικού ρυθμού. Ο γλυπτός του διάκοσμος με τη γέννηση της Αθηνάς και τη διαμάχη της με τον Ποσειδώνα για την κυριαρχία στην Αττική στα αετώματα, την Κενταυρομαχία, την Αμαζονομαχία και άλλους μύθους στις μετόπες και την πομπή των Παναθηναίων στη ζωφόρο αποτελεί αξεπέραστο δημιούργημα όλων των εποχών και προβάλλει συμβολικά την πολιτική δύναμη και πρωτοκαθεδρία της Αθήνας στους κλασικούς χρόνους.*

παγκόσμιας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η επιρροή τους στην αρχιτεκτονική των εποχών που ακολούθησαν μέχρι σήμερα ήταν κολοσσιαία.

Από τον 5ο αιώνα π.Χ. αρχίζουν να κτίζονται με λίθο και τα αρχαία θέατρα. Το πιο ονομαστό ανάμεσά τους είναι το **θέατρο της Επιδαύρου,** που διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση και μας είναι γνωστό από τις παραστάσεις αρχαίων έργων που γίνονται κάθε καλοκαίρι. Τα αρχαία θέατρα είναι κτισμένα αμφιθεατρικά, στην πλαγιά ενός λόφου, όπου σχηματίζονται τα καθίσματα –το **κοίλον**– του θεάτρου που με οριζόντιους διαδρόμους –**διαζώματα**– διαιρούνταν σε δύο μέρη κατά το ύψος και με στενές σκάλες ακτινωτά σε **κερκίδες.** Οι διάδρομοι αυτοί ήταν απαραίτητοι για την ευκολότερη και ταχύτερη πρόσβαση των θεατών, που μπορεί να ξεπερνούσαν και τις δέκα χιλιάδες. Απέναντι από το κοίλον, στο έδαφος, υπάρχει ο επίπεδος κυκλικός χώρος –**η ορχήστρα**–, όπου εμφανίζονταν οι πρωταγωνιστές των έργων και ο χορός. Πίσω της ακριβώς υπήρχε ένα απλό κτίσμα, η σκηνή, στη στέγη της οποίας εμφανίζονταν οι από μηχανής θεοί. Σε κιονοστοιχία που υπήρχε μπροστά στη σκηνή –**στο προσκήνιο**–, τοποθετούνταν ζωγραφισμένοι πίνακες που αποτελούσαν τα σκηνικά του θεάτρου, ενώ δεξιά και αριστερά σχηματίζονταν δύο μικροί χώροι, τα **παρασκήνια,** που δεν έχουν σχέση με τα σημερινά παρασκήνια. Στο θέατρο οδηγούσαν ιδιαίτερα διαμορφωμένες, εντυπωσιακές πύλες και διάδρομοι – **οι πάροδοι.**

Καρυάτιδα Ερεχθείου. Μαζί με άλλα πέντε παρόμοια αγάλματα στήριζε τη στέγη μικρής υπερυψωμένης στοάς –ένα είδος εξώστη– στη βορειοδυτική πλευρά του Ερεχθείου. (Μουσείο Ακρόπολης)

Το Ερέχθειο. *Ένας από τους κομψότερους ιωνικούς ναούς της αρχαιότητας με πολύπλοκο σχέδιο που είχε σχέση με τη λατρεία πολλών θεών στον ναό αλλά και με τις ανωμαλίες του εδάφους. Περίτεχνα ανάγλυφα κοσμήματα, ζωφόρος με ανάγλυφες μυθολογικές μορφές και η περίφημη πρόσταση των Καρυάτιδων αποτελούσαν το διάκοσμο του ναού.*

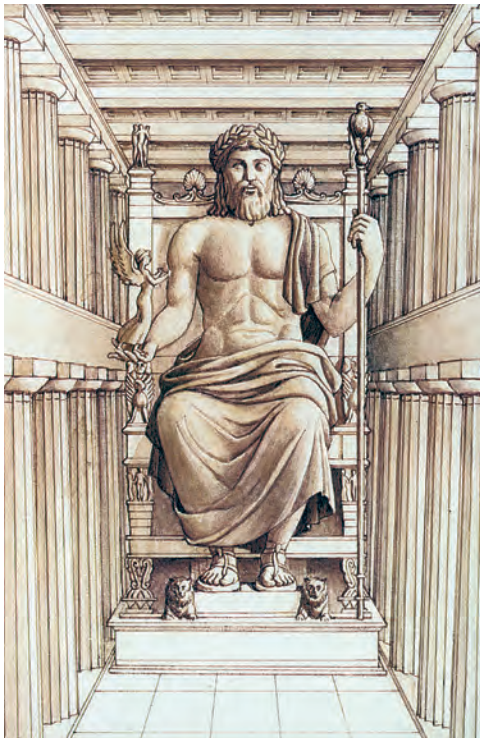

Το θέατρο της Επιδαύρου. *Είναι το καλύτερα διατηρημένο αρχαίο θέατρο στον ελλαδικό χώρο. Κτίστηκε μάλλον στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. σε κλασικό σχέδιο.*

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Να περιγράψετε το καθένα ξεχωριστά και στη συνέχεια να συγκρίνετε το Ερέχθειο με τον Παρθενώνα.*
2. *Να περιγράψετε σύγχρονες θρησκευτικές πομπές (λιτανείες) και να τις συγκρίνετε με την παράσταση της πομπής των Παναθηναίων στη ζωφόρο του Παρθενώνα.*
3. *Ποια είναι τα λεγόμενα «ελγίνεια μάρμαρα» και γιατί ονομάστηκαν έτσι;*
4. *Τι σημαίνει ο όρος "χρυσός αιώνας" του Περικλή;*

4. Η ΓΛΥΠΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Αναπαράσταση του φειδιακού Δία της Ολυμπίας. *Ο Φειδίας, γιος του Χαρμίδη και στενός φίλος και συνεργάτης του Περικλή στην ανοικοδόμηση της αθηναϊκής ακρόπολης με λαμπρά μνημεία, διακρινόταν για την επιτυχία του στην απεικόνιση των θεών. Τα διασημότερα έργα του ήταν τα κολοσσιαία λατρευτικά χρυσελεφάντινα αγάλματα του Δία στην Ολυμπία και της Αθηνάς Παρθένου στον Παρθενώνα.*

Μετά τους περσικούς πολέμους και σε όλη τη διάρκεια του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ., φθάνουν σε μεγάλη ακμή οι καλές τέχνες στον ελληνικό χώρο. Στην Ολυμπία, στην Ακρόπολη, στους Δελφούς και σε άλλα μεγαλύτερα ή μικρότερα ιερά οι ανασκαφές έφεραν στο φως αριστουργηματικά αγάλματα και ανάγλυφα.

Το **μάρμαρο** και ο **ορείχαλκος** εξακολουθούν να αποτελούν τα κυριότερα υλικά της γλυπτικής. Για τα λατρευτικά αγάλματα των θεών όμως που κάποτε είχαν κολοσσιαίο μέγεθος, χρησιμοποιούνταν το **ελεφαντοστό** για τα γυμνά μέρη των μορφών και **φύλλα από χρυσάφι** για τα ενδύματά τους. Τέτοια **χρυσελεφάντινα** αγάλματα ήταν το άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου στον Παρθενώνα και του Δία στην Ολυμπία, και τα δύο έργα του Φειδία.

Τους κούρους της αρχαϊκής περιόδου αντικαθιστούν τώρα τα αγάλματα των γυμνών **αθλητών** σε ποικίλες στάσεις –δισκοβόλοι και δορυφόροι κυρίως–, πολύ συχνά παριστάνονται **πολεμιστές,** κυρίως όμως **ήρωες,** άλλοτε

Ο ΣΤΡΑΒΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Μέγιστον δὲ τούτων ὑπῆρξε τὸ τοῦ Διὸς ξόανον ὃ ἐποίει Φειδίας Χαρμίδου Ἀθηναῖος ἐλεφάντινον, τηλικοῦτον τὸ μέγεθος, ὡς καίπερ μεγίστου ὄντος τοῦ νεῶ δοκεῖν ἀστοχῆσαι τῆς συμμετρίας τὸν τεχνίτην, καθήμενον ποιήσαντα, ἁπτόμενον δὲ σχεδόν τι τῇ κορυφῇ τῆς ὀροφῆς, ὥστ' ἔμφασιν ποιεῖν, ἐὰν ὀρθὸς γένηται, διαναστὰς ἀποστεγάσειν τὸν νεών.

Το μεγαλύτερο δε από όλα αυτά υπήρξε το άγαλμα του Δία που φιλοτέχνησε ο Φειδίας, ο γιος του Χαρμίδη από την Αθήνα, από ελεφαντοστό, που ήταν τόσο μεγάλου μεγέθους, ώστε παρόλο που και ο ναός ήταν πάρα πολύ μεγάλος, να φαίνεται ότι απέτυχε ο τεχνίτης στις αναλογίες, αφού τον παρέστησε καθιστό να ακουμπά σχεδόν με το κεφάλι του στην οροφή, ώστε να προξενεί την εντύπωση ότι εάν σηκωνόταν και στεκόταν όρθιος θα ξεσκέπαζε το ναό (θα κατέστρεφε τη στέγη του ναού).

(VIII 353, μετάφραση Γ. Κοκκορού-Αλευρά)

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ (1ΟΣ ΑΙ. Μ.Χ.) ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΑ

Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἢ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.

Ἢ ο θεός ήρθε από τον ουρανό για να δείξει την εικόνα του,
Φειδία, ή συ ανέβηκες (στον ουρανό εννοείται) για να δεις τον θεό.

(μετάφραση Γ. Κοκκορού-Αλευρά)

Το επίγραμμα αυτό φανερώνει την πολύ μεγάλη επιτυχία που είχε το άγαλμα του Δία της Ολυμπίας, σύμφωνα με τον Φίλιππο δηλαδή, ήταν η τέλεια απεικόνιση του θεού. Ο Φειδίας θεωρούνταν ο γλύπτης που φιλοτεχνούσε τα πιο πετυχημένα αγάλματα θεών.

Ο Δισκοβόλος του Μύρωνα. *Άγαλμα αθλητή σε έντονη στιγμιαία κίνηση, καθώς συγκεντρώνει τις δυνάμεις του πριν πετάξει τον δίσκο (Αντίγραφο ρωμ. εποχής). (Ρώμη, Museo Nazionale Romano)*

Ο Διαδούμενος του Πολύκλειτου. *Άγαλμα αθλητή που δένει την ταινία της νίκης στα μαλλιά του. Αντίγραφο ελληνιστικής εποχής από τη Δήλο. (Μουσείο Δήλου)*

Ερυθρόμορφο αγγείο (στάμνος) με αναχώρηση πολεμιστή. Ο βουβός πόνος των αγαπημένων προσώπων για τον αποχωρισμό τους εκφράζει χαρακτηριστικά το πνεύμα της κλασικής τέχνης. 430 π.Χ. (Μόναχο)

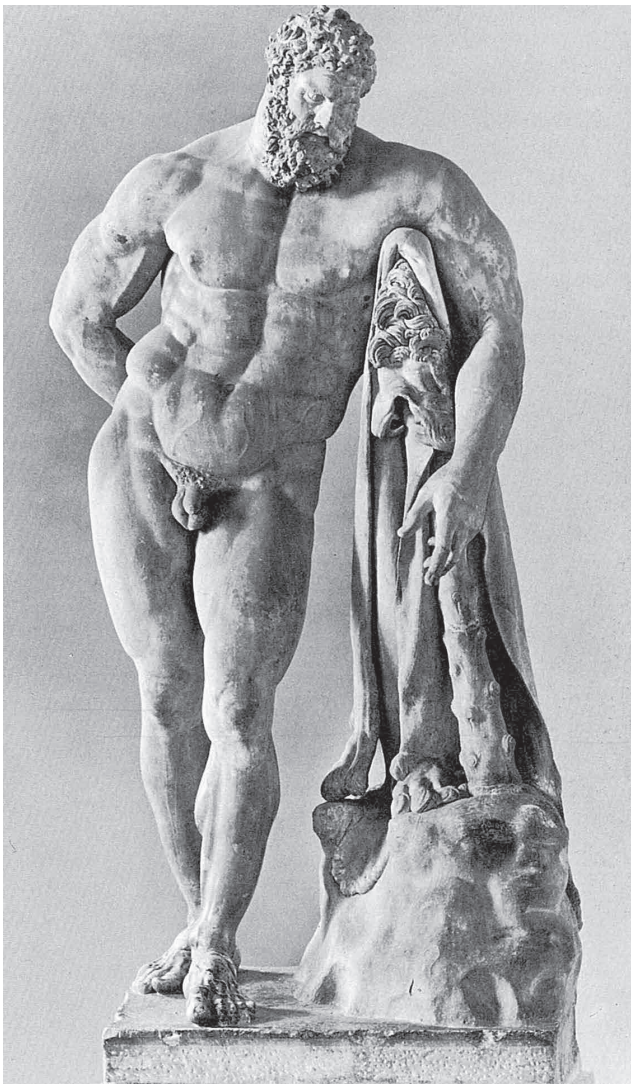
ντυμένοι και άλλοτε γυμνοί. Επίσης πολύ συχνές είναι οι **απεικονίσεις μυθολογικών μορφών,** ανδρικών και γυναικείων, ιδιαίτερα του Ηρακλή, και βέβαια οι **θεοί του Ολύμπου.** Τις κομψές αρχαϊκές κόρες με τα λεπτά ιωνικά ενδύματα διαδέχονται ηρωίδες της μυθολογίας με τον βαρύ, μάλλινο και απέριττο δωρικό πέπλο.

Τα αρχαία κείμενα και οι επιγραφές μάς έκαναν γνωστά τα ονόματα μεγάλων καλλιτεχνών των κλασικών χρόνων. Ο Αθηναίος **Μύρων,** ο στενός φίλος και συνεργάτης του Περικλή **Φειδίας,** ο **Πολύκλειτος** από το Άργος, ο **Πραξιτέλης** και ο **Λεωχάρης** από την Αθήνα, ο **Σκόπας** από την Πάρο και ο **Λύσιππος** από τη Σικυώνα, είναι τα μεγαλύτερα ονόματα στον χώρο της γλυπτικής.

Ο **Πολύγνωτο**ς από τη Θάσο, ο **Μίκων,** ο **Απολλόδωρος,** και ο **Νικίας** από την Αθήνα, ο **Παρράσιος** από την Έφεσο, ο **Ζεύξις** από τη Μ. Ελλάδα, ο **Απελλής** από την Κολοφώνα, ο **Ευφράνωρ,** και πολλοί άλλοι ακόμη λιγότερο γνωστοί, ζωγραφίζουν γνωστά μυθολογικά θέματα. Οι μεγάλοι πίνακές τους που στόλιζαν δημόσια κτίρια, όπως είναι η **Ποικίλη Στοά** στην Αγορά της Αθήνας και η **Λέσχη των Κνιδίων** στους Δελφούς, επηρέασαν και τους ζωγράφους των ερυθρόμορφων αθηναϊκών αγγείων. Έτσι και την ταπεινότερη τέχνη της **αγγειογραφίας** διαπερνά το μεγαλόπρεπο, εξιδανικευμένο αλλά πάντοτε μετρημένο και συγκρατημένο ύφος της κλασικής τέχνης. Χάρη μάλιστα και στις παραστάσεις των αγγείων μπορούμε σήμερα να σχηματίσουμε μία αμυδρή εικόνα για τη μεγάλη ζωγραφική αυτής της

***Ο Απόλλων Belvedere.** Αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων ενός χάλκινου αγάλματος του Λεωχάρη (330-320 π.Χ.). Κρατούσε τόξο στο αριστερό και κλαδί δάφνης στο δεξί χέρι. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)*

***Ο κουρασμένος Ηρακλής. Κολοσσιαίων διαστάσεων ρωμαϊκό αντίγραφο ενός χάλκινου έργου του Λύσιππου (320 π.Χ.).** Ο Ηρακλής αποκαμωμένος από την πραγματοποίηση και του δωδέκατου άθλου -τα χρυσά μήλα των Εσπερίδων (πιθανόν πορτοκάλια) - στηρίζεται στο ρόπαλό του ενώ στο αριστερό χέρι κρατεί πίσω του ένα μήλο. (Ιταλία, Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)*

***Ο Ερμής του Πραξιτέλη.** Ο Θεός προσφέρει ένα τσαμπί σταφύλι στον νήπιο Διόνυσο. (340 π.Χ.). (Μουσείο Ολυμπίας)*

περιόδου, ιδιαίτερα του 5ου αιώνα π.Χ., αφού δε μας έχουν σωθεί αρχαία έργα ζωγραφικής, εκτός βέβαια από τις θαυμάσιες τοιχογραφίες των **μακεδονικών τάφων της Βεργίνας** που χρονολογούνται στον 4ο αιώνα π.Χ. και αποκαλύφθηκαν σχετικά πρόσφατα.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Να συγκρίνετε: α) το άγαλμα ενός κούρου με το άγαλμα του Διαδούμενου του Πολύκλειτου β) το άγαλμα μιας κόρης με το άγαλμα της Καρυάτιδας του Ερεχθείου γ) το άγαλμα της Καρυάτιδας με το άγαλμα της Νίκης του Παιωνίου.*
2. *Να αναζητήσετε παραστάσεις αρχαίων αγγείων με σκηνές από τη θρησκευτική και καθημερινή ζωή, καθώς και από τη μυθολογία. Να περιγραφούν και να συζητηθούν σε σχέση με αντίστοιχες σκηνές της σύγχρονης ζωής.*

Η αρπαγή της Περσεφόνης από τον Άδη - Πλούτωνα. *Τοιχογραφία από τον μικρό μακεδονικό τάφο της Βεργίνας. 340-330 π.Χ. Ο θεός του Κάτω Κόσμου αρπάζει βίαια την Περσεφόνη και την ανεβάζει στο άρμα του. Δεξιά κατατρομαγμένη συντρόφισσα της Περσεφόνης. Πιθανόν έργο του μεγάλου ζωγράφου Νικόμαχου. (Βεργίνα, τάφος Α΄)*

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΘΑΝΑΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΝΙΟΒΙΔΩΝ

Η θανάτωση των παιδιών της Νιόβης, *παράσταση επηρεασμένη από τη μεγάλη ζωγραφική του Πολύγνωτου και του Μίκωνα. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου*

Η ιστορία βρίσκεται ήδη στον Όμηρο: τα δώδεκα παιδιά της (ενν. της Νιόβης), έξι κορίτσια και έξι αγόρια, αφανίστηκαν. Ο Απόλλων με το ασημένιο τόξο του σκότωσε τους γιους και η Άρτεμις από μίσος προς τη Νιόβη σκότωσε τα κορίτσια, γιατί άρχισαν έναν ανταγωνισμό με τη Λητώ. Η Νιόβη υπερηφανευόταν ότι γέννησε πολλά παιδιά, ενώ η Λητώ μόνο δύο. Εννιά μέρες κείτονταν στο αίμα οι σκοτωμένοι και δεν βρέθηκε κανείς να τους θάψη γιατί ο γιος του Κρόνου μεταμόρφωσε τους ανθρώπους εκεί γύρω σε πέτρες. Τη δεκάτη μέρα οι ίδιοι οι ουράνιοι θεοί θάψανε τους νεκρούς. Η Νιόβη αποκαμωμένη από το κλάμα τη μέρα τούτη έκοψε τη νηστεία της. Αλλά μεταμορφώθηκε σε λιθάρι, που τώρα βρίσκεται στην οροσειρά Σίπυλο και εξακολουθεί να υποφέρη. Αυτό είναι το θέλημα των θεών.

Κ. Κερένυι, Η Μυθολογία των Ελλήνων, μετάφραση Δ. Σταδόπουλου (Εκδ. Γαλαξία, Αθήνα 1968)

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η κλασική εποχή έχει να επιδείξει πρωτοφανή ανάπτυξη σ' όλους τους τομείς της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι ιστορικοί αναζητούν την ουσία της ανθρώπινης δράσης, οι φιλόσοφοι στρέφουν το ενδιαφέρον τους στον ίδιο τον άνθρωπο και οι τραγικοί ποιητές εκφράζουν τα μεγάλα πάθη. Η τέχνη αποβαίνει για πολλούς αιώνες πρότυπο και μέτρο που επηρέασε την παγκόσμια δημιουργία στους τομείς της αρχιτεκτονικής, της πλαστικής και της ζωγραφικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ο θάνατος του Αλέξανδρου (323 π.Χ.) άφησε δυσαναπλήρωτο κενό. Οι στρατηγοί του προχώρησαν σε αγώνα αλληλοεξόντωσης με αποτέλεσμα την πολυδιάσπαση του απέραντου κράτους. Ο ελλαδικός χώρος χάνει τη ζωτικότητά του. Αντίθετα, ο ανατολικός αναζωογονείται οικονομικά και πολιτισμικά, ενώ η ελληνική καθιερώνεται ως επίσημο γλωσσικό όργανο. Παράλληλα στη Δύση η Ρώμη υψώνεται σε ισχυρή δύναμη, υποτάσσει την Καρχηδόνα και επιβάλλει τη θέλησή της στον ελλαδικό (146 π.Χ.) και στον ελληνιστικό χώρο (30 π.Χ.).

1. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Τα ελληνιστικά βασίλεια

Το θέμα της διαδοχής

Ο Αλέξανδρος πέθανε χωρίς να αφήσει διάδοχο. Ο ετεροθαλής αδελφός του Φίλιππος Αρριδαίος δεν είχε τα απαραίτητα προσόντα.

Δεν μπορούσε, ως εκ τούτου, να αποτελέσει λύση στο οξύ πρόβλημα της διακυβέρνησης του κράτους· το ίδιο επίσης ίσχυε και για τον γιο του Αλέξανδρου, που στο μεταξύ είχε γεννηθεί.

Η διάσπαση της αυτοκρατορίας

Η σύγκρουση των «διαδόχων» υπήρξε άγρια. Ο καθένας προσπαθούσε με κάθε τρόπο να υπερισχύσει. Παρατηρήθηκε μάλιστα το φαινόμενο να στρέφονται όλοι κατά του εκάστοτε ισχυρού. Η πιο αποφασιστική μάχη, στην οποία πήραν μέρος οι κυριότεροι διεκδικητές, έγινε στην Ιψό (301 π.Χ.). Η αυτοκρατορία του Αλέξανδρου διασπάστηκε οριστικά. Τα κράτη που προέκυψαν ήταν: της Μακεδονίας, της Θράκης, της Συρίας και της Αιγύπτου.

Το κράτος της Αιγύπτου

Το κράτος της Αιγύπτου ίδρυσε ο στρατηγός του Αλέξανδρου, **Πτολεμαίος.** Η ζωή οργανώθηκε με βάση τα ελληνικά πρότυπα, ενώ στη διοίκηση διατηρήθηκε γενικά το σύστημα των Φαραώ.

Το κράτος είχε ομοιογενή πληθυσμό και σαφή σύνορα που δε διέτρεχαν κανέναν κίνδυνο.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΧΘΟΝΕΣ

Απέναντι στη μάζα των αυτοχθόνων (οι Έλληνες) αποτελούσαν ένα σύνολο ομοιογενές ως προς το πολιτισμικό επίπεδο. Ομοιογενές, πρώτα λόγω της γλώσσας, της λεγόμενης «κοινής», που η χρήση της απλώνεται παντού στον κόσμο της Ανατολής κατά τον 3ο αιώνα. Ομοιογενές και ως προς τον τρόπο ζωής που έχει σαν σύμβολο το γυμνάσιο, τόπο συνάντησης, άσκησης, συζήτησης, στο οποίο οφείλουν να ανήκουν όσοι θέλουν να λογίζονται Έλληνες. Γυμνάσια θα βρούμε και στις πιο μικρές πόλεις, ακόμα και στη «χώρα» όπου υπάρχουν στρατιωτικές αποικίες απομονωμένες, οι οποίες ζουν με την αυταπάτη ότι «παριστάνουν την πόλη». Η ένταξη στο γυμνάσιο γίνεται έτσι για ορισμένους ιθαγενείς το σήμα της ανύψωσής τους στη σειρά των κατακτητών. Αλλά ας μην ξεγελιόμαστε· αυτοί για τους οποίους εφευρέθηκε το ρήμα «ελληνίζω» αποτελούν μια μειοψηφία, τόσο για την Αίγυπτο, όσο και στην αυτοκρατορία των Σελευκιδών, ή, ακόμα, στην πολύ ιδιόμορφη επαρχία που είναι η Ιουδαία. Ακόμη θα πρέπει να θυμίσουμε ότι η Βίβλος μεταφράστηκε από τα εβραϊκά στα ελληνικά, για τους Εβραίους της Αλεξάνδρειας.

Claude Mossé, Annie Schnapp-Gourbellon, Επίτομη Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας, μετ. Λύντιας Στεφάνου, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2002³, σσ. 447-448

Τι ήταν το Γυμνάσιο;

Ο φάρος της Αλεξάνδρειας *ήταν κτισμένος πάνω στο νησάκι Φάρος. Είχε ύψος 120 μ. Την ημέρα φαινόταν ο καπνός και τη νύχτα η φωτιά.*

Μεγάλη πρόοδο σημείωσε η **Αλεξάνδρεια,** πρωτεύουσα του κράτους. Η εξαιρετική της θέση και το ευχάριστο κλίμα της προσέλκυσαν πλήθη ανθρώπων. Στο λιμάνι της έφθαναν πολλά πλοία και φόρτωναν σιτάρι. Τα αιγυπτιακά υαλικά και αλάβαστρα* ήταν περιζήτητα. Η Αίγυπτος τότε είχε και το μονοπώλιο του παπύρου.

Ονομαστά υπήρξαν τα δημόσια ιδρύματα της πόλης, τα οποία λάμπρυναν με το έργο τους σπουδαίοι επιστήμονες. Το **Μουσείο,** στο οποίο φιλοξενούνταν πολλοί πνευματικοί άνθρωποι, αποτέλεσε πραγματική εστία του πολιτισμού. Μεγάλη φήμη απέκτησε και η **Βιβλιοθήκη,** η οποία έφθασε να αριθμεί 700.000 βιβλία.

Το κράτος της Συρίας

Το κράτος της Συρίας, του οποίου ιδρυτής υπήρξε ο **Σέλευκος** (312-281 π.Χ.), αποτελούσε ένα μωσαϊκό εθνοτήτων με ασταθή σύνορα. Οι βασιλείς της Συρίας θεωρούσαν τους εαυτούς τους νόμιμους διαδόχους του Αλέξανδρου, επειδή το κράτος τους αποτελούσε τον βασικό κορμό της αυτοκρατορίας του.

Ο Σέλευκος μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Βαβυλώνα στην **Αντιόχεια,** πόλη που πήρε το όνομα του πατέρα του. Η επικράτεια διαιρέθηκε σε 25 σατραπείες, των οποίων τη διοίκηση είχαν αναλάβει στρατηγοί. Γεωργοί από την Ελλάδα έκαναν πιο αποδοτική την εκμετάλλευση της γης με τη βελτίωση των καλλιεργειών. Επίσημη γλώσσα του κράτους ήταν η ελληνική.

ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Τα βιοτεχνικά προϊόντα που είχαν ζήτηση έξω από τους τόπους παραγωγής τους ήταν: οι πάπυροι της Αιγύπτου, οι περγαμηνές της Συρίας και αργότερα της Περγάμου, τα πορφυρά υφάσματα της Φοινίκης, τα επίσης λαμπρά βαμμένα υφάσματα της Λυδίας και άλλων μικρασιατικών περιοχών, τα αραχνοΰφαντα της Αμοργού και της Κω, οι λεπτοί μάλλινοι χιτώνες του Τάραντος, τα βαμβακερά της Αιγύπτου, τα κιλίμια και τα ταπέτα της Λυδίας, της Αιγύπτου, της Βαβυλωνίας, της Περσίας, οι φαγεντιανές* και τα γυάλινα είδη της Αιγύπτου και της Συρίας, σκεύη από χρυσό και άργυρο ορισμένων εργαστηρίων της Ανατολής, μύρα και αρώματα, αντικείμενα από ελεφαντόδοντο και από σπάνια ξύλα, κοσμήματα από πολύτιμους λίθους.

Μ. Σακελλαρίου, Πολιτεία, Οικονομία, Κοινωνία 336-200 π.Χ., Ι.Ε.Ε., Εκδοτικής Αθηνών, τ. Δ΄., σ. 479.

Η Αντιόχεια, η πολυάνθρωπη πρωτεύουσα του κράτους της Συρίας. *Ιδρύθηκε το 300 π.Χ. από τον Σέλευκο Α΄ στις εκβολές του Ορόντη ποταμού. Αργότερα αποτέλεσε κέντρο για τη διάδοση του Χριστιανισμού. Εκεί οι οπαδοί του Χριστού πήραν για πρώτη φορά την ονομασία Χριστιανοί. Σήμερα η «Αντάκια» είναι μια μικρή επαρχιακή πόλη της Τουρκίας.*

Το κράτος της Περγάμου

Αναπαράσταση της ακρόπολης της Περγάμου. (Μουσείο Περγάμου, Βερολίνο)

Το κράτος της Θράκης διαλύθηκε γρήγορα. Αντίθετα, η περιοχή της Περγάμου που παραχωρήθηκε από τον Σέλευκο στον Φιλέταιρο (281 π.Χ.) εξελίχθηκε σταδιακά σε ανεξάρτητο κράτος. **Η Πέργαμος** απέκτησε μεγάλη δύναμη επί Αττάλου Α΄ (241-197 π.Χ.), ο οποίος, αφού νίκησε τους Γαλάτες, διεύρυνε τα όρια του κράτους και περιέλαβε τη μικρασιατική περιοχή του βασιλείου της Συρίας. Η πρωτεύουσα είχε κτιστεί κλιμακωτά πάνω σε λόφο, τον οποίο στεφάνωνε η ακρόπολη, λαμπρό θρησκευτικό και πολιτισμικό κέντρο. Από τα ιδρύματα ξεχώριζε η Βιβλιοθήκη, που είχε κάποτε 200.000 βιβλία. Στην Πέργαμο επινοήθηκε νέα γραφική ύλη από κατεργασμένο δέρμα ζώου, η περγαμηνή, η οποία ήταν πιο ανθεκτική από τον πάπυρο.

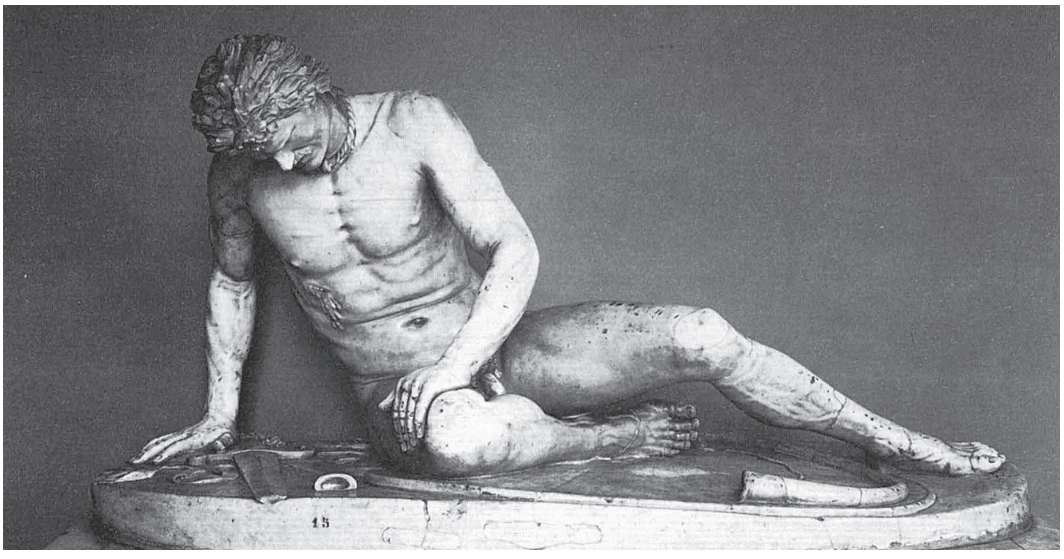
Με την ίδρυση νέων κρατών δημιουργήθηκαν νέες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του εμπορίου. Στις αγορές της Μεσογείου έγιναν περιζήτητα τα μπαχαρικά, το βαμβάκι, τα μαργαριτάρια, οι πολύτιμοι λίθοι. Έμποροι και τεχνίτες έσπευσαν στις νέες πόλεις αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Η καθημερινή επαφή των Ελλήνων με τους ντόπιους κατοίκους οδήγησε σταδιακά στην εξομάλυνση των διαφορών που υπήρχαν στα έθιμα, τη γλώσσα και τη θρησκεία.

Η τύχη των ελληνιστικών κρατών

Τα ελληνιστικά βασίλεια δέχθηκαν ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα και απέβησαν για πολλά χρόνια κυψέλες του ελληνικού πολιτισμού. Βαθμιαία παρήκμασαν και υπέκυψαν στη Ρώμη, τη νέα δύναμη που πρόβαλε στη Δύση.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Αναζητήστε περισσότερα στοιχεία για τον πάπυρο και την περγαμηνή και συζητήστε τη σημασία τους στη διάδοση και διάσωση της πολιτισμικής κληρονομιάς.*
2. *Παρατηρήστε το πρόπλασμα της Περγάμου και εντοπίστε τα κύρια πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της ελληνιστικής αυτής πόλης.*
3. *Ποιο από τα ελληνιστικά κράτη διεκδικούσε την κληρονομιά της αυτοκρατορίας του Αλέξανδρου και γιατί;*

Ο θνήσκων Γαλάτης *(Ρώμη, Μουσείο Θερμών). Ο τεχνίτης κατάφερε να αποδώσει το αγέρωχο φρόνημα του Γαλάτη και να προκαλέσει συγκίνηση και σεβασμό προς τον ηττημένο αντίπαλο.*

2. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Η κατάσταση στο κράτος της Μακεδονίας

Το βασίλειο της Μακεδονίας και οι Συμπολιτείες

Στον ελλαδικό χώρο το βασίλειο της Μακεδονίας εξακολουθούσε να αποτελεί ισχυρή δύναμη. Ήταν το πιο ομοιογενές και το πιο δημοκρατικό από τα άλλα βασίλεια. Παρόλο που ο πληθυσμός του είχε ελαττωθεί λόγω του μεταναστευτικού ρεύματος προς την Ανατολή, εντούτοις η ανάπτυξή του συνεχιζόταν. Μεγάλη ώθηση στο εμπόριο έδωσε η Θεσσαλονίκη, που είχε στο μεταξύ ιδρυθεί από τον Κάσσανδρο (316 π.Χ.).

Η επιδρομή των Γαλατών

Το κράτος δοκιμάστηκε σκληρά από την επιδρομή των Γαλατών. Οι Γαλάτες, μετανάστες από τη Δύση, νίκησαν τον μακεδονικό στρατό, συνέλαβαν και φόνευσαν τον βασιλιά Πτολεμαίο Κεραυνό. Στη συνέχεια εισέβαλαν στην κεντρική Ελλάδα την οποία λεηλάτησαν. Αποκρούστηκαν όμως και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Καίριο χτύπημα κατάφερε εναντίον τους ο **Αντίγονος Γονατάς** (277 π.Χ.), γεγονός που τον βοήθησε να καταλάβει τον θρόνο της Μακεδονίας. Οι Γαλάτες πέρασαν στη Μικρά Ασία και εγκαταστάθηκαν σε μια περιοχή που ονομάστηκε Γαλατία.

Αυτή την εποχή στον ελλαδικό χώρο δημιουργήθηκαν δύο συμπολιτείες, η Αιτωλική και η Αχαϊκή. Ήταν μια προσπάθεια των κατοίκων των περιοχών αυτών να αντιμετωπίσουν με αποτελεσματικό τρόπο τα προβλήματά τους.

Η Αιτωλική συμπολιτεία

Η Αιτωλική συμπολιτεία αναφέρεται για πρώτη φορά τον 4ο αιώνα π.Χ. Αποτελεί ομοσπονδία πόλεων βασισμένη σε δημοκρατικές αρχές. Κύρια πηγή εξουσίας ήταν η ομοσπονδιακή συνέλευση, στην οποία λάμβαναν μέρος οι πολίτες, όσοι δηλαδή ήταν **«Αιτωλοί».** Η συνέλευση αποφάσιζε για πόλεμο ή ειρήνη, εξέλεγε τους άρχοντες και ψήφιζε τους νόμους.

Αχαϊκή συμπολιτεία

Η Αχαϊκή συμπολιτεία εμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο το 280 π.Χ. ως ένωση τεσσάρων πόλεων της βόρειας Πελοποννήσου. Στη συνέχεια προστέθηκαν κι άλλες. Οι πόλεις χρησιμοποιούσαν κοινό νόμισμα και κοινά σταθμά. Σε μια προσπάθεια προώθησης της ιδέας της ένωσης είχε θεσπιστεί και διαιτητικό δικαστήριο, αρμόδιο για επίλυση των διαφορών που αναφύονταν ανάμεσα στις ίδιες τις πόλεις. Σπουδαίος στρατηγός της Αχαϊκής πολιτείες ήταν ο Άρατος. Ιδιαίτερη προσπάθεια για ανάπτυξη της συμπολιτείας κατέβαλε και ο στρατηγός Φιλοποίμην, ο οποίος για την αξιοπρεπή στάση που τήρησε απέναντι στους Ρωμαίους έμεινε γνωστός ως «ο τελευταίος Έλληνας» («έσχατος των Ελλήνων»).

ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι Γαλάτες ήταν πέρα από τις Θερμοπύλες και, χωρίς να έχουν ενδιαφέρον να καταλάβουν τις μικρές πόλεις, έσπευδαν κυρίως να λεηλατήσουν τους Δελφούς και τους θησαυρούς του θεού. Σε αυτούς αντιτάχθηκαν οι ίδιοι οι κάτοικοι των Δελφών και από τους Φωκείς οι πόλεις που βρίσκονται γύρω από τον Παρνασσό και ακόμη έφθασε στρατιωτική δύναμη Αιτωλών, επειδή εκείνη την εποχή οι Αιτωλοί βρίσκονταν σε περίοδο ακμής. Όταν έγινε η σύγκρουση, κεραυνοί έπεφταν στους Γαλάτες και βράχοι που είχαν αποσπαστεί από τον Παρνασσό, αλλά παρουσιάστηκαν στους βαρβάρους και μορφές που προκαλούσαν τρόμο εν είδει οπλιτών.

Παυσανίας, Ελλάδος Περιήγησις, 1.4. 1-4 (μετ. Α. Μαστραπά)

ΑΧΑΪΚΗ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑ

Στα περασμένα χρόνια πολλοί προσπάθησαν να ενοποιήσουν τα συμφέροντα των Πελοποννησίων, κανένας όμως δεν το κατάφερε, γιατί κανένας δεν έδειχνε τούτο τον ζήλο για χάρη της κοινής ελευθερίας μα για την εδραίωση της δικής του εξουσίας. Στους καιρούς μου όμως οι πόλεις αυτές έφτασαν σε τόσο μεγάλη προκοπή και τελειότητα, ώστε όχι μόνο συνδέονταν συμμαχικά και φιλικά, αλλά είχαν και τους ίδιους νόμους, τα ίδια μέτρα, σταθμά και νομίσματα, κι ακόμη κοινούς άρχοντες, βουλευτές και δικαστές. Γενικά, μόνο αυτό το σημείο έδειχνε πως όλη σχεδόν η Πελοπόννησος δεν αποτελούσε μια πόλη: οι κάτοικοί της δεν περιβάλλονταν από το ίδιο τείχος· όλα τ' άλλα ήσαν κοινά και παρόμοια για όλους μαζί και για κάθε πόλη χωριστά.

Πολύβιος 2. 37. 9-11 (μετ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου)

Η τύχη των συμπολιτειών

Νόμισμα του κοινού των Αιτωλών. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Οι συμπολιτείες αποτέλεσαν ουσιαστική κίνηση για γενικότερη συνεννόηση. Οι έριδες όμως προκάλεσαν πολλές συγκρούσεις που ματαίωσαν μια αγαθή πρόθεση, την κρίσιμη στιγμή της ρωμαϊκής απειλής.

Ο Πύρρος, ο βασιλιάς της Ηπείρου

Ο Πύρρος. (Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο)

Στην Ήπειρο ο βασιλιάς **Πύρρος** ανέλαβε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κράτους. Έστρεψε τους υπηκόους του στο εμπόριο και τη γεωργία, ίδρυσε νέες πόλεις με θέατρα και γυμναστήρια και συγκέντρωσε στην αυλή του πολλούς πνευματικούς ανθρώπους. Σκέφτηκε μάλιστα να δημιουργήσει στη Δύση αυτοκρατορία, ανάλογη μ' αυτή του Αλέξανδρου στην Ανατολή. Η ευκαιρία τού δόθηκε όταν οι κάτοικοι του Τάραντα ζήτησαν τη βοήθειά του για να αντιμετωπίσουν τους Ρωμαίους. Ο Πύρρος ετοίμασε μεγάλη στρατιά και αποβιβάστηκε στην Ιταλία. Νίκησε δύο φορές τους Ρωμαίους, ενώ την τρίτη ηττήθηκε. Αναγκάστηκε, λόγω των μεγάλων απωλειών που είχε, να γυρίσει στην πατρίδα του. Αργότερα στράφηκε στον ελληνικό νότο, όπου βρήκε άδοξο θάνατο σε νυχτερινή οδομαχία στο Άργος (272 π.Χ.). Την κρίσιμη στιγμή για την Ελλάδα έλειψε ένας άξιος ηγέτης.

Η εκστρατεία του Πύρρου στη Δύση.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Καταγράψτε τις διαφορές που παρουσίαζε το κράτος της Μακεδονίας από τα αντίστοιχα ελληνιστικά.*
2. *Ποιοι είναι οι Γαλάτες προς τους οποίους ο Απόστολος Παύλος απευθύνει σχετική επιστολή; (Ζητήστε περισσότερες πληροφορίες από τον θεολόγο καθηγητή του σχολείου σας).*
3. *Τι ήταν η «πύρρεια νίκη» και με ποια σημασία χρησιμοποιούμε τον όρο αυτό σήμερα; Δώστε ένα παράδειγμα.*

Η λύκαινα θηλάζει τον Ρώμο και τον Ρωμύλο, τους ιδρυτές της Ρώμης (Ρώμη, Μουσείο Καπιτωλίου).

3. ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΑΠΟΚΤΑ ΜΕΓΑΛΗ ΔΥΝΑΜΗ

Την εποχή που ο ελληνικός κόσμος σπαράσσεται από έριδες και συγκρούσεις, στην ιταλική χερσόνησο ο αντίστοιχος ιταλικός σταδιακά ενοποιείται. Η ένωση αυτή γίνεται με κέντρο τη Ρώμη, η οποία σε μικρό χρονικό διάστημα έγινε κοσμοκράτειρα. Η Ρώμη απέκτησε γρήγορα δύναμη χάρη στην προνομιακή της θέση. Ήταν κτισμένη στις όχθες του Τίβερη ποταμού, μέσω του οποίου έφθαναν εκεί τα ελληνικά και φοινικικά πλοία με άφθονα εμπορεύματα. Η ανάπτυξή της αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς κατοίκους της υπαίθρου.

Πρώτο πολίτευμα της Ρώμης ήταν η **βασιλεία.** Το 509 π.Χ. οι ευγενείς ανέτρεψαν τον βασιλιά και το πολίτευμα πήρε **δημοκρατικό** χαρακτήρα. Σημαντικό ρόλο στη δημόσια ζωή απέκτησαν οι **δύο ύπατοι,** οι οποίοι εκλέγονταν για έναν χρόνο. Παρά τη μικρή διάρκεια της θητείας τους, η εξουσία τους σε θέματα πολιτικά και στρατιωτικά ήταν μεγάλη. Η **Σύγκλητος** ήταν ένα συμβουλευτικό σώμα με ισόβια μέλη. Οι αποφάσεις της, χωρίς να είναι δεσμευτικές για τους υπάτους, ήταν σεβαστές.

Από κοινωνική άποψη οι πολίτες διακρίνονταν σε **πατρίκιους και πληβείους**[1]**.** Οι πατρίκιοι προέρχονταν από παλιές οικογένειες γαιοκτημόνων, ενώ οι πληβείοι αποτελούσαν τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας. Ήταν πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Παροιμιώδεις έμειναν οι αγώνες των πληβείων για κοινωνική εξίσωση. Όταν αυτή επιτεύχθηκε, επικράτησε κοινωνική ειρήνη, η οποία έδωσε την ευκαιρία στη Ρώμη να επεκτείνει την κυριαρχία της.

Οι Ρωμαίοι σταδιακά επέβαλαν την κυριαρχία τους στον ιταλικό βορρά και αργότερα στον νότο, όπου ανθούσαν οι ελληνικές πόλεις. Τελευταία υπέκυψε η πόλη των Συρακουσών, έπειτα από ασφυκτική πολιορκία.

Οι Συρακούσιοι κατάφερναν να αποκρούουν τις ρωμαϊκές επιθέσεις χάρη στην ευρηματικότητα του μεγαλύτερου μηχανικού της αρχαιότητας **Αρχιμήδη,** τον οποίο σκότωσε ένας Ρωμαίος στρατιώτης αμέσως μετά την άλωση της πόλης (212 π.Χ.).

Σκληρή ήταν η σύγκρουση των Ρωμαίων με τους Καρχηδόνιους για την κυριαρχία της Δυτικής Μεσογείου και της Σικελίας. Οι δύο αντίπαλοι πολέμησαν με πείσμα σε στεριά και θάλασσα δύο περίπου αιώνες. Παράτολμο υπήρξε το εγχείρημα του Καρχηδόνιου στρατηγού **Αννίβα** να πλήξει τους Ρωμαίους στην ίδια τους τη χώρα. Με μια επική προσπάθεια πέρασε τα Πυρηναία, διέσχισε την απόκρημνη οροσειρά των Άλπεων και εισέβαλε στην Ιταλία. Οι ρωμαϊκές στρατιές που στάλθηκαν να εμποδίσουν την πορεία του Αννίβα αποδεκατίστηκαν. Ακολούθως ο Καρχηδόνιος στρατηλάτης πέτυχε σημαντική νίκη στις Κάννες (216 π.Χ.). Με εντυπωσιακή ταχύτητα βρέθηκε «προ των πυλών» της Ρώμης σπέρνοντας τον πανικό στους κατοίκους της. Δεν επέμεινε όμως στην πολιορκία. Οι ρωμαϊκές αρχές δεν κάμφθηκαν. Σε μια προσπάθεια αντιπερισπασμού έκαναν απόβαση στην Αφρική. Οι Καρχηδόνιοι ανησύχησαν

[1]Εκτός από τους πατρίκιους και τους πληβείους υπήρχαν και οι πελάτες, οι οποίοι ήταν πολίτες με περιορισμένα δικαιώματα που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε κάποιο ισχυρό πρόσωπο (πατρίκιο).

ΟΥ ΛΟΓΙΣΑΜΕΝΟΙ ΤΗΝ ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ ΔΥΝΑΜΙΝ

(Οι Ρωμαίοι) ελπίσανε ότι θα προλάβαιναν να ξεπεράσουν στις ετοιμασίες τους εχθρούς μέσα σε πέντε μέρες, γιατί δούλευαν πολλά χέρια, χωρίς να υπολογίσουν τη δύναμη του Αρχιμήδη και να προβλέψουν ότι μια σκέψη κάποτε είναι πιο αποτελεσματική από όλο το πλήθος...

Οι Ρωμαίοι λοιπόν σκέπτονταν να προσεγγίσουν τους πύργους με τον τρόπο αυτό. Ο Αρχιμήδης όμως, έχοντας ετοιμάσει μηχανήματα με διαφορετική εμβέλεια, όταν έπλεαν από μακριά τούς χτυπούσε με τους πιο ισχυρούς και μεγάλους λιθοβόλους και βλήματα, φέρνοντάς τους σε αμηχανία και αδυναμία δράσης. Όταν όμως τα βλήματα ξεπερνούσαν τον στόχο, χρησιμοποιούσε, ανάλογα πάντοτε με τη νέα απόσταση, εκτοξευτές με μικρότερο βεληνεκές και τους δημιουργούσε τέτοια ταραχή, ώστε έκοβε εντελώς την επιθετική ορμή των καραβιών.

Πολύβιος Η., 3.3. και 5. 1-3 (μετ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου)

Μωσαϊκό που εικονίζει τον Αρχιμήδη και τον Ρωμαίο στρατιώτη. *Σύμφωνα με την παράδοση ο μεγάλος μαθηματικός, όταν είδε τον στρατιώτη να κινείται απειλητικά εναντίον του, επιθυμώντας να προστατέψει τα σχέδιά του, είπε τη φράση:* ***«Μή μου τοὺς κύκλους τάραττε»*** *(Φρανκφούρτη, Δημοτικό Ινστιτούτο Τέχνης).*

και αποφάσισαν να καλέσουν τον Αννίβα να επιστρέψει. Η μάχη που έκρινε την πορεία της φονικής διαμάχης δόθηκε στη Ζάμα (202 π.Χ.), όπου ο ρωμαϊκός στρατός με ηγέτη τον **Σκιπίωνα** εξήλθε νικητής. Εκεί για πρώτη φορά ο Αννίβας γεύτηκε την πίκρα της ήττας (202 π.Χ.).

Οι Καρχηδόνιοι υποχρεώθηκαν να πληρώσουν μεγάλη πολεμική αποζημίωση και να καταστρέψουν τον στόλο τους. Αργότερα, όταν και πάλι η Καρχηδόνα άρχισε να αναπτύσσεται, προκάλεσε εκ νέου την οργή των Ρωμαίων, οι οποίοι και την κατέστρεψαν από τα θεμέλια (146 π.Χ.).

Η Ρώμη ταυτόχρονα με τις κατακτήσεις της επιδόθηκε σε μια μεγάλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, την οποία ανέλαβαν οι αδελφοί Γάιος και Τιβέριος Γράκχος στα τέλη του 2ου π. Χ. αιώνα. Η ρωμαϊκή δημοκρατία όμως από τα τέλη του 2ου μέχρι το τέλος του 1ου π.Χ. αιώνα συγκλονίστηκε από εμφύλιους πολέμους, μέσα από τους οποίους αναδεικνύονταν ισχυροί άνδρες, οι οποίοι κυριαρχούσαν προσωρινά. Τέτοιοι ήταν ο Μάριος, ο Σύλλας, ο Μάρκος Αντώνιος, ο Πομπήιος και ο Ιούλιος Καίσαρας. Στα χρόνια του Ιούλιου Καίσαρα, στρατηγού με εξαιρετικές ικανότητες, που όμως έπεσε θύμα συνωμοσίας και δολοφονήθηκε (44 π.Χ.), το ρωμαϊκό κράτος κατέκτησε ολόκληρη τη Νοτιοδυτική Ευρώπη. Στο τέλος, μετά από πολλούς αγώνες, επικράτησε στη Ρώμη ο θετός γιος του Καίσαρα, ο Οκταβιανός (γνωστός με την προσωνυμία Αύγουστος) που εγκαθίδρυσε ένα μοναρχικό πολίτευμα το οποίο με το πέρασμα του χρόνου εξελίχθηκε σε Αυτοκρατορία.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Τι ήταν οι πατρίκιοι και οι πληβείοι; Με ποια σημασία χρησιμοποιούμε τις λέξεις αυτές;

2. Διαβάστε το παράθεμα: «Ου λογισάμενοι την Αρχιμήδους δύναμιν» καθώς και τη λεζάντα που συνοδεύει την εικόνα με τον Αρχιμήδη και εξηγήστε τη φράση: «μια σκέψη κάποτε είναι πιο αποτελεσματική από όλο το πλήθος» προσκομίζοντας και κάποιο παράδειγμα.

3. Τι σημαίνει η φράση σήμερα: «Ο Αννίβας προ των πυλών»; Σε ποιες περιπτώσεις τη χρησιμοποιούμε;

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ

Η φυσική διαμόρφωση του τόπου λοιπόν αυτές τις ευκολίες παρέχει στην πόλη, οι Ρωμαίοι όμως πρόσθεσαν σ' αυτές τα οφέλη τα προερχόμενα από την προνοητικότητα. Επειδή οι Έλληνες φάνηκαν ότι πέτυχαν κυρίως στην ίδρυση των πόλεων, εφόσον λάμβαναν υπόψη τους την ομορφιά, την οχυρότητα, τα λιμάνια και την καταλληλότητα του χώρου, οι Ρωμαίοι προνόησαν για ό,τι εκείνοι αδιαφόρησαν, δηλαδή για την κατασκευή δρόμων, τη μεταφορά του νερού και για υπονόμους, με τους οποίους να μπορούν να καθαρίζουν τα λύματα της πόλης και να τα διοχετεύουν στον Τίβερη. Κατασκεύασαν επίσης δρόμους σ' όλη τη χώρα, αποκόπτοντας λόφους και επιχωματώνοντας κοιλάδες, ώστε μεγάλες άμαξες να μπορούν να μεταφέρουν τα εμπορεύματα τα οποία μετακινούνταν με πλωτά μέσα. Οι υπόνομοι σκεπάστηκαν με πελεκητές πέτρες και συνετέλεσαν ώστε μερικοί δρόμοι να διευκολύνουν τη διέλευση αμαξών φορτωμένων με χόρτο. Τόσο πολύ εξάλλου είναι το μεταφερόμενο με αγωγούς νερό από τα υδραγωγεία, ώστε να τρέχουν ποτάμια νερού μέσα από την πόλη και στους υπονόμους και να έχει σχεδόν κάθε σπίτι δεξαμενές, σωληνώσεις και αρκετές βρύσες, για τα οποία φρόντισε ιδιαίτερα ο Μάρκος Αγρίππας που στόλισε και με πολλά άλλα αναθήματα την πόλη.

Στράβων, Γεωγραφικά V. 3.8., (μετ. Α. Μαστραπά)

4. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Οι Ρωμαίοι και ο ελληνικός κόσμος

Μετά τη νίκη επί των Καρχηδονίων (202 π.Χ.) οι Ρωμαίοι έστρεψαν τα βλέμματά τους προς τον ελληνικό κόσμο. Η επαφή τους άλλωστε με τις ελληνικές πόλεις του ιταλικού νότου τους είχε γοητεύσει. Σίγουροι για τη δύναμή τους επιχείρησαν το μεγάλο βήμα.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΣΠΕΡΑΣ ΝΕΦΗ

(Ο Αγέλαος) είπε πως ποτέ δεν πρέπει να πολεμούν οι Έλληνες μεταξύ τους, αλλά να χρωστούν μεγάλη χάρη στους θεούς, αν μπορούσαν, με μια σκέψη και δένοντας τα χέρια, όπως αυτοί που περνάνε ποτάμια, να αποκρούουν τις επιθέσεις των βαρβάρων σώζοντας τον εαυτό τους και τις πόλεις τους. Αν όμως αυτό είναι εντελώς αδύνατον, έλεγε με έμφαση, τουλάχιστον τώρα έπρεπε να συμφωνήσουν και να φυλάγονται λαμβάνοντας υπόψη τους ισχυρούς στρατούς και τον μεγάλο πόλεμο που είχε αρχίσει στη Δύση. Γιατί είναι φανερό στον καθένα, που και λίγο ανακατεύεται με την πολιτική, ότι, είτε οι Καρχηδόνιοι νικήσουν τους Ρωμαίους είτε οι Ρωμαίοι τους Καρχηδόνιους, είναι φυσικό να μην περιοριστούν οι νικητές με κανέναν τρόπο στην κυριαρχία της Ιταλίας και της Σικελίας, αλλά να έρθουν στην Ελλάδα και να προσπαθήσουν να επεκτείνουν τα σχέδιά τους και την εξουσία τους... Δεν πρέπει να περιμένει να σταθούν πάνω από την Ελλάδα τα νέφη που συσσωρεύονται στη Δύση...

Πολύβιος, Ε. 104. 1-3, 10 (μετ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου)

Η κατάσταση στην Ελλάδα

Ο Φλαμινίνος. *Οι ελληνικές πόλεις για να τιμήσουν τον Φλαμινίνο έκοψαν νομίσματα με τη μορφή του. (Αθήνα, Νομισματική Συλλογή Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου)*

Την εποχή αυτή οι Έλληνες παρουσιάζονται διαιρεμένοι και αποδυναμωμένοι. Το κέντρο βάρους του ελληνισμού έχει μεταφερθεί ανατολικότερα, ενώ ένα μεγάλο μέρος του ανδρικού κυρίως πληθυσμού έχει μεταναστεύσει. Στο λιμάνι του Πειραιά έφθαναν όλο και λιγότερα εμπορικά πλοία. Τα γεγονότα του Αννιβαϊκού πολέμου (218-202 π.Χ.), που συντάραξαν την ιταλική χερσόνησο, δεν προκάλεσαν ιδιαίτερη αίσθηση στην Ελλάδα. Κάποιοι όμως διέβλεπαν τον κίνδυνο από τη συνεχή άνοδο της Ρώμης. Ο **Αγέλαος** ο Αιτωλός μίλησε για σύννεφα που συσσωρεύονταν στη Δύση και απειλούσαν την Ελλάδα. Οι μόνες δυνάμεις που μπορούσαν να προβάλουν αντίσταση στον ρωμαϊκό επεκτατισμό ήταν η Μακεδονία και οι δύο Συμπολιτείες.

Η πολιτική του «διαίρει και βασίλευε»

Η κατάσταση που παρουσιαζόταν στην Ελλάδα ήταν ευνοϊκή για τα σχέδια των Ρωμαίων. Οι ίδιοι εφάρμοσαν πολύ αποτελεσματικά την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε». Πέτυχαν εύκολα να επεμβαίνουν στις υποθέσεις των Ελλήνων και να τους κρατούν αποδυναμωμένους.

Η υποταγή της Μακεδονίας

Η σύγκρουση Ρωμαίων και Ελλήνων.

Έτσι, όταν δημιουργήθηκε ένας συνασπισμός εναντίον του **Φιλίππου Ε΄** της Μακεδονίας, οι Ρωμαίοι έσπευσαν να προσφέρουν τη βοήθειά τους. Ο Ρωμαίος στρατηγός Φλαμινίνος, υποστηριζόμενος και από τις δυνάμεις της Αιτωλικής συμπολιτείας, κατάφερε να νικήσει τον Φίλιππο στη θέση **Κυνός Κεφαλές** (197 π.Χ.). Η Μακεδονία αναγκάστηκε να πληρώσει πολεμική αποζημίωση και να αναγνωρίσει την ελευθερία των πόλεων και των Συμπολιτειών. Τον επόμενο χρόνο ο **Φλαμινίνος** στη διάρκεια των Ισθμίων διακήρυξε υπό τις επευφημίες των παρευρισκομένων την ελευθερία των Ελλήνων. Παρά την ήττα

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ «ΕΛΕΥΘΕΡΩΤΕΣ» ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Τότε λοιπόν γίνονταν οι γιορτές των Ισθμίων. Πλήθος θεατές κάθονταν στο στάδιο παρακολουθώντας τα αθλητικά αγωνίσματα... Σε μια στιγμή ήχησε η σάλπιγγα, επιβάλλοντας στα πλήθη τη σιγή· στη μέση του στίβου προχώρησε ο κήρυκας και διακήρυξε ότι η σύγκλητος των Ρωμαίων και ο στρατηγός-ύπατος Τίτος Κοΐντιος, αφού επολέμησαν τον βασιλιά Φίλιππο (Ε΄) και τους Μακεδόνες, αφήνουν αφρούρητους και ελεύθερους και αφορολόγητους, με το δικαίωμα να ακολουθούν τους πάτριους νόμους τους, τους Κορίνθιους, Λοκρούς, Φωκείς, Ευβοείς, Αχαιούς, Φθιώτες, Μάγνητες, Θεσσαλούς και Περραιβούς. Στην αρχή δεν ακούστηκε το κήρυγμα πολύ καθαρά κι ήταν πολλοί που δεν τ' άκουσαν καθόλου· δημιουργήθηκε λοιπόν στο στάδιο μια κίνηση του πλήθους, γεμάτη ανησυχία και θόρυβο· απορούσαν, ρωτούσαν τι ειπώθηκε και ζητούσαν ν' απαγγελθεί πάλι το κήρυγμα. Όταν λοιπόν έγινε ξανά ησυχία και ο κήρυκας υψώνοντας τη φωνή σε ζωηρότερο τόνο έκανε ώστε να ακουστεί απ' όλους το κήρυγμα, μια χαρούμενη κραυγή, απίστευτα δυνατή, απλώθηκε ως τη θάλασσα, ενώ το θέατρο είχε σηκωθεί όρθιο και κανείς δεν έδινε προσοχή στους αγωνιζόμενους αθλητές. Όλοι αναπηδούσαν κι έτρεχαν να χαιρετήσουν και να προσφωνήσουν τον σωτήρα και υπερασπιστή της Ελλάδας...

Πλούταρχος, Τίτος Φλαμινίνος, 10 (Μετ. Α. Λαζάρου)

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΧΑΪΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝΤΕΣ

Ανδρείοι σεις που πολεμήσατε και πέσατε ευκλεώς·
τους πανταχού νικήσαντας μη φοβηδέντες.
Όταν θέλουν οι Έλληνες να καυχηθούν,
«τέτοιους βγάζει το έθνος μας» θα λένε
για σας. Έτσι θαυμάσιος θα' ναι ο έπαινός σας.

Κ. Καβάφης

Κεφαλή που εικονίζει την Κλεοπάτρα, τελευταία βασίλισσα της Αιγύπτου (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

Νόμισμα με την κεφαλή του Περσέα. (Αθήνα, Νομισματική Συλλογή, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Η υποταγή της νότιας Ελλάδας

της, η Μακεδονία διατηρούσε αρκετές δυνάμεις. Ο Φίλιππος είχε αρχίσει μάλιστα μια συστηματική προσπάθεια για να αναμετρηθεί και πάλι με τους Ρωμαίους. Το έργο ανέλαβε να συνεχίσει ο γιος του **Περσέας.** Νικήθηκε όμως στην **Πύδνα** (168 π.Χ.) από τον Αιμίλιο Παύλο και πιάστηκε αιχμάλωτος. Η Μακεδονία έχασε την ανεξαρτησία της.

Από κει και πέρα οι Ρωμαίοι μπορούσαν εύκολα να υποτάξουν και τις υπόλοιπες ελληνικές δυνάμεις. Τελευταία αντίσταση προέβαλαν οι δυνάμεις της Αχαϊκής συμπολιτείας στη Λευκόπετρα κοντά στον Ισθμό, όπου νικήθηκαν (146 π.Χ.). Βαρύ τίμημα πλήρωσε η Κόρινθος. Ο Ρωμαίος στρατηγός Μόμμιος έδωσε εντολή να καταστραφεί η πόλη και οι κάτοικοι να πουληθούν ως δούλοι.

Τελευταία πράξη του δράματος υπήρξε η κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τον Οκταβιανό (30 π.Χ.), με συνέπεια τη μετατροπή της Αιγύπτου σε επαρχία του ρωμαϊκού κράτους.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Τι είναι η πολιτική του «διαίρει και βασίλευε». Σε ποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούμε τη φράση; Μπορείτε να αναφέρετε ένα παράδειγμα από την ιστορία;*
2. *Αφού μελετήσετε το παράθεμα για τον Αγέλαο, να συζητήσετε το μήνυμα που εκπέμπει, λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις που σημειώθηκαν τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα.*

5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ο βωμός του Δία και της Αθηνάς στην Πέργαμο, *ανάθημα του βασιλιά της Περγάμου Ευμένη Β΄. Ο Βωμός υψωνόταν πάνω σε βάθρο με ανάγλυφη παράσταση Γιγαντομαχίας. (Αποκατάσταση, Μουσείο Περγάμου, Βερολίνο).*

Την εποχή των ελληνιστικών βασιλείων (322-330 π.Χ.), τα γράμματα και οι τέχνες εξελίσσονται ραγδαία. Όμως τώρα πνευματικοί άνθρωποι και καλλιτέχνες δημιουργούν όχι σαν ελεύθεροι πολίτες μίας πόλης-κράτους, όπως γινόταν την αρχαϊκή και κλασική εποχή, αλλά μέσα στο πλαίσιο της μοναρχικής εξουσίας των διαδόχων του Μ. Αλέξανδρου που υποστηρίζουν οικονομικά και προωθούν με κάθε τρόπο τα γράμματα και τις τέχνες για να λαμπρύνουν την εξουσία τους και να δηλώσουν την ελληνική προέλευσή τους. Ο ελληνικός πολιτισμός εμπλουτίζεται με στοιχεία ανατολικών πολιτισμών και του αιγυπτιακού και γίνεται το στοιχείο που ενώνει τους πολλούς και διάφορους πολιτισμούς των υπηκόων αυτών των κρατών. Η ελληνική γλώσσα, η ελληνιστική «κοινή», είναι η επίσημη γλώσσα των βασιλείων αυτών και δεν υπάρχει μορφωμένος άνθρωπος που να μην τη γνωρίζει.

Φιλοσοφία

Η **«Ακαδημία»** του Πλάτωνα και το **«Λύκειο»** του Αριστοτέλη εξακολουθούν να είναι οι δύο μεγάλες φιλοσοφικές σχολές της Αθήνας με ακτινοβολία και επιρροή σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο. Ωστόσο τα φιλοσοφικά ρεύματα που ανταποκρίνονται περισσότερο στα παντοτινά ερωτήματα για το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η διδασκαλία **των επικουρείων** και **των στωικών φιλοσόφων.** Ο **Επίκουρος** από τη Σάμο (341-270 π.Χ.) ιδρύει τη σχολή του σε έναν κήπο στην Αθήνα, που γίνεται έτσι γνωστή ως **«Κήπος».** Τη γαλήνη της ψυχής που αναζητούν οι σύγχρονοί του ο Επίκουρος την υπόσχεται με την **απόκτηση της ηδονής,** δηλαδή της αναζήτησης της ηρεμίας και γαλήνης, που δεν έχει να κάνει με σωματικές απολαύσεις αλλά με έναν τρόπο ζωής απαλλαγμένο από τα πάθη και τον φόβο του θανάτου και με φρόνηση, ανθρωπιά, δικαιοσύνη και φιλία. Πολλά κοινά στοιχεία αλλά και σημαντικές διαφορές έχει και η στωική διδασκαλία, το άλλο μεγάλο φιλοσοφικό ρεύμα της εποχής, που ονομάστηκε έτσι διότι κέντρο της ήταν η **«Ποικίλη Στοά»** της Αθήνας. Ιδρυτής της υπήρξε ο **Ζήνων** από το Κίτιο της Κύπρου (334-262 π.Χ.). Αντίθετα από τους Επικούρειους οι στωικοί επιζητούν ζωή σύμφωνη με τους νόμους της φύσης και της ηθικής, όχι την ευδαιμονία, ευτυχία, αλλά την αρετή. Είναι κοσμοπολίτες

Η Νίκη της Σαμοθράκης (γύρω στο 190 π.Χ.). *Πρωτότυπο μαρμάρινο, πιθανότατα ροδιακό έργο. Η Νίκη καταφθάνει πάνω στην πλώρη πλοίου για να στέψει τους νικητές σε ναυμαχία. Ήταν στημένη μέσα σε τεχνητή λιμνούλα ώστε η παράσταση να αποκτά αληθοφανή χαρακτήρα. (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)*

και δεν κάνουν διάκριση ανάμεσα σε Έλληνες και «βαρβάρους», δούλους και ελεύθερους, κοινωνικά ανώτερους και κατώτερους ανθρώπους.

Και οι δύο αυτές σχολές έριξαν το βάρος τους στην ηθική διδασκαλία, επηρέασαν τους Λατίνους φιλοσόφους και διά μέσου αυτών τη φιλοσοφία της Αναγέννησης και τη νεότερη ευρωπαϊκή και παγκόσμια φιλοσοφία.

Επιστήμες

Παράλληλα υπάρχουν και άλλα φιλοσοφικά ρεύματα, όπως των σκεπτικιστών, των κυνικών κ.ά.

Εξαιρετικά σημαντική δημιουργία των ελληνιστικών χρόνων, πάντα με επίκεντρο τις αυλές των ελληνιστικών βασιλέων, είναι οι **φιλολογικές επιστήμες**. Ξεκινώντας από τα ομηρικά κείμενα φιλόλογοι και λεξικογράφοι ασχολούνται με τη γραμματική, την ετυμολογία των λέξεων, με τα γλωσσικά ιδιώματα και περίεργες και σπάνιες λέξεις, ερμηνεύουν τα κείμενα του Ομήρου και άλλων ποιητών. Στην Αλεξάνδρεια ιδρύονται δύο μεγάλες βιβλιοθήκες με εκατοντάδες χιλιάδες παπυροκυλίνδρους. Στην Πέργαμο επίσης ιδρύεται η δεύτερη σε σπουδαιότητα αρχαία βιβλιοθήκη με κείμενα γραμμένα πάνω στα περίφημα περγαμηνά δέρματα (περγαμηνές), καθώς και στην Αντιόχεια.

Πλάκα από τον βωμό του Δία και της Αθηνάς στην Πέργαμο. Η Μοίρα αγωνίζεται εναντίον φιδόμορφου Γίγαντα. Τα βαριά, γεμάτα χοντρές πτυχώσεις ενδύματα της θεάς, τα μυώδη σώματα, οι πλούσιοι πλόκαμοι των μαλλιών, τα συσπασμένα από την αγωνία και την ένταση της μάχης πρόσωπα των Γιγάντων, οι ορμητικές κινήσεις, αποτελούν τα βασικά γνωρίσματα του ελληνιστικού «μπαρόκ» (Βερολίνο, Μουσείο Περγάμου).

Πλήθος ιστορικών συγγραμμάτων με ιστορίες για τον Μ. Αλέξανδρο και τους διαδόχους γράφονται, οι ιστορικοί που ξεχωρίζουν όμως και συγγράφουν παγκόσμια ιστορία είναι ο **Πολύβιος** από τη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας (200-120 π.Χ.) και ο **Διόδωρος ο Σικελιώτης** που έζησε την εποχή του αυτοκράτορα Αυγούστου.

Επίσης τα **Μαθηματικά** με τον **Ευκλείδη** στην Αλεξάνδρεια και τον **Αρχιμήδη** από τις Συρακούσες, η **Αστρονομία** με τον **Αρίσταρχο τον Σάμιο,** η **Ιατρική** με τον **Ηρόφιλο** και τον **Ασκληπιάδη,** η **Φαρμακολογία,** η **Γεωγραφία** με τον **Ερατοσθένη τον Κυρηναίο** και τον **Στράβωνα,** η **Φυσική,** το **Δίκαιο,** γνωρίζουν μεγάλη άνθηση την εποχή αυτή. Οι εκστρατείες του Μ. Αλέξανδρου με

ΑΥΤΟΜΑΤΗ ΚΡΗΝΗ

«Σε μια κρήνη, σε μια πηγή ή γενικά όπου υπάρχει τρεχούμενο νερό, κατασκευάζονται περισσότερα πουλιά που τραγουδούν. Δίπλα τους τοποθετείται μία κουκουβάγια, που μπορεί να στρέφεται αυτόματα προς τα πουλιά, οπότε αυτά σταματούν να τραγουδούν, ή να τα αποστρέφεται, οπότε αυτά συνεχίζουν το τραγούδι τους. Και αυτό γίνεται ακατάπαυστα».

Ήρων Αλεξανδρεύς, Πνευματικά Α, 16

ΑΥΤΟΜΑΤΕΣ ΠΥΛΕΣ ΝΑΟΥ

«Ναός κατασκευάζεται, έτσι ώστε μόλις ανάψει φωτιά σε βωμό που βρίσκεται στην είσοδό του και γίνει θυσία οι πόρτες του ναού να ανοίγουν αυτόματα και μόλις σβήσει η φωτιά πάλι να κλείνουν»

Ήρων Αλεξανδρεύς, Πνευματικά Α, 38.

Από: Εταιρεία Μελέτης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας – Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. «Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία». Κατάλογος της έκθεσης. 21 Αυγούστου - 22 Σεπτεμβρίου 1997 (Θεσσαλονίκη 1997) αρ. κατ.: 31 και 32.

την άμεση γνωριμία των πανάρχαιων πολιτισμών της Ανατολής και της Αιγύπτου και τις προσωπικές παρατηρήσεις όσων συνόδευσαν τον Μακεδόνα βασιλιά στην μακριά πορεία του, ήταν φυσικό να οδηγήσουν σε μία άνευ προηγουμένου ακμή των επιστημών.

Τεχνολογία

Παράλληλα, και με βάση την επιστημονική γνώση, αναπτύσσεται και η τεχνολογία, κυρίως κατασκευές πολεμικών μηχανών (**Αρχιμήδης** από τις Συρακούσες) αλλά και μηχανών για την ανύψωση, μεταφορά και άλλες λειτουργίες ογκωδών αντικειμένων και κατασκευών, που χρησιμοποιούνται ακόμη και στις καλές τέχνες, π.χ. στη γλυπτική (κολοσσιαίος Ηρακλής Λυσίππου στον Τάραντα που ήταν αδύνατο να μετακινηθεί με το χέρι), ενώ εμφανίζονται και σύνθετα μουσικά όργανα, όπως η ύδραυλη (**Κτησίβιος** από την Αλεξάνδρεια). Εφευρίσκονται επίσης αυτόματες μηχανές, που κινούνται δηλαδή από μόνες τους, με τη βοήθεια του νερού και του αέρα (**Ήρων** από την Αλεξάνδρεια). Πάντως οι τεχνικές εφευρέσεις των ελληνιστικών χρόνων δε χρησιμοποιήθηκαν για τη βελτίωση και αύξηση της παραγωγής που θα ανέπτυσσαν την οικονομία και θα αύξαιναν τον πλούτο για όλες τις κοινωνικές τάξεις. Η υπερπροσφορά φθηνών εργατικών χεριών (δούλοι) ήταν πιθανότατα ένας από τους σημαντικότερους λόγους για το φαινόμενο αυτό.

Λογοτεχνία

Η **Νέα Κωμωδία** με κύριο εκπρόσωπο τον **Μένανδρο** από τη Αθήνα (342/1-291/90 π.Χ.), μία κωμωδία που σατιρίζει και διακωμωδεί ανθρώπινους χαρακτήρες, όπως τον τσιγκούνη πατέρα, τον έξυπνο δούλο, την παμπόνηρη και αρπακτική εταίρα κ.ά., είναι επίσης πολύ δημοφιλές είδος και θα επηρεάσει τους Λατίνους θεατρικούς συγγραφείς στη συνέχεια και διαμέσου αυτών το νεότερο ευρωπαϊκό θέατρο.

Ποίηση

Αλλά και η **ποίηση** θα στραφεί τους χρόνους αυτούς περισσότερο στον απλό άνθρωπο και στην καθημερινή ζωή. Ο **Καλλίμαχος** από την Κυρήνη με τις **ελεγείες*** του, η **βουκολική*** **ποίηση** του **Θεόκριτου** και άλλων ποιητών και οι **μίμοι*** μας διέσωσαν σκηνές της καθημερινής ζωής και της λατρείας των απλών πιστών εξυμνώντας τις μικρές χαρές της ζωής κοντά στη φύση. Στα ίδια θέματα στράφηκε και το ελληνιστικό **επίγραμμα*.**

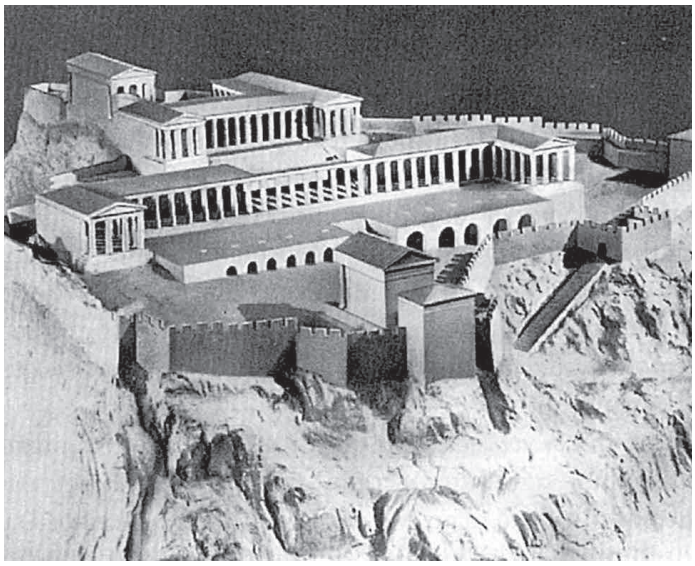
Αρχιτεκτονική

Την εποχή αυτή με χορηγούς τους ελληνιστικούς βασιλείς κάνουν την εμφάνισή τους εντυπωσιακά αρχιτεκτονικά σύνολα με στόχο την προβολή της δύναμης και του μεγαλείου των ηγεμόνων αλλά και των ισχυρών και πλούσιων πόλεων-κρατών, όπως η Ρόδος και η Κως που έχουν απομείνει ανεξάρτητες.

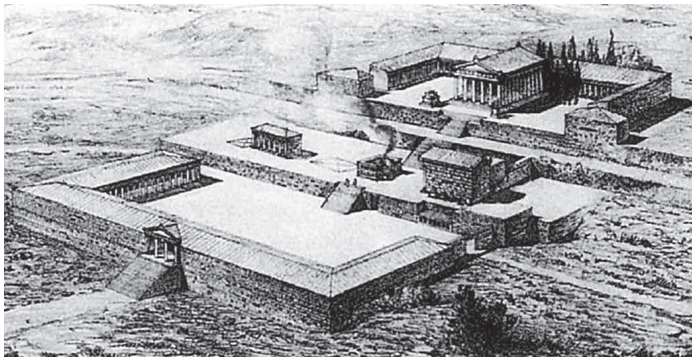

Η μεθυσμένη Γριά (3ος-2ος αιώνας π.Χ.). Αντίγραφο ρωμαϊκής εποχής του μαρμάρινου αγάλματος μιας ξεπεσμένης γριάς αριστοκράτισσας που κρατάει σφιχτά στην αγκαλιά της λαγύνι με κρασί. (Γλυπτοθήκη του Μονάχου)

Στα μεγάλα ιερά η ανέγερση νέων ναών στους γνωστούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς, στους οποίους όμως απαντά ανάμειξη διάφορων στοιχείων, αποβλέπει στον εντυπωσιασμό με το παιχνίδισμα του φωτός και της σκιάς που δημιουργείται από τα ευρύχωρα πτερά και την αραιότερη τοποθέτηση των κιόνων. Μεγάλος αρχιτέκτων της εποχής είναι ο **Ερμογένης,** που έγραψε και βιβλία για τον ιωνικό ρυθμό. Όπου υπάρχουν παλαιότερα κτίρια ανεγείρονται στοές που περιβάλλουν μεγάλες πλατείες ορίζοντας την έκταση των ιερών και αποκόπτοντάς τα από τον

Το ιερό της Αθηνάς *στη Λίνδο της Ρόδου. Τα κτίρια του ιερού έχουν κτισθεί πάνω στην κορυφή απόκρημνου υψώματος κλιμακωτά, σε πολλά επίπεδα που επικοινωνούν μεταξύ τους με μεγάλες κλίμακες και περιβάλλονται το καθένα από μακριές στοές. Στο ανώτερο επίπεδο –άνδηρο– υψώνεται ο δωρικός ναός της Αθηνάς Λινδίας (3ος αιώνας π.Χ.)*

Το Ασκληπιείο της Κω κτισμένο μέσα σε ένα κατάφυτο άλσος από κυπαρίσσια, διαμορφωνόταν σε τρία κλιμακωτά επίπεδα. Το ιερό είναι σήμερα αναστηλωμένο στο μεγαλύτερο μέρος του.

Η Αφροδίτη από τη Ρόδο *(γύρω στο 100 π.Χ.). Μαρμάρινο πρωτότυπο αγαλμάτιο που παριστάνει τη θεά να έχει μόλις αναδυθεί από τη θάλασσα και να στραγγίζει τα μακριά βρεγμένα μαλλιά της. Η λεία επιδερμίδα και το κλασικό κάλλος σώματος και προσώπου μαρτυρούν μία ακόμη καλλιτεχνική τάση της εποχής, την κλασικιστική που εμπνέεται από τα κλασικά έργα του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ.*

γύρω χώρο. **Το Ασκληπιείο της Κω** και **το ιερό της Αθηνάς στη Λίνδο της Ρόδου** αποτελούν τα χαρακτηριστικότερα δείγματα ενιαία και αμφιθεατρικά οργανωμένων ιερών που εκπλήσσουν τον επισκέπτη με τη διαδοχή των μεγαλοπρεπών κλιμάκων και πλατειών. **Η ακρόπολη της Περγάμου** με το **ιερό της Αθηνάς Νικηφόρου,** τον περίφημο **βωμό της Αθηνάς και του Δία,** τη **βιβλιοθήκη,** το **θέατρο,** τα **ανάκτορα** με το στρατόπεδο και τους αποθηκευτικούς χώρους, την **αγορά,** αποτελεί επίσης ένα εντυπωσιακό και χαρακτηριστικό σύνολο αυτής της εποχής. Μεγαλοπρεπή ανάκτορα κτίζονται και στην **Αλεξάνδρεια** για τους Πτολεμαίους, που εκτός των κατοικιών των ηγεμόνων περιλαμβάνουν και **βιβλιοθήκη** και το **Μουσείο*,** ένα λατρευτικό-επιστημονικό ίδρυμα για να κατοικούν και να ερευνούν οι μεγάλοι πνευματικοί άνθρωποι που έχουν προσκληθεί από τους Πτολεμαίους και συντηρούνται από αυτούς. Οι ιδιωτικές κατοικίες είναι συχνά εντυπωσιακές με τους πολλούς ορόφους τους, τα δωμάτια γύρω από μεγάλες περίστυλες αυλές και τα ψηφιδωτά δάπεδα.

Στη **γλυπτική** εμφανίζονται νέα θέματα και νέες τεχνοτροπίες. Εκτός από τους θεούς, τους ήρωες και τα μυθολογικά πρόσωπα, που απεικονίζονται συνήθως με τρόπο που θυμίζει τα κλασικά έργα –**νεοκλασικισμός**– οι γλύπτες παριστάνουν τώρα τύπους καθημερινούς και ρεαλιστικούς, χωρίς δηλαδή την εξιδανίκευση της κλασικής τέχνης. Γέροι, γριές, τσοπάνηδες, ψαράδες, χορευτές, νάνοι, καμπούρηδες, παιδιά παριστάνονται όπως είναι στην πραγματικότητα – **κοινωνικός ρεαλισμός.** Είναι μία τέχνη που σιγά-σιγά αποκτά, εκτός από τον θρησκευτικό, και διακοσμητικό χαρακτήρα, αφού τέτοια αγάλματα δια-

ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΕΙΔΥΛΛΙΟ XXI, ΑΛΙΕΥΣ, ΣΤΙΧ. 6-18

....Μέσ' σε πλεχτό καλύβι κοντά-κοντά πλαγιάξανε δύο γεροντοψαράδες πάνω στα βούρλα τα στεγνά. Στο πλάι τους βρισκόντανε όλα τα σύνεργά τους φτιασμένα με το χέρι τους, τα καλαθάκια τα ρηχά, τα μακριά καλάμια, τα αγκίστρια, τα δολώματα με φύκια σκεπασμένα, οι πετονιές, τα δίχτυα τους, τα δαιδαλώδικα σκοινιά, τα βρόχια, δύο κουπιά και μια παλιοβαρκούλα, πάνω σε δυό φαλάγγια. Αντί για προσκεφάλι και για στρωσίδι στενό είχαν κοντόψαθο. Αυτά ήτανε το έχει τους, κι ούτε είχε το κατώφλι τους μια πόρτα για ένα σκύλο, γιατί τι θα χρησίμευαν, τους φύλαγεν η φτώχια. Δεν είχαν ένα γείτονα κι' η θάλασσα μονάχα χαϊδολογούσε από παντού το φτωχικό καλύβι...

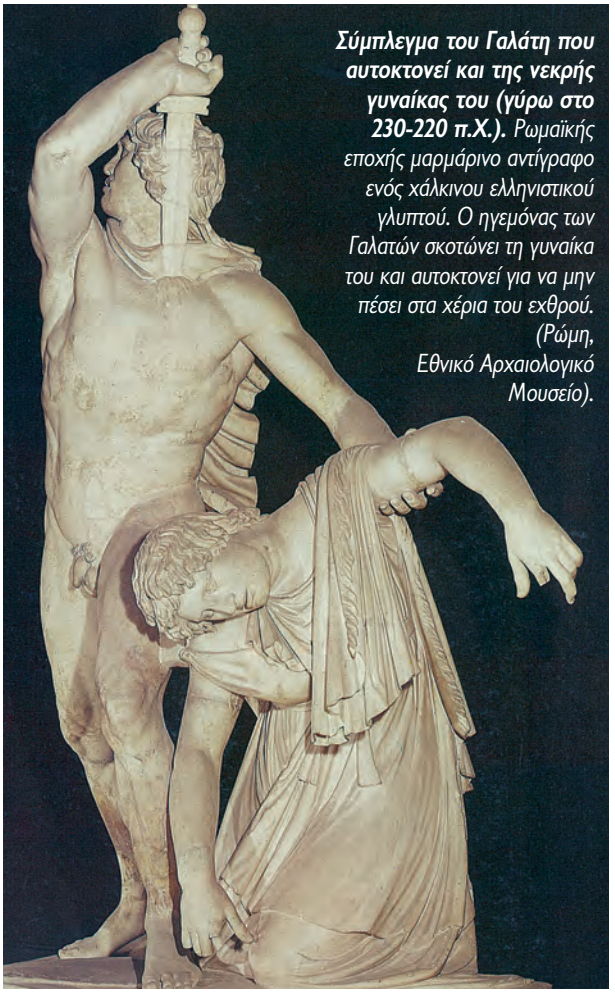
Ι. Ζαχαρόπουλος, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων 56, επιμ. εκδ. Γ. Κορδάτος, Θεόκριτος Ειδύλλια, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια Αλ. Φωτιάδης (Αθήνα, χ.χ.)

Γερο-Ψαράς (τέλη 2ου-1ος αιώνας π.Χ.).
Ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνιστικού αγάλματος που παριστάνει έναν γέρο ψαρά με τα σύνεργά του. (Ρώμη, Καπιτώλιο, Μουσείο Conservatori).

Νάνοι-χορευτές από αρχαίο ναυάγιο κοντά στην Τύνιδα *(150-100 π.Χ.). Πρωτότυπα χάλκινα αγαλμάτια που παριστάνουν έναν άνδρα και μία γυναίκα σε ζωηρές χορευτικές στάσεις. (Τύνιδα, Μουσείο Bardo).*

Σύμπλεγμα του Γαλάτη που αυτοκτονεί και της νεκρής γυναίκας του (γύρω στο 230-220 π.Χ.). *Ρωμαϊκής εποχής μαρμάρινο αντίγραφο ενός χάλκινου ελληνιστικού γλυπτού. Ο ηγεμόνας των Γαλατών σκοτώνει τη γυναίκα του και αυτοκτονεί για να μην πέσει στα χέρια του εχθρού. (Ρώμη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).*

Εικαστικές τέχνες

κοσμούν κήπους και πολυτελείς ιδιωτικές κατοικίες. Οι μορφές άλλοτε απεικονίζονται σε δραματικά θέματα με ζωηρά κινημένα σώματα σε στιγμιαία δράση και με πρόσωπα γεμάτα ένταση, αγωνία και πάθος –**τεχνοτροπία μπαρόκ***– και άλλοτε σε ανάλαφρες και πολύπλοκες στάσεις και χορευτικές κινήσεις σε ερωτικά, εύθυμα ή χιουμοριστικά θέματα –**τεχνοτροπία ροκοκό***. Εξάλλου οι απεικονίσεις των ηγεμόνων σε ηρωικές μεγαλοπρεπείς στάσεις καθώς και των κορυφαίων πνευματικών ανθρώπων της εποχής

Οικία του Διονύσου στη Δήλο. *Η εσωτερική αυλή –το αίθριο– περιβάλλεται από κομψούς μαρμάρινους κίονες και έχει ψηφιδωτό δάπεδο.*

–ρητόρων, ποιητών, ιστορικών κ.ά.– συντελούν στη μεγάλη ανάπτυξη του **πορτρέτου,** που και αυτό είναι πιο ρεαλιστικό. **Τα συμπλέγματα των Γαλατών** που ηττήθηκαν από τους ηγεμόνες της Περγάμου και η μεγάλη **ζωφόρος του βωμού του Δία και της Αθηνάς στην Πέργαμο,** που παριστάνει τη **Γιγαντομαχία** με μεγάλη δραματική ένταση, αποτελούν εκτός από αριστουργήματα της παγκόσμιας γλυπτικής και έργα πολιτικής προπαγάνδας της ηγεμονικής εξουσίας των περγαμηνών βασιλέων.

Ζωγραφική-ψηφιδωτά. Μεγάλη άνθηση παρατηρείται στη μεγάλη ζωγραφική, όπως τη γνωρίζουμε διαμέσου αντιγράφων σε επαύλεις των ρωμαϊκών χρόνων στη Ρώμη και αλλού. Ανθεί επίσης και η τέχνη του ψηφιδωτού –μωσαϊκά– που κοσμούν τα δάπεδα των επίσημων χώρων υποδοχής των ελληνιστικών σπιτιών και ανακτόρων.

Κεραμική-Αγγειογραφία-Μικροτεχνία. Στις τέχνες αυτές εμφανίζεται μία κάμψη. Τώρα πια σπανίζουν τα γραπτά αγγεία· στη θέση τους εμφανίζονται τα **μελαμβαφή** κύπελλα –**μεγαρικοί ή ανάγλυφοι σκύφοι**–, που μιμούνται τα πολυτελή μεταλλικά σκεύη των ελληνιστικών αυλών. Φέρουν ανάγλυφες παραστάσεις με σκηνές από τα ομηρικά έπη αλλά κυρίως με φυτικό διάκοσμο. Αντίθετα, μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζει η μικροτεχνία από χρυσό, ασήμι, χαλκό, πολύτιμους και ημιπολύτιμους λίθους (κοσμήματα, σκεύη με ανάγλυφες παραστάσεις, δακτυλιόλιθοι).

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Τι σημαίνει η έκφραση: «Αυτός ο άνθρωπος έχει πολλές περγαμηνές»;*
2. *Αναζητήστε τις διαφορές ανάμεσα στο «Μουσείον» της Αλεξάνδρειας και τα σύγχρονά μας μουσεία.*
3. *Να συγκριθούν αγάλματα των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων και να σημειωθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές: π.χ. η πλάκα της παρθενώνειας ζωφόρου με την πλάκα της μεγάλης ζωφόρου του βωμού της Περγάμου ή το άγαλμα της Νίκης του Παιωνίου με το άγαλμα της Νίκης της Σαμοθράκης.*
4. *Αναζητήστε την ετυμολογία των λέξεων μωσαϊκό και ψηφιδωτό. Συγκεντρώστε πληροφορίες για τις τεχνικές κατασκευής των ψηφιδωτών και προσπαθήστε να εντοπίσετε τις διαφορές ανάμεσα στη μεγάλη ζωγραφική και την τέχνη του ψηφιδωτού.*
5. *Πώς αντιλαμβάνεστε την απομίμηση των μεταλλικών αγγείων από τα πήλινα της ελληνιστικής εποχής;*

Ψηφιδωτό δάπεδο της οικίας των Προσωπείων στη Δήλο. *Ο θεός Διόνυσος με τύμπανο και θύρσο στα χέρια παριστάνεται καθισμένος στην πλάτη άγριου πάνθηρα.*

6. ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Το Κολοσσαίον ή Αμφιθέατρο των Φλαβίων στη Ρώμη *(1ος αιώνας μ.Χ.) που χωρούσε 45.000 θεατές. Στα ρωμαϊκά αμφιθέατρα η ορχήστρα είχε διαμορφωθεί κατάλληλα για να πραγματοποιούνται ναυμαχίες, μονομαχίες, θηριομαχίες και άλλα «βάρβαρα» θεάματα. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες χρηματοδοτούσαν τέτοιου είδους δημοφιλείς γιορτές για να κρατούν ευχαριστημένα τα λαϊκά στρώματα.*

Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός ονομάζεται ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε μετά την κυριαρχία της Ρώμης σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου, που επισφραγίστηκε με την κατάκτηση και καταστροφή της Κορίνθου (146 π.Χ.) και τη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.).

Ήδη από πολύ νωρίς οι Ρωμαίοι κατακτητές είχαν έρθει σε επαφή με τα ελληνικά γράμματα και τις τέχνες. Λατίνοι ποιητές και συγγραφείς επηρεάστηκαν αποφασιστικά από τους μεγάλους Έλληνες ποιητές, τον Όμηρο και άλλους, όπως ο **Βιργίλιος** με την «Αινειάδα» του, που αποτελεί συνέχεια ως προς το περιεχόμενό της της Ιλιάδας και της Οδύσσειας, με τα «Βουκολικά» του

Τα γράμματα

που μαρτυρούν την επίδραση του Θεόκριτου και τα «Γεωργικά» που φανερώνουν επίδραση του Ησιόδου, ή ο **Οβίδιος** και ο **Οράτιος** που είναι επηρεασμένοι από την Αλεξανδρινή ποίηση. Αλλά και στη φιλοσοφία, στην ιστορία, στις επιστήμες, στο δίκαιο των ρωμαϊκών χρόνων οι επιρροές είναι ολοφάνερες. Παράλληλα οι Έλληνες συνεχίζουν να παράγουν πλούσιο πνευματικό έργο: **περιηγητές** (Παυσανίας), **πεζογράφοι** (Λογγίνος, Φιλόστρατος), **γραμματικοί** (Αθήναιος), **ιστοριογράφοι** (Διονύσιος, Ιώσηπος, Αππιανός, Αρριανός, Κάσσιος Δίων), **φιλόσοφοι** (Επίκτητος, Δίων ο Χρυσόστομος, Λουκιανός, Ηρώδης ο Αττικός, Πλούταρχος, Πλωτίνος), **γιατροί** (Γαληνός) συνεχίζουν την καλλιέργεια και προαγωγή όλων των επιστημών μέσα στις νέες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Πολλοί από αυτούς έζησαν στη Ρώμη και έβαλαν τη σφραγίδα τους στην πνευματική ζωή της αυτοκρατορίας.

Οι Τέχνες

Ακόμα προφανέστερη είναι η ελληνική επιρροή στην τέχνη της ελληνορωμαϊκής περιόδου. Οι πλούσιοι και ισχυροί Ρωμαίοι είχαν αρχίσει από τον 2ο αιώνα π.Χ. να συγκεντρώνουν πρωτότυπα ελληνικά έργα τέχνης ή να παραγγέλνουν αντίγραφα ονομαστών έργων για να στολίσουν τους ναούς, τα δημόσια κτίρια και τις επαύλεις τους. Νέες δημιουργίες της εποχής παρατηρούνται στην αρχιτεκτονική και στην τέχνη του πορτρέτου. Όμως και αυτές οι δημιουργίες αποτελούν συνέχεια και εξέλιξη των επιτευγμάτων της κλασικής και ελληνιστικής εποχής.

Ο ναός του Βάκχου στο Baalbek του Λιβάνου *(150 -200 μ.Χ.). Ο ναός υψώνεται σε ένα βάθρο (podium) και περιβάλλεται από κιονοστοιχία κορινθιακού ρυθμού. Κίονες του ίδιου ρυθμού διακοσμούν και τους εσωτερικούς τοίχους του σηκού.*

Αρχιτεκτονική: Στην αρχιτεκτονική νέα, ελαφριά και πιο εύπλαστα υλικά, όπως τα τούβλα –οπτές πλίνθοι– και χυτό τσιμέντο αντικαθιστούν συχνά τον λίθο και έτσι διευκολύνεται η κατασκευή μεγάλων οικοδομών που στεγάζονται με **θόλους και καμάρες.** Οι ίδιοι αρχιτεκτονικοί ρυθμοί συνεχίζονται σε πολύπλοκους συνδυασμούς που ανταποκρίνονται ικανοποιητικότερα στο «αυτοκρατορικό» πνεύμα του μεγάλου και ισχυρού κράτους. Μεγάλες **πλατείες** που περιβάλλονται από

Η Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα *(2ος αιώνας μ.Χ.). Βρισκόταν στο σημείο που από την αρχαία πόλη –του Θησέα–, περνούσε ο επισκέπτης στη νεότερη πόλη που έκτισε ο Αδριανός. Ήταν στολισμένη με κορινθιακούς κίονες και με τα αγάλματα του Θησέα και του Αδριανού. Από πεντελικό μάρμαρο, ύψος 18 και πλάτος 13 μ.*

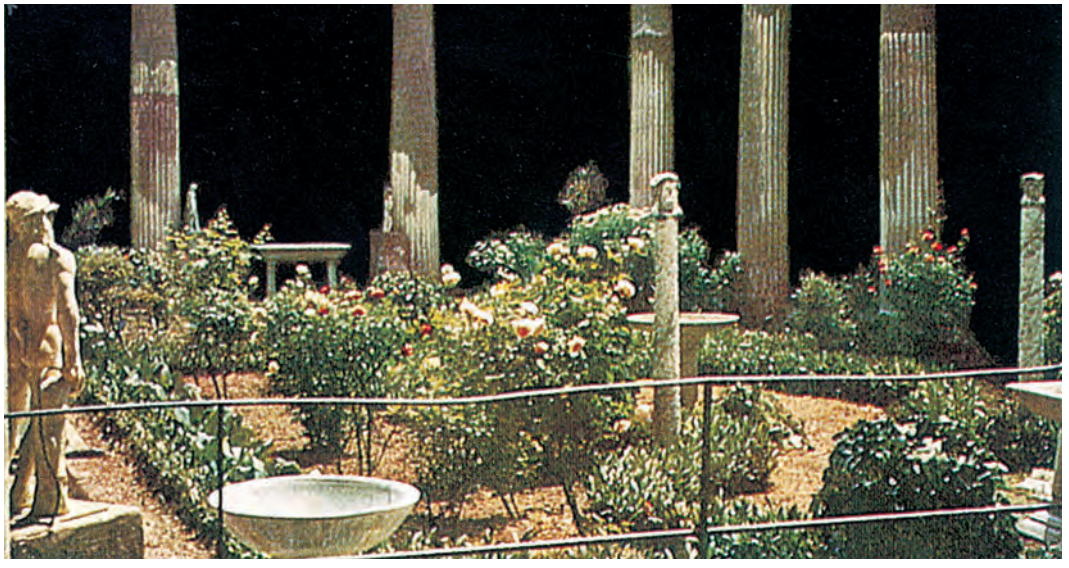
Τμήμα της αψίδας του Γαλέριου στη Θεσσαλονίκη *(4ος αιώνας μ.Χ.). Ήταν στολισμένη με ανάγλυφες πλάκες που εξιστορούσαν τα πολεμικά κατορθώματα του αυτοκράτορα Γαλέριου εναντίον των Περσών. Κοντά υπήρχε και το ανάκτορο του Γαλέριου.*

στοές και στις οποίες συχνά κτίζονται ναοί αφιερωμένοι στη λατρεία των αυτοκρατόρων –**fora**– λαμπρύνουν τη Ρώμη και άλλες πόλεις, **υδραγωγεία, γέφυρες** και **μεγάλοι δρόμοι με στοές** αποσκοπούν στην ύδρευση και επικοινωνία των κέντρων της αυτοκρατορίας μεταξύ τους, **κολοσσιαία λουτρά** αποτελούν κέντρα πολιτιστικών εκδηλώσεων και επικοινωνίας (βλ. και παράθεμα «Οι Ρωμαίοι και τα δημόσια έργα», σελ. 124), τα θέατρα μετατρέπονται σε **αμφιθέατρα** για ναυμαχίες, μονομαχίες και θηριομαχίες, πολυτελή ανάκτορα και επαύλεις κτίζονται παντού.

Τοιχογραφία στην Πομπηία με παράσταση αμφιθεάτρου (59 μ.Χ).

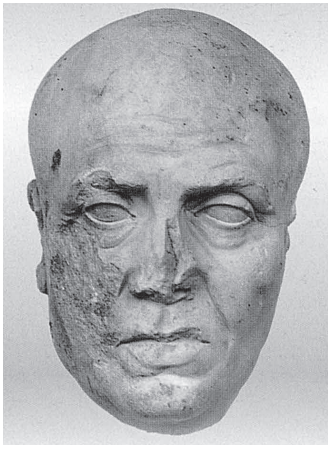
Τοιχογραφίες και **ψηφιδωτά** που συχνά αντιγράφουν ονομαστά έργα της ελληνικής τέχνης διακοσμούν όλα αυτά τα κτίρια και μας δίνουν μια εικόνα των χαμένων πρωτότυπων έργων.

Αναστηλωμένη αυλή και περιστύλιο της οικίας των Βετίων στην Πομπηία (1ος αιώνας μ.Χ.)

Το σύμπλεγμα του Λαοκόοντα *(1ος αιώνας μ.Χ.). Το διάσημο αυτό έργο που επηρέασε μεγάλους καλλιτέχνες του ευρωπαϊκού μπαρόκ είχε στηθεί σε συγκρότημα κτιρίων που αποτελούσαν την κατοικία του αυτοκράτορα Τίτου στη Ρώμη. Ο ιερέας του Απόλλωνα στην Τροία, Λαοκόων, τιμωρείται από τους θεούς διότι συμβούλεψε τους Τρώες να μη δεχθούν τον Δούρειο Ίππο: ένα τεράστιο φίδι αγκαλιάζει θανάσιμα τον Λαοκόοντα και τους γιους του.*

Πορτρέτο Ρωμαίου αξιωματούχου *(1ος αιώνας π.Χ.). Ο Ρωμαίος παριστάνεται πολύ ρεαλιστικά και με την παραμικρή ρυτίδα που άφησε ο χρόνος στο πρόσωπό του. Ο ρεαλισμός των ρωμαϊκών πορτρέτων ξεκίνησε από την πιστή απεικόνιση των προγόνων των ρωμαίων πολιτών (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).*

Γλυπτική: Στη γλυπτική είναι **Έλληνες γλύπτες** που αναζήτησαν εργασία στη Ρώμη και που έδωσαν τον τόνο δημιουργώντας εκτός από αντίγραφα και νέα έργα αναμειγνύοντας τεχνοτροπίες της ελληνικής τέχνης – **εκλεκτικά έργα.** Τα **ρωμαϊκά πορτρέτα** αποτελούν ίσως την πιο χαρακτηριστική γλυπτική δημιουργία των Ρωμαίων. Άλλοτε έντονα ρεαλιστικά και άλλοτε πιο κοντά στα έργα της κλασικής εποχής χάρισαν έξοχες απεικονίσεις προσωπικοτήτων τόσο των δημοκρατικών χρόνων όσο και των αυτοκρατόρων και των μελών της οικογένειάς τους. Για την απεικόνισή τους χρησιμοποιούνται τα σώματα κλασικών αγαλμάτων θεών σε συνδυασμό με το πορτρέτο του αυτοκράτορα ή άλλων προσωπικοτήτων, μερικές φορές με αντιαισθητικό αποτέλεσμα. Εκτός από τα αγάλματα αναπτύσσεται και το **ιστορικό ανάγλυφο,** με απεικονίσεις σημαντικών ιστορικών γεγονότων, όπως τα πολεμικά κατορθώματα των αυτοκρατόρων πάνω στον κορμό **κολοσσιαίων κιόνων** και **θριαμβικών τόξων.** Ως **επιτάφια μνημεία,** εκτός από τις **ανάγλυφες στήλες** χαμηλής συνήθως καλλιτεχνικής αξίας, κυριαρχούν οι **ανάγλυφες μαρμάρινες σαρκοφάγοι** με **μυθολογικές-αλληγορικές παραστάσεις,** καθώς και οι **μαρμάρινες οστεοθήκες*,** ενώ οι αυτοκράτορες θάβονται σε εντυπωσιακά **μαυσωλεία*.**

Εικονιστικό άγαλμα-πορτραίτο του αυτοκράτορα Κλαυδίου στην Ολυμπία (1ος αιώνας π.Χ.). Ο αυτοκράτορας παριστάνεται όπως ο Δίας, με τον αετό στα πόδια του και το σκήπτρο –λείπει σήμερα– στο αριστερό χέρι. Το κεφάλι του αποτελεί εξιδανικευμένο πορτρέτο του αυτοκράτορα. (Μουσείο Ολυμπίας).

Πορτρέτο της αυτοκράτειρας Αγριππίνας της νεότερης από το Μητρώο της Ολυμπίας *(1ος αιώνας π.Χ.). Απεικονίζεται πιθανότατα η σύζυγος του Κλαυδίου και μητέρα του Νέρωνα. Το σώμα της αυτοκράτειρας είναι στον τύπο κλασικού αγάλματος του 4ου αιώνα π.Χ., ενώ το κεφάλι έχει την κόμμωση της εποχής της αυτοκράτειρας και το πρόσωπο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Μουσείο Ολυμπίας).*

Ερωτήσεις- Δραστηριότητες

1. Πού οφείλεται η μεγάλη ανάπτυξη της τέχνης του ρωμαϊκού πορτρέτου; Να συγκριθεί το άγαλμα του Σοφοκλή (εικ. σελ. 108) με το άγαλμα του Κλαυδίου στην Ολυμπία (εικ. σελ. 135).
2. Σε τι διαφέρει το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου (εικ. σελ. 112) από το Κολοσσαίον στη Ρώμη (εικ. σελ. 133);
3. Αναζητήστε πληροφορίες για το υδραγωγείο του Αδριανού και το Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού στην Αθήνα.
4. Για ποιους λόγους ανέπτυξαν οι Ρωμαίοι ιδιαίτερα το οδικό δίκτυο; Τι γνωρίζετε για την Εγνατία οδό;
5. Να αναζητηθούν ρωμαϊκά κτίρια στην ιδιαίτερη πατρίδα σας και να περιγραφούν.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Μετά τον θάνατο του Αλέξανδρου η αυτοκρατορία διασπάται. Νέα κράτη μπαίνουν δυναμικά στο προσκήνιο της ιστορίας. Νέοι, πρωτόγνωροι θεσμοί (Συμπολιτείες) δημιουργούνται. Η γεωργία εμπλουτίζεται με καινούργιες μεθόδους, η οικονομία αναπτύσσεται γοργά. Μεγάλη ώθηση δίνεται στις επιστήμες: γεωμετρία, μηχανική, ιατρική, φυσική. Η αρχιτεκτονική εντυπωσιάζει με ογκώδη και καλαίσθητα έργα, ενώ η γλυπτική προσπαθεί να εκφράσει τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου. Ο ελληνιστικός όμως κόσμος αργότερα θα υποκύψει στη Ρώμη, η οποία σε διάστημα λίγων ετών κατάφερε να δημιουργήσει, με τα μέτρα της εποχής, κοσμοκρατορία.

Άσκηση αξιολόγησης

Σημειώστε τον χρόνο και το όνομα ή τα ονόματα των προσώπων που σχετίζονται με τα παρακάτω γεγονότα:
Μάχη στην Πύδνα
Άλωση των Συρακουσών
Ίδρυση Αντιόχειας
Μάχη στη Ζάμα
Ίδρυση Θεσσαλονίκης
Νίκη των Μακεδόνων επί των Γαλατών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄

ΑΠΟ ΤΗ ΡΩΜΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Η **«Ρωμαϊκή ειρήνη»** είναι το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυχθεί, κατά τους τρεις πρώτους αιώνες μ.Χ., ο **Χριστιανισμός**. Η γέννηση του Χριστού στη Βηθλεέμ της Ιουδαίας αποτελεί τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Το Ευαγγέλιο, η διδασκαλία του Χριστού, διαδίδεται ταχύτατα. Οι απόστολοι του Χριστιανισμού, με κορυφαίο τον **Παύλο**, χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα στην επικοινωνία τους με τα πλήθη, γράφουν ελληνικά. Μέσα στους τρεις πρώτους αιώνες η **Εκκλησία**, που την ίδρυσαν οι απόστολοι, παρά τους διωγμούς εδραιώνεται. Την ίδια περίοδο, ιδίως κατά τον 3ο αιώνα μ.Χ. η Ρώμη, αντιμέτωπη με δισεπίλυτα οικονομικά προβλήματα, αρχίζει να παρακμάζει. Προσπάθειες ανασυγκρότησης με τους λεγόμενους Ιλλυριούς αυτοκράτορες έχουν μερική επιτυχία. Το κέντρο βάρους της Αυτοκρατορίας μετατοπίζεται όλο και περισσότερο προς τον ανατολικό μεσογειακό χώρο, όπου το ελληνικό στοιχείο κυριαρχεί. Τέλος ο Κωνσταντίνος με το διάταγμα των Μεδιολάνων, που θεσπίζει την ανεξιθρησκία, και τη μεταφορά της πρωτεύουσας του κράτους στο Βυζάντιο μεταλλάσσει την πορεία της ιστορίας και θέτει τα θεμέλια για τη δημιουργία της Ελληνικής Μεσαιωνικής Αυτοκρατορίας.

1. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Θεμελίωση της αυτοκρατορίας

Μετά την υποταγή της Αιγύπτου (30 π.Χ.) ο Οκταβιανός, μόνος κυρίαρχος στην πολιτική σκηνή της Ρώμης, θεμελιώνει έναν νέο τρόπο διακυβέρνησης, την Αυτοκρατορία. Η Σύγκλητος και οι εκκλησίες τού προσφέρουν τόσα αξιώματα και τίτλους ώστε γίνεται απόλυτος κυρίαρχος. Δέχεται την ονομασία του Αυγούστου (σεβαστός). Συγχρόνως με τη λήψη του αυτοκρατορικού αξιώματος καθίσταται αρχηγός του στρατού, νομοθετεί και απονέμει δικαιοσύνη. Τέλος με το αξίωμα του ποντίφικα (αρχιερέα) ελέγχει τη θρησκευτική ζωή.

Αν και τα όργανα του δημοκρατικού καθεστώτος (εκκλησίες, Σύγκλητος, άρχοντες) χάνουν την ουσιαστική τους δύναμη, ο Οκταβιανός τα αφήνει να υπάρχουν· φέρεται με ευγένεια προς τους συγκλητικούς και δεν τολμά να αναγορευθεί βασιλιάς.

Μετά τον θάνατο του Οκταβιανού η ισχύς των αυτοκρατόρων αυξάνει. Αυτή στηρίζεται σε μια όλο και περισσότερο ανεπτυγμένη αυτοκρατορική διοικητική μηχανή, η οποία, στις γενικές της γραμμές, έμεινε αμετάβλητη μέχρι τον 3ο αιώνα μ.Χ.

Η Ρωμαϊκή ειρήνη

Στις αρχές του 2ου αιώνα μ.Χ. ο αυτοκράτορας Τραϊανός (28-117 μ.Χ.) καταλαμβάνει τη Δακία* και ορισμένες περιοχές προς την Ανατολή. Αλλά μετά τον θάνατό του οι διάδοχοί του δεν επιδιώκουν πια την επέκταση της αυτοκρατορίας. Τεράστια σε έκταση, η αυτοκρατορία εκτείνεται γύρω από τη Μεσόγειο και από την Αγγλία προς βορρά μέχρι την Άνω Αίγυπτο προς Νότο.

Η ΑΠΛΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Η κατοικία του βρισκόταν στον Παλατίνο λόφο και το μάλλον ταπεινό σπίτι του δε διακρινόταν ούτε για το μέγεθος, ούτε για την πολυτέλειά του. Οι κίονες των στοών του, που άλλωστε ήταν λίγοι, ήταν πέτρινοι και στα διαμερίσματά του δεν υπήρχαν ούτε μάρμαρα ούτε πολύτιμα μωσαϊκά... Απεχθανόταν τα πελώρια και πολυτελή εξοχικά σπίτια και μάλιστα, όταν η εγγονή του Ιουλία έχτισε μερικά λαμπρά εξοχικά οικοδομήματα, διέταξε να τα κατεδαφίσουν... Στην τροφή του ήταν λιτός και τα γούστα του ήταν μάλλον λαϊκά. Αυτά που αγαπούσε ήταν το σπιτικό ψωμί, τα ψάρια, το αγελαδίσιο τυρί και τα φρέσκα σύκα.

Σουητόνιος, Βίος των δώδεκα καισάρων, Αύγουστος LXXII – LXXVI. (Μετ. Β.Σ.)

Χάρτης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στα τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ. Κάνε τη σύγκριση με το κράτος του Αλέξανδρου.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ 1ΟΥ ΚΑΙ 2ΟΥ ΑΙΩΝΑ Μ.Χ.

Ο οίκος του Αυγούστου
Οκταβιανός 27 π.Χ.-14 μ.Χ.
Τιβέριος 14 μ.Χ.-37 μ.Χ.
Καλιγούλας 37 μ.Χ.-41 μ.Χ.
Κλαύδιος 41 μ.Χ.-54 μ.Χ.
Νέρων 54 μ.Χ.-68 μ.Χ.
Ο οίκος των Φλαβίων
Βεσπασιανός 69 μ.Χ.-79 μ.Χ.
Τίτος 79 μ.Χ.-81 μ.Χ.
Δομιτιανός 81 μ.Χ.-96 μ.Χ.
Νέρβας 96 μ.Χ.-98 μ.Χ.
Τραϊανός 98 μ.Χ.-117 μ.Χ.
Αδριανός 117 μ.Χ.-138 μ.Χ.
Ο οίκος των δετών αυτοκρατόρων
Αντωνίνος 138 μ.Χ.-161 μ.Χ.
Μάρκος Αυρήλιος 161 μ.Χ.-180 μ.Χ.

Οι επαρχίες διοικούνται από κυβερνήτες οι οποίοι ορίζονται από τον αυτοκράτορα. Κάθε κυβερνήτης βοηθείται στο έργο του από έναν αριθμό κρατικών υπαλλήλων.

Ο στρατός, ο οποίος εξασφαλίζει την τάξη και την ασφάλεια, συγκροτείται από περίπου 400.000 μισθοφόρους στρατιώτες και διαιρείται σε τριάντα λεγεώνες. Οι λεγεώνες είναι εγκατεστημένες στα άκρα (σύνορα), για να προστατεύουν τον ρωμαϊκό κόσμο από τις εχθρικές επιδρομές.

Στον 2ο αιώνα μ.Χ. οι κατακτημένες περιοχές ζουν ειρηνικά. Η Ρώμη εξασφαλίζει την άμυνα της Αυτοκρατορίας και, στο εσωτερικό των επαρχιών, η παρουσία της θέτει τέρμα στους πολέμους που έφερναν αντιμέτωπους τους λαούς πριν από την κατάκτηση.

Οι επαρχίες ευημερούν. Οι κυβερνήτες ελέγχονται στενά από τον αυτοκράτορα ή τη Σύγκλητο, γεγονός το οποίο περιορίζει τις αυθαιρεσίες τους. Η Ρώμη ανοίγει λιμάνια, κατασκευάζει θαυμάσιους λιθόστρωτους δρόμους και έτσι συντελεί στην ανάπτυξη του εμπορίου. Η παραγωγή αυξάνει και κάθε επαρχία αρχίζει να ειδικεύεται σε μια συγκεκριμένη εντατική παραγωγή, όπως εκμετάλλευση ορυκτού πλούτου, μικροτεχνία, ναυπηγική, υφαντική, γεωργία ή κτηνοτροφία.

Η αυτονομία των πόλεων

Η Ρώμη αφήνει στις πόλεις της Αυτοκρατορίας μια σχετική αυτονομία. Επιπλέον ολοένα και περισσότεροι επαρχιώτες αποκτούν το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη. Οι άνθρωποι κινούνται ελεύθερα, μαζί και οι ιδέες, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι τρόποι.

Ένας συγκρητισμός* σκέψεων και εμπειριών επικρατεί. Η περίοδος αυτή σφραγίζεται με τη **Ρωμαϊκή ειρήνη.** Στους κόλπους των κατακτημένων λαών γεννιέται η εντύπωση ότι η προσωπικότητά τους γίνεται σεβαστή. Άμεσο αποτέλεσμα: οι εξεγέρσεις εναντίον της ρωμαϊκής κυριαρχίας να είναι σπάνιες.

ΕΝΑΣ ΥΜΝΟΣ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Ονομάσαμε ρωμαίους πολίτες τους πιο θαρραλέους, τους πιο προικισμένους, τους πιο ριψοκίνδυνους. Όλος ο κόσμος γιορτάζει. Εγκατέλειψε τα όπλα του πολέμου και στράφηκε προς τη χαρά της ζωής. Ανάμεσα στις πόλεις δεν υπάρχει πια άλλη αντιδικία παρά ποια θα γίνει πλουσιότερη σε γυμναστήρια, σε κρήνες, σε στοές, σε ναούς, σε εργαστήρια. Ας δώσουν οι θεοί ώστε η Αυτοκρατορία να διαρκέσει αιώνια.

Αίλιος Αριστείδης, Ρώμης εγκώμιον. (Μετ. Β.Σ.)

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Γιατί η πολιτική των Ρωμαίων αυτοκρατόρων να παρέχουν σχετική αυτονομία στις επαρχίες θεωρείται επιτυχημένη;*
2. *Ανάμεσα στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και στο κράτος του Μεγάλου Αλέξανδρου υπάρχουν αρκετές ομοιότητες. Να τις βρείτε.*
3. *Γιατί η ελεύθερη διακίνηση των ανθρώπων και των ιδεών αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της Ρωμαϊκής ειρήνης;*

2. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ. Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ο Χριστός και η διδασκαλία του

Στις αρχές του 1ου αιώνα μ.Χ. η Παλαιστίνη, η οποία κατοικείται από Εβραίους, βρίσκεται κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Ορισμένοι Εβραίοι περιμένουν με ανυπομονησία τον ερχομό του **Μεσσία,** ο οποίος θα τους απελευθερώσει από τον ρωμαϊκό ζυγό και θα αναστήσει το κράτος του Ισραήλ.

Η Γέννηση του Χριστού στη Βηθλεέμ της Ιουδαίας κατά τα χρόνια της βασιλείας του Αυγούστου (5 - 4 π.Χ.) σηματοδοτεί μια νέα φάση στην πορεία της ιστορίας και θέτει τις βάσεις για μια νέα θρησκεία. Το κήρυγμα της νέας θρησκείας αποτελεί αληθινή επανάσταση για τις συνθήκες που επικρατούσαν στον τότε γνωστό κόσμο. Ο Χριστιανισμός, μεταξύ άλλων, διακηρύσσει την ισότητα μεταξύ κυρίων και δούλων, ανδρών και γυναικών, Ελλήνων

Η γέννηση του Χριστού. Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρά

Η ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ, ΕΝΑ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ 35 μ.Χ.

Θεμελιωμένη, γύρω στο 300 π.Χ. από τον Σέλευκο τον Νικάτορα, τον πρώτο από τους Σελευκίδες βασιλείς, η Αντιόχεια ήταν η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας τους, που εκτεινόταν από τη Μεσόγειο θάλασσα μέχρι τον Ινδό ποταμό. Όταν την κατέλαβαν οι Ρωμαίοι την ανακήρυξαν σε ελεύθερη πόλη που την κυβερνούσε μια εκκλησία του δήμου, ένα συμβούλιο προυχόντων και ορισμένοι εκλεγμένοι αξιωματούχοι. Οι Ρωμαίοι τής έδωσαν ένα πλήθος προνόμια και τη στόλισαν με λαμπρά οικοδομήματα. Την κατέστησαν το κέντρο της ελληνιστικής Ανατολής. Ο πληθυσμός της ήταν ίσος με αυτόν της Αλεξάνδρειας. Η εβραϊκή κοινότητα ήταν εκεί πολυάνθρωπη όχι μόνο λόγω του μεγέθους της πόλης, αλλά κυρίως γιατί τόσο οι Σελευκίδες βασιλείς όσο και οι Ρωμαίοι επέτρεπαν στους Εβραίους να ζουν ειρηνικά. Οι Έλληνες είχαν στενές σχέσεις με την εβραϊκή κοινότητα, παρακολουθούσαν τις θρησκευτικές τελετές της και σχεδόν αποτελούσαν, κατά κάποιον τρόπο, ένα παράρτημά της.

M. CLÉVENOT, Les homes de la fraternité, Παρίσι, 1981, σ. 96 (Μετ. Β.Σ.)

και «βαρβάρων» ενώπιον του Θεού. Γι' αυτό η νέα θρησκεία αποκτά σύντομα πολλούς πιστούς, καθώς προσφέρει ελπίδα και για κοινωνική ελευθερία.

Ο Χριστός γεννήθηκε μέσα στους κόλπους του εβραϊκού λαού, τήρησε τον νόμο, χρησιμοποίησε στα κηρύγματά του τη γλώσσα του λαού του, την αραμαϊκή*, Ιουδαίοι ήταν οι μαθητές του και τα πλήθη που τον ακολουθούσαν. Όμως το πνεύμα της διδασκαλίας του ξεπερνούσε τα όρια του Ισραήλ και απευθυνόταν προς ολόκληρη την οικουμένη.

Η πρώτη εκκλησία

Μετά τον σταυρικό θάνατο του Χριστού οι μαθητές του, με κορυφαία φυσιογνωμία τον **Πέτρο,** σχηματίζουν στην Ιερουσαλήμ μια μικρή κοινότητα πιστών. Τα μέλη της κοινότητας αυτής διακηρύττουν ότι ο Χριστός ήταν ο αναμενόμενος Μεσσίας, αυτός που είχαν προαναγγείλει οι προφήτες. Γρήγορα όμως ο μικρός αυτός, καθαρά ιουδαϊκός πυρήνας διευρύνεται με ένα πλήθος **εξελληνισθέντων Εβραίων της διασποράς*** οι οποίοι σιγά-σιγά αποτελούν την πλειονότητα μέσα στη χριστιανική κοινότητα της Ιερουσαλήμ. Μιλούν ελληνικά και είναι διαποτισμένοι από την ελληνική παιδεία. Αυτοί έδωσαν στην πρώτη χριστιανική κοινότητα το ελληνικό όνομα **Εκκλησία,** όρος που σήμαινε, σε κάθε ελληνική πόλη, την συνάθροιση των πολιτών.

Οι Χριστιανοί

Αργότερα πολλοί οπαδοί του Χριστού για να αποφύγουν διώξεις καταφεύγουν στην Αντιόχεια. Εκεί, στην πολυάνθρωπη εξελληνισμένη μητρόπολη, συναντούν πολλούς ανθρώπους πρόθυμους να ακούσουν το κήρυγμά τους. Ο λαός της Αντιόχειας για πρώτη φορά ονομάζει τους πιστούς του Χριστού **«Χριστιανούς».** Έτσι, με αυτό το αντιοχειανής προέλευσης όνομα, οι «Χριστιανοί» εισέρχονται στην ιστορία με κοσμοϊστορικές συνέπειες.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Μελετήστε προσεκτικά το παράθεμα για την Αντιόχεια και σημειώστε τους λόγους οι οποίοι την έκαναν κέντρο του Χριστιανισμού.*
2. *Η επίδραση του ελληνικού πνεύματος στα πρώτα βήματα της χριστιανικής κοινότητας είναι έντονη. Τι το αποδεικνύει;*

3. Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Οι Χριστιανοί μάρτυρες στην Αρένα. Πίνακας του Jean-Louis Gérome. Πινακοθήκη Βαλτιμόρης. Τι σου κάνει ιδιαίτερη εντύπωση από τον πίνακα;

Ο Παύλος

Η εμφάνιση του **Παύλου** στο προσκήνιο της χριστιανικής δραστηριότητας σηματοδοτεί το αληθινό άνοιγμα του Χριστιανισμού προς τους Έλληνες και μέσω αυτών προς όλους τους λαούς της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ο Παύλος, με το εβραϊκό όνομα Σαούλ, γόνος εύπορης εξελληνισμένης εβραϊκής οικογένειας της Ταρσού της Κιλικίας*, στην αρχή είχε διακριθεί ως φανατικός αντίπαλος του Χριστιανισμού, όμως αργότερα μεταβάλλεται σε φλογερό κήρυκα της διδασκαλίας του Χριστού και θέτει ως μοναδικό στόχο της ζωής του τη διάδοσή της στα έθνη. Ο Παύλος, Ρωμαίος πολίτης ο ίδιος, στις τρεις διαδοχικές αποστολικές περιοδείες του στην Κύπρο, τη Μικρά Ασία και την Ελλάδα (45-60 μ.Χ.), χρησιμοποιεί την ελληνική γλώσσα στα κηρύγματα και τις επιστολές του, οικειοποιείται ιδέες της ελληνικής φιλοσοφίας και κάνει την ελληνική σκέψη μέσο επικοινωνίας και εργαλείο της προσπάθειάς του για τη διάδοση του λόγου του Χριστού στην οικουμένη. Ο Παύλος, δέσμιος, οδηγείται στη Ρώμη το 61 μ.Χ. Εκεί θα θανατωθεί το 64 μ.Χ. κατά τον διωγμό των Χριστιανών, όταν αυτοκράτορας της Ρώμης ήταν ο Νέρωνας.

Ο ΠΛΙΝΙΟΣ Ο ΝΕΟΤΕΡΟΣ, ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ, ΠΛΗΡΟΦΟΡΕΙ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΤΡΑΪΑΝΟ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Όλο τους το λάθος, ή η πλάνη τους, περιορίζεται στο ότι συνηθίζουν να συγκεντρώνονται μια καθορισμένη ημέρα πριν από την ανατολή του ήλιου, να ψάλλουν έναν ύμνο προς τον Χριστό, να δεσμεύονται με όρκο ότι δε θα διαπράξουν κανένα αδίκημα, όπως κλοπή, ληστεία, μοιχεία· ακόμη δεσμεύονται να μην παραβούν τον όρκο που έδωσαν και να μην αρνούνται, όταν καλούνται, να καταθέσουν ενώπιον της δικαιοσύνης. Μετά από αυτό συνηθίζουν να λαμβάνουν την τροφή τους η οποία, ανεξάρτητα από ό,τι λέγεται, είναι συνηθισμένη και αθώα.

Η υπόθεση φαίνεται αξιοπρόσεκτη και σου την αναφέρω γιατί αφορά ένα πλήθος ανθρώπων. Πλήθη κάθε ηλικίας, κάθε κοινωνικής τάξης, και των δύο φύλων, στις πόλεις και τα χωριά έχουν μολυνθεί από αυτή τη δοξασία. Νομίζω όμως ότι μπορούμε να την περιορίσουμε και να την εξαλείψουμε.

Πλίνιος ο νεότερος, Επιστολές, X, XCVI – XCVII (Μετ. Β.Σ.)

Η επιστολή γράφτηκε περί το 111 μ.Χ. Τι συμπέρασμα βγάζουμε για τη διάδοση του Χριστιανισμού στη Μικρά Ασία;

Η διάδοση του Χριστιανισμού

Η νέα θρησκεία είναι φορέας πραότητας και παρηγοριάς. Αυτός είναι ο λόγος που κερδίζει οπαδούς σε όλες τις επαρχίες της αυτοκρατορίας. Κυρίως ο Χριστιανισμός προσελκύει αρχικά τους φτωχούς πληθυσμούς των μεγάλων πόλεων. Η ύπαιθρος, περισσότερο δεμένη με τις παραδόσεις, παραμένει, για πολύ, πιστή στην αρχαία θρησκεία.

Σιγά-σιγά όμως ο Χριστιανισμός αποκτά οπαδούς και ανάμεσα στους ανώτερους οικονομικούς, πνευματικούς και διοικητικούς κύκλους και μερικές φορές αγγίζει και μέλη του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος.

Η οργάνωση της Εκκλησίας

Στο μεταξύ η Εκκλησία, η οποία δρα μέσα στο ρωμαϊκό κράτος, καθορίζει τη διοικητική της οργάνωση σύμφωνα με την οργάνωση του κράτους. Σε κάθε διοικητική μονάδα αντιστοιχεί μια επισκοπή με τον δικό της **επίσκοπο,** ο οποίος εκλέγεται από τον λαό και έχει ως έργο την πνευματική καθοδήγηση της τοπικής εκκλησίας. Ήδη στα τέλη του 2ου αιώνα στην ανατολική περιοχή της Αυτοκρατορίας οι Χριστιανοί αποτελούν την πλειονότητα των κατοίκων και η δράση της Εκκλησίας αγκαλιάζει τους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής πρόνοιας και, συχνά, της οικονομικής διαχείρισης.

Οι διωγμοί

Αντίθετοι με τα θεάματα οι Χριστιανοί αποφεύγουν την επιδεικτική δημόσια ζωή. Για να αποφύγουν την επαφή με τους οπαδούς της αρχαίας θρησκείας τελούν μυστικά τις λατρευτικές εκδηλώσεις τους. Αυτό τους καθιστά ύποπτους. Ακόμη η αντίθεσή τους στη λατρεία του αυτοκράτορα εμφανίζεται επικίνδυνη για την ενότητα του κράτους. Όχι και τόσο συστηματικοί κατά τους δύο πρώτους αιώνες, **οι διωγμοί** κατά των Χριστιανών γενικεύονται και γίνονται φοβεροί κατά τον 3ο αιώνα μ.Χ. Ο Δέκιος (249-251) και ο **Διοκλητιανός** (284-305) εξαπολύουν τους φοβερότερους διωγμούς κατά των Χριστιανών σε όλη την έκταση της Αυτοκρατορίας.

Οι κατακόμβες της Πρίσκιλας Ρώμη,
3ος αιώνας μ.Χ.
Κατά τους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού οι πιστοί της Ρώμης θάβονταν σε υπόγεια κοιμητήρια, τις κατακόμβες. Σ' αυτές τελούσαν και τις λατρευτικές τους τελετές.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. *Ποιος ο ρόλος του Παύλου στη διάδοση του Χριστιανισμού;*
2. *Πώς, κατά τη γνώμη σας, βοήθησε η ελληνική γλώσσα στη διάδοση του Χριστιανισμού;*
3. *Γιατί, κυρίως, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες καταδίωξαν τους Χριστιανούς;*

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΙΩΓΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ: 64 μ.Χ.

(Μία φήμη απέδιδε στον Νέρωνα την πυρπόληση της Ρώμης)

Για να διαλύσει αυτήν τη φήμη ο Νέρων εφεύρε υποθετικούς ενόχους και υπέβαλε σε φρικτά βασανιστήρια αυτούς που το πλήθος μισούσε και τους ονόμαζε Χριστιανούς. Αυτό το όνομα προέρχεται από τον Χριστό, τον οποίο κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Τιβερίου ο ανθύπατος Πόντιος Πιλάτος θανάτωσε. Εξουδενωμένη προσωρινά, αυτή η νέα θρησκεία αναγεννήθηκε όχι μόνο στην Ιουδαία, όπου το κακό είχε γεννηθεί, αλλά ακόμη και μέσα στη Ρώμη, όπου, ό,τι το σιχαμερό και βρωμερό υπάρχει στον κόσμο, συρρέει και βρίσκει άφθονη πελατεία. Άρχισαν στην αρχή να συλλαμβάνουν αυτούς που διακήρυτταν την πίστη τους. Ύστερα, στηριζόμενοι στις ομολογίες των πρώτων, συνέλαβαν ένα πλήθος άλλων όχι τόσο γιατί θεωρούνταν ένοχοι για την πυρκαγιά, αλλά περισσότερο για την πίστη τους. Δεν αρκέστηκαν να τους θανατώσουν. Τους έντυναν με δέρματα ζώων και τους άφηναν να τους ξεσκίζουν τα σκυλιά. Άλλους τους έδεναν σε σταυρούς, τους περιέλουζαν με εύφλεκτο υγρό και, κατά το βράδυ, τους έβαζαν φωτιά και σαν πυρσοί φώτιζαν τα σκοτάδια.

Τάκιτος, Χρονικά, XV, XLIV (Μετ. Β.Σ.)

Ο Τάκιτος είναι Ρωμαίος ιστορικός. Σας κάνει εντύπωση η αντικειμενικότητά του;

4. 3ος αιωνας μ.χ. Η ρωμαϊκη αυτοκρατορια σε κριση

Η μεγάλη κρίση του ρωμαϊκού κράτους

Μαρμάρινη προτομή Διοκλητιανού (Κων/λη, Αρχαιολογικό Μουσείο).

Το ρωμαϊκό κράτος, μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρήλιου εισέρχεται σε περίοδο μεγάλης κρίσης. Η κατάρρευση της οικονομίας παραλύει τους κρατικούς μηχανισμούς. Το πρόβλημα της διαδοχής στο αυτοκρατορικό αξίωμα, που στη Ρώμη δεν είχε λυθεί ποτέ επαρκώς, δίνει την ευκαιρία στην αυτοκρατορική φρουρά, τους **Πραιτωριανούς,** και στα στρατεύματα της επαρχίας να επιβάλλουν τον υποψήφιο της προτίμησής τους κάθε φορά που τίθεται θέμα διαδοχής. Το αποτέλεσμα: η επικράτηση πλήρους αναρχίας. Οι αυτοκράτορες διαδέχονται ο ένας τον άλλο. Η κρατική εξουσία καταρρέει και μαζί της καταρρέουν όλοι οι κρατικοί θεσμοί. Οι εξωτερικοί εχθροί εκμεταλλεύονται και αυτοί το εσωτερικό χάος, διασπούν τα οχυρωμένα σύνορα και εισβάλλουν στα εδάφη της Αυτοκρατορίας.

Ο Διοκλητιανός και η Τετραρχία

Η Τετραρχία. Βενετία: Βασιλική Αγίου Μάρκου

Στην κρίσιμη αυτή για την Αυτοκρατορία ιστορική στιγμή μια σειρά στρατιωτικών ιλλυρικής* καταγωγής που αναγορεύθηκαν αυτοκράτορες από τα στρατεύματά τους με κορυφαίο τον **Διοκλητιανό** (284-305) πετυχαίνουν, με σειρά μεταρρυθμίσεων, την ανόρθωση του κράτους. Ο Διοκλητιανός συνειδητοποίησε ότι η Αυτοκρατορία, επικίνδυνα εκτεθειμένη στις επιθέσεις των «βαρβάρων», δεν είναι δυνατόν να κυβερνάται από έναν μόνο άνδρα. Για να αποφύγει την οριστική κατάρρευση της Αυτοκρατορίας ο Διοκλητιανός αποφασίζει να μοιραστεί την εξουσία μ' έναν πιστό σ' αυτόν στρατιωτικό, τον **Μαξιμίνο**, ο οποίος έλαβε τον τίτλο του **αυγούστου.** Το 293 ο Διοκλητιανός κάνει ένα ακόμη βήμα προς τον καταμερισμό της εξουσίας. Καθένας από τους δύο αυγούστους

ΕΝΑΣ ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΙ ΤΟΝ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟ

Ο Διοκλητιανός έδειχνε πάντοτε το θάρρος που απαιτούσαν τόσο η εξουσία, όσο και οι περιστάσεις· αλλά δεν διακρίνουμε σ' αυτόν αυτή την ορμή για τα μεγάλα, αυτήν τη γενναιότητα ενός ήρωα ο οποίος, φλεγόμενος από την επιθυμία να αφήσει ένα όνομα, αψηφά τους κινδύνους, περιφρονεί τα τεχνάσματα και εξαναγκάζει τους όμοιούς του να παραδεχτούν την υπεροχή του. Οι αρετές του Διοκλητιανού ήταν περισσότερο χρήσιμες παρά απαστράπτουσες. Τον διέκρινε μια δυνατή σκέψη, διαμορφωμένη από την πείρα και από μια βαθιά μελέτη των ανθρώπινων πραγμάτων. Μια δεξιότητα στις επιλογές και μια επιμέλεια στις υποχρεώσεις, ένας συνδυασμός οικονομίας και γενναιοδωρίας, αυστηρότητας και αγαθότητας, κρυψίνοιας και αυθορμητισμού ήταν τα κύρια στοιχεία του χαρακτήρα του Διοκλητιανού.

E. Gibbon, The history of the Decline and Fall of the Roman Empire, σ. 261 (Μετ. Β.Σ.)

ΑΡΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΑΜΑΤΑ:
ΜΟΝΑΔΙΚΗ ΑΠΟΛΑΥΣΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΟΧΛΟΥ

Από τότε που δεν υπάρχουν πια ψήφοι για πούλημα, αυτός που άλλοτε μοίραζε την εξουσία, τα αξιώματα, τις λεγεώνες, αυτός ο απογοητευμένος λαός δεν εύχεται πια, μ' ένα ανήσυχο πάθος, παρά να έχει δύο μόνο πράγματα: άρτον και θεάματα.

Ιουβενάλης, Σάτιρες, Χ, 77-81 (Μετ. Β.Σ.)

προσλαμβάνει έναν βοηθό, ο οποίος θα ασκεί πλήρη εξουσία στην περιοχή του και θα φέρει τον τίτλο του **καίσαρα.** Έτσι η Αυτοκρατορία διοικείται πια από μια **Τετραρχία,** της οποίας ο Διοκλητιανός είναι καθοδηγητής. Η Ρώμη, θεωρητικά, παραμένει η πρωτεύουσα του κράτους, όμως οι τετράρχες έχουν την έδρα τους σε άλλες πόλεις.

Ο Διοκλητιανός μετέφερε την έδρα του στη **Νικομήδεια της Βιθυνίας,** σε περιοχή όπου κυριαρχούσε το ελληνικό στοιχείο και ο ελληνικός τρόπος ζωής. Ουσιαστικά δέχεται ότι το ανατολικό τμήμα της Αυτοκρατορίας, πολυανθρωπότερο από το δυτικό, ήταν και οικονομικά ευρωστότερο. Όμως το ανατολικό τμήμα ανήκει στη σφαίρα επιρροής του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής γλώσσας. Έτσι, σιγά-σιγά, το δυναμικό ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μεταβάλλεται σε ελληνικό.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Ποιες είναι οι κύριες αιτίες της κρίσης του ρωμαϊκού κράτους κατά τον 3ο αιώνα μ.Χ.;

2. Τι οδήγησε τον Διοκλητιανό στη συγκρότηση της Τετραρχίας;

3. Τι δείχνει η εγκατάσταση του Διοκλητιανού στη Νικομήδεια;

5. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΡΟΦΗ

Η Τετραρχία ήταν ένα σύστημα πολύπλοκο, δύσκολα επιβιώσιμο. Μετά την παραίτηση του Διοκλητιανού (305 μ.Χ.) ακολουθεί περίοδος σύγχυσης, αναταραχής και συγκρούσεων. Για την εξουσία και τον τίτλο του αυγούστου στη Δύση συγκρούονται ο **Κωνσταντίνος** και ο **Μαξέντιος.** Ο Κωνσταντίνος, στην κρίσιμη φάση του αγώνα του εναντίον του Μαξέντιου, στρέφεται προς τους Χριστιανούς. Μετά τη νίκη του στη **Μουλβία γέφυρα** και τον θάνατο του Μαξέντιου (312 μ.Χ.), ο Κωνσταντίνος, αύγουστος στη Δύση, εκδίδει, τον Φεβρουάριο του 313 το **Διάταγμα των Μεδιολάνων*,** το οποίο αποτελεί μια αποφασιστική καμπή στην ιστορία των σχέσεων της Χριστιανικής Εκκλησίας και του Ρωμαϊκού Κράτους. Το Διάταγμα κηρύσσει την απόλυτη ελευθερία της κάθε θρησκευτικής λατρείας στα εδάφη της Αυτοκρατορίας, χωρίς να κάνει καμία διάκριση ανάμεσα σε Χριστιανούς σε οπαδούς άλλων θρησκειών. Λίγο αργότερα ο αύγουστος της Ανατολής **Λικίνιος** συνυπέγραψε το Διάταγμα στη Νικομήδεια και τίθεται συγχρόνως σε ισχύ και στα δύο τμήματα της Αυτοκρατορίας.

Το 324 μ.Χ. ο Κωνσταντίνος εξουδετερώνει τον Λικίνιο και γίνεται απόλυτος κύριος της Αυτοκρατορίας. Τότε αποφασίζει να μεταφέρει την πρωτεύουσα του κράτους από τη Ρώμη σε μια νέα πόλη που θα έχτιζε στις όχθες του Βοσπόρου, στη θέση της αρχαίας αποικίας των Μεγαρέων, Βυζάντιο. Η ιδέα της μεταφοράς της πρωτεύουσας προϋπήρχε ως ανάγκη διοικητική. Η επιλογή της θέσης του Βυζαντίου οφειλόταν, ασφαλώς, στα στρατηγικά και γεωγραφικά πλεονεκτήματά της. Οι εργασίες για τη θεμελίωση της νέας πόλης άρχισαν τον Νοέμβριο του 324 και η καινούργια πρωτεύουσα ονομάστηκε **Νέα Ρώμη.** Ποτέ όμως η ονομασία αυτή δε χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα, γιατί γρήγορα αντικαταστάθηκε από το όνομα **Κωνσταντινούπολις.** Τα εγκαίνια τελέστηκαν στις 11 Μαΐου 330 μ.Χ. Από τότε αρχίζει η ιστορία της Κωνσταντινούπολης και, ουσιαστικά, της Ελληνικής Ανατολικής Αυτοκρατορίας, της λεγόμενης Βυζαντινής.

Ο Κωνσταντίνος, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας, πίστευε ότι θα αναγεννήσει το ρωμαϊκό κράτος. Χωρίς να το υποπτεύεται θεμελίωσε μια ελληνική αυτοκρατορία.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΡΕΦΕΤΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ
(28 Οκτωβρίου 312 μ. Χ.)

Η παλαιά και η νέα Ρώμη. Δίπτυχο από ελεφαντόδοντο του 5ου μ.Χ. αιώνα. Προσωποποιούνται η Ρώμη και η Κωσταντινούπολη (Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της τέχνης).

Πορτρέτο του Κωνσταντίνου. (Ρώμη: Palazzo dei Conservatori)

Ο Κωνσταντίνος έλαβε θεϊκό μήνυμα, κατά τον ύπνο του, να χαράξει στις ασπίδες των στρατιωτών του το σημάδι του Θεού και μετά να αρχίσει τη μάχη. Υπάκουσε και χάραξε το όνομα του Χριστού με ένα Χ. Δυναμωμένος μ' αυτό το σύμβολο ο στρατός ορμά στη μάχη... Ο αγώνας είναι λυσσαλέος και το χέρι του Θεού απλώνεται πάνω στη μάχη. Ο στρατός του Μαξέντιου υποχωρεί. Ο ίδιος εγκαταλείπει τη μάχη και καταφεύγει στη γέφυρα. Αποκόπτεται από τους στρατιώτες του. Παρασυρμένος από τον όγκο των φυγάδων ρίχνεται στον Τίβερη και πνίγεται. Αυτός ο φρικτός πόλεμος είχε, επιτέλους, τελειώσει.

Λακτάντιος, De mortibus persecutorum, 44 (Μετ. Β.Σ.)

ΑΝΕΞΙΘΡΗΣΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ: ΤΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΩΝ ΜΕΔΙΟΛΑΝΩΝ, 313 μ.Χ.

(Προοίμιο)

Ευρισκόμενοι στο Μιλάνο, εγώ ο Αύγουστος Κωνσταντίνος και εγώ ο Αύγουστος Λικίνιος, κάτω από καλούς οιωνούς και αναζητούντες με φροντίδα κάθε τι που θα απέβλεπε στο γενικό καλό... πιστέψαμε ότι έπρεπε να τακτοποιήσουμε όλα εκείνα τα οποία αφορούν στην οφειλόμενη λατρεία προς το Θείον και να παραχωρήσουμε στους Χριστιανούς και σε όλους τους υπηκόους μας την ελεύθερη άσκηση των λατρευτικών τους καθηκόντων στη θρησκεία της επιλογής τους. Είδε, επομένως, το Θείον, στην ουράνια κατοικία του, να εκδηλώσει την ικανοποίησή του και να στείλει τις χάρες του και σε μας και στους λαούς που ζουν υπό την εξουσία μας.

Λακτάντιος, De mortibus persecutorum 47 (Μετ. Β.Σ.)

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΟΝΟΚΡΑΤΟΡΑΣ

(324 μ.Χ.)

Ενώ ο Λικίνιος ήταν νεκρός, ο μεγάλος νικητής Κωνσταντίνος, λάμποντας με όλες τις αρετές που του χάρισε η ευσέβεια... ξανάπαιρνε την Ανατολή που ήταν κτήμα του και αποκαθιστούσε τη μόνη αυτοκρατορία των Ρωμαίων στην οικουμενικότητά της, όπως ήταν άλλοτε. Από το σημείο που ανατέλλει ο ήλιος, ολόκληρη η γη, και προς τις δύο κατευθύνσεις, από τον βοριά μέχρι τον νοτιά και μέχρι τα ακρότατα σημεία της δύσης, οδηγήθηκε κάτω από την ειρηνική ηγεμονία του.

Ευσέβιος, Εκκλησιαστική ιστορία, 10, 9, 6 (Μετ. Β.Σ.)

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

1. Με βάση τον χάρτη προσδιορίστε τα στρατηγικά και γεωγραφικά πλεονεκτήματα της Κωνσταντινούπολης σε σχέση με τη Ρώμη.

2. Τι, κατά τη γνώμη σας, οδήγησε τον Κωνσταντίνο να στραφεί προς τους Χριστιανούς;

3. Γιατί το Διάταγμα των Μεδιολάνων χαρακτηρίζεται ως καμπή στην ιστορία του ρωμαϊκού κράτους αλλά και της Χριστιανικής Εκκλησίας;

Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Συνδέστε με μια γραμμή τις λέξεις που σχετίζονται μεταξύ τους.

Χριστός	*Διοκλητιανός*
Παύλος	*επίσκοπος*
Πέτρος	*Χριστιανοί*
Τετραρχία	*Βηθλεέμ*
Νέα Ρώμη	*Ταρσός*
Λικίνιος	*Ιερουσαλήμ*
Μεδιόλανα	*Αύγουστος*
Αντιόχεια	*Κωνσταντίνος*
Εκκλησία	*ανεξιθρησκία*

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η Ρωμαϊκή ειρήνη, έργο των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, δημιούργησε στην έκταση της αυτοκρατορίας πρωτοφανείς συνθήκες ελεύθερης διακίνησης ανθρώπων, ιδεών, θρησκειών και ηθών. Ο Χριστιανισμός, η ίδρυση της Εκκλησίας και η εδραίωσή της μέσα στο πλαίσιο του ρωμαϊκού κράτους από τον 1ο μέχρι και τον 3ο αιώνα μ.Χ. διαφοροποιεί βαθύτατα την Αυτοκρατορία. Ο 3ος αιώνας μ.Χ. σφραγίζεται από μια βαθύτατη οικονομική, κοινωνική και θεσμική κρίση η οποία κλονίζει το ρωμαϊκό κράτος. Οι Ιλλυριοί αυτοκράτορες και ιδίως ο Διοκλητιανός επιχειρούν να ανορθώσουν την Αυτοκρατορία της οποίας το κέντρο βάρους στρέφεται όλο και περισσότερο προς την Ανατολή. Τελικά ο Κωνσταντίνος κηρύσσει την ανεξιθρησκία στο κράτος και μεταφέρει την πρωτεύουσά του από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη, την Κωνσταντινούπολη.

Οι εικόνες του βιβλίου προέρχονται από τα εξής έργα:

– Σχολικά εγχειρίδια ΟΕΔΒ
– Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς - Βριτάνικα
– Μακεδονία (Εκδοτική Αθηνών)
– Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό (Εκδοτική Αθηνών)
– Μπένγκστον - Χέρμαν, Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας: Μετ. Α. Γαβρήλη (Μέλισσα)
– Claude Mossé, Αθήνα, Ιστορία μιας Δημοκρατίας: Μετ. Δημ. Αγγελίδου (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης)
– Βασ. Κρεμμυδάς - Σοφ. Μαρκιανός, Ο αρχαίος κόσμος (Γνώση)
– Κ. Τσάκου, Δήλος - Μύκονος (Εκδοτική Αθηνών)
– G. Gruben, Ιερά και Ναοί της Αρχαίας Ελλάδας: Μετ. Δημ. Ακτσελή
– Mort. Wheeler, Roman art and Architecture: (Thumes and Hudson) (Καρδαμίτσας)
– Γ. Κοκκορού Αλευρά, Η Τέχνη της Αρχαίας Ελλάδας: (Καρδαμίτσας)
– J. Boardman, Ελληνική Πλαστική: (Καρδαμίτσας)
– J. J. Pollitt, Art in the Hellenistic Age (Cambridge University Press)
– Κατ. Ρωμιοπούλου, Ελληνορωμαϊκά γλυπτά του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων)
– Εύα Μπουρνιά - Σημαντώνη, Αρχαιολογία των πρώιμων Ελληνικών χρόνων (Καρδαμίτσας)
– R. Treuil - P. Darcque - J. Cl. Poursat - Gilles Touchais, Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου (Καρδαμίτσας)
– W. Fuchs, Die Skulptur der Griechen: (Hirmer Verlag)
– Philipp von Zabern, Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst I. (Tafeln).
– Δημήτρης Κατσουλάκος: Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Κόσμου (Πατάκης)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Α΄

Κεφάλαιο Α΄

Αφρική _ «Ικανός άνθρωπος», κυνηγός _ θήραμα, Ανατολική Ευρώπη _ μαμούθ, τάφος _ προσφορά, Νεολιθική εποχή _ γεωργία, εργαλείο _ αλέτρι, τροφή _ δημητριακά, οικισμός _ Μαγούλα, λιμναίος οικισμός _ Δισπηλιό

Κεφάλαιο Β΄

Κεφάλαιο Β΄

Κυκλάδες _ Φυλακωπή, Γραμμική Β _ Μάικλ Βέντρις, βασιλικοί τάφοι _ Μυκήνες, άναξ _ Μυκηναίος ηγέτης, Κνωσός _ Άρθουρ Έβανς, κυκλώπεια _ τείχη, μέγαρο _ μυκηναϊκό ανάκτορο

Κεφάλαιο Δ΄

Κεφάλαιο Δ΄

1) βασιλεία _ Κόδρος, αριστοκρατία_ Κύλωνας, τυραννίδα _ Δράκοντας, δημοκρατία_ Πεισίστρατος
2) άγαλμα νεαρού άνδρα _ κούρος, ανάγλυφο _ στήλη, εξουσία _ θρόνος, κοσμήματα _ κόρη, αγγεία _ μελανόμορφη τεχνική, έλικες _ κιονόκρανο

Κεφάλαιο Ε΄

Κεφάλαιο Ε΄

Κίμων _ Ευρυμέδων, μέτοικος _ μετοίκιον, Ελληνοταμίες _ φόρος, Εφιάλτης _ Άρειος Πάγος, θεωρικά χρήματα _ θέατρο, προβούλευμα _ Βουλή των Πεντακοσίων, λειτουργία _ Τριηραρχία

Κεφάλαιο ΣΤ΄

Κεφάλαιο ΣΤ΄

Αγησίλαος _ βασιλιάς _ Κορώνεια, Επαμεινώνδας _ στρατηγός _ Μαντίνεια, Κλέων _ δημαγωγός _ Αμφίπολη, Λύσανδρος _ ναύαρχος _ Αιγός Ποταμοί

Κεφάλαιο Ζ΄

Κεφάλαιο Ζ΄

Φίλιππος _ Χαιρώνεια, Δημοσθένης _ ρήτορας, Δαρείος Γ΄ _ Περσία, Αίγυπτος _ Αλεξάνδρεια, Αριστοτέλης _ διδάσκαλος Αλέξανδρου, Αλέξανδρος _ Γρανικός ποταμός, Ευαγόρας _ Κύπρος

Κεφάλαιο Θ΄

Κεφάλαιο Θ΄

Μάχη στην Πύδνα _ 168 π.Χ. Περσέας, Άλωση των Συρακουσών _ 212 π.Χ. Αρχιμήδης, Ίδρυση Αντιόχειας _ 300 π.Χ. Σέλευκος Α΄, Μάχη στη Ζάμα _ 212 π.Χ. Αννίβας, Ίδρυση Θεσσαλονίκης _ 316 π.Χ. Κάσσανδρος, Νίκη των Μακεδόνων επί των Γαλατών _ 277 π.Χ. Αντίγονος Γονατάς

Κεφάλαιο Ι΄

Κεφάλαιο Ι΄

Χριστός _ Βηθλεέμ, Παύλος _ Ταρσός, Πέτρος _ επίσκοπος, Τετραρχία _ Διοκλητιανός, Νέα Ρώμη _ Κωνσταντίνος, Λικίνιος _ Αύγουστος, Μεδιόλανα _ ανεξιθρησκία, Αντιόχεια _ Χριστιανοί, Εκκλησία _ Ιερουσαλήμ

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

homo erectus, homo habilis, homo sapiens: Λέξεις λατινικές που χρησιμοποιήθηκαν από τους επιστήμονες για να δηλώσουν τα στάδια εξέλιξης του ανθρώπου.

Αλάβαστρο: Ορυκτός λίθος μικρής σκληρότητας με διάφορους χρωματισμούς.

Αμφίσημος: Ο επιδεχόμενος διπλή ερμηνεία.

Ανακουφιστικό τρίγωνο Αρχιτεκτονικός όρος. Ονομάζεται το τρίγωνο το οποίο σχηματίζεται από τα ανοίγματα θυρών και παραθύρων όταν το υπέρθυρο δε θεωρείται αρκετά στερεό για να βαστάζει μόνο του το υπερκείμενο βάρος.

Αραμαϊκή: Η ομιλουμένη γλώσσα των Εβραίων κατά την εποχή του Χριστού στην Παλαιστίνη.

Αρεία: Περιοχή που σήμερα περιλαμβάνει το Δυτικό Αφγανιστάν, με την πόλη Χεράτ (Βλ. Χάρτη)

Βακτρία: Χώρα η οποία αντιστοιχεί με το Τουρκεστάν και το Βόρειο Αφγανιστάν (Βλ. Χάρτη).

Βεσπασιανές: Κτίρια ομαδικών αποχωρητηρίων· το όνομά τους οφείλεται στον αυτοκράτορα Βεσπασιανό που καθιέρωσε την πληρωμή φόρων για τη λειτουργία τους.

Βουκολική ποίηση: Ποιήματα με θέμα τη ζωή των ποιμένων και γενικά των αγροτών, των ψαράδων, των ανθρώπων της υπαίθρου (βουκόλος = ποιμένας).

γεωκτηνοτροφία: Η ασχολία του ανθρώπου με την καλλιέργεια της γης και την κτηνογροφία.

Γιλγαμές: Το όνομα του κύριου ήρωα του σουμεριακού-βαβυλωνιακού ομώνυμου έπους.

Δακία: Η σημερινή Ρουμανία.

Δημαγωγός: Αυτός που καθοδηγεί τον δήμο, αυτός που έχει την ικανότητα με την πειθώ να καθοδηγεί και να παρασύρει τα πλήθη.

Διαλεκτική μέθοδος: Τρόπος προσέγγισης της φιλοσοφικής αλήθειας με τον διάλογο, τις ερωτήσεις και απαντήσεις.

Δραγιανή: Περιοχή του σημερινού Δυτικού Πακιστάν (Βλ. Χάρτη).

Εβραίοι της διασποράς: Οι Εβραίοι που κατοικούσαν έξω από τα όρια της Παλαιστίνης.

Ειδύλλια: Μικρά ποιήματα που εξυμνούν την απλή αγροτική ζωή.

Ελεγεία: Είδος ποίησης που την ελληνιστική εποχή έχει επικό και λυρικό ύφος και αναφέρεται σε σπάνιους και τοπικούς μύθους και περιγράφει σκηνές με ρεαλιστικές λεπτομέρειες.

Ελεφαντουργία: Η κατεργασία του ελεφαντόδοντου.

Επίγραμμα: Είδος πολύ σύντομου ποιήματος που αρχικά χαραζόταν σε επιτύμβια και αναθηματικά μνημεία, αργότερα –από την ελληνιστική εποχή– έγινε ανεξάρτητο ποίημα με επιδεικτικό (επαινετικό) περιεχόμενο μεγάλων ανδρών, έργων τέχνης ή και με ερωτικό περιεχόμενο.

Θόλος: Κυλινδρικό οικοδόμημα για τη λατρεία θεών του Κάτω Κόσμου ή ηρώων.

Ιλλυρία: Η χώρα που ορίζεται περίπου, σήμερα, από τα παράλια της Αλβανίας.

Ιμπεριαλισμός: Η επεκτατική πολιτική ενός κράτους απέναντι σε άλλα.

Ινδοευρωπαίοι: Ο όρος χρησιμοποιείται για να δείξει μια ομάδα λαών των οποίων η γλώσσα έχει κοινές ρίζες. Οι λαοί αυτοί κατοικούν κυρίως στην Ευρώπη και σε ένα τμήμα της Ασίας.

Κιλικία: Περιοχή της Νότιας Μικράς Ασίας.

Κλασικισμός: Ρεύμα / τάση / τεχνοτροπία που μιμείται και υιοθετεί κλασικά πρότυπα στα γράμματα και στις καλές τέχνες.

Κοιλάδα των βασιλέων: Στην αρχαία Αίγυπτο ονομάζεται η περιοχή κοντά στην πρωτεύουσα του δεύτερου βασιλείου (2050-1800 π.Χ.), τη Θήβα. Εκεί οι Φαραώ έσκαψαν τους τάφους τους και οικοδόμησαν λαμπρούς ναούς (Λούξορ, Καρνάκ).

Κουροτρόφος: Εκείνη που κρατά στην αγκαλιά της ένα βρέφος. Συνήθως γυναικεία ειδώλια.

Κροκάλες: Πέτρες λειασμένες με τριβή.

κτέρισμα: Τα αντικείμενα με τα οποία οι άνθρωποι συνόδευαν τον νεκρό στον τάφο του.

Κωμωδία: Είδος αρχαίου θεατρικού έργου με θέματα από τη σύγχρονή του πραγματικότητα και τον μύθο, με κωμικό περιεχόμενο.

Λαοί της Θάλασσας: Λαοί άγνωστης καταγωγής, οι οποίοι κατά το τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. κατέλυσαν το κράτος των Χετταίων, απείλησαν την Αίγυπτο και αναστάτωσαν ολόκληρη την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου.

Μαυσωλείο: Μεγαλοπρεπές ταφικό οικοδόμημα. Το όνομά του οφείλεται στο μεγαλόπρεπο ταφικό κτίριο που κτίσθηκε για τον ηγεμόνα της Καρίας Μαύσωλο από τη γυναίκα του Αρτεμισία τον 4ο αιώνα π.Χ. και διακοσμήθηκε με αγάλματα και ανάγλυφα από ονομαστούς Έλληνες γλύπτες.

Μεδιόλανα: Το σημερινό Μιλάνο της Ιταλίας.

Μηδεία: Περιοχή του σημερινού Νότιου Αζερμπαϊτζάν και του Βόρειου Ιράν (Βλ. Χάρτη).

Μηδισμός: Η συνεργασία με τους Πέρσες κατά τη διάρκεια των Περσικών πολέμων.

Μητριαρχία: Μία φάση κοινωνικής διαμόρφωσης κατά την οποία κυριαρχούν οι γυναίκες.

Μικροτεχνία: Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλα τα έργα τέχνης που έχουν μικρό μέγεθος, όπως τα ειδώλια και αγαλμάτια αλλά και τα κοσμήματα κ.ά.

Μίμος: Σύντομες, ρεαλιστικές παραστάσεις σκηνών καθημερινής ζωής που τη ρωμαϊκή εποχή απέκτησαν κωμικό χαρακτήρα

Μνημειακή αρχιτεκτονική: Η αρχιτεκτονική που επιβάλλεται με το μέγεθός της.

Μπαρόκ: Τεχνοτροπία που αναπτύχθηκε στην τέχνη του 17ου και 18ου αιώνα μ.Χ. στην ευρωπαϊκή τέχνη. Χαρακτηρίζεται από δραματικά θέματα και υπερβολική απόδοση των μορφών στην αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική κλπ. (απόδοση μυών, ενδυμάτων και συναισθημάτων των απεικονιζόμενων). Ο όρος χρησιμοποιείται και για ένα ανάλογο καλλιτεχνικό ρεύμα της ελληνιστικής εποχής (ελληνιστικό μπαρόκ).

Νεοκλασικισμός: Ρεύμα / τάση / τεχνοτροπία του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα που αναβιώνει τον κλασικισμό, δηλαδή την τάση για απομίμηση του κλασικού.

Οικιακή οικονομία: Η οικονομία που στηρίζεται στην ανταλλαγή των προϊόντων.

Πάπυρος: Φυτό που φύεται στις όχθες του Νείλου και του οποίου ο κορμός, κατάλληλα επεξεργασμένος, χρησίμευε για την κατασκευή ενός είδους χαρτιού.

Ροκοκό: Τεχνοτροπία της ευρωπαϊκής τέχνης του β΄ μισού του 18ου αιώνα μ.Χ. που δημιουργήθηκε σαν αντίδραση στο «βαρύ» μπαρόκ. Διακρίνεται για τις ανάλαφρες, χαριτωμένες μορφές και θέματα. Ο όρος χρησιμοποιείται και για την αντίστοιχη τεχνοτροπία της ελληνιστικής περιόδου (ελληνιστικό ροκοκό).

Ρυτό: Είδος τελετουργικού αγγείου του οποίου η βάση έφερε οπή για να στάζει, αργά, το ιερό υγρό της σπονδής.

Ρυτοφόρος: Αυτός που κρατά το ρυτό.

Σατυρικό δράμα: Είδος αρχαίου θεατρικού έργου με σκωπτικά και κωμικά στοιχεία, στο οποίο εμφανιζόταν χορός Σατύρων.

Σήμα τάφου: Διακριτικό σημάδι ενός τάφου.

Σκοπαδικό πάθος: Έτσι ονομάζεται η έκφραση του ψυχικού κόσμου που έδινε στα γλυπτά του ο μεγάλος γλύπτης του 4ου αιώνα π.Χ. Σκόπας ο Πάριος. Αυτό το πετύχαινε σμιλεύοντας τα μάτια βαθιά μέσα στις κόγχες τους και με τη στροφή του βλέμματος προς τα πάνω.

Σογδιανή: Περιοχή του σημερινού Ουζμπεκιστάν, που διασχίζεται από τον ποταμό Ώξο (Βλ. Χάρτη).

Σοφιστές: Δάσκαλοι και φιλόσοφοι της αρχαιότητας που είχαν ως κέντρο του ενδιαφέροντός τους τον άνθρωπο και την πνευματική του βελτίωση διά μέσου της διδασκαλίας. Πίστευαν στην υποκειμενικότητα των πραγμάτων και όχι στην αντικειμενική αλήθεια. Δίδαξαν τους νέους με αμοιβή και καθιέρωσαν την παιδαγωγική και τη ρητορική τέχνη.

Στοά: Μακρόστενο οικοδόμημα με κίονες αντί για τοίχο στη μία μακριά πλευρά του. Στην άλλη πλευρά σχηματίζονταν δωμάτια για διάφορες χρήσεις, π.χ. καταστήματα. Οι στοές αποτελούσαν χώρους συγκέντρωσης και επικοινωνίας και προσέφεραν προστασία από τον ήλιο, τη βροχή κ.ά.

Συγκρητισμός: Ανάμειξη στοιχείων διαφορετικών θρησκειών αλλά και διαφορετικών ιδεών και απόψεων.

Σφηνοειδής γραφή: Η γραφή των Σουμερίων και των Βαβυλωνίων.

Τέχνη του αυστηρού ρυθμού: Η τέχνη της πρώιμης κλασικής εποχής, 480-450 π.Χ., που χαρακτηρίζεται από τη σοβαρή / αυστηρή έκφραση των προσώπων σε αντίθεση με τη χαριτωμένη / γελαστή έκφραση των αρχαϊκών μορφών και για τον λόγο αυτό ονομάστηκε αυστηρός ρυθμός. Η έκφραση αυτή θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα της στάσης των ανθρώπων απέναντι στη ζωή μετά από τα δύσκολα πολεμικά γεγονότα των Περσικών πολέμων.

Τραγωδία: Είδος θεατρικού έργου με μυθολογικό, τραγικό περιεχόμενο και κατάληξη. Τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα αποτελούσαν μία ενότητα και παριστάνονταν σε συνέχεια.

Υγρό στυλ: Τεχνοτροπία της γλυπτικής του τέλους του 5ου αιώνα π.Χ.· ονομάστηκε έτσι διότι τα ρούχα κολλούν στο σώμα σαν να είναι βρεγμένα.

Φαγεντιανή: Ύλη από πηλό που έχει λουστραριστεί με κασσιτερούχο βερνίκι και χρησιμοποιείται για την κατασκευή μικροαντικειμένων.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός βιβλίου: 0-21-0007
ISBN 978-960-06-2655-1

ΙΤΥΕ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ινστιτουτο τεχνολογιας υπολογιστων & εκδοσεων

(01) 000000 0 21 0007 4